

DOĞU TÜRKiSTAN'DA TOPLAMA KAMPLARI Adım Adım Soykırım

Murat Yılmaz

2020

Doğu Türkistan'da Toplama Kampları
Adım Adım Soykırım

Hazırlayan

Murat Yılmaz

Genel Yayın Yönetmeni

Dr. Ahmet Emin Dağ

Editör

Ümmühan zkan

Baskı

Temmuz 2020

Kapak ve Sayfa Tasarım

Nuhun Gemisi / Nurgül Ersoy

İNSAMER, İHH İnsani Yardım Vakfı'nın araştırma merkezidir.

©Bu eserin tüm hakları mahfuzdur. Sadece kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bu yazının içeriği ile ilgili bütün sorumluluk müellifine aittir.

Karagümrük Mh. Kaleboyu Cd. Muhtar Muhittin Sk. No. 6
PK.34091 Fatih/İstanbul - TÜRKİYE

www.insamer.com | info@insamer.com.tr

Pelikan Basım

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Odin İş Merkezi No. 28/1
Topkapı/İstanbul

Tel: +90 212 613 79 55

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
GİRİŞ	7
Uygur bölgesinde neler oluyor?	7
YENİ NESİL GULAGLAR	10
KAMPLARIN KURULUŞ GEREKÇELERİ	16
YER GÖK TOPLAMA KAMPI:	24
KAMPLARIN MAHİYETİ VE FİZİKSEL ŞARTLARI	
3 MİLYON CAN GÜNEŞE HASRET	50
TOPLAMA KAMPLARINDA HAK İHLALLERİ	55
Kamplardaki Yaşam Koşulları	60
KAMPLARDA İNSANLIK DIŞI MUAMELE, İŞKENCE VE ÖLÜM	63
TOPLAMA KAMPLARINDA KORONAVİRÜS TEHDİDİ	66
GERİDE KALANLAR	70
“PARTİ İLE KARDEŞ AİLE”: AİLENİN DAĞILIŞI, MAHREMİYETİN İHLALİ	76
TOPLAMA KAMPLARINDA İŞÇİLİK: YENİ NESİL KÖLELİK	80
ULUSLARARASI TEPKİLER	84
ADIM ADIM SOYKIRIM - DOĞU TÜRKİSTAN'DA SOYKIRIM İDDİALARI	95
Uygur Kimlik ve Kültürüne Yapılan Saldırıları: Kültürel Soykırım	104
ŞAHİTLİKLER	108
DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ DİĞER HAK İHLALLERİ	114
SONUÇ VE ÖNERİLER	116
KAYNAKÇA	121
EK: 75 AŞIRILIK BELİRTİSİ	132

ÖNSÖZ

2017 Nisan'ından itibaren Doğu Türkistan genelinde yoğun bir şekilde kurulmaya başlayan ve sayılarının 1.200'ü geçtiği belirtilen toplama kampları ve bu kamplarda tutulduğu tahmin edilen 3 milyon insan ve en az bir o kadar da acı hikâye var. Bunların hepsini bir kitapta toplayabilmiş olsaydık bu, şüphesiz dünya tarihinin en dokunaklı kitaplarından biri olurdu.

Evlerinden, çocuk ve eşlerinden, anne-babalarından, akraba ve arkadaşlarından, işlerinden, okullarından hasılı en sevdiklerinden kopartılan ve dört duvar arasına sıkıştırılan, dünyanın en ağır işkence ve mahrumiyetlerini yaşayan 3 milyon Doğu Türkistanlı...

Dayak yiyen, tecavüze ve cinsel şiddete uğrayan...

Aç, susuz ve uykusuz bırakılan...

Çöl ortasındaki kamplarda yazın sıcağında, bazen de kışın soğukunda çırılçıplak hâlde bekletilen...

*“Bayılmadan önce duyduğum son söz
Uygur olmamın bir suç olduğuydu.”*

Mihriğül Tursun¹

İnanç ve değerlerini inkâra zorlanan, domuz eti yedirilip içki içirilen, psikolojik ve moral değerleri yerle bir edilen...

Umutları, yarınları ellerinden alınan...

Geride bıraktığı aile ve yakınlarıyla bağları kopartılan...

Çocukları kreş ve yatılı okullara kapatıldığı için aklı hep onlarda kalan...

İnanmadıkları Çin Komünist Partisi (ÇKP) ideolojisinin söylevlerini, marş ve şiirlerini ezberlemek zorunda bırakılan, bir dinmişçesine partinin liderlerine tazime zorlanan...

Kısacası, sırf insan olması hasebiyle doğal olarak sahip olduğu tüm hakları gasp edilen ve bütün bu muamelelere hiçbir suçu olmadan ve çoğunlukla da hiçbir mahkemede yargılanmadan maruz kalan, dahası bu işkencehanelerden ne zaman çıkacağını dahi bilmeyen yüz binlerce insan...

¹ Toplama kampında tutulan eski bir mahkûm. Ayrıntılı bilgi için bk. Maria Danilova, “Woman Describes Torture, Beatings in Chinese Detention Camp”, *AP News*, 27 Kasım 2018, <https://apnews.com/61cdf7f5dfc34575aa643523b3c6b3fe> (2020 Mart-Mayıs aylarında hazırlanan bu çalışmada yer verilen bütün internet kaynaklarının erişim tarihleri bu dönem içinde olduğundan çalışma boyunca ayrıca belirtilmemiştir.)

Bu insanlarla aynı gökyüzünün altında bulunmak ve onların acı ve ıstıraplarına, yürek yangınlarına, kalp kırıklıklarına uzaktan da olsa şahitlik etmek ise bizleri yaşadığımız çağın adaletten uzak düzeninde insanlığımızdan utandırıyor.

Kızgınlığımızın en önemli sebebi ise bütün dünyanın gözleri önünde bu kadar zulüm, hak-hukuk ihlali yapılırken devletlerin, resmî-sivil bütün kurum ve kuruluşların kör, sağır, dilsiz ve yüreksiz oluşları! Hotenli Adil Awut'un şu sözleri Çin kamplarında yaşananları özetliyor âdetâ: "Luopu'da bir toplama kampına girerseniz asla dışarı çıkamazsınız."² Adil'e ve Adil gibi yüz binlercesine bunları yaşatan bir dünya ne kadar mutluluk verebilir ki insana?

Peygamber Efendimiz (sav), "Kim bir kötülük görürse eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir." buyurmaktadır.³ Bu çerçevede, elinizdeki çalışma akademik kaygılarla değil, bilakis Doğu Türkistan'ın dört bir yanında keyfekeder açılan toplama kamplarının masum insanlar nezdindeki tezahürünü olabildiğince göster-

mek amacıyla hazırlanmıştır; dolayısıyla bir empati ortamı oluşturma ve harekete geçme enerji ve gayreti olarak okunmalıdır.

Amacımız; Uygur'u, Kazak'ı, Kırgız'ı ve Hui'siyle İslam inancına mensup insanları, görünüşte ideolojik ve inanış olarak yok etmeyi ve fakat uygulanan yol ve yöntemlere bakıldığında bunun da ötesinde ırkçı bir yaklaşımla topyekûn ortadan kaldırmayı hedefleyen Çin'in insan hakları ihlalleri ve soykırım içeren uygulamalarından vazgeçmesi adına bir kanaat oluşturabilmektir.

Ülkesi Bosna'da nice soykırımlara şahitlik eden rahmetli Aliya İzzetbegoviç "Unutulan soykırım tekrarlanır." diyor. Hiçbir soykırım elbette unutulmasın ve insanlık ailesi bir daha asla soykırımlarla yüz yüze kalmamasın duasıyla bu çalışmanın hazırlanmasında yönlendirme ve teşvikleri olan kıymetli İHH Başkanımız Bülent Yıldırım'a, metni okuyarak fikirlerini paylaştığı İHH Mütevelli Heyet üyelerine ve İNSAMER Başkanı Ahmet Emin Dağ'a, bazı bölümlerin hazırlanmasındaki katkılarından dolayı Hacer Ahmedoğlu'na, önerileriyle destek veren Amine Tuna Ertürk'e ve çalışmanın hazırlanmasında bana yardımcı olan kıymetli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

² Lily Kuo, "If you enter a camp, you never come out: Inside China's war on Islam", *The Guardian*, 11.01.2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/jan/11/if-you-enter-a-camp-you-never-come-out-inside-chinas-war-on-islam>

³ Müslim, İmân 78; Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, İmân 17.

GİRİŞ

Uygur bölgesinde neler oluyor?

2000'li yıllardan itibaren siyasi, ekonomik ve askerî atılımlarla gündeme gelen Çin,⁴ sınırlarının doğu ve batısında iki farklı yüzle ortaya çıkmaktadır. Özellikle uzun yıllardır asimilasyon ve yıldırma politikaları yürüttüğü Doğu Türkistan'ın⁵ tüm dünya gündeminden saklamakta, yüzyıllardır bu topraklarda yaşayan Müslüman Uygurları her türlü hak ihlaline maruz bırakmaktadır. Öyle ki bugün dünya

üzerinde hak ve hürriyetler açısından Doğu Türkistan'ın Müslüman halkından daha zor durumda bulunan bir topluluk yoktur dense abartılmış olmaz.

2016 yılı Ağustos ayından bu yana Sincan (Xinjiang) Uygur Özerk Bölgesi Komünist Parti Sekreteri olan Chen Quanguo'nun⁶ Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in⁷ emriyle 2017

⁴ Çin, kuzeybatıda Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan cumhuriyetleri, kuzeyde Moğolistan, kuzeydoğuda Rusya Federasyonu ile Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, güneyde Vietnam, Laos ve Myanmar, güneybatıda Hindistan, Bhutan ve Nepal, batıda Pakistan ve Afganistan toprakları ile çevrilidir. Ülkenin doğusu Büyük Okyanus'un kenar denizlerinden olan Sarıdeniz, Doğu Çin Denizi ve Güney Çin Denizi ile sınırlıdır. 9.571.300 kilometrekarelik yüz ölçümü ile yeryüzünün alan bakımından üçüncü, 1.439.323.776'lık (Nisan 2020) nüfusu ile de en kalabalık ülkesidir. Ülke idari bakımdan 21 eyalet, üç belediye yönetimi (Pekin, Şanghay, Tianjin), beş özerk bölge (Doğu Türkistan, İç Moğolistan, Ninghsia, Kuanghsi, Tibet), 29 özerk il ve 69 özerk yönetime ayrılmıştır. Bugün Çin'de yaşayan 56 etnik gruptan 10'u Müslüman olup bunlardan Uygurlar, Kazaklar, Tatarlar, Özbekler, Kırgızlar, Salarlar ile Doğu Türkistan ve Chinghai bölgelerinde yaşayanlar Türk kökenlidir. Kansu bölgesindeki Tongsianglar ve Paoanlar Moğol, Tacikler ise Farisi'dir. Çin kökenli Müslümanlar olan Huiler de başta Kansu, Ninghsia, Doğu Türkistan, Yunnan ve Shantung bölgeleri olmak üzere ülkenin birçok eyalet ve şehirlerinde bazı yerlerde toplu, bazı yerlerde ise dağınık hâllerde bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Çin", <https://islamansiklopedisi.org.tr/cin-ulke>

⁵ Doğu Türkistan ifadesi 19. yüzyılın başlarından itibaren Asya kıtasındaki Ulu Türkistan'ın batısını Rusya'nın, doğusunu ise Çin'in işgal etmesiyle kullanılmaya başlanan coğrafi bir terimdir; yani Türkistan Rusya ve Çin işgalleriyle ikiye bölünmüş ve bundan sonra Doğu Türkistan ve Batı Türkistan isimleriyle anılmaya başlanmıştır. Doğu Türkistan ilk defa 1758 senesinde Çin Mançu istilasına uğramış, 1884'te artan Rus etkisinden çekinen Çin, Doğu Türkistan'ın Sinjang (Yeni Toprak) ismiyle ilhak ederek Mançu İmparatorluğu'nun 19. eyaleti ilan etmiştir. 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlanan Doğu Türkistan, 1 Ekim 1955'te eyalet statüsünden çıkarılarak özerk bölge ilan edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Amine Tuna, *Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık*, İstanbul: İHH Kitap, Kasım 2012, s. 43, <https://www.ihh.org.tr/public/publish/0/30/dogu-turkistanda-asimilasyon-ve-ayrimcilik.pdf>

⁶ Chen Quanguo, 1955 Kasım'ında doğan Çinli politikacı. Sincan Uygur Özerk Bölgesi Komünist Parti sekreteridir. 2009 yılında Hebei valisi olan Quanguo, 2011 yılında Tibet Özerk Bölgesi'nin ÇKP sekreteri olmuş ve buradaki görevi sırasında güvenlik gerekçeleriyle bölgedeki polis gözetimini had safhaya çıkartmıştır. 29 Ağustos 2016'da Sincan'ın ÇKP sekreterliğine getirilen Chen Quanguo, o tarihten bu yana tıpkı Tibet'te yaptığı gibi bölgedeki "güvenliği" arttırmak, "ayrılıkçı hareketleri" yok etmek ve Xi Jinping'den aldığı emirlerle "yeniden eğitim kamplarını" genişletmek için harekete geçerek bölgeyi âdeta hem kapalı hem de açık bir hapishaneye çevirmiştir.

Doğu Türkistan'ın 1949 yılındaki işgali ardından bölgede görev yapan ÇKP sekreterleri sırasıyla şöyledir: 1949-1952 Wang Zhen, 1952-1967 Wang Enmao, 1970-1972 Long Shujin, 1972-1978 Saifuddin Azizi, 1978-1981 Wang Feng, 1981-1985 Wang Enmao, 1985-1994 Song Hanliang, 1994-2010 Wang Lequan, 2010-2016 Zhang Chunxian, 2016'dan günümüze Chen Quanguo, <https://en.wikipedia.org/wiki/Xinjiang#Politics>

⁷ Xi Jinping ÇKP Genel Sekreteri, Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı ve Merkez Askeri Komisyon başkanı olarak görev yapan bir siyasetçidir. Çin'in 2012'den bu yana "en üst düzey lideri" olup ÇKP'den 2016'da resmen "ana lider" unvanını almıştır. Genel sekreter olarak Jinging, Çin'in en üst karar organı olan ÇKP'nin Politbüro Daimi Komitesi'nde başkanlık görevinde bulunmuştur, https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Ei_Cinping

Çin, toplama kamplarını bölgede o kadar geniş bir biçimde kurmuştur ki, belgeler 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk defa bir etnik-dinî azınlığın bu kadar yoğun bir şekilde kitlesel olarak hapsedildiğini teyit etmektedir.

Nisan ayından itibaren⁸ Doğu Türkistan'daki Uygurları toplama kamplarına veya Çin'in resmî söylemiyle zorunlu "Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri"ne göndermesi, Çin için yüz kızartıcı yeni bir fiil anlamına gelmektedir.⁹

Dünya kamuoyunun toplama kamplarının varlığından haberdar olması ise, Uygurların yanı sıra Kazak Türklerinin de kamplara alınmalarıyla olmuştur. Doğu Türkistan'da yaşayan Kazakların Kazakistan'daki akrabalarının sürekli olarak Kazakistan Dışişleri Bakanlığı'na giderek haber alamadıkları Doğu Türkistan'daki akrabaları hakkında soruşturma dilekçesi vermesi, Kazakistan'ı harekete geçirmiştir. Kazakistan ile Çin arasında diplomatik bir krize dönüşen bu süreçle birlikte, tüm dünya kampların varlığından inkâr edilemez bir şekilde haberdar olmuştur. Kamplardan kurtulmayı başarak Kazakistan'a gelen şahitlerle yapılan röpor-

tajlar da toplama kampları gerçeğini tüm açıklığıyla ortaya koymuştur.¹⁰ Bu gelişmeler üzerine Çin, daha önceleri ısrarla inkâr ettiği kampların varlığını 2018 yılı Ekim ayında kabul ederek, Sincan Uygur Özerk Bölgesi Hükümeti Başkanı Shohrat Zakir'in *Xinhua Haber Ajansı*'na verdiği röportajla bölgede uzun süredir "mesleki eğitim ve öğretim programının" uygulandığını açıklamak zorunda kalmıştır. Kampların "terörizm, ayrımcılık, aşırıcılık ve dinî faaliyetleri durdurma" amacıyla kurulduğunu söyleyen Zakir, sözüm ona bu "eğitim merkezlerinin" bölge halkına radikalleşme eğiliminden sıyrılmak, ülkenin ortak dilini öğrenmek ve mesleki becerilerini arttırmak için imkân verdiğini iddia etmiştir.¹¹ Çin, toplama kamplarını bölgede o kadar geniş bir biçimde kurmuştur ki, belgeler 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk defa bir etnik-dinî azınlığın bu kadar yoğun bir şekilde kitlesel olarak hapsedildiğini teyit etmektedir.¹²

Doğu Türkistan'daki toplama kamplarında tutulanların sayısı ile ilgili olarak farklı rakamlar telaffuz edilmekle birlikte, mevcut veriler, kamplarda 3 milyon civarında insanın tutulduğu yönündeki tahminleri güçlendirmektedir.¹³ Çoğunlukla herhangi bir mahkemede yargılanmayan¹⁴ ve çoğuna bir suç dahi isnat edilmeyen masum insanlar¹⁵ için inşa edilen ve her geçen gün genişletilen bu hapisaneler, Nazi toplama kampları ya da

⁸ Bu kampların varlığı ile ilgili 2014 yılından itibaren deliller bulunmaktadır; fakat yoğun olarak açılmaları ve geniş Uygur kitlelerinin kamplara alınması 2017 Nisan ayından itibaren dir. Ayrıntılı bilgi için bk. HRW, "China: Free Xinjiang 'Political Education' Detainees," 10.09.2017, <https://www.hrw.org/news/2017/09/10/china-free-xinjiang-political-education-detainees>

⁹ Gery Shih, "Permanent cure: Inside the re-education camps China is using to brainwash Muslims", *Business Insider*, 17.05.2018, <https://www.businessinsider.com/what-is-life-like-in-xinjiang-reeducation-camps-china-2018-5>

¹⁰ İlber Ortaylı, "Kamplar...İşkence korkuncu", *Hürriyet*, 04.11.2018, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/kamplar-iskence-korkunc-41007791>

¹¹ Maha Akeel, "China must allow access to its 'training centers' for Uighur Muslims", *Arab News*, 06.11.2018, <https://www.arabnews.com/node/1400216#W-INokDfAdI.twitter>

¹² Emma Graham-Harrison, Juliette Garside, "Allow no escapes: Leak exposes reality of China's vast prison camp network", *The Guardian*, 24.11.2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/nov/24/china-cables-leak-no-escapes-reality-china-uighur-prison-camp>

¹³ Kamplarda tutulan insanların sayısı ile ilgili muhtelif bilgiler bulunmaktadır. Bu çalışma içinde konuyla ilgili müstakil bir bölüme yer verilmiştir. Detaylı bilgi için ayrıca bk. Phil Stewart, "China putting minority Muslims in 'concentration camps', U.S. says", *Reuters*, 04.05.2019, <https://www.reuters.com/article/us-usa-china-concentrationcamps/china-putting-minority-muslims-in-concentration-camps-us-says-idUSKCN1S925K>

¹⁴ "EU team gets rare access to China's restive Xinjiang region under tight supervision", *The Straits Times*, 28.01.2019, <https://www.straitstimes.com/world/europe/eu-team-gets-rare-access-to-chinas-restive-xinjiang-region-under-tight-supervision>

¹⁵ "Arrests skyrocketed in China's Muslim far west in 2017", *France 24*, 25.07.2018, <https://www.france24.com/en/20180725-arrests-skyrocketed-chinas-muslim-far-west-2017>

Sovyet Gulagları¹⁶ uygulamalarını hatırlatmaktadır. Evlerinden, yurtlarından, eş ve çocuklarından zorla koparılan insanların sayısı her geçen gün artarken uygulanan işkence ve zulümler neticesinde de binlerce insanın hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Birçok aileye akrabalarının naaşı teslim edilmiş, ancak ölüm nedenleri hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Kamplardaki yaşam koşullarının oldukça ağır olması yanı sıra, aralarında çocukların da bulunduğu tutukluların sayısının kamplar için kuruluşlarında belirlenmiş kapasitesinin çok üzerinde olduğu belirtilmektedir. Öyle ki, 10.000'den fazla insanın tutulduğu kampların olduğundan bahsedilmektedir.¹⁷ Kimi şahitlerin beyanlarına göre, insanlar daracık koşullarda sırt üstü yatma imkânına bile sahip olamadıkları için ancak yan dönerek yatmakta, bazı kamplarda bu bile mümkün olamamakta, insanlar ancak sırayla uyuyabilmektedir.

Kamplardan çıkmayı başaranların ifadelerine göre, toplama kamplarında uygulanan metotlar, Çin yönetiminin yaş ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın bütün Uygurları "suçlu" kabul ettiğini, özellikle de din ve geleneklerine bağlı olanlara "terörist" muamelesi yaptığını göstermektedir.

Batılı kaynaklara göre Doğu Türkistan'da 1.200 civarı toplama kampı bulunmaktadır.¹⁸ Bu, neredeyse her Uygur ailesinden en az bir kişinin söz konusu kamplarda tutulduğu anlamına

Kamplardan çıkmayı başaranların ifadelerine göre, toplama kamplarında uygulanan metotlar, Çin yönetiminin yaş ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın bütün Uygurları "suçlu" kabul ettiğini, özellikle de din ve geleneklerine bağlı olanlara "terörist" muamelesi yaptığını göstermektedir.

gelmektedir. Tutuklu olanların genellikle 20-40 yaş arası Uygur erkekleri olduğu belirtilmektedir. Kamplardaki Uygurlar inançlarını değiştirmeye ve Komünist Parti ideolojisine boyun eğmeye zorlanmaktadır. Bölgedeki durumun böylesi vahim bir hâl aldığı mevcut koşullarda akıllara Çin'in insan haklarına tamamen aykırı olan bu kampları neden açtığı, kampların adet ve yerleri, buralarda ne kadar kişinin tutulduğu, insanların tutuklanma gerekçeleri, kampların yaşam koşulları, insanların hangi muamelelere maruz kaldığı, kamplarda tutuklu bulunanların covid-19 salgını sonrası sağlık durumları, kamplara alınanların çalışma kampları ve fabrikalara zorunlu işçi olarak gönderilmeleri, kamplarda tutulanların çocuk, eş ve yakınlarının akıbetleri ile kamplar gerçeği karşısında uluslararası tepkilerin nasıl olduğu gibi sorular gelmektedir. Çalışma boyunca bu ve benzeri soruların cevapları aranacaktır.

¹⁶ Sovyetler Birliği'nde Stalin döneminde milyonlarca insanın "halk düşmanı" suçlamasıyla cezalandırılmak üzere gönderildiği kamplar. Sovyetler Birliği'nde siyasi nedenlerle idam edilen, sürgüne uğrayan, gulaglarda çalıştırılan ve diğer yöntemlerle cezalandırılanların toplam sayısının 15 milyon olduğu ileri sürülmektedir. Resmî kayıtlarda bu rakamın 4 milyonun üzerinde olduğu belirtilmektedir.

¹⁷ John Sudworth, "China's hidden camps", *BBC*, https://www.bbc.co.uk/news/resources/idt-sh/China_hidden_camps

¹⁸ "Expert Estimates China has More Than 1,000 Internment Camps for Xinjiang Uyghurs", *Radio Free Asia*, 11.12.2019, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/zenz-11122019161147.html>

YENİ NESİL GULAGLAR

*Aziz şöyle söyledi: "Yapabilseydim, Uygur olarak doğmamayı, Sincan'da doğmamayı tercih ederdim. Biz dünyanın en talihsiz etnik grubuyuz."*¹⁹

Nazi Almanya'sı toplama kampları, Sovyet Gulagları, Pol Pot'un ölüm tarlaları ve Bosna soykırımı... Bunlar 20. yüzyılda dünyada toplama kamplarının en uç örneklerinin sergilediği birbirinden vahşi olaylar olarak tarihe geçen insanlık suçları.²⁰ Buralarda tutulup katledilen insanlar, devletlerin düşman kabul ettiği sivillerdi ve bu suçsuz insanların çoğu zorla çalıştırılmanın yanı sıra bilinçli bir şekilde asimilasyona ve soykırımı uğradılar. Şüphesiz, kitlesel toplama kampları Nazilerle başlamadı veya bitmedi. Günümüzde bu tür kampları Çin'den Avrupa'ya ve ABD'ye kadar her yerde görmek mümkün. Peki bu tür kampların kurulmasını veya yayılmasını nasıl durdurabiliriz?

Bir toplama kampının tanımını bazen belirsizdir, ancak bu tür kamplar temelde fiziksel ve yasal gücün bir kombinasyonunu temsil ederler. Toplama kampları; herhangi bir suçtan hüküm

giymemiş, ceza yasasına göre suçlu olmayan insanların ırk, din ve sosyal sınıflarına göre "önleyici tedbir olarak" toplu tecridine dayanan kurumlardır. Modern devletlerin, sivillerden oluşan grupları, ülkenin anayasası ve ceza sisteminden farklı olarak özel kurallar altında kapalı veya ayrı bir yere yerleştirerek ayırmaları için bir yoldur. Toplama kampı, karşı durulması gereken her şeyin simgesidir: keyfî güç kullanımı, özgürlüğün sistematik olarak kaldırılması, kültür ve inançların tahkiri, ideolojik baskılama, insanlıktan çıkarma, taciz, işkence, cinayet ve soykırım... Kısaca bu kamplar, tüm insan haklarının ihlal edildiği yerlerdir.

Çin'in uzun bir kamp geçmişi bulunmaktadır. 1950'li yıllarda Mao tarafından başlatılan politik "yeniden eğitim" programı dünyanın en kapsamlı gulag ağlarından biridir ve milyonlarca insanın açlık ve yoksulluktan ölü-

¹⁹ Yanan Wang, Dake Kang, "China treats Uighur kids as 'orphans' after parents seized", *AP News*, 21.09.2018, <https://apnews.com/903a97b-7c62a47b98553b6f422827dd7/China-treats-Uighur-kids-as-'orphans'-after-parents-seized>.

²⁰ Toplama kampı tarihte ilk kez İspanya tarafından 1895'te Küba'da kurulmuş, ardından Batılı ülkelerin diğer sömürgelerinde devam etmiştir; Güney Afrika'da İngilizler, Filipinler'de Amerikalılar. Bugün de Doğu Türkistan'da toplama kampına alınan insanlar Çin hukukuna göre bile suçlu olmayan insanlardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ekin Kadir Selçuk, "Doğu Türkistan Otoriter Rejimler İçin Bir Laboratuvar": Mehmet Volkan Kaşıkçı'yla Söyleşi", *Birikim Dergisi*, 26.12.2019, <https://www.birikimdergisi.com/guncel/9859/dogu-turkistan-otoriter-rejimler-icin-bir-laboratuvar-mehmet-volkan-kasikci-yla-soylesi>

müyle neticelenmiştir.²¹ Ancak yeni açılan Çin kampları biraz daha farklıdır. Birincisi, Doğu Türkistan kampları, küresel endüstrinin lider firmaları tarafından sağlanan son teknoloji dijital gözetleme yöntemleri ile desteklenmektedir. Devlet tarafından işletilen bir savunma sanayii üreticisi firma tarafından geliştirilen ve askerî siber sistemleri uygulamak için tasarlanmış CCTV kamera ağı, Çin'de sivil kamu güvenliğine entegre edilmiş durumdadır. Bu sistem, insanları takip etmek ve "olası suçluları" tahmin etmek için davranışları analiz etmektedir.

Çin'in sadece toplama kampları hususunda değil hayatın hemen her alanında Uygur Müslümanlara yönelik hak ihlallerindeki temel neden, Doğu Türkistan ile olan tarihî ilişkisine ve bölgenin stratejik önemine dayanmaktadır. Geçmişe bakıldığında Uygurların en az 2.000 yıldır Çin (Han) ile komşu olduğu görülmektedir. Sarı Nehir'in küçük bir ovasında kurulan Çin, tarih boyunca kendine komşu olan etnik grupları asimile ederek büyümüştür. Çinliler, savunageldikleri Konfüçyüs felsefesinin kurmak istediği anlayışın tersine, sınıflı bir toplum oluşturmuş ve 260 seneyi aşkın bir süredir Doğu Türkistan'da da açıkça görüldüğü üzere, Han milleti dışındaki diğer etnik, kültürel ve inanç gruplarını kendilerinden aşağı görmüşlerdir. Müstemlekeci bir medeniyet algısına sahip Han hâkimiyetinin büyümesindeki temel unsur her zaman asimilasyon olmuştur.²² Bu anlayışın bir tezahürü olarak Mao Zedung, Doğu Türkistan için "Çin'in 2.000 yıllık toprağıdır." diyebilmiştir!

Çin ilk defa Mançu Hanedanlığı döneminde -1758 yılında- Doğu Türkistan'ı işgal etmiş, bu süreçten itibaren bölgeye Han Çinli göçü

Toplama kampı, karşı durulması gereken her şeyin simgesidir: keyfî güç kullanımı, özgürlüğün sistematik olarak kaldırılması, kültür ve inançların tahkiri, ideolojik baskılama, insanlıktan çıkarma, taciz, işkence, cinayet ve soykırım... Kısaca bu kamplar, tüm insan haklarının ihlal edildiği yerlerdir.

başlamış ve 1831'den sonra bu göçler daha da hız kazanmıştır. Bugün de senede 250.000 civarında Han Çinlinin bölgeye göç ettiği belirtilmektedir.²³ Doğu Türkistanlı Uygur Müslümanlar ise tersine göçlerle Çin içine zorunlu eğitim ve çalışma için gönderilmekte ve bu yolla Uygur yurdu demografik olarak Han Çinlileştirilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede toplama kampları, demografik eritmenin en etkili yöntemlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla 260 yıldır Çin'in yapmaya çalıştığı şey; zorunlu göçler, katliamlar, doğum kontrol politikaları, Han Çinlilerle zorunlu evlilikler vb. baskılarla bölgedeki Uygur nüfusu azaltmaktır. Bugün toplama kampları ile şahit olduğumuz uygulama da aslında bu temel anlayışın güncel bir yansımasından başka bir şey değildir.

Doğu Türkistan'ın neredeyse topyekûn toplama kampına çevrilmesinin arkasındaki en önemli nedenlerden bir diğeri, Uygur Müslümanların din, kültür ve geleneklerine bağlı, direnç gösteren bir millet olmasıdır. Tarihte 842 (Karahanlı Devleti), 845 (Koçu Uygur Kağanlığı), 1514 (Seidiye

²¹ Büyük ölçekli ekonomik ve sosyal reform projesi olarak öngörülen Mao'nun "İleriye Doğru Büyük Atılım" projesi 1958-1962 arasında çoğunun sebebi açlıktan ölmeye olan 45 milyon civarında insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Arifa Akbar, "Mao's Great Leap Forward 'killed 45 million in four years'", *Independent*, 17.09.2010, <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/news/maos-great-leap-forward-killed-45-million-in-four-years-2081630.html>

²² Doğu Türkistan'da Toplama Kampı Sistemi'nin uygulanmasının amacı", *Sinoturk News*, 27.10.2018, <http://www.sinoturknews.org/cin-in-dogu-turkistanda-toplama-kamp-sistemi-uygulamasinin-amaci/>

²³ Tuna, s. 136.

Doğu Türkistan doğal kaynaklar açısından çok zengin bir bölgedir. Özellikle petrol ve doğal gaz rezervleri Suudi Arabistan ve İran ile yarışmaktadır, ABD'deki rezervlerin ise üç katı kadardır. 2012 verilerine göre 1,4 milyar nüfuslu Çin'in petrol ve doğal gaz ihtiyacının %30'u bu bölgeden karşılanmaktadır.

Hanlığı), 1865 (Yakuphan Devleti), 1933 (Şarki Türkistan İslam Cumhuriyeti) ve 1944 (Şarki Türkistan Cumhuriyeti) yıllarında devletler kuran Uygurlar; Büyük Hocalar İsyanı (1757-1759), Uçturfan İğde İsyanı (1765), Ziyauddin Hoca İsyanı (1847), Veli Han Töre İsyanı (1857), Kuça İsyanı (1862) gibi çok sayıda bağımsızlık girişiminde bulunmuştur. Bu tarihî gelenekten gelen Uygurlar, ÇKP nezdinde yine başkaldırma potansiyeli bulunan bir millet olarak görülmektedir. Bundan dolayı her meslek grubundan etkili olabilecek ve topluma önderlik yapabilecek ne kadar Uygur varsa toplama kamplarına konulmuş, böylece Uygur toplumunun hayat damarları kesilmek istenmiştir.

Bu anlayışın bir uzantısı olarak Uygur Müslümanlar, Çinli yöneticiler tarafından tüm Doğu Türkistan'da uygulanan anlamsız bir puanlama sistemine tabi tutulmaktadır. Bu uygulamaya göre; din, kültür ve geleneğin gerekleri olan her hareket, oluşturulan "Veri Toplama Formları"yla puanlanmakta ve kişinin kültürel ve dinî yapısı anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu sistemde; kişinin içki içmemesi, bir pasaporta sahip olması, yurt dışında akrabası olması ve hatta bir çadıra sahip olması bile onu terörist ya da aşırılıkçı potansiyele sahip bir kişi olarak

yaftalamak için yetmekte ve bunlar belgelere dökülerek kişinin toplama kampına alınması için delil kabul edilmektedir.²⁴

Uygurlara reva görülen muamelenin ardındaki sebeplerden biri de Doğu Türkistan'ın ekonomik yönden taşıdığı müthiş potansiyeldir. Doğu Türkistan doğal kaynaklar açısından çok zengin bir bölgedir. Özellikle petrol ve doğal gaz rezervleri Suudi Arabistan ve İran ile yarışmaktadır, ABD'deki rezervlerin ise üç katı kadardır. 2012 verilerine göre 1,4 milyar nüfuslu Çin'in petrol ve doğal gaz ihtiyacının %30'u bu bölgeden karşılanmaktadır. Çin'deki çıkarılabilir petrol rezervlerinin %35'i yine Doğu Türkistan'dadır;²⁵ bölge ayrıca uranyum, altın ve kömür yatakları açısından da oldukça zengindir. Üstelik Çin'in Rusya, Türkmenistan ve Özbekistan gibi ülkelerden satın aldığı doğal gaz, boru hatlarıyla Çin'in doğusundaki gelişmiş bölgelere Doğu Türkistan üzerinden ulaştırılmaktadır. Bu kadar zengin kaynaklara ve böylesi bir coğrafi öneme sahip olan Doğu Türkistan, küresel bir ekonomi hâline gelmiş olan Çin için giderek daha hayati bir yer olmaktadır.²⁶ Ancak bu toprakların asıl sahibi olan Uygur Müslümanlar, Çin'in ırkçı ve dışlayıcı politikaları dolayısıyla bu zenginlikten yararlanamamaktadır. Hatta Uygurlar genel itibarıyla ortalama bir Çinliye göre fakirlik seviyesinin de altında bir yaşam standardına sahiptir. Çin, bölgenin kaynakları üzerindeki varlığını pekiştirmek adına 1954 yılında, çalışanlarının tamamına yakını Han Çinli ve yarı askerî personelden oluşan *Bingtuan* (Sincan Üretim ve İnşa Kuvvetleri) işletmelerini kurmuştur. Hâlihazırda Doğu Türkistan'ın verimli topraklarında tarımsal üretim yapan bu yapı, ayrıca petrol ve diğer doğal zenginliklerin çıkarılmasında da özel imtiyaz sahibidir. 1966 senesinde bu işletmeye bağlı nüfus 1.480.000'e

²⁴ Michael Clarke, "Xinjiang's 'transformation through education' camps", *Lowy Institute*, 25.05.2018, <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/xinjiangs-transformation-through-education-camps>

²⁵ Tuna, s. 22.

²⁶ Alexandra Ma, "This map shows a trillion-dollar reason why China is oppressing more than a million Muslims", *Bussines Insider*, 23.02.2019, <https://www.businessinsider.com/map-explains-china-crackdown-on-uyghur-muslims-in-xinjiang-2019-2>

ulaşırken, 2010 yılında 2.600.000'i aşmıştır.²⁷ Yerli halklar ise hep tehlike olarak görülmeye devam etmiştir.²⁸

Çin için önemli ekonomik hareketlerden biri de 2013 yılında Devlet Başkanı Xi Jinping'in ilan ettiği "Bir Kuşak Bir Yol" projesidir. Çin'in 1-8 trilyon dolar²⁹ arasında yatırım yapmayı planladığı proje, ekseriyetle Doğu Türkistan'dan dünyaya açılacak olan enerji ve mal ulaşım ağları projesidir. Bu şekilde Çin, hem ticarete nakil süresini kısaltmayı hem de Güney Çin Denizi'ndeki olası bir çatışma ve tıkanmaya karşı alternatif ticaret yolları oluşturmayı amaçlamaktadır.³⁰ İşte bu noktada Doğu Türkistan Çin için daha da hayati bir önem arz etmektedir. Çin'in Doğu Türkistan'da canhıraş bir şekilde devam ettirdiği toplama kampları eziyeti, şehirlerin tarihî ve kültürel dokusunun yerle bir edilmesi ve bölgede bulunan tüm Uygur aileler üzerinde uyguladığı asimilasyon ve yok etme politikasının en önemli nedenlerinden biri de bu projedir. Zira Çin, yaşadığımız asra adını kazıyacağını düşündüğü, dünyayı ekonomik ve siyasi anlamdaki sarmalama sürecinde, Uygurları bir tehdit olarak görmektedir ve bu engeli(!) aşmak için de terör ve aşırıcılıkla mücadele gibi mesnetsiz bahaneleri kullanıp demir yumruk siyaseti uygulamaktadır.

Çin'in bu küresel ekonomik proje çerçevesinde yapacağı devasa yatırımlarla İslam ülkelerini de baskılayıp, Doğu Türkistan konusunda susturmayı hedeflediği savunulmaktadır. Nitekim toplama kamplarının açılmasının üzerinden üç yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen İslam dünyasından bu konuda ciddi manada bir ses çıkmaması, bu tezi doğrular niteliktedir. İşin çok daha ironik olan tarafı ise; 8 Temmuz 2019 tarihinde, tamamı Batılı 22 ülke³¹ Çin'in Doğu Türkistan'daki politikalarını eleştiren bir bildiri kaleme alırken, dört gün sonra çoğunluğu İslam âleminde 37 ülkenin³² Çin'in Doğu Türkistan'daki politikalarını destekleyen bir başka mektup göndermesi olmuştur. Kasım ayına kadar 54'e çıkan destekçi ülke sayısı³³ birçok İslam ülkesinin Çin tarafından çoktan ipotek altına alınmış olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Doğu Türkistan bölgesinin önemli rol oynayacağı Bir Kuşak Bir Yol projesi ile tarihî İpek Yolu'nu canlandırma çabalarını agresif bir şekilde sürdüren Çin, ayrıca bu tarihî Uygur bölgesinin birçok yerleşim yerini yıkmak ve buralara çok katlı binalar yapmak için coğrafyanın asıl sakinlerini bölgeden sürmeye kararlı görünmektedir. Bölge insanlarının iradelerini yok ederek yürütmeye çalıştığı bu süreci "kalkınma" adına meşrulaştırmaya çalışan Çin, örneğin kadim Kaşgar kentindeki tarih ve kültür mirasını yok

²⁷ China Statistical Yearbooks Database, <http://tongji.oversea.cnki.net/oversea/engnavi/navidefault.aspx>

²⁸ Sudworth, "China's Hidden..."; Onur Erkan, "Nazi Kamplarından Çin Toplama Kamplarına", *Uygur Haber*, 24.03.2019, <https://www.uygurhaber.com/dogu-turkistanda-neler-oluyor>

²⁹ Ma, "This map shows a trillion-dollar..."

³⁰ Gül Berna Özcan, "E-Otokrasi ve Çin'in Toplama Kampları", *Birikim Dergisi*, 18.05.2019, <https://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/9514/e-otokrasi-ve-cin-in-toplama-kamplari#.Xhe3PCRRXD5>

³¹ Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada, Japonya, İngiltere, Fransa, Almanya, İsveç, Letonya, Litvanya, Estonya, Danimarka, Norveç, Kuzey İrlanda, Hollanda, İzlanda, Lüksemburg, İspanya, Avusturya, İrlanda, Belçika ve İsviçre. Mektubun orijinali ve imzacı ülkeler için bk. https://www.hrw.org/sites/default/files/supporting_resources/190708_joint_statement_xinjiang.pdf; ayrıca bk. Ben Westcott, Richard Roth, "UN members issue dueling statements over China's treatment of Uyghurs in Xinjiang", *CNN*, 30.10.2019, <https://edition.cnn.com/2019/10/29/asia/china-xinjiang-united-nations-intl-hnk/index.html>

³² Cezayir, Angola, Bahreyn, Belarus, Bolivya, Burkina Faso, Burundi, Kamboçya, Kamerun, Komorlar, Kongo, Küba, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mısır, Eritre, Gabon, Kuveyt, Laos, Myanmar, Nijerya, Kuzey Kore, Umman, Pakistan, Filipinler, Katar, Rusya, Suudi Arabistan, Somali, Güney Sudan, Sudan, Suriye, Tacikistan, Togo, Türkmenistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Venezuela ve Zimbabve. Ayrıntılı bilgi için bk. "37 countries rally around China at top UN human rights body" *AP News*, 12.07.2019, <https://apnews.com/a2584de07c014e4786a21bcf9f446a40>. Ayrıca bk. Catherine Putz, "Which Countries are for or against China's Xinjiang Policies?", *The Diplomat*, 15.07.2019, <https://thediplomat.com/2019/07/which-countries-are-for-or-against-chinas-xinjiang-policies/>; Tom Miles, "Saudi Arabia and Russia among 37 states backing China's Xinjiang policy", *Reuters*, 12.07.2019, <https://www.reuters.com/article/us-china-xinjiang-rights/saudi-arabia-and-russia-among-37-states-backing-chinas-xinjiang-policy-idUSKCN1U721X>

³³ Putz, "Which Countries are..."

Israrla “gönüllü” katılımın olduğu belirtilen bu kampların oluşturulmasına zemin sağlayan resmî belgelerde, insanlara uygulanan program ve muameleler bir ceza olarak tanımlanmaktadır.

eden politikalarını bölge sakinlerini yoksulluktan kurtarma hamlesi olarak lanse etmektedir.³⁴

Hasılı, Yeni İpek Yolu olarak tanımlanan söz konusu proje, modern manada bir sömürgecilik projesine dönüşme potansiyeline sahip görünmektedir. Hâlihazırda onlarca ülkenin toprakları, limanları, boğazları şimdiden Çin inisiyatifine bırakılmış durumdadır. Dünya nüfusunun %60'ını oluşturan 65 ülkenin³⁵ dâhil olduğu proje, Asya'nın en doğusu ile Batı Avrupa'yı birbirine bağlayan ve ciddi Çinli nüfus transferi ve ekonomik bağımlılık oluşturacak bir projedir.³⁶ Komünist Çin rejimi için ekonominin istikrarlı bir şekilde büyümesini sağlamak bir varlık mücadelesidir; çünkü demokrasi ve insan hakları açısından oldukça alt seviyelerde bulunan Çin, halkının -özellikle daha elit durumdaki şehirli kesimin- bu konulardaki memnuniyetsizliğini ekonomik kalkınma ve

refahla örtmeye çalışmaktadır. Nüfusun yarıya yakınına fakirlik seviyesinde yaşamaya mahkûm eden ÇKP'nin %0,4'lük elit kesimi ise millî gelirin %70'ini elinde bulundurmaktadır.³⁷

Tüm bu nedenlerden dolayı Çin, Nisan 2017'den itibaren Doğu Türkistan'da bulunan Uygur, Kazak, Kırgız azınlığı “radikal dinî görüşler” ve “siyasi bakımdan doğru olmayan fikirler” besledikleri gerekçesiyle “mesleki eğitim kampı”, “aşırılıktan etkilenenleri topluma entegre kampı” ya da “yeniden eğitim kampı” olarak tanıttığı toplama kamplarına almaya başlamıştır.³⁸ Fakat ne gariptir ki ısrarla “gönüllü” katılımın olduğu belirtilen bu kampların oluşturulmasına zemin sağlayan resmî belgelerde, insanlara uygulanan program ve muameleler bir ceza olarak tanımlanmaktadır.³⁹

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, 2014'te düzenlenen İkinci Sincan İş Forumu'nda dinî aşırılığın Sincan etnik ayrımcılığının temeli olduğunu, bu nedenle Çin'in güvenliğine yönelik büyük bir tehlike oluşturduğunu söylemiş ve aşırılığın yok edilmesi çalışmalarının başlatılması gerektiğini belirtmiştir. Bu tarih (Mayıs 2014) aynı zamanda Doğu Türkistan'da 3 milyon masum insanın toplama kampları sürecinin başlangıcı olan “Teröre Karşı Sert Darbe Kampanyası”nın (*Strike Hard Campaign Against Violent Terrorism*)⁴⁰ da işaret

³⁴ Akeel, “China must allow access...”

³⁵ Ülke sayısını 70 ve 100 gösteren kaynaklar da bulunmaktadır.

³⁶ Paul Nantulya, “Implications for Africa from China's One Belt One Road Strategy”, *Africa Center*, 22.03.2018, <https://africacenter.org/spotlight/implications-for-africa-china-one-belt-one-road-strategy/>

³⁷ Tuna, s. 228.

³⁸ “Expert Estimates China...”

³⁹ Amy Goodman, “Uyghurs & Other Muslim Minorities Forced into Labor Programs to Work in Chinese Factories”, *Democracy Now*, 09.01.2020, https://www.democracynow.org/2020/1/9/china_uyghurs_muslim_minorities_workers

⁴⁰ Çin, 11 Eylül 2001 sonrasında da Doğu Türkistan'a müdahale etmek için ABD'nin “Teröre Karşı Küresel Savaş” kampanyasının en güçlü savunucularından olmuş ve ABD'nin Afganistan ve Irak'a girmesini onaylayarak, Doğu Türkistan'da Uygur halkı karşı baskı politikalarını birkaç misli arttırmak ve istemediği yapıları terör kapsamına almak için önemli bir fırsat yakalamıştır. 2002'de önce ABD sonra Avrupa Birliği Doğu Türkistan İslami Hareketi'ni (ETİM) terör listesine almış, böylece Çin müdahaleleri de meşruiyet kazanmıştır. Bu ise Afganistan'da terör zanlısı olarak yakalanan 763 Uygur'un Çin'e teslim edilmesinden Guantanamo'ya götürülen 22 Uygur'un Çin ajanlarıncı işkence ile sorgulanmasına varan süreci getirmiştir. Bu arada Çin Guantanamo'ya girebilen tek ülke olmuştur.

Çin, 1996 yılında Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan, Özbekistan ve 2018'de Hindistan ve Pakistan'ın katılımlarıyla kurduğu Şangay İşbirliği Örgütü ile topluluğa üye ülkelerde bulunan Uygur Müslümanları kontrol etmeyi ve istediğinde bu kişilerin iadesini garanti altına almayı amaçlamış ve bu amacıyla da genellikle başarılı olmuştur.

Han Çinli ve Sincan Uygur nüfusu arasında artan gerilimlere yanıt olarak Suriye'de savaşıyan Uygurlar ve Uygurlar tarafından düzenlenen birkaç saldırı, 2014 Mayıs'ında Teröre Karşı Sert Darbe Kampanyası'nın gerekçesi olmuştur. Uygurlara ait cep telefonları, bilgisayarlar ve dinî materyaller sıkı bir şekilde kontrol edilmeye başlanmış, uzun sakal ve başörtüsü yasaklanmıştır, bk. “China Steps Up ‘Strike Hard’ Campaign in Xinjiang”, *Radio Free Asia*, 01.09.2019, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/strike-hard-01092014172927.html>; Graham-Harrison, Garside, “Allow no escapes...”

fişeği olmuştur.⁴¹ Tıpkı Arakan'daki Müslüman Rohingya azınlığa karşı Myanmar'ın yaptığı gibi Çin, Sincan'da barışı korumak ve terörizmi önlemek bahanesiyle tüm bölgeyi kasıp kavuran sert önlemlere başvurmuştur.⁴² Bugün Doğu Türkistan dünyanın en sıkı asayiş önlemlerinin alındığı yer olarak bilinmektedir.⁴³ Münih merkezli Dünya Uygur Kongresi sözcüsü Dilxat Raxit, Çin hükümetinin "aşırılığ" insanları toplama kamplarına alabilmek için bir bahane olarak kullandığını söylemektedir.⁴⁴

"Terör" kavramı, uzunca bir süredir Uygurları ve diğer Müslümanları Çin ulusuna karşı varoluşsal bir tehdit olarak göstermek için kullanılmaktadır. Böylece Uygur halkı, insanlığın temel haklarının uygulanmadığı bir istisna olarak görülmekte ve Çin'de terörist kelimesi genellikle Müslümanlarla ilişkilendirilmektedir. Bu durum, Çin halkının terörü sınır bölgesindeki farklı insanlarla ilişkili bir tehdit olarak algılamasına neden olmaktadır. Uygur toplumunu bu şekilde etiketlemek, Çin devletine, Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası kurumların tepkilerine karşı, insanlık karşıtı suçlarla ilgili bir kılıf sağlamaktadır.⁴⁵

1 Ocak 2016'da kabul edilen Ulusal Terörle Mücadele Yasası, ilgili hükümet birimlerine sadece silahlı operasyonlarını değil, eğitim ve propaganda çalışmalarını konusundaki faaliyetlerini de arttırma direktifi vermiştir. Böylelikle Doğu Türkistan'daki her olay terörle irtibatlandırılarak cezalandırılabilir, olaylara müdahale sırasında polisler serbestçe ateş edebilir, gece baskınlarıyla

tutuklama yapabilir, mahkeme kararı olmadan hapsedebilir hâle gelmiştir. Bu yasa ile Doğu Türkistanlılar açık hedef yapılırken Uygur halk da topyekûn terörist muamelesi görmeye başlamıştır.

2017 yılında ise, "Sincan'daki Aşırılığı Yok Etme Yönetmelikleri" yürürlüğe girmiş; bu sayede yeni tarz "aşırılığı yok etme" uygulamalarına bağlı olarak "yeniden eğitim kampı" adı altında toplama kampları faaliyete geçirilmiştir.⁴⁶ Çin aslında bahsedilen kampların varlığını uyguladığı karartmalarla uzun süre reddetmiş; fakat uydu görüntüleri, eski mahkûmların ve mahkûm yakınlarının beyanatları, yapılan yoğun inşaat ihaleleri ve güvenlik görevlisi alımlarıyla bu konudaki gerçekler ortaya çıkmış ve Çin yönetimi kampların varlığını kabul etmek zorunda kalmıştır.⁴⁷ 2018 senesinde yayımlanan bir raporda, bu gelişmelerden sonra Doğu Türkistan genelinde 2.805.000 kişinin göç ettirildiği belirtilmektedir.⁴⁸

Özetlemek gerekirse Doğu Türkistan'ın kimliğinden gelen tarihî mücadele, bölgenin doğal kaynaklar açısından oldukça zengin olması ve konum olarak Yeni İpek Yolu'nun kavşağında bulunması, Çin'in bölgeye yönelik politikalarında temel motivasyonu oluşturmaktadır. Bu tür siyasi ve ekonomik kaygıların yanında, Uygur ve Kazak gibi bölge halklarının yüzlerce yıllık hak ve özgürlük talepleri, Çin için önemli bir bariyer durumundadır. Yıllardır sürdürdüğü işgal ve asimilasyon politikasının Doğu Türkistan'da başarısızlığa uğraması ihtimali, Çin'i toplama kampları kurmaya ve her türlü insan hakkı ihlalini gerçekleştirilmeye itmiştir.

⁴¹ Marie Trédaniel, Pak K. Lee, "Explaining the Chinese Framing of the "Terrorist" Violence in Xinjiang: Insights from Securitization Theory", University of Kent, 13.12.2016, <https://doi.org/10.1080/00905992.2017.1351427>

⁴² Akeel, "China must allow..."

⁴³ Tara Francis Chan, "How a Chinese Region That Accounts for Just 1,5% of the Population Became One of the Most Intrusive Police States in The World", *Business Insider*, 02.08.2018, <https://www.businessinsider.com.au/xinjiang-province-china-police-state-surveillance-2018-7>; "Apartheid with Chinese characteristics China has turned Xinjiang into a police state like no other", *The Economist*, 31.05.2018, <https://www.economist.com/briefing/2018/05/31/china-has-turned-xinjiang-into-a-police-state-like-no-other>

⁴⁴ Ben Blanchard, "China defends Xinjiang camps as it takes reporters on tour", *The Irish Times*, 07.01.2019, <https://www.irishtimes.com/news/world/asia-pacific/china-defends-xinjiang-camps-as-it-takes-reporters-on-tour-1.3750070>

⁴⁵ "Doğu Türkistan: Stanford Hapishane Deneyinden Çok Daha Aşırı Bir Proje", *Uygur Haber*, 09.06.2020, <https://www.uygurhaber.com/dogu-turkistan-stanford-hapishane-deneyi>

⁴⁶ Erkan, "Nazi Kamplarından Çin..."

⁴⁷ Adrian Zenz, "New Evidence for China's Political Re-Education Campaign in Xinjiang", The Jamestown Foundation, 15.05.2018, <https://jamestown.org/program/evidence-for-chinas-political-re-education-campaign-in-xinjiang/>

⁴⁸ "Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi 2018 Hükümet Hizmet Raporu", 30.01.2019, <http://uyghur.people.com.cn/156325/15752980.html>

KAMPLARIN KURULUŞ GEREKÇELERİ

Öyle görünüyor ki, 25 yaşındaki Doğu Türkistanlı Ali'nin ve diğer yüz binlerin başına geldiği gibi, cep telefonunuzda başörtülü bir yakınınızın fotoğrafını buldurmak ya da *WhatsApp* gibi yasak ilan edilen bir uygulamayı indirmiş olmak, Çin'de toplama kampına gönderilmeniz için yeterli olmaktadır.⁴⁹

Bunun gibi, Çin'in Uygur Müslümanlara yönelik gerçekleştirdiği tutuklamaların çoğu keyfi gerekçelere dayanmaktadır. Çin, tutuklamaları suçu önceden önleme prensibi(!) çerçevesinde gerçekleştirdiğini söylerken, yapılan incelemeler bunu doğrulamakta ve toplama kamplarına alınan Uygurların tamamına yakınının aslında hiçbir suç işlemediği anlaşılmaktadır.⁵⁰ Ayrıca Sincan Özerk Bölgesi Dış İlişkiler Sorumlusu Zhang Zhisheng de "Bazı insanlar, cinayet işlemekten dahi katil olabilme potansiyeli gösterirler. Sizce suç işlemelerini beklemeli miyiz? Yoksa bu olmadan engellemeli miyiz?" diyerek dolaylı yoldan bu durumu itiraf etmektedir. Benzer şekilde Sincan Propaganda Bürosu yetkilisi Şu Guişiang da şöyle bir argüman kullanmaktadır: "Bizim buradaki amacımız, suç işleme sınırına gelmiş birini alarak, onu yasalara uyan biri olarak top-

luma geri kazandırmaktır!"⁵¹ Oysa bu şekilde uluslararası hukukun en temel kurallarından biri olan "masumiyet karinesi" ilkesi, yani kişinin suç işlediği ispatlanana kadar suçsuz kabul edilmesi ilkesi tamamen yok sayılmaktadır.

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, 2014 yılındaki Doğu Türkistan ziyaretinde, "aşırı dincilik zehri" ile ilgili uyarıda bulunup radikal İslamcılığın(!) ortadan kaldırılması için bu baskı siyasetinin uygulanması gerektiğini savunarak keyfi tutuklamalara zemin hazırlamıştır. Yayımlanan raporlarda, bölgede yapılan tutuklamaların Uygur halkının yararı için olduğu ifade edilerek 75 farklı aşırıcılık belirtisi⁵² sıralanmış ve insanlardan bu belirtilerden birini dahi sergileyen kişileri ihbar etmeleri istenmiştir. 2015'te yapılan çalışma toplantısında dönemin ÇKP Sekreteri Zhang Chunxian'ın, "vuran elin ve eğitim elinin sert olması gerektiği" şeklindeki sözleri, âdeta kurulacak toplama kamplarının temel mantığını ele vermiştir.

Keyfi tutuklamalar, 2016 yılında bölgeye atanan Sincan ÇKP Sekreteri Chen Quanguo'la birlikte artış göstermiştir. Quanguo, Doğu Türkistan'da güvenlik önlemlerini arttırarak bölge yetkili-

⁴⁹ Sudworth, "China Hidden..."

⁵⁰ Chan, "How a Chines Region..."

⁵¹ "Çin'in toplama kampları: 'Eğitim kampı' olarak tanıtılan 'cezaevleri'", *Timetürk*, 19.06.2019, <https://m.timeturk.com/cin-in-toplama-kamplari-egitim-kampi-olarak-tanitilan-cezaevleri/haber-1102011>; Sun Feiyang, "Breaking down the BBC's visit to Hotan, Xinjiang", 08.07.2019, <https://medium.com/@sunfeiyang/breaking-down-the-bbcs-visit-to-hotan-xinjiang-e284934a7aab>

⁵² Tam liste EK'ye verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. "新疆部分地区学习识别75种宗教极端活动 遇到可报警" 24.12.2014, http://www.cssn.cn/zjx/zjx_zjsj/201412/t20141224_1454905.shtml?COLLCC=3800964462&

lerine “toplanması gereken herkesi toplayın” talimatı vermiştir.⁵³ Devlet Başkanı Xi Jinping’in toplama kampları ile ilgili yayınladığı 403 sayfalık yönergenin ana fikri de “asla merhamet etmeyin”dir.⁵⁴ Bu amaçla bir dizi hazırlık yapılmıştır. Chen’in atanmasından önceki dönemin yöneticisi olan selefleri; 5 Temmuz 2009 olaylarına yanıt olarak polis ve diğer güvenlik görevlilerinin işe alımını büyük ölçüde artırmıştır. 2003-2008 yılları arasında yaklaşık 5.800 polis alınırken bu rakam 2009 ile Temmuz 2016 arasında önemli bir artışla yaklaşık 40.000’e yükselmiştir. 2016 yılı Ağustos ayında Chen Quanguo’nun bölgeye atanmasıyla birlikte Temmuz 2017’ye kadar, bir yıldan kısa bir sürede, 90.866 polis alımı yapılmıştır.⁵⁵ Bu yoğun güvenlik personeli alımları, yeni kurulan 7.500 civarı polis karakolu için gerekli olan polis yardımcılarının istihdamı sebebiyledir.⁵⁶

Araştırmacı yazar Tanner Greer’in 2018 yılında *Foreign Policy* dergisinde yayımlanan “Radikal Eğilimin 48 Şüpheli İşareti” (*Forty-Eight Suspicious Signs of Extremist Tendencies*) başlıklı çalışması, Doğu Türkistan’daki toplama kamplarına gönderilmek üzere yapılan tutuklamaların boyutunu ve özellikle sebeplerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.⁵⁷

Greer’in bu çalışması, İnsan Hakları İzleme Örgütü (*Human Rights Watch-HRW*) araştırmacılarının Çin dışına kaçmayı başaran Uygur ve Kazak Türkleri ile yaptığı röportajlara dayanmaktadır. Avustralya’daki Adelaide Üniversitesi Çin Araştırmaları Bölümü’nde öğretim üyesi ve *Avustralya Ulusal Üniversitesi 2018 Çin Yıllığı*’nın

Çin, tutuklamaları suçu önceden önleme prensibi(!) çerçevesinde gerçekleştirdiğini söylerken, yapılan incelemeler bunu doğrulamakta ve toplama kamplarına alınan Uygurların tamamına yakınının aslında hiçbir suç işlemediği anlaşılmaktadır.

ortak yazarlarından olan Gerry Groot ise, bu 48 işaretin Çin’de aşırı dincileri tanımlama ve ayırmada bir rehber olduğunu teyit etmektedir.⁵⁸

Bu işaretler tek başlarına bir anlam ifade etmeseler bile Çinli yetkiler bunların her birini Uygur kültürü ve dinî inanışları ile birlikte ele alarak, bir dindarlık ve militanlık potansiyeli analiz etmeye çalışmıştır. Uygurların toplama kamplarına gönderilmeleri için yeterli görülen 48 işaret aşağıda sıralanmıştır:

1. Bir çadıra sahip olmak
2. Başkalarına “yemin etme” demek
3. Yurt dışına çıkmış olmak
4. Yurt dışına çıkan birisiyle konuşmak
5. Kaynak makinasına sahip olmak
6. Başkalarına günah işlememesini söylemek
7. Fazladan yiyeceğe sahip olmak
8. Kahvaltıyı güneş doğmadan önce yapmak
9. Yurt dışına çıkan birini tanımak
10. Pusulaya sahip olmak
11. Devlet görevlisiyle tartışmak

⁵³ Council on Foreign Relations, “China’s Repression of Uighurs”, 25.11.2019, <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-repression-uighurs-xinjiang>

⁵⁴ Austin Ramzy, Chris Buckley, “Absolutely No Mercy: Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims”, *New York Times*, 16.11.2019, <https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/16/world/asia/china-xinjiang-documents.html>

⁵⁵ “A Summer Vacation in China’s Muslim Gulag”, *Foreign Policy*, 28.02.2018, <https://foreignpolicy.com/2018/02/28/a-summer-vacation-in-chinas-muslim-gulag/>

⁵⁶ Adrian Zenz, James Leibold, “Chen Quanguo: The Strongman Behind Beijing’s Securitization Strategy in Tibet and Xinjiang”, The Jamestown Foundation, 21.09.2017, <https://jamestown.org/program/chen-quanguo-the-strongman-behind-beijings-securitization-strategy-in-tibet-and-xinjiang/>

⁵⁷ 17 ya da 75 yasak hareket ya da işaret versiyonları da bulunmaktadır.

⁵⁸ Tanner Greer, “48 Ways to Get Sent to a Chinese Concentration Camp”, *Foreign Policy*, 13.09.2018, <https://foreignpolicy.com/2018/09/13/48-ways-to-get-sent-to-a-chinese-concentration-camp/>; Marcell Lui, “Xinjiang: A summary of China’s concentration camps”, *Le Journal International*, 16.12.2018, <http://www.lejournalinternational.info/en/english-xinjiang-a-summary-of-chinas-concentration-camps/>

2016 yılı Ağustos ayında Chen Quanguo'nun bölgeye atanmasıyla birlikte Temmuz 2017'ye kadar, bir yıldan kısa bir sürede, 90.866 polis alımı yapılmıştır. Bu yoğun güvenlik personeli alımları, yeni kurulan 7.500 civarı polis karakolu için gerekli olan polis yardımcılarının istihdamı sebebiyledir.

12. Halk içinde Çin'in bazı ülkelerden daha zayıf olduğunu söylemek
13. Birden fazla bıçağa sahip olmak
14. Bölgedeki resmî görevliler hakkında şikâyet dilekçesi göndermek
15. Çok çocuklu olmak
16. Alkol kullanmaktan kaçınmak
17. Resmî görevlilerin yatağında yatmasına, yemeğini yemesine ve evinde yaşamasına izin vermemek
18. VPN'e (sanal özel ağ) sahip olmak
19. Sigara kullanmaktan kaçınmak
20. Kimliğini taşımamak
21. *WhatsApp* uygulamasına sahip olmak
22. Ebeveyni öldüğünde ağıt yakmak, halk içinde üzülme veya üzüntülü davranmak
23. Resmî görevlilerin DNA örneği almalarına izin vermemek
24. Yurt dışında çekilmiş olan herhangi bir video izlemek
25. Çin bayrağının bulunduğu yerde başörtüsü takmak
26. 45 yaşının altındaki kadınların başörtü takması
27. Camiye gitmek
28. Namaz kılmak
29. Oruç tutmak
30. Dinî ders dinlemek
31. Resmî görevlilerin retina taraması yapmalarına izin vermemek

32. Resmî görevlilerin telefonundaki her şeyi yüklemesine izin vermemek
33. Resmî görevlilere ses kaydı vermemek
34. Okulda ana dilini kullanmak
35. Ana dilini resmî dairelerde kullanmak
36. *Skype*, *WeChat* gibi uygulamalarla yurt dışından birisi ile konuşmak
37. Üzerinde Arapça harf bulunan giysi giymek
38. Tam sakala sahip olmak
39. Dinî semboller taşıyan kıyafet giymek
40. Zorunlu propaganda sınıflarına katılmamak
41. Zorunlu bayrak çekme törenine katılmamak
42. Halk mücadelesi oturumlarına (siyasi rakiplerin halk tarafından küçük düşürülmesi) katılmamak
43. Aile üyelerini ve kendisini halk mücadelesi oturumlarında kınamayı reddetmek
44. Polis tarafından tutuklandığında intihar etmeye çalışmak
45. Kamptayken intihar etmeye çalışmak
46. Geleneksel cenaze töreni yapmak
47. Karakolda kayıt yaptırmadan birçok aile üyesini evine davet etmek
48. Yukarıda geçenlerin herhangi birisini yapmış bir aile üyesine sahip olmak

Yukarıda belirtilen 48 madde, Çin yönetiminin İslam dini ve Uygur kültürünün her pratiğini ya da bunları hatırlatan her hareketi "aşırılık" olarak nitelendirdiğini göstermekte ve Uygurlulara yönelik baskı ve asimilasyon politikalarının boyutunu açıkça gözler önüne sermektedir.

Araştırmacı Mehmet Volkan Kaşıkçı, toplama kamplarına alınan kişilerin özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

"Çin'in propagandası *ekstremizm* (aşırılık) üzerine odaklanıyor. Mesela bir Kazak genci Çin polisi oluyor. Çok seviniyor, üniformasını giyip fotoğraf çektiriyor, fotoğrafını Kazakistan'daki akrabalarına gön-

deriyor ve Çin dışına bilgi sızdır-
dın diye toplama kampına alınıyor.
En yaygın kategori bu. İkinci grup
dinî sebeplerden alınanlar. Camiye
giden, namaz kılan hemen herkes
tutuklanmış durumunda. Caminin
bir işine yardım eden yahut sade-
ce telefonunda cami resmî çıktığı
için, birbirine cuma mesajı attığı
için alınanlar var. Kamplar ve hapis-
hanelerde dinle ilgili sebeplerle alı-
nanlar bildiğimiz kadarıyla en ağır
koşullarda tutulanlar. Çok önemli
bir başka grup da toplumun önde
gelenleri: gazeteci, yazar, akademis-
yenler. Sincan Devlet Üniversitesi
rektörü idama mahkûm edildi.
Zengin iş adamlarının çoğu alındı.
Küçük bir şehirde öne çıkan biri-
siysen seni de alıyorlar. Toplumun
en eğitilmiş kesiminin çok sert bir
şekilde hedef alınmış olması, Çin'in
kendini meşrulaştırmaya çalıştığı
iddialarının hepsinin saçmalığını
ortaya koyuyor.”⁵⁹

“İstikrarın korunması” için alınması gereken
tedbirler arasında asla akla gelmeyecek şeyler
sıralanmaktadır. Mesela evinizde bulunan
ekmek bıçağı üzerine kimlik numaranızın
silinmeyecek biçimde kazınmış olması ve yine
aynı bıçağın mutfakta demirden bir zincirle
sabitlenmiş olması gerekmektedir. Bıçakla
ilgili kurallar bununla da sınırlı değil. Zira
birden fazla bıçağınızın olması sizi “potansiyel
terörist” kategorisine sokabilir ve bu da asla
ne zaman oradan çıkabileceğinizi bilmeksi-
zin toplama kampında bir ömür kalmanız ya
da ömrünüzün baharında toplama kampının
zorlu şartlarında aklınızı yitirmeniz yahut
ölmeniz anlamına gelebilir.

**“İstikrarın korunması” için alınması
gereken tedbirler arasında asla akla
gelmeyecek şeyler sıralanmaktadır.
Mesela evinizde bulunan ekmek bıçağı
üzerine kimlik numaranızın silinmeyecek
biçimde kazınmış olması ve yine aynı
bıçağın mutfakta demirden bir zincirle
sabitlenmiş olması gerekmektedir.**

Toplama kampına gönderilme sebeplerinden
bir diğeri, listenin üçüncü maddesinde yer
alan “yurt dışına çıkmış olmak”tır. Çin otoritelerinin bu madde üzerinde yoğun çalıştığı
anlaşılmaktadır; zira dünyadaki 200 civarı
ülke ile ilgili bir çalışma daha yapılmış ve içle-
rinden 26 tanesine gitmek Uygurlar için daha
kritik bir seviyeye yükseltilmiştir. Bu ülkeler
şunlardır: Afganistan, Libya, Tayland, Cezayir,
Malezya, Türkiye, Azerbaycan, Nijerya,
Türkmenistan, Mısır, Pakistan, Birleşik Arap
Emirlikleri, Endonezya, Rusya, Özbekistan,
İran, Suudi Arabistan, Yemen, Irak, Somali,
Kazakistan, Güney Sudan, Kenya, Suriye,
Kırgızistan, Tacikistan.⁶⁰

Görüldüğü üzere Türkiye dışında Çin'in
Şangay İşbirliği Örgütü'nden ortaklığı bulu-
nan Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan,
Kırgızistan, Tacikistan, Pakistan ve Rusya
gibi ülkeler de bu listede yer almaktadır. Çin
bu şekilde zaten kendisine karşı doğabilecek
hareketler için oluşturduğu bu örgüt saye-
sinde yaptığı anlaşmalarla bu ülkelere istediği
kişinin iade edilmesini sağlayabildiği
hâlde, kendince yeni önlemler almaya devam
etmektedir.

Eğitim amacıyla yurt dışına gitmek de yine
Çin için bir “cadı avı” meselesine dönüşmüş

⁵⁹ Selçuk, “Doğu Türkistan Otoriter...”

⁶⁰ “Chinese Uighurs in Saudi face impossible choice”, *Bangkok Post*, 26.01.2020, <https://www.bangkokpost.com/world/1843999/chinese-ughurs-in-saudi-face-impossible-choice>

Eğitim için Türkiye, Mısır veya başka bir ülkede bulunup da üç yılı aşkın süredir anne ve babasıyla, kardeş ve akrabalarıyla görüşemeyen öğrencilerin sayısı hiç de az değildir.

durumdadır. Üniversite eğitimleri için tüm yasal prosedürleri yerine getirerek ve üstelik Çin'in resmi izniyle başta Türkiye olmak üzere farklı ülkelere giden öğrenciler, Çin tarafından güvenlik zaafı olarak görülmektedir. Bu öğrencilerin büyük bölümü baskılarla Çin'e geri döndürülmeye çalışılmaktadır. 2017 yılı bahar ayları başında, yurt dışında öğrenim gören Uygur öğrencilere buldukları ülkelerdeki Çin yetkilileriyle temasa geçerek 20 Mayıs 2017'ye kadar "siyasi değerlendirme" için geri dönmeleri çağrısında bulunulmuştur. Çin yönetiminin başlattığı bu süreç, aynı yılın sonbahar aylarından itibaren de sözde yeniden eğitim kamplarında binlerce Uygur'un gözetimine alınmasıyla sonuçlanmıştır.⁶¹ Sadece Mısır'da, geri dönme konusunda yavaş davranan Uygur öğrencilere karşı Sisi cuntası ile ortak operasyon yapılmış ve çok sayıda öğrenci suçlu gibi Çin'e iade edilmiştir. Operasyondan önce Mısır'da eğitim amacıyla 5.000 kadar Doğu Türkistanlı ikamet ederken operasyon sonrası sadece 50 aile kalmıştır.⁶²

Tehlikeyi sezerek ülkelerine dönmeyen öğrencilerin pasaport yenileme dâhil bütün resmi işlemleri, buldukları ülkelerdeki Çin konsoloslukları tarafından askıya alınmıştır.⁶³ Ayrıca bu öğrenciler sık sık konsolosluktan ya da kim

olduklarını bilmedikleri kişilerden Çin'e geri dönmeleri ile ilgili taciz ve tehdit telefonları, sosyal medya uygulamaları olan *WeChat* üzerinden de aynı şekilde tehdit ve taciz mesajları aldıklarını anlatmıştır. Uluslararası Af Örgütü (*Amnesty International*) Mısır, ABD, Kanada, Fransa, Almanya ve İran'da yaşayan Uygurlarla yaptığı görüşmelerde, bu kişiler Çin polisinin kendileriyle *WeChat* üzerinden iletişim kurduğunu ve kimlik numaralarını, adreslerini, pasaport fotoğraflarını ve hatta eşlerinin kimlik bilgilerini istediğini anlatmışlardır.⁶⁴

Yukarıdaki listede bulunan yurt dışı bağlantılarıyla ilgili üç maddeye göre (4, 6 ve 9. maddeler); bu öğrencilerin Doğu Türkistan'da yaşayan aileleri de "aşırıçılık" gerekçesiyle toplama kamplarına alınmıştır. Eğitim için Türkiye, Mısır veya başka bir ülkede bulunup da üç yılı aşkın süredir anne ve babasıyla, kardeş ve akrabalarıyla görüşemeyen öğrencilerin sayısı hiç de az değildir.⁶⁵

2019 yılında Doğu Türkistan genelinde çıkarılan bir yasak ise, uygulamaların hangi boyutlara vardırıldığını göstermesi bakımından oldukça ibret vericidir. Buna göre evde tatlı yapacaksınız ya da çayınızı biraz tatlandırmak istediniz, hemen bakkala gidiyorsunuz ama şeker almak öyle kolay değil, çünkü toz şeker de Doğu Türkistan'da kontrol edilmesi gereken "terör unsuru" maddeler arasında ve satışı için bir dizi prosedür takip edilmesi gerekiyor. Örneğin Shihezi'de oturan bir kişi, 2019'un Kasım ayı başlarında toz şeker satın alırken kimliğini kaydettir-

⁶¹ Emre Yıldırım, "Çin'deki Toplama Kampları ve İslam Dünyası ile İlişkiler", İNSAMER, 19.11.2018, https://insamer.com/tr/cindeki-toplama-kamplari-ve-islam-dunyasi-ile-iliskiler_1800.html

⁶² https://www.rfa.org/uyghur/qisqa_xewer/misirda-uyghur-mesilisi-08302019235620.html

⁶³ Gizem Sade, "Çin'in Uygur diasporasını eritme taktiği; elçilik pasaportları yenilemiyor", *Euronews*, 21.01.2020, <https://tr.euronews.com/2020/01/26/cin-in-uygur-diasporasini-eritme-taktigi-elcilik-pasaportlar-yenilemiyor>

⁶⁴ Uluslararası Af Örgütü, "Hiçbir yer güvenli değil: Uygurlar Çin'in yürüttüğü korkutma politikalarını anlatıyor", <https://www.amnesty.org.tr/icerik/h%C3%A7bir-yer-guvenli-degil>

⁶⁵ "Yürekler yanıyor! Çin Uygur çocukları annelerinden ayırıyor", *Milli Gazete*, 16.05.2020, <https://www.milligazete.com.tr/haber/4370887/yurekler-yaniyor-cin-uygur-cocuklari-annelerinden-ayiriyor>; "Doğu Türkistanlı öğrenci Türk kardeşlerinden dua istedi bizi bırakmayın", *Yeni Şafak*, 21.12.2019, <https://www.yenisafak.com/gundem/dogu-turkistanli-ogrenci-turk-kardeslerinden-dua-istedi-bizi-birakmayin-3518981>

mesi gerektiğini, şayet satış görevlisi kimlik numarasını kaydetmezse ve Kamu Güvenlik Bürosu bunu bir şekilde öğrenirse tutuklanacağını ve toplama kampına alınacağını anlatmıştır. Ayrıca kimlik kartını getirmeyen bir müşteriye toz şeker sattığı için o esnafın da 4.000 yuan (510 doların üzerinde) para cezasına çarptırılacağını ve “çalışma kampına” gönderileceğini söylemiştir. Yeni düzenlemelere göre, bir kimlik kartı ile sadece 1 kg toz şeker satın alınabilmektedir.⁶⁶ Çin’in bu uygulaması, patlayıcı yapımında kullanılan malzemelerin satışını düzenleyen kanuna dayandırılmaktadır.

Bir diğer uygulama da cep telefonları ile ilgilidir. Örneğin Urumçi sokaklarında yürürken bir anda bir polis barikatıyla yolunuz kesilerek cep telefonunuz istenebilir. Elbette tüm mahrem bilgileriniz didik didik edildikten, uygulamalar, varsa video ve fotoğraflar incelendikten sonra telefonunuzu geri alabileceğinizi düşündüğünüz bir anda, bir bomba düzeneği olup olmadığına bakılmak üzere telefonunuzu teslim etmeniz gerektiği söylenebilir! Kısacası, karşınızdaki görevlinin duyacağı en ufak bir şüphe sonucunda yaşayabileceklerinizin boyutunu kestiremezsiniz.

Sokakta yürürken her an denetlenebileceğiniz gibi, yerleşim alanlarına veya bir pazara girerken de kimlik kartınızı cihaza okutmanız gerekmektedir. Doğu Türkistan’daki akrabalarını ziyarete gelen Han Çinliler dahi uygulanan önlemlerin çok katı olduğunu düşündüklerinden bölgede kalmak istemediklerini söylemektedir. Baskı politikaları herkesi bıktırdığı için insanlar bölgeyi terk etmeye başlamıştır. Örneğin bir tüccar, bölgedeki bir alışveriş merkezinde önceden 46 olan mağaza sayısının bu uygulamalardan sonra 11’e düştüğünü söylemiştir.⁶⁷

Urumçi sokaklarında yürürken bir anda bir polis barikatıyla yolunuz kesilerek cep telefonunuz istenebilir. Elbette tüm mahrem bilgileriniz didik didik edildikten, uygulamalar, varsa video ve fotoğraflar incelendikten sonra telefonunuzu geri alabileceğinizi düşündüğünüz bir anda, bir bomba düzeneği olup olmadığına bakılmak üzere telefonunuzu teslim etmeniz gerektiği söylenebilir! Kısacası, karşınızdaki görevlinin duyacağı en ufak bir şüphe sonucunda yaşayabileceklerinizin boyutunu kestiremezsiniz.

Bölgede, her 300 metrede bir kontrol noktası, asker ve polislerin beklediği beton bir kabin, dikenli teller ve Uygurların oluşturduğu uzun kuyruklar görmenin son derece sıradan bir durum hâline geldiği anlatılmaktadır. Her kontrol noktasında, yapay zekâ bilgisayarlar tarafından 3D fotoğraflar çekilip kimlikler ve eşyalar taranmakta ve tüm birleşik verilere bakılarak kişinin geçişine ya izin verilmekte ya da verilmemektedir. Buralarda polis, yapay zekâ tarafından belirtilen talimatlara göre hareket etmektedir: sorgulama, daha fazla soruşturma için gözaltı veya hemen tutuklama! Masumiyet karinesi yoktur. 2017’den itibaren 12 ila 65 yaş arası neredeyse bütün Müslümanlar, yüzlerinden ve vücutlarından çeşitli açılardan çekilen fotoğrafların yanı sıra kan testleri, parmak izleri, retina taramaları, saç örnekleri ve ses kayıtları da dâhil olmak üzere kapsamlı biyometrik görüntüleme ve DNA testlerinden geçirilmiştir.⁶⁸

⁶⁶ Bitter Winter, “In Xinjiang, Even Buying Sugar Can Send You to an Internment Camp”, *The Epoch Times*, 08.08.2019, https://www.theepochtimes.com/in-xinjiang-even-buying-sugar-can-send-you-to-an-internment-camp_2993684.html

⁶⁷ Winter, “In Xinjiang, Even...”

⁶⁸ Konstantin Salomatin, Shura Burtin, “Beyond Orwell’s Worst Nightmares: How China Uses Artificial Intelligence to Commit Genocide”, *Byline Times*, 18.11.2019; <https://bylinetimes.com/2019/11/18/beyond-orwells-worst-nightmares-how-china-uses-artificial-intelligence-to-commit-genocide/>

Bölgede, her 300 metrede bir kontrol noktası, asker ve polislerin beklediği beton bir kabin, dikenli teller ve Uygurların oluşturduğu uzun kuyruklar görmenin son derece sıradan bir durum hâline geldiği anlatılmaktadır. Her kontrol noktasında, yapay zekâ bilgisayarlar tarafından 3D fotoğraflar çekilip kimlikler ve eşyalar taranmakta ve tüm birleşik verilere bakılarak kişinin geçişine ya izin verilmekte ya da verilmemektedir.

Çin, Doğu Türkistan'daki baskı siyasetini uygularken; QR kodlarından, biyometrik verilerden, yapay zekâdan, casus telefon yazılımlarından ve büyük veri tabanlarından yararlanan, yüksek teknoloji ürünü takip ve gözetim sistemleri kullanmaktadır. 2009 yılında Doğu Türkistan'da geniş çaplı protestolar, ayaklanmalar ve devlet şiddeti yaşanmasından sonra, bölgede faaliyet yürüten özel güvenlik şirketlerinin sayısı 1.400'ü aşmıştır ve bu şirketlerin çoğu Devlet Başkanı Xi Jinping'in yapay zekâ konusunda ABD ile yarışının bir tezahürüdür.⁶⁹ Hollandalı bir siber uzman tarafından tespit edilen bir veri sızıntısına göre, Çin yönetiminin Uygurları ve diğer Türk kökenli Müslümanları yoğun gözetim altında tuttuğu ve bölgede 2,5 milyondan fazla insanı izlediği tahmin edilmektedir. Yüz tanıma yazılımı geliştiren Shenzhen merkezli bir teknoloji şirketi olan *Sense Nets Technology*, kamera sistemi aracılığıyla 24 saat içinde yaklaşık 6,7 milyon GPS (Global Konumlandırma Sistemi) koordinatı toplayabilmekte ve her türlü takibi anlık gerçekleştirebilmektedir.⁷⁰

Doğu Türkistan'da dışarda olmak, kişinin gittiği her yerde daima bir kamera sistemi tarafından izlendiği anlamına gelmektedir. Bu kameraların çoğu yüksek çözünürlüklü yüz tanıma özelliklerine sahiptir. Yapay zekâ destekli teknolojiyi kullanan bu sistemler, insanların farklı zaman ve mekânlarda izlenebilmesini otomatik hâle getirmektedir. Videolarda arama yapılarak kişinin günlük aktiviteleri sistem tarafından değerlendirilebilmektedir.⁷¹ Bu açıdan bakıldığında bölgedeki otoritelerin, sosyal mühendislik alanında kitlesel bir deney yaptıklarını söylemek abartı olmayacaktır.

İnsan hakları savunucuları bu sistemlerin özellikle Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde Uygur Türklerine yönelik toplumsal baskı aracına dönüştüğüne dikkat çekmektedir. Uygurlar, Kazaklar ve Kırgızlar hastane, banka, park veya alışveriş merkezleri gibi kamusal alanlara girmek yahut arabalarına yakıt almak için de IJOP adı verilen yapay zekâ tarafından işletilen bir dedektörü ve iki kontrol noktasını geçmek zorundadır.

İnsanları sürekli olarak takip ve gözetim altında tutmakla yetinmeyen yerel yetkililer, komşuları birbiri hakkında muhbirlik yapmaya teşvik ederek toplumsal güveni de dinamitlemektedir. Üstelik bölgede 1 milyonun üzerindeki memur ve polis, insanları takip etmek üzere âdeta seferber edilmişken, sivillerin de birbirini kontrolünün teşvik edilmesi, akıl sınırlarını zorlayan bir uygulama olarak dikkat çekmektedir. Bu kontrol paranoyasının bir uzantısı olarak "Aile Olmak" adı verilen bir proje ile Uygur ailelerin yanına sürekli onlarla birlikte yaşayan denetim memurları atamak gibi özel yaşama müdahalenin en kaba şekli de uygulanmaktadır.⁷²

⁶⁹ "Doğu Türkistan: Stanford..."

⁷⁰ Cathy He, "Chinese Regime Tracks Roughly 2.5 Million in Xinjiang Through Facial Recognition", *The Epoch Times*, 18.02.2019 https://www.theepochtimes.com/chinese-regime-tracking-roughly-2-5m-through-facial-recognition-in-xinjiang_2805488.html

⁷¹ "Doğu Türkistan: Stanford..."

⁷² HRW, "Çin: Müslüman Bölgesinde Ağır Baskı", 09.09.2018, <https://www.hrw.org/tr/news/2018/09/09/322264>

HRW, 2017'de yayımladığı raporda, yerel Çinli yetkililerin "Bütünleşik Ortak Operasyonlar Platformu (BOOP)" adlı izleme programı aracılığıyla bireylere ait kişisel bilgileri ve gündelik hareketlerine dair kayıtları rızaları dışında toplayarak, potansiyel tehdit olarak gördükleri kişileri "önleyici polisiye tedbir" adı altında fişlediğini yazmıştır. Ayrıca merkezi Washington'da bulunan Uluslararası Araştırmacı Gazeteciler Konsorsiyumu da bölgedeki izleme operasyonlarına ilişkin Haziran 2017 tarihli bir belge yayımlayarak, BOOP'un bir haftada 24.000 "şüpheli şahıs" tespit ettiğini ve bunlardan 15.500'ünü toplama kamplarına gönderdiğini bildirmiştir.⁷³

Uzmanlara göre Çin'deki mevcut toplu gözaltı sisteminin Çin kanunlarına göre dahi bir dayanağı bulunmamaktadır. Çin ceza hukuku uzmanı Jeremy Daum'un ifade ettiği üzere, terör karşıtı kanun, bir suç seviyesine ulaşmayan faaliyetler için en fazla 15 günlük gözaltına izin vermekte ve hukukun "eğitim" hükümleriyle alakalı olarak hafif suçlar için düzeltici mentörlük hususunda gözaltından bahsetmemektedir. 30 Mart 2017 tarihli "Aşırılıktan Uzaklaştırma Kanunu"nda⁷⁴ da

İnsanları sürekli olarak takip ve gözetim altında tutmakla yetinmeyen yerel yetkililer, komşuları birbiri hakkında muhbirlik yapmaya teşvik ederek toplumsal güveni de dinamitlemektedir. Üstelik bölgede 1 milyonun üzerindeki memur ve polis, insanları takip etmek üzere âdeta seferber edilmişken, sivilin de birbirini kontrolünün teşvik edilmesi, akıl sınırlarını zorlayan bir uygulama olarak dikkat çekmektedir.

eğitim hükümlerinde gözaltı ifadesi yer almamaktadır. Daum'a göre terör karşıtı kanunun süresiz gözaltına izin verdiği görülen bir "eğitim-yerleştirme" hükmü bulunurken, bunun sadece bir terör suçuyla hüküm giymiş olanlara uygulandığı görülmektedir. "Gözaltı kampı" uygulaması, bir suçtan hüküm giymemiş kişileri gözaltında tuttuğu için de mevcut kanıtlar bu kampların tamamen hukuk dışı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.⁷⁵

⁷³ Emre AYTEKİN, "Çin ABD teknolojisi ile gözetliyor", *Anadolu Ajansı*, 28.11.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-abd-teknolojisi-ile-gozetliyor/1658092>

⁷⁴ The International Uyghur Human Rights and Democracy Foundation (IUHRDF), "Xinjiang Uyghur Autonomous Region Regulation on De-extremification", 31.03.2017, <http://www.iuhrdf.org/content/xinjiang-uyghur-autonomous-region-regulation-de-extremification>

⁷⁵ UHRP, "The Mass Internment..."

YER GÖK TOPLAMA KAMPI: KAMPLARIN MAHİYETİ VE FİZİKSEL ŞARTLARI

Çin insan hakları savunucuları ve STK'ların tahminlerine göre, 2014 yılından bu yana Doğu Türkistan'da resmî olarak tutuklanan kişi sayısı bir önceki beş yıllık döneme kıyasla üç kat artmıştır. Hükümet; gözaltı merkezleri, cezaevleri ve “yeniden eğitim kamplarında” insanları tutarken, haklarında herhangi bir suçlama olmayanların dahi itirazları reddedilmekte, tutuklanan insanlar işkence ve kötü muameleyle maruz kalmaktadır.⁷⁶ Çin, tutuklama ve gözaltıları belli bir suça dayandırmadığından, alıkoymuş kişileri de yasal bir mahkeme süreciyle yargılamamaktadır. İnsanların tutuldukları yerler de benzer bir sürecin devamı niteliğinde, keyfi koşullarda oluşturulmuş yerlerdir. Toplama kampı şahitlerinin aktardığına göre, bazı insanlar kampa alınmalarının ardından sıkı bir sorgu ve işkenceden geçirilip, kendilerine isnat edilen suçların yazıldığı bir itirafnameye zorla imza attırılmalarından sonra, hiçbir mahkeme kararı olmaksızın bu zoraki itiraflarına göre doğrudan hapse atılmıştır. Hatta bazılarının uzun bir suç listesi verilerek, kendilerine suç “beğenmeleri” istenmiştir.⁷⁷

Bir dizi rapor, 2017 yılı Mart ayı sonlarında bölgede geniş çaplı tutuklamaların başladığını ortaya koymaktadır. Bu durum 29 Mart 2017 tarihinde ilan edilen “Aşırılıktan Arındırma Yönetmelikleri” sürecine denk gelmektedir. Bu yönetmeliğin üçüncü bölümünde yer alan 14 sayılı yönergede, “aşırılıktan arınma ve dönüşüm için bireysel ve merkezî eğitimin birlikte uygulanması gerektiği” belirtilmektedir. Buna göre üç tür yeniden eğitim tesisi bulunmaktadır:

- Eğitim merkezleri aracılığıyla merkezî dönüşüm
- Hukuk sistemi okulları ile dönüşüm
- Rehabilitasyon ile düzeltme merkezleri

İhale teklifleri bu uygulamayı doğrulamakta ve adı geçen tesislerin bazen gözaltı merkezlerine, polis karakollarına, hatta hastane ve süpermarketlere de ev sahipliği yapan büyük bir tesisin parçaları olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁸ *Özgür Asya Radyosu (Radio Free Asia-RFA)*

⁷⁶ HRW, “Eradicating Ideological Viruses: China’s Campaign of Repression Against Xinjiang’s Muslims”, 09.09.2018, <https://www.hrw.org/report/2018/09/09/eradicating-ideological-viruses/chinas-campaign-repression-against-xinjiangs>

⁷⁷ “Uygurlar suç listesinden kendilerine suç seçmek zorunda bırakılıyor”, DW, 10.06.2020, <https://www.dw.com/tr/uygur-lar-su%C3%A7-listesinden-su%C3%A7-se%C3%A7mek-zorunda-b%C4%B1rak%C4%B1yor/av-53756400>

⁷⁸ Zenz, “New Evidence for China’s...”

muhabirinin 2018 yılı Aralık ayında kamp görevlilerini telefonla arayarak edindiği bilgilere göre, bir kamp toplamda 1.000-1.200 civarında koğuşun olduğu 60'tan fazla binadan oluşmakta ve her koğuşa 10 ile 20 arasında insan sığdırılmaktadır.⁷⁹

Çin yönetimi her ne kadar toplama kamplarının varlığını saklamaya⁸⁰ ve delilleri karartmaya çalışsa da⁸¹ araştırmacıların kampların bulunduğu bölgelerle ilgili uydu görüntülerini hızla yayması, toplama kampından kurtulmayı başaran kişilerle ve kamplarda tutuklu bulunanların yakınlarıyla yapılan röportajlar, toplama kampı uygulamasını açığa çıkarmıştır. Bu gibi temel delillerin yanı sıra ikincil delil olarak toplanan ve kampların alan ölçüsünü ve güvenlik özelliklerini belgeleyen kamu inşaat ve hizmet ihaleleri, kamu istihdam bildirimleri, hükümet bütçe raporları, hükümet çalışma raporları, yerel ve sosyal medyada yayımlanan şirket sözleşmeleri gibi belgeler de kampların varlığını ortaya koymuştur. Nitekim sonraki haftalarda Çin yönetimi de inkâr söylemini bırakarak kampların Uygurların makul olmayan radikal dinci düşüncelerden kurtarılması ve meslek edindirilmesi için oluşturulan eğitim kampları olduğunu ve Uygurların buralara “gönüllü” olarak katıldıklarını söylemeye başlamıştır.⁸²

Toplama kampı şahitlerinin aktardığına göre, bazı insanlar kampa alınmalarının ardından sıkı bir sorgu ve işkenceden geçirilip, kendilerine isnat edilen suçların yazıldığı bir itirafnameye zorla imza attırılmalarından sonra, hiçbir mahkeme kararı olmaksızın bu zoraki itiraflarına göre doğrudan hapse atılmıştır. Hatta bazılarında uzun bir suç listesi verilerek, kendilerine suç “beğenmeleri” istenmiştir.

Çin, Doğu Türkistan'ın tamamına yayılan (Kaşgar, Hoten, Kızılsu, Aksu, Bayangolin, İli, Bortala, Urumçi, Turfan, Tarbagatay, Karamay, Altay, Sanci Hui, Kumul)⁸³ bu kampları her ne kadar gönüllü eğitim kampı olarak adlandırsa da⁸⁴ veriler bunun tam aksini göstermektedir. Dikenli tellerle çevrili, kat kat güvenlik sistemleriyle güçlendirilmiş duvarlarla örülü; izleme kuleleri ve on binlerce polis ve askerinin bulunduğu kampların cezai nitelikli yerler olduğunu açıkça ortadadır.⁸⁵ Zaten insanların istekleri dışında getirildikleri ve asla ne zaman çıkacaklarını bilmedikleri kampların bir eğitim merkezi olduğuna Çinliler dâhil kimse inanmamaktadır. İnsanlar ilkokul, ortaokul,

⁷⁹ “نوپۇزلۇق ئاخبارات ئورگانلىرىدىن رويتېرس ئاگېنتلىقى - 29 نوپۇس كۈنى ئۇيغۇر ئېلىدىكى لاگېرلار ھەققىدە بىر مەخسۇس تەكشۈرۈش دوكلاتى ئېلان قىلدى.” 03.12.2018, <https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/kishilik-hoquq/uyghurda-lager-12032018164520.html>

⁸⁰ Toplama kamplarını sosyal medya üzerinden bulabilmek için ilk adım, Çince arama motoru *Baidu*'yu kullanarak “yeniden eğitim merkezi” araması yapmaktır. Bu tarama “Aşırılıktan Arındırma Çalışması” olarak bilinen politika kapsamında, yerel yetkililerin kuzeybatı Sincan bölgesinde Müslüman etnik azınlıkları, özellikle Uygurları ve Kazakları nasıl “yeniden eğittiklerini” açıklayan haberleri ortaya çıkartmaktadır. İkinci adımda, aramalarda çıkan devlet web sitelerinde, merkezlerin faaliyetleri ve konumları hakkında ne söylendiği görülmektedir. Bu basit süreç, yakın zamanda Sincan'da inşa edilen bir tesiste yerel yönetimin basın açıklamasından açılış töreninin fotoğraflarına kadar bulunabilir; yani kampların varlığına dair birçok kanıt mevcuttur, bk. Sigal Samuel, “Internet Sleuths are Hunting for China's Secret Internment Camps or Muslims”, *The Atlantic*, 15.09.2018, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/09/china-internment-camps-muslim-ughurs-satellite/569878/>

⁸¹ Çin hükümetinin internet üzerinde bulunan ve toplama kampları için delil oluşturabilecek verileri karartma çalışmaları devam etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Kuo, “If you enter a camp...”

⁸² Sudworth, “China Hidden...”; Zoe Tidman, “Muslims detained in China camps for thinking ‘unhealthy thoughts’, leaked documents reveal”, *Independent*, 17.11.2019, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/muslim-ughurs-china-detention-leaked-documents-new-york-times-unhealthy-thoughts-a9206216.html>

⁸³ “Çin'in Doğu Türkistan'daki toplama kampları ve bölgedeki dağılımları”, *Mepa News*, 20.12.2019, <https://www.mepanews.com/service/amp/cin-in-dogu-turkistandaki-toplama-kamplari-ve-bolgedeki-dagilimlari-29713h.htm>

⁸⁴ Autonomous Region Party Political and Legal Affairs Commission, “Autonomous Region State Organ Telegram”, <https://assets.documentcloud.org/documents/6558510/China-Cables-Telegram-English.pdf>

⁸⁵ Fergus Ryan, Danielle Cave, Nathan Ruser, “Mapping Xinjiang's ‘re-education’ camps”, Australian Strategic Policy Institute (ASPI), <https://www.aspi.org.au/report/mapping-xinjiangs-re-education-camps>

Doğu Türkistan'daki toplama kamplarını araştıran HRW ve Alman akademisyen Adrian Zenz, bölgede 1.200 kamp bulunduğunu iddia etmektedir.

lise ve üniversite gibi eğitim merkezlerinde, hastanelerde, depo, hangar ve fabrikalarda, yer altı zindanlarında ve bazen çöllerde bazen de mahallelerde kurulan toplama kamplarında tutulmaktadır. Bu gizli tesislerde tutulanlara işkence ve asimilasyon programları uygulanmakta, bu kişilerin haklarının yakınları tarafından takibine dahi izin verilmemekte, nerede tutuldukları bildirilmemekte, hatta çoğu zaman yaşayıp yaşamadıkları bilgisi bile verilmemektedir.

75'ten fazla gazeteci ve 14 ülkeden 17 basın kurumunun oluşturduğu Uluslararası Araştırmacı Gazeteciler Konsorsiyumu tarafından basına gösterilen ve içinde kampların nasıl işletildiğine dair talimatların bulunduğu gizli belgeler de bu kampların her yönüyle tam bir toplama kampı olduğunu ispatlamaktadır.⁸⁶

Yerel görgü şahitlerinin ifadeleri de bu bilgileri teyit etmektedir. Örneğin Nisan 2018'de bir Uygur iş adamı, Gulca yakınlarında bir okul ve eskiden polis eğitim merkezi olarak kullanılan bir fabrika dâhil yeniden tasarlanmış beş tesis olduğunu ve çok sayıda insanın buralarda tutulduğunu söylemiştir. Ocak

2018'de Kaşgar'da bir emniyet yetkilisi, yaklaşık 120.000 Uygur'un bölgede bulunan dört gözaltı kampında tutulduğunu belirtmiştir.⁸⁷

Doğu Türkistan'da toplama kampı inşaatlarının giderek arttığı, uydu görüntüleriyle de kanıtlanmaktadır. Doğu Türkistan Millî Uyanış Hareketi ile birlikte çalışan gönüllü araştırmacılar ve gazeteciler, Uygur Müslümanların tutulduğu yaklaşık 500 toplama kampı ve hapisane olduğunu belgeleriyle ortaya koymaktadır.⁸⁸ Yine aynı araştırma grubu tarafından 2019 yılında Doğu Türkistan'da 182 toplama kampı, 209 hapisane ve 74 Bingtuan işçi kampı olduğu, coğrafi koordinatlarıyla belirlenmiştir.⁸⁹

Doğu Türkistan'daki toplama kamplarını araştıran HRW ve Alman akademisyen Adrian Zenz, bölgede 1.200 kamp bulunduğunu iddia etmektedir.⁹⁰ Zenz bu iddiasını şöyle desteklemektedir: "Deliller üzerinde artan incelemelerim gösteriyor ki, Doğu Türkistan'da kasaba ve bölge düzeyi arasında olan her idari birime en az bir toplama kampı düşüyor ve bunların toplamı da 1.200 yapıyor."⁹¹

Doğu Türkistan'daki inşaat yoğunluğunu çimento ve çelik üretimindeki astronomik hareketlilik de açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca çimento üretim rakamlarının Sincan'da inşa edilen hapisane ve yeniden eğitim kamplarının oluşumunu desteklediğine inanılmaktadır. Çin Ulusal İstatistik Bürosu'na göre, Çin çimento üretimi 2017 yılında bir önceki

⁸⁶ Scilla Alecci, "Watch: China Cables Exposes Chilling Details of Mass Detention in Xinjiang", ICJ, 24.11.2019, <https://www.icij.org/investigations/china-cables/watch-china-cables-exposes-chilling-details-of-mass-detention-in-xinjiang>

⁸⁷ UHRP, "The Mass Internment..."

⁸⁸ "Çin'de Uygur Türklerinin tutulduğu kamp ve hapisane sayısı yaklaşık 500", *Euronews*, 13.13.2019, <https://tr.euronews.com/2019/11/13/cin-de-uygur-turklerinin-tutuldugu-kamp-ve-hapishane-sayisi-yaklasik-500>; Alexandra Ma, "Maps show 500 suspected 're-education' camps and prisons where China is locking up and torturing its Muslim minority", *Business Insider*, 25.11.2019, <https://www.businessinsider.com/china-uygur-prison-camp-suspected-locations-maps-2019-11>; East Turkistan National Awakening Movement, "Coordinates", <https://nationalawakening.org/coordinates/>; "China detaining Uygurs nearly 500 camps and prisons researches", *South China Morning Post*, 13.11.2019, <https://www.scmp.com/news/china/politics/article/3037492/china-detaining-uygurs-nearly-500-camps-and-prisons-researchers>; "Uighur activists say China running hundreds more camps", *Aljazeera*, 28.11.2019, <https://www.aljazeera.com/news/2019/11/uyghur-activists-china-running-hundreds-camps-19112204426528.html>

⁸⁹ Ma, "Maps show suspected..."; East Turkistan National Awakening Movement, "Coordinates", <https://nationalawakening.org/coordinates/>

⁹⁰ Ryan, Cave, Ruser, "Mapping Xinjiang's 're..."; "Expert Estimates China..."

⁹¹ "Expert Estimates China..."

yıla oranla %0,2 gerilemiş, fakat Sincan'daki çimento üretimi aynı yıl yaklaşık %13 oranında artmıştır. Aralık 2017'de Çin'in tamamı için yıllık çimento üretimi %2,2 düşerken, Sincan'ın üretimi yaklaşık %65 artmıştır. Çelik üretimi de benzer bir seyir izlemiştir. Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2012 yılında yönetime gelmesinden sonra Sincan'daki çelik üretimi genellikle düşmüş, ancak 2017 yılında yaklaşık %28'lik bir artmış yaşanmış ve bu oran aynı yılın aralık ayında %43'e ulaşmıştır.⁹²

Nitekim Hoten'de ele geçirilen belgeler, yetkililerin gözaltı kamplarını genişlettiğini açıkça göstermektedir. Örneğin Luopu ilçesindeki 1 No.lu Mesleki Beceri Eğitim Merkezi, tarım arazileri üzerinde yükselen kampüs görünümünde ve çevresi dikenli tel ve gözetleme kameraları ile kaplı devası bir yapıdır. Bir otoyolun üzerinde bulunan merkez, yaklaşık 170.000 metrekarelik alanı ile çevresindeki köylerin çoğundan daha büyüktür. 2018 yılındaki uydu görüntülerine göre 1 No.lu Mesleki Beceri Eğitim Merkezi'ne en az 10 bina daha eklenmiş görünmektedir. Kanada British Columbia Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Shawn Zhang tarafından tespit edilen kamptaki inşaat çalışmalarının *The Guardian* gazetesi muhabirlerinin 2018 yılı Aralık ayı ortasında bölgeyi ziyaretleri sırasında hâlâ devam ettiği belirtilmiştir. Neredeyse tamamı Uygur olan yaklaşık 280.000 nüfuslu kırsal bir bölge olan Luopu'nun resmiyette mesleki eğitim merkezleri olarak görünen sekiz toplama kampına ev sahipliği yaptığı tahmin edilmektedir.⁹³

Genişletilen toplama kamplarıyla ilgili olarak önemli bir araştırma da Finlandiya'da yaşayan Çinli muhalif Li Fang tarafından yapılmıştır. Fang, araştırmaları sonucu Kaşgar'da 15 toplama kampı ve 19 hapishaneyi bulmakla

kalmamış, aynı zamanda *Google Earth*'ün veri geçmişi özelliği yardımıyla bazı toplama kampı ve hapishanelerin genişletilme sürecini de ortaya çıkarmıştır.⁹⁴ Örneğin Yarkent ilçesinin 5,28 mil batısında (K: 38° 24'47". D: 77° 08'54"), 2007'den önce inşa edilmiş ve yaklaşık dört dönümlük bir alanı kaplayan bir hapishane, 2014 yılında 4,14 dönüm daha genişletilmiştir. Eklenen alanlardaki yeni binalar 3,48 dönümlük bir alanı kaplamaktadır.

21 Ekim 2017 tarihli bir *Google Earth* görüntüsünde ise 9,28 dönümlük bir ek ve bu alana yayılmış 5,89 dönümlük bir alanı kaplayan binalar görülmektedir. 8 Mayıs 2018'deki görüntüde ise, bölgeye bir bina ile birlikte 3,63 dönümlük yeni bir alanın eklendiği anlaşılmaktadır. Bu alandaki kapalı kısım ise 2,67 dönümlük bir kapasiteye sahiptir. Mayıs 2018 itibarıyla bu hapishanenin toplam alanı, kapalı kısmı yaklaşık 14,32 dönüm olmak üzere 21,07 dönüme ulaşmıştır. *Google Earth* görüntüleri, tesisin hâlihazırda genişletilmeye devam ettiğini göstermektedir.

Google Earth'ün veri geçmişi özelliğini kullanan Li Fang, ilk olarak Şule ve Kargalık'taki (Yecheng) birkaç hapishanenin 2017'den bu yana önemli ölçüde genişletildiğini tespit ettikten sonra Kaşgar'daki tüm ilçeleri taramaya karar vermiş ve bölgede 19 kadar hapishane daha bulmuştur. İki büyük tesise ait alt cezaevleri de sayılırsa rakam 27'yi bulmaktadır. Fang, sadece bir birimde yapılmış olan bu araştırmanın bölgenin tamamındaki durumu anlama açısından bir fikir verebileceğini belirtmektedir.

Kaşgar eyaleti Şule şehrinin 2,45 mil doğusunda, *Google Earth* tarafından 8 Eylül 2018'de çekilen bir fotoğrafla (Coğrafi koordinat: N: 39° 24' 27". E: 76° 05' 38") bölgede olası bir

⁹² Jennifer Zeng, "Mapping Human Rights Horror: Calculating the Detentions in Xinjiang", *The Epoch Times*, 28.12.2018, https://www.theepochtimes.com/mapping-a-human-rights-horror-calculating-the-detentions-in-xinjiang_2750362.html

⁹³ Kuo, "If you enter a camp..."

⁹⁴ Zeng, "Mapping Human Rights..."

Gazeteciler, eyalete erişimin sıkı bir şekilde kontrol edildiğini, bu sebeple de kampların kesin sayısının ve niteliğinin doğrulamasının neredeyse imkânsız olduğunu belirtmektedir.

yeniden eğitim kampı bulunduğu tespit edilmiştir. Şubat 2016'da alınan uydu görüntüsünde, bölgenin yaklaşık 8,66 dönümlük bir alanı kaplayan bir okula benzediği ve tahmini 3,01 dönümlük bir inşaat kapasitesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu alanda Ağustos 2016'dan başlayarak bir genişleme görülmekte, Temmuz 2017'den itibaren ise mavi çatılı bazı binalar tespit edilmektedir. Kasım 2017'de, çevre alanındaki genişleme ile birçok evin yıkıldığı görülmektedir. Genişleme 2018 Eylül'ünde tamamlanmış ve bu noktada, toplam 12,91 dönüm inşaat alanı oluşturulmuştur.⁹⁵

Li Fang, araştırmaları neticesinde şu sonuçlara ulaşmıştır:

- 19 hapisanedeki binaların toplam tahmini kapasitesi 351 dönümdür ve 2017'den sonra tahmini 262 dönüm inşa edilmiştir. Bu da tüm kapalı alanların toplamının %74,45'ine karşılık gelmektedir.
- Olası 15 yeniden eğitim kampında tahmini toplam inşaat kapasitesi 269 dönümdür ve bir kamp dışında tamamı Chen'in Sincan'da göreve başlamasından iki ay sonra, Ekim 2016'dan itibaren ortaya çıkmıştır.
- Çiftliklerin içine gizlenmiş ve uzun kapalı duvarları veya gözetleme kuleleri olmayan hapisaneler, yukarıdaki kriterlere uymadığından

tespit edilmeleri mümkün olamamıştır. Bu nedenle gerçek hapisane sayısının çok daha yüksek olma ihtimali bulunmaktadır.

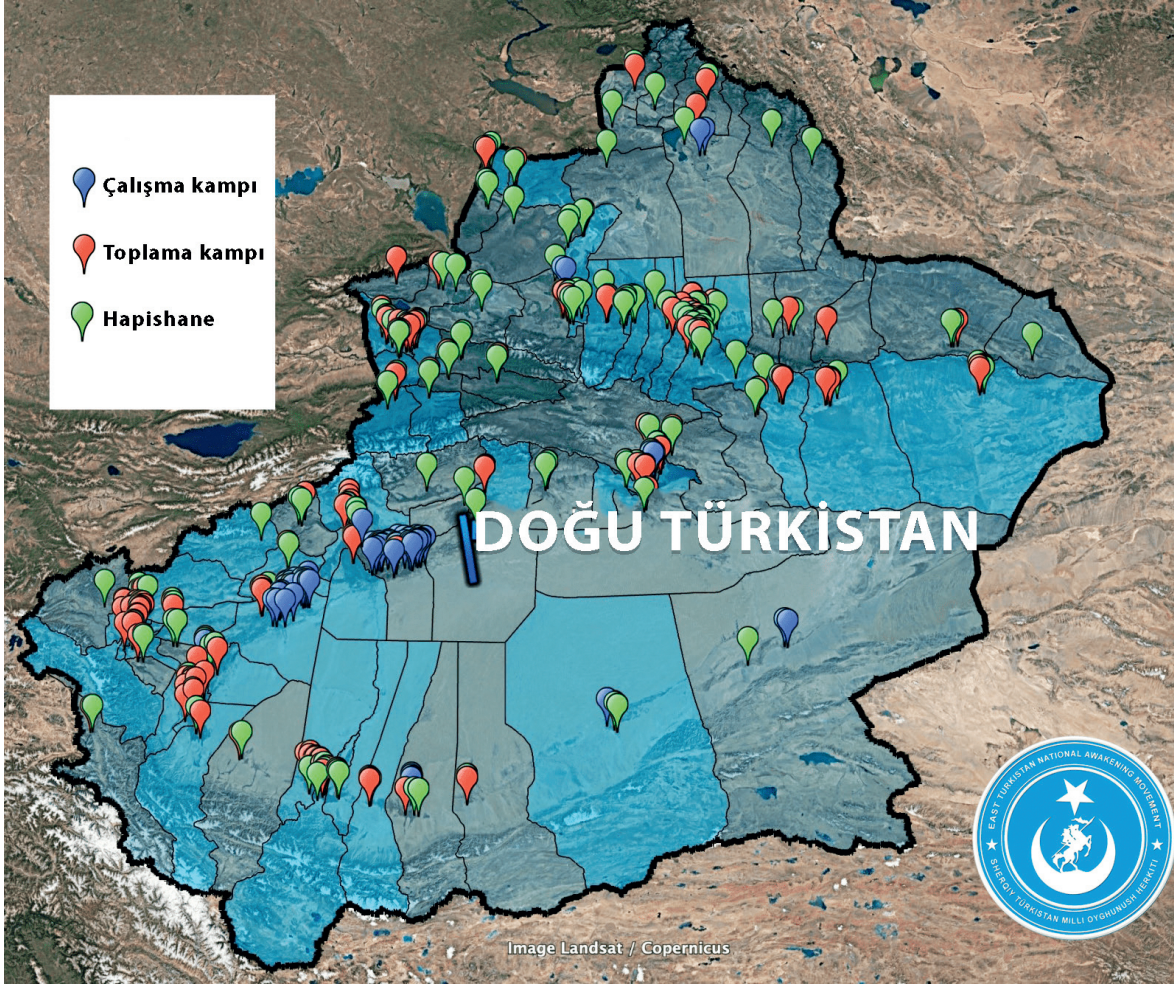
- Büyük pazarlar, binaların zemin katları, yer altı tesisleri ve sığınak gibi büyük kapalı binaların içine gizlenmiş olası "yeniden eğitim kampları", yukarıdaki kriterler çerçevesinde yine dikkate alınmamıştır. Buraların tespiti, kampların sayısını daha da arttıracaktır.
- 19 olası hapisanenin ve 15 olası yeniden eğitim kampının toplam inşaat kapasitesi 620 dönümdür. Hong Kong'daki standartlara göre, her mahkûm için ortalama yaşam alanı 4,66 metrekaredir; Çin standardı bilinmemektedir. Bununla birlikte, kaba hesaplama ile ortalama 5 metrekare veya yaklaşık 54 metrekare alan kullanarak 620 dönümlük binada yarım milyon insanın tutulabileceği tahmin edilmektedir.

Kaşgar'da yarım milyon insan hapsediliyorsa bu, bölgedeki tüm nüfusun %12'sinin hapisane ve toplama kamplarında olduğu anlamına gelmektedir. Sincan nüfusunun %12'si hapisanelerde veya yeniden eğitim kamplarında bulunuyorsa bu, tutuklu olan 1.360.000 kişiye tekabül etmektedir veya bu rakam BM'nin Ekim 2018'deki 1 milyon Uygur'un gözetimine alındığına ilişkin tahmininden daha fazla olacaktır.⁹⁶

Li Fang'ın araştırması gibi başka araştırmalar da vardır. Onlardan biri de *Reuters* tarafından yapılmıştır. Bu araştırmada da yine uydu görüntüleriyle bölgenin çeşitli noktalarında daha önce açılmış bulunan 39 kamp tespit edilmiştir. Kamplar Nisan 2017 ve Ağustos 2018 arasında geçen 17 ayda neredeyse üç katına çı-

⁹⁵ Zeng, "Mapping Human Rights..."

⁹⁶ Zeng, "Mapping Human Rights..."

karken, en son görüntüler buralardaki inşaat çalışmalarının çoğunun hâlâ devam ettiğini göstermektedir. Yaklaşık 140 futbol sahası büyüklüğünde bir alanı kaplayan genişleme, eyalette var olduğu tahmin edilen toplam gözaltı tesislerinin sadece bir kısmını temsil etmektedir. Gazeteciler, eyalete erişimin sıkı bir şekilde kontrol edildiğini, bu sebeple de kampların kesin sayısının ve niteliğinin doğrulamasının neredeyse imkânsız olduğunu belirtmektedir.⁹⁷

Doğu Türkistan'daki en üst düzey bir güvenlik görevlisi ile ÇKP Başkan Yardımcısı Zhu

Hailun imzalarını taşıyan bir belge, merkezlerin tutukluların zorlu bir asimilasyon sürecine maruz bırakılacak şekilde nasıl tasarlandığını göstermektedir:

- Kamplar, kilit altında bulunan yatakhane, kat ve koridorlar ve tüm binalarda uygulanan sıkı bir fiziksel ve zihinsel kontrol sistemine uymalıdır. Her bina, duvar ve tellerle korunmalıdır. Ön kapıda ve gözetleme kulelerinde güvenlik görevlileri tarafından izleme yapılan özel bir polis karakolu bulunmalıdır.

⁹⁷ Adam Withnall, "China sends state spies to live in Uighur Muslim homes and attend private family weddings and funerals", *Independent*, 30.11.2018, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-uighurs-muslim-xinjiang-weddings-minority-communist-party-a8661006.html>

- Mahkûmlar kamplarda süresiz olarak tutulabilirler, fakat en az bir yıl kalmalıdır.
- Kamplar bir puanlama sistemi üzerinden işletilecektir. Mahkûmlar “ideolojik dönüşüm”, “disipline uyum” ve “çalışma ve eğitim” için puan toplayacaklardır.
- “Eğitimde dönüşüm” sağlandıktan sonra mahkûmlar serbest bırakılmazlar. Başka bir kampa gönderilerek burada da üç ila altı aylık bir “emek becerileri eğitimi” stajına katılırlar.
- Haftalık telefon görüşmeleri ve akrabalarla aylık görüntülü görüşme, dış dünyayla tek temaslarıdır ve gerekirse ceza amacıyla askıya alınabilir.
- “Kaçışın önlenmesi” birinci önceliklidir.

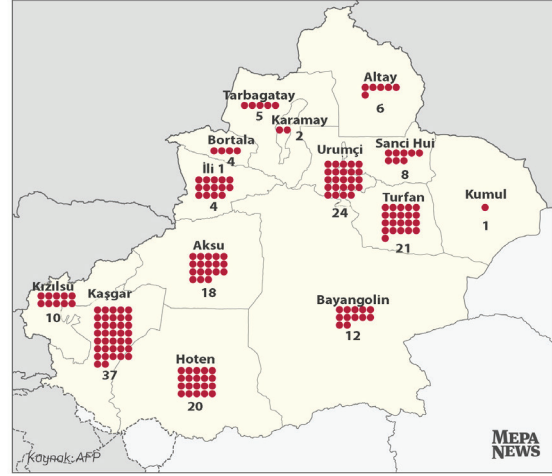
Emir belgesinde, mahkûmların her anını izlemek için “kör nokta olmadan” gece gündüz video gözetimi yapılması gerektiği belirtilmektedir. Mahkûmların yaşamlarının her yönünün kontrolü o kadar kapsamlıdır ki, sadece koşullarda ve sınıflarda değil, yemek kuyruklarında bile takip edilmektedirler.⁹⁸

Doğu Türkistan’daki toplama ve çalışma kampları ile hapishanelerin bulunduğu bölgeleri gösteren harita, Doğu Türkistan Milli Uyanış Hareketi tarafından *Google Earth KMZ* formatıyla paylaşılmıştır.⁹⁹

Araştırmalar sonucu Doğu Türkistan’daki toplama kamplarının kurulduğu tespit edilen şehir ve bölgeler şunlardır: Kaşgar, Hoten, Kızılsu, Aksu, Bayangolin, İli, Bortala, Urumçi, Turfan, Tarbagatay, Karamay, Altay, Sancı Hui, Kumul. Yukarıdaki haritada her şehir ve bölgeye düşen kamp sayısı gösterilmektedir.¹⁰⁰

ÇİN’İN DOĞU TÜRKİSTAN’DAKI TOPLAMA KAMPLARI

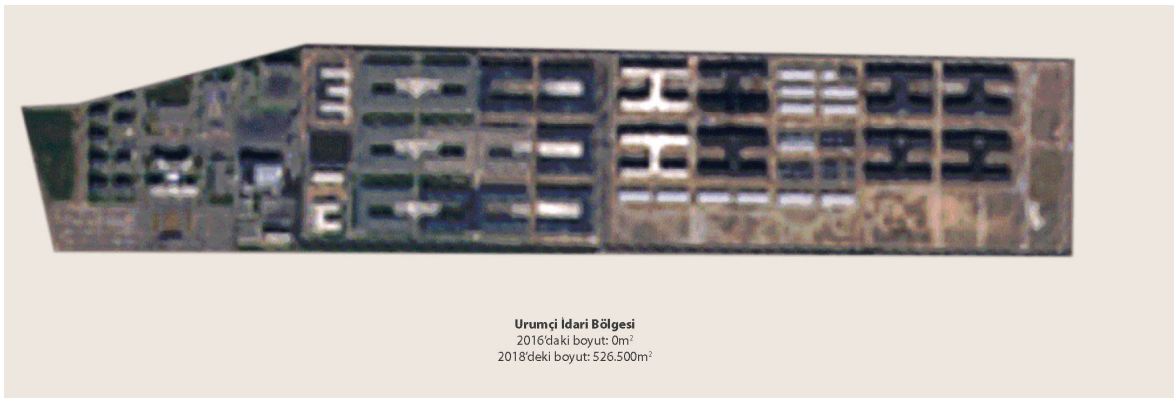
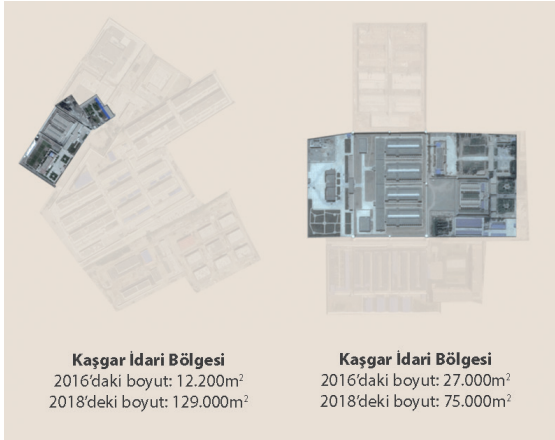
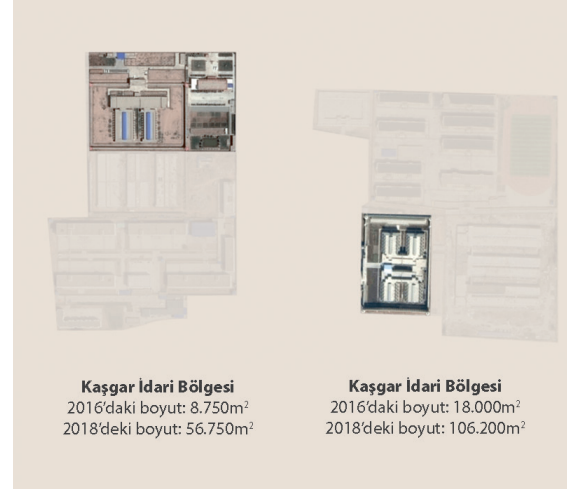
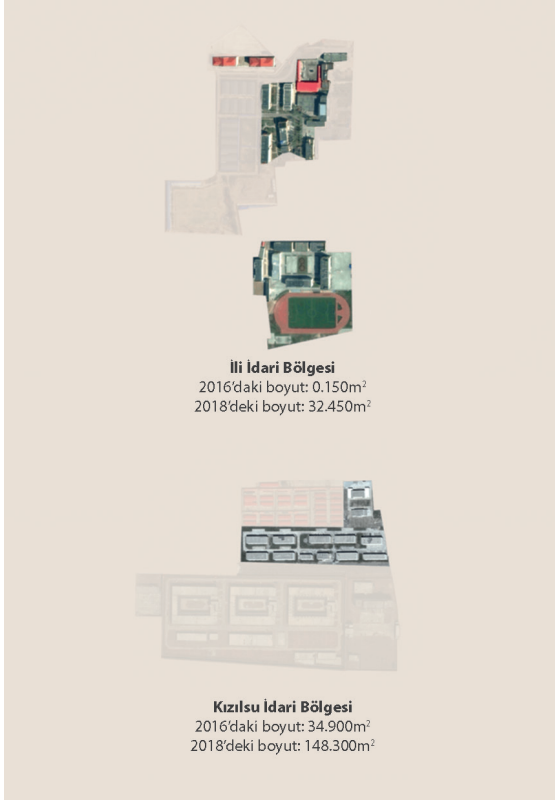
Çin hükümeti Doğu Türkistan’da 1 milyonu aşkın Uygur’u toplama kamplarında tutuyor

⁹⁸ Graham-Harrison, Garside, “Allow no escapes...”

⁹⁹ East Turkistan National Awakening Movement, “Coordinates”, <https://nationalawakening.org/coordinates/>

¹⁰⁰ “Çin’in Doğu Türkistan’daki...”

Kaynak: Mark Doman, Stephen Hutcheon, Dylon Welch, Kyle Taylor, "China's frontier of fear", 13.10.2018.

Avustralya Stratejik Politika Enstitüsü (*Australian Strategic Policy Institute-ASPI*), Alman akademisyen Adrian Zenz'in toplama kampları ile ilgili araştırmalarını ve hukuk fakültesi öğrencisi Shawn Zhang'ın Çin'deki toplama kamplarını gösteren uydu görüntüsü araştırmasını esas alan bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada söz konusu belgelerin yanı sıra Çin hükümetinin kamp alanları ile ilgili kontratları ve açtığı ihaleler çerçevesinde kampların kurulduğu 28 bölge, alan ölçüsü bakımından farklı yıllara göre incelenmiştir. ASPI'nin 2016-2019 arasında kapsayan incelemeleri, bu 28 kamp alanında %465'lik bir büyüme olduğunu ortaya koymuştur. 2018'in Eylül ayında 28 kampın toplam alanın 2,7 milyon metrekare olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu çalışmaya göre, Hoten kentinde aynı tarihte ortaya çıkan bir tesisteki büyüme, tespit edilenlerin en büyüğüdür. 2016 yılının başında 7.000 metrekare olan tesis, Eylül 2018'de 172.000 metrekareye çıkmıştır ki, bu yaklaşık 18 aylık bir sürede %2.469'luk bir genişleme olduğu anlamına gelmektedir.

Fotoğraflardaki uydu görüntüleri, farklı bölgelerdeki kamp alanlarının 2016-2018 yılları arasındaki genişlemelerini göstermektedir.¹⁰¹

Ülkesindeki toplama kamplarının varlığından haberdar olan ve bu kampları sorgulama amaçlı uydu çalışması yapan hukuk öğrencisi Shawn Zhang'ın araştırması, toplama kamplarının varlığını gösteren ve basın kuruluşları tarafından da kaynak olarak kullanılan önemli araştırmalardan biridir. Zhang, 2018 Mayıs'ında *Google Earth* uydu görüntülerini konuyla ilgili delil bulmak için taramış ve bulduğu dosyalardaki toplama kampı adresleriyle uydu görüntülerini karşılaştırarak

kampların inşa edilmeden önceki ve sonraki görüntülerine ulaşmıştır.¹⁰²

Verilen uydu görüntüleri Shawn Zhang'ın yayınladığı ve toplama kamplarının inşasının 2017 yılından sonra ne kadar arttığını gösteren 2017 yılı öncesi ve sonrasına ait uydu görüntüleridir.¹⁰³

Bu görüntüler, toplama kamplarının sayı ve alan bakımından 2017 yılından itibaren hızla arttığını göstermektedir.

¹⁰¹ Ryan, Cave, Ruser, "Mapping Xinjiang's 're..."; Chris Buckley, "China is detaining Muslims in vast numbers. The Goal: 'Transformation'", *New York Times*, 08.09.2018, <https://www.nytimes.com/2018/09/08/world/asia/china-ughur-muslim-detention-camp.html>

¹⁰² AQ&A, Shawn Zhang, "What Satellite Images can Show Us About 'Re-education' Camps in Xinjiang", *China File*, 23.08.2018, <http://www.chinafile.com/reporting-opinion/features/what-satellite-images-can-show-us-about-re-education-camps-xinjiang>

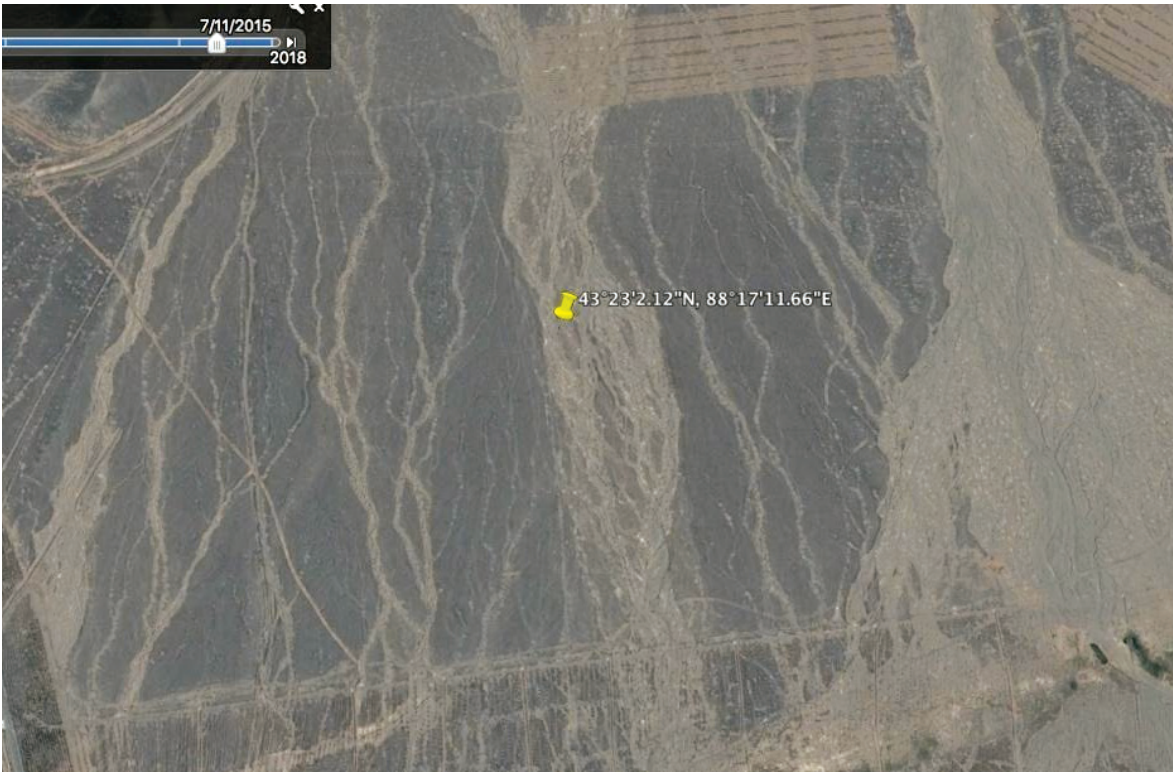
¹⁰³ Shawn Zhang, "Detention Camp Construction is Booming Xinjiang", 19.06.2018, <https://medium.com/@shawnwzhang/detention-camp-construction-is-booming-in-xinjiang-a2525044c6b1>

Toplama Kamplarına Ait Uydu Görüntüleri

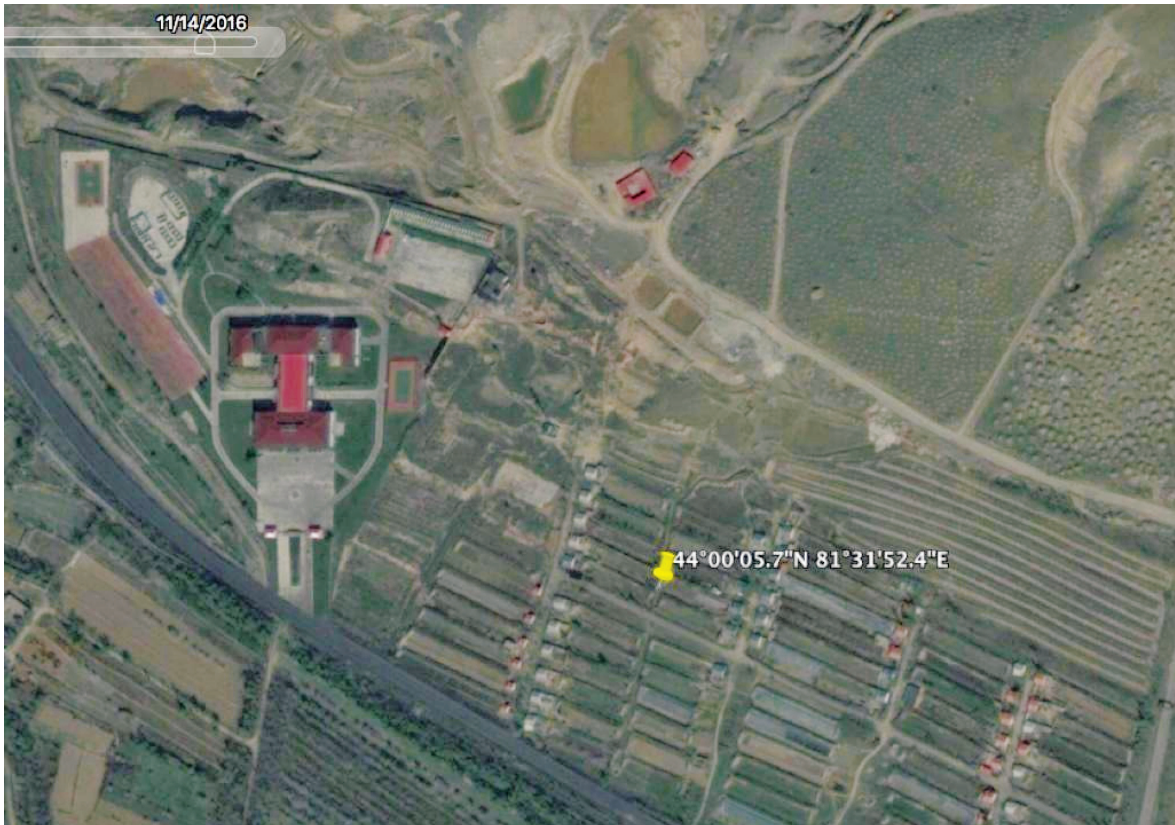
Tapançeng-Urumçi / 2018

Tapançeng-Urumçi / 2015

Yining/Gulca-İli / 2018

Yining/Gulca-İli / 2016

Kargılık-Kaşgar / 2018

Kargılık-Kaşgar / 2015

Karakaş-Hoten / 2018

Karakaş-Hoten / 2014

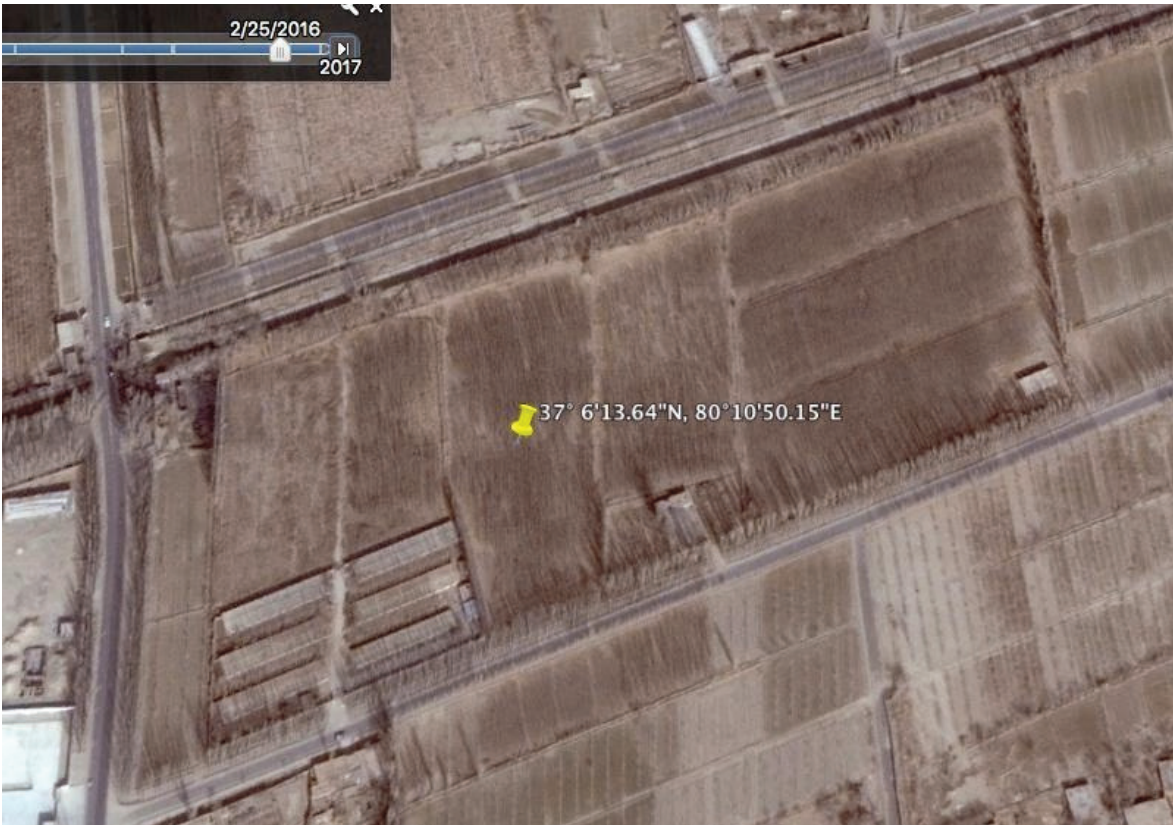
Yarkant-Kaşgar&Hoten / 2017

Yarkant-Kaşgar&Hoten / 2015

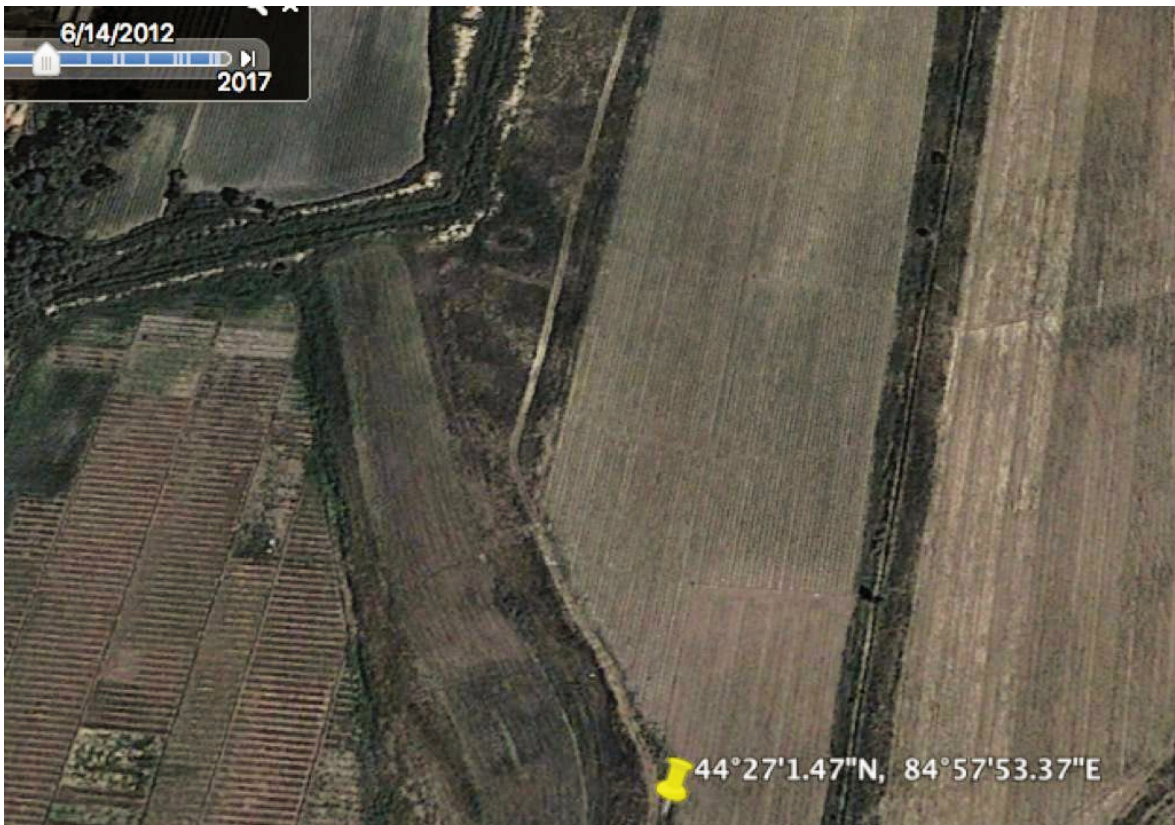
Lop-Hoten / 2017

Lop-Hoten / 2016

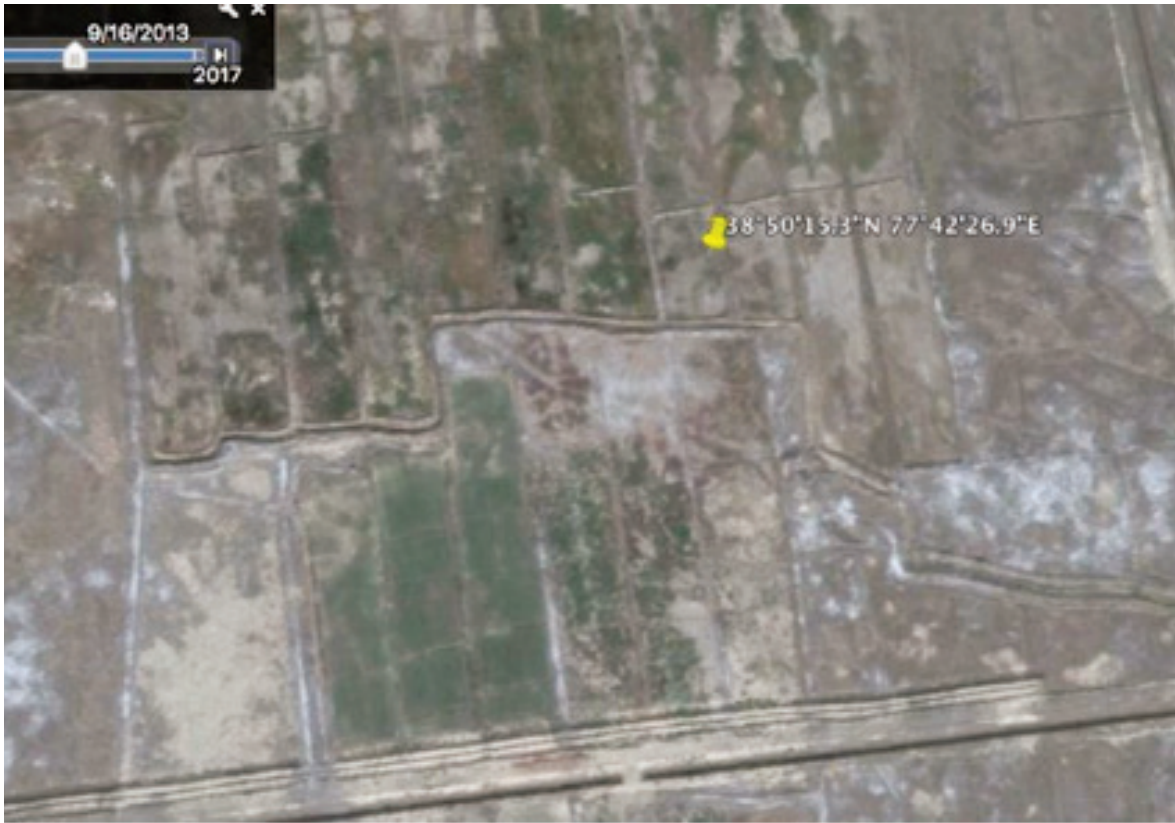
Kuytun -İli / 2017

Kuytun -İli / 2012

Makit-Kaşgar / 2017

Makit-Kaşgar / 2013

Hotan-Hoten / 2018

Hotan-Hoten / 2016

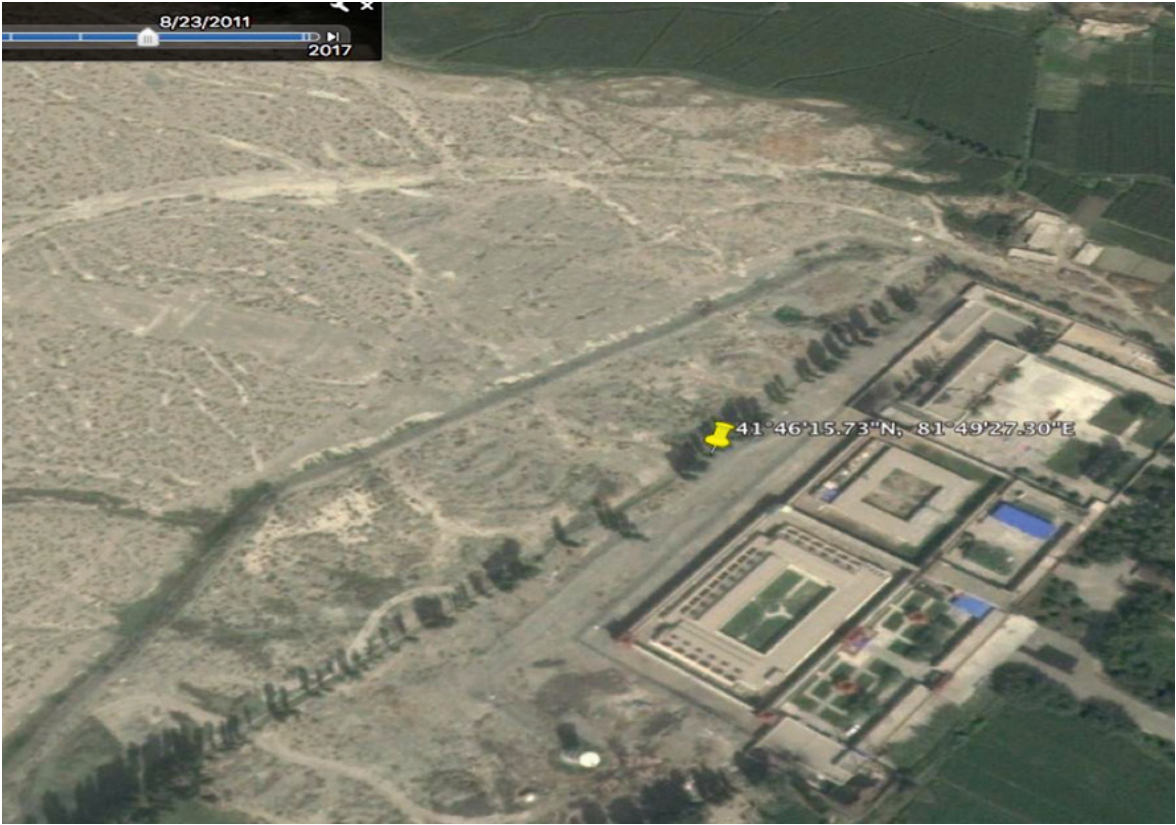
Hotan-Hoten / 2018

Hotan-Hoten / 2015

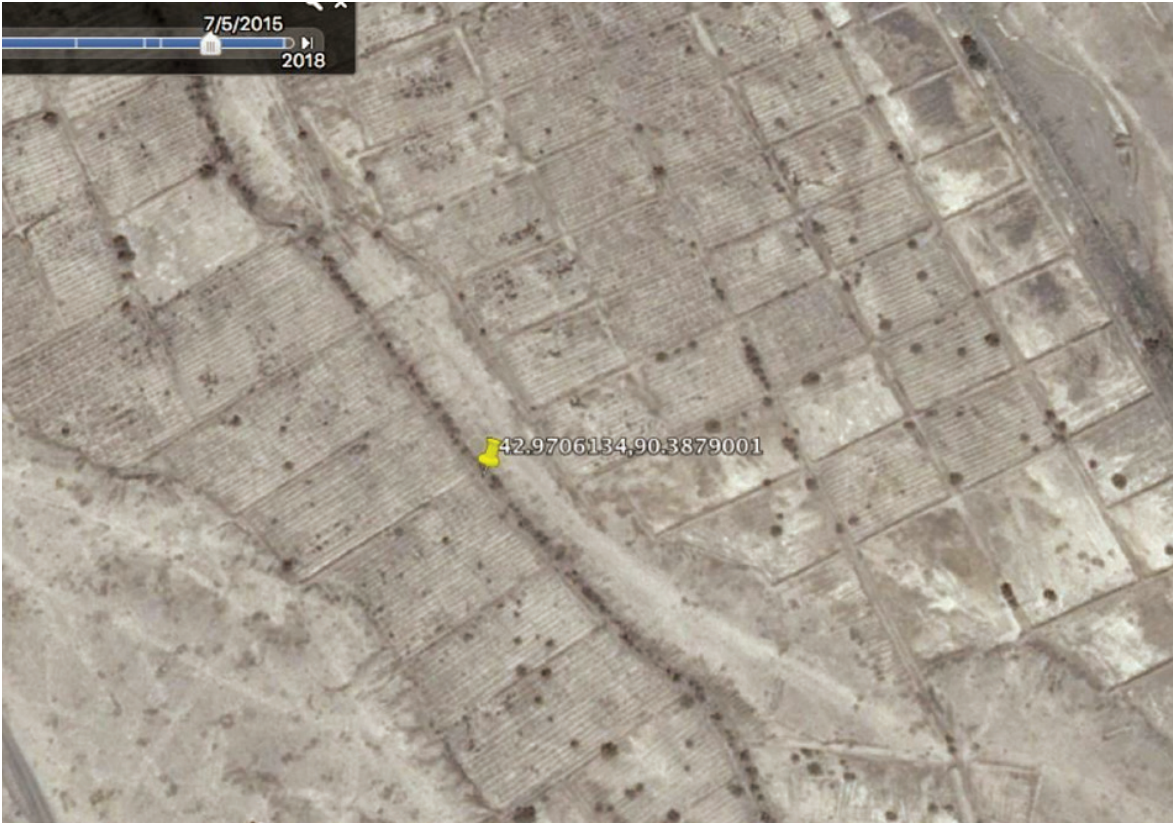
Bay (Bayseng)-Aksu / 2017

Bay (Bayseng)-Aksu / 2011

Şanşan-Turpan / 2018

Şanşan-Turpan / 2015

Çapçal - İli / 2017

Çapçal - İli / 2015

Kuka-Aksu / 2018

Kuka-Aksu / 2016

Şayar-Aksu / 2018

Şayar-Aksu / 2014

Korla-Bayangolin / 2018

Korla-Bayangolin / 2014

Aksu / 2018

Aksu / 2015

3 MİLYON CAN GÜNEŞE HASRET

Toplama kamplarında tutulan kişi sayısı ile ilgili olarak farklı bilgiler bulunmaktadır ve bu bilgilerin tamamına yakını kamplardan çıkmayı başarabilenlerin ve bunların yakınlarının beyanları, köy ve kasabalarda bulunan bölge sakinlerinin şahitlikleri, akademisyen ve gazetecilerin araştırmaları neticesinde tahmini olarak verilmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti Ceza Yasası'nın 103. maddesi "açık bir biçimde ayrılıkçılığı kısıktırdığı, ülkeyi bölmeye çalıştığı" düşünülen her türlü faaliyetin cezalandırılmasını öngörmektedir.¹⁰⁴ Bundan dolayı bağımsız gazeteciler, aktivistler ve STK görevlileri ile bağımsız heyetlerin kamplara girmesi ve araştırma yapması mümkün değildir. Bu kişiler genellikle bölgelere turist vizeleri ile girmeye çalışmakta ve olabildiğince gizli bir şekilde yaptıkları araştırmaların neticelerini paylaşmaktadırlar.¹⁰⁵

Çin'in dünya kamuoyunu oyalama amacı taşıyan göstermelik programlarla önceden hazırlanmış merkezlere devlet yetkilileri ve bazı grupları götürdüğü bilinmektedir.¹⁰⁶ Çin buralara götürdüğü diplomat ve gazetecileri çoğunlukla kendi seçmektedir;¹⁰⁷ dolayısıyla bağımsız programlar olmadığı için bu ziyaretlerin objektifliği tartışmalı olduğundan bu ziyaretlerde edinilen veriler de kesinlikle gerçeği yansıtmamaktadır.¹⁰⁸ Bu programlar esnasında kendilerine soru sorulan kişilerin buğulu gözlerle, cevapları önceden ezberletildiği tahmin edilen bilgiler verdiklerini gösteren birçok olay yaşanmıştır.¹⁰⁹ Yine böyle bir gezi programında toplama kampının bir köşesinde yazan ve fark edilmediği için silinmediği anlaşılan "Kalbim lütfen dayanmaya devam et!" yazısı birçok şeyi anlatmaya yetmektedir.¹¹⁰

Eski mahkûmlarla yapılan görüşmelerden, kamplarda hemen her iş ve meslek grubundan insanın

¹⁰⁴ Tuna, s. 127.

¹⁰⁵ "Çin'in Doğu Türkistan'daki..."; Alexandra Ma, "Chilling undercover footage taken inside China's most oppressive region shows it's virtually impossible to escape the paranoid police state", *Business Insider*, 30.06.2019, <https://www.businessinsider.com/china-xinjiang-undercover-report-police-paranoia-muslim-crackdown-2019-6?r=US&IR=T>

¹⁰⁶ The Uyghur American Association, "OIC head to visit Muslim Uighur regions in China", 06.14.2010, <https://uyghuramerican.org/article/oic-head-visit-muslim-uyghur-regions-china.html>

¹⁰⁷ Uluslararası Af Örgütü, "Hiçbir yer güvenli..."

¹⁰⁸ "Kanadalı gazetecinin dilinden Çin'in toplama kampları", *Kırım Haber Ajansı*, 07.09.2019, <https://qha.com.tr/haberler/kanadali-gazetecinin-dilinden-cin-in-toplama-kamplari/79123/>

¹⁰⁹ "BBC, Uygur Türkü Müslümanların tutulduğu toplama kamplarına girdi", 18.06.2019, <https://www.youtube.com/watch?v=4kX-BH21-dxM>; John Sudworth, "Searching for truth in China's Uighur 're-education' camps", *BBC*, 21.06.2019, <https://www.bbc.com/news/blogs-china-blog-48700786>

¹¹⁰ "Çin toplama kampları: 'Eğitim kampı' olarak tanıtılan 'cezaevleri'", *Timetürk*, 29.06.2019, <https://www.timeturk.com/cin-in-toplama-kamplari-egitim-kampi-olarak-tanitilan-cezaevleri/haber-1102011>

bulunduğu bilinmektedir: öğrenci, çiftçi, esnaf, iş adamı, âlim, din adamı,¹¹¹ akademisyen,¹¹² yerel yönetim çalışanları, memurlar, işçiler, sanatçı ve sporcular; kadın, erkek, genç, yaşlı herkes.¹¹³ Anlaşıldığı kadarıyla Uygur, Kazak ve Kırgız Müslümanlar, olabilecek en geniş şekilde kamp-lara alınmaktadır. Bölgeye gidebilen araştırmacılar bazı köy, kasaba ve şehirlerde dükkânların daima kapalı olduğunu, sokaklarda insan görmenin bile zor olduğunu belirterek hayalet kasaba ve şehir benzetmeleriyle hapsedilen kişilerin çokluğundan bahsetmektedirler.¹¹⁴ Hatta köylerdeki genç erkeklerin önemli bir bölümünün toplama kamp-larında olmaları sebebiyle birçok yerde tarlalardaki mahsullerin toplanmasının dahi problem olduğu ve halkın yoksulluğunun daha da arttığı belirtilmektedir. Buna karşın nüfusun seyrekleştiği bütün bölgelere, yoğun şekilde Han Çinli nüfusun ciddi maddi desteklerle yerleştirildiği ifade edilmektedir.

Uygur İnsan Hakları Projesi'nin (*Uyghur Human Rights Project-UHRP*) 2019 Ocak ayında yayımladığı bir raporda, Nisan 2017'den bu yana ÇKP tarafından en az 338 Uygur aydınının hapsedildiği veya bu insanların bir şekilde kaybolduğu belirtilmektedir.¹¹⁵ Bu rakam başka bir kaynakta da teyit edilmektedir.¹¹⁶ Bu kişilerden biri de 1983-1991 yılları arasında Kaşgar Üniversitesi'nde Türk ve Uygur Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyeliği yapmış ve Uygur toplumunun önde gelen aydınlarından olan Prof. Dr. Mutallip Sidiq Şahiri'dir. Uygur araştırmalarının merkezi sayılan modern

Çin Halk Cumhuriyeti Ceza Yasası'nın 103. maddesi "açık bir biçimde ayrılıkçılığı kışkırttığı, ülkeyi bölmeye çalıştığı" düşünülen her türlü faaliyetin cezalandırılmasını öngörmektedir. Bundan dolayı bağımsız gazeteciler, aktivistler ve STK görevlileri ile bağımsız heyetlerin kamplara girmesi ve araştırma yapması mümkün değildir.

Uygur dilinin adlar kümesi ile ilgili 2010 yılında yayımlanan 900 sayfalık çalışmasıyla tanınan Şahiri, 2018 Eylül'ünde Kaşgar'da aniden ortadan kaybolmuştur. Yine toplum nezdinde büyük saygınlığı olan ve 15 yıl boyunca Uygurlara klasik şiir ve halk hikâyeleri öğreten ders kitapları hazırlayan 54 yaşındaki Yalkun Rozi de "devleti yıkmaya teşvik" suçlamasıyla 10 yıldan fazla hapis cezasına çarptırılmıştır.¹¹⁷ Pekin Minzu Üniversitesi ekonomi profesörü İlham Tohti ise 2014 Ocak ayında annesiyle birlikte tutuklanmış ve ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır.¹¹⁸ 2018 Ocak ayında da Kur'an-ı Kerim'i Uygur Türkçesine tercüme eden meşhur din adamı 82 yaşındaki Muhammed Salih, ilerlemiş yaşına rağmen toplama kampına alınmış ve orada şehit edilmiştir. Bütün bunlar Çin'in uyguladığı hak ihlalleri ve katliamların ne kadar ciddi bir noktaya geldiğini gösteren örneklerden sadece birkaçıdır.¹¹⁹

¹¹¹ "Ninety-Year-Old Uyghur Imam Confirmed Detained in Xinjiang But Condition Unknown", *Radio Free Asia*, 01.22.2020, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/imam-01222020130927.html>

¹¹² "China denies detained Uighur academic was sentenced to death", *France24*, 27.12.2019, <https://www.france24.com/en/20191227-china-denies-detained-uyghur-academic-was-sentenced-to-death>

¹¹³ "Xinjiang Authorities Arrest Prominent Uyghurs in Public to Instill Fear", *Radio Free Asia*, 14.11.2019, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/public-11142019152712.html>

¹¹⁴ "Burası Doğu Türkistan: Koca bir köyde tek kişi bile yok", *Haber Nida*, 07.03.2019, <http://habernida.com/burasi-dogu-turkistan-koca-bir-koyde-tek-kisi-bile-yok/>; "Doğu Türkistan'da şehirler bomboş", *Türkistan Press*, 13.04.2019, <http://turkistanpress.com/page/dogu-turkistan-39-da-sehirler-bom-bos/479>

¹¹⁵ UHRP, "The Persecution of the Intellectuals in the Uyghur Region Continues", Haziran 2019, https://docs.uhrp.org/pdf/UHRP_UPDATE-ThePersecution_ofTheIntellectuals-in-the-Uyghur-Region.pdf

¹¹⁶ "Son 2 Yılda Tutuklanan Doğu Türkistanlı Aydınlar ve Sanatçılar", *Uygur Haber*, 09.02.2019, <https://www.uygurhaber.com/son-2-yildir-tutuklanan-dogu-turkistanli-aydinlar>

¹¹⁷ Gizem Sade, "Çin Uygur aydınları cezaevinde tutuyor: Rozi'nin hikayesi", *Euronews*, 27.08.2019, <https://tr.euronews.com/2019/08/27/video-cin-uygur-aydinlari-cezaevinde-tutuyor-rozi-nin-hikayesi-dogu-turkistan>

¹¹⁸ "Uygur fikir adamı İlham Tohti, Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterildi", 11.01.2018 <https://www.uyghurcongress.org/tr/uygur-fikir-adami-ilham-tohti-nobel-baris-odulune-aday-gosterildi/>

¹¹⁹ "Alim Muhammed Salih Çin hapisanesinde şehit edildi", *Yeni Şafak*, 30.01.2018, <https://www.yenisafak.com/dunya/alim-muhammed-salih-cin-hapishanesinde-sehit-edildi-3047738>

UHRP'nin 2019 Ocak ayında yayımladığı bir raporda, Nisan 2017'den bu yana ÇKP tarafından en az 338 Uygur aydınının hapsedildiği veya bu insanların bir şekilde kaybolduğu belirtilmektedir.

UHRP araştırmacısı Henryk Szadziwski, bu politikaların temel amacını şu sözlerle ortaya koymaktadır: “Aydınlar ve liderler bir odak noktası oluşturuyor. Bu nedenle onların hedeflenmesi asimilasyon süreçlerinin hızlandırılması ve aynı zamanda Uygur kimliğini yok etmenin en etkili yolu olarak görülmektedir.”¹²⁰ Çin bu uygulamaya son yüzyıl içerisinde müteaddit defalar başvurmuştur. 1949 yılında Doğu Türkistan işgal edildiğinde ilk iş olarak İslami eğitimin temel kurumları durumundaki medreseler kapatılarak halka liderlik yapabilecek din adamları ve aydınlar “halk düşmanı” ilan edilip ortadan kaldırılmış, 1966'da başlayan ve 1976'da Mao'nun ölümüne kadar süren Kültür Devrimi sürecinde de toplumu geleneksel değerlerinden ve bağlarından koparmak, dinî inançlarından vaz geçirmek ve Uygurları zorla Çinileştirmek için Türk İslam kültürüne ait her şey gericilik ve yobazlık adı altında düşman ilan edilerek yüzlerce aydın ve âlim katledilmiştir.

Japonya'da yayımlanan *Newsweek* dergisinin 2018 Ağustos sayısına göre, kamplarda tutulanların sayısı 892.329'dur.¹²¹ Alman antropolog Adrian Zenz ise, Mayıs 2018'de yayımlanan raporunda, bölgesel ve idari bölge düzeyinde şehirlerin bu

rakama eklenmesiyle kamplarda tutulanların sayısının 1 milyonun üzerinde olabileceğini belirtmektedir.¹²² BM'ye göre ise Doğu Türkistan'da yaklaşık 1-3 milyon Uygur, kamplarda zorla tutulmaktadır.¹²³ UHRP Yönetim Kurulu Başkanı Nuri Türkel de kamp alanlarının genişliği ve sayısı dikkate alındığında buralarda tutulan kişi sayısının 3 milyonu bulabileceğini belirtmektedir.¹²⁴ BM Temsil Edilmeyen Milletler ve Halklar Örgütü'ne (UNPA) göre ise toplama kamplarında tutulanların sayısı 2 milyondan fazladır.¹²⁵

İnsanların tutuklanıp kamplara kapatılmaları için yeterli görülen 48 maddeye bakıldığında, bu kapsama girmeyecek herhangi bir Uygur olamayacağı açıkça anlaşılmaktadır! Dolayısıyla tahminlerin de ötesinde yüksek bir tutuklu sayısı olması çok mümkündür. Nitekim Doğu Türkistan Maarif ve Yardımlaşma Derneği Başkanı Hidayet Oğuzhan, toplama kamplarında tutuklu bulunanların sayısının 5 milyona yakın olduğunu söylemektedir.¹²⁶

Çin ise toplama kamplarında kaç kişinin tutulduğuyla ilgili bilgi vermeyi reddetmektedir. Çin adına neredeyse tek resmî açıklama, Sincan Uygur Özerk Bölgesi Hükümeti Başkanı Shohrat Zakir tarafından yapılmış, o da tesislerde tam olarak kaç kişinin olduğunu söyleyemeyeceğini belirterek: “1 milyon insan! Bu sayı oldukça korkutucu. Eğitim mekanizmasında 1 milyon kişi! Bu hiç gerçekçi değil. Bütün bunlar sadece bir söylenti.” demekle yetinmiştir.¹²⁷

Kimliğinin gizli kalmasını isteyen bir bölge sakini; eşi, dört erkek kardeşi ve 12 yeğeninin (ailedeki tüm erkekler) 2017'den bu yana toplama kamplarında tutulduğunu söylemekte-

¹²⁰ Isabel Van Brugen, “Uyghur Diaspora Receive ‘Proof of Life’ Calls From the ‘Disappeared’ in Xinjiang”, *The Epoch Times*, 07.03.2019, https://www.theepochtimes.com/uyghur-diaspora-receive-proof-of-life-calls-from-the-disappeared-in-xinjiang_2828189.html

¹²¹ “ウイグル絶望収容所の収監者数は89万人以上”, 13.03.2018, https://www.newsweekjapan.jp/stories/world/2018/03/89-3_1.php

¹²² UHRP, “The Mass Internment...”

¹²³ East Turkistan National Awakening Movement, “Coordinates”, <https://nationalawakening.org/coordinates/>; “Çin'in Doğu Türkistan Zulmü”, 01.05.2020, <https://www.bylge.com/post/ck3zo5sohturt0790ce4vx8ob>

¹²⁴ “‘Modern-Day Slavery’: China is Forcing Muslims into Forced Labor, Prison & Indoctrination Camps”, *Democracy Now*, 09.01.2020, https://www.democracynow.org/2020/1/9/inside_chinas_push_to_turn_muslim

¹²⁵ UNPO, “East Turkistan: US Senate approves Uyghur HR Bill”, 15.05.2020, <https://unpo.org/article/21893>

¹²⁶ Doğu Türkistan Haber ve Araştırma Merkezi, “Oğuzhan: Çin coronavirusü Doğu Türkistan'da fırsata dönüştürebilir”, 24.02.2020, <https://www.doguturkistan.org/2020/02/24/oguzhan-cin-coronavirusu-dogu-turkistanda-firsata-donusturebilir/>

¹²⁷ Blanchard, “China defends Xinjiang...”

dir.¹²⁸ Doğu Türkistan Maarif ve Yardımlaşma Derneği'nin 16 Ağustos 2018 tarihli haberine göre, Hoten'de açılan kamplarda tutulan insanların sayısı 300.000'i geçmektedir.¹²⁹ Takribi olarak verilen rakamların ayrıntısı şöyledir:

- Hoten-Karakaş ilçesi 2 No.lu Ortaokul Kampı: 5.000 kişi
- Hoten-Karakaş ilçesi Halk İşleri Müdürlüğü yanındaki Özel Eğitim Merkezi Kampı: 9.000 kişi (kadın tutuklular)
- Hoten-Karakaş ilçesi Merkez Öğretmen Okulu (Sifen) Kampı: 10.000 kişi
- Hoten-Karakaş ilçe tren istasyonu yanında bulunan kamp: 100.000 kişi
- Hoten-Karakaş Urçi kenti kampı: 15.000 kişi (kadın tutuklular)
- Hoten-Karakaş Bostanköy Sanayi Bölgesi Tarım Üniversitesi Kampı: 60.000 kişi
- Hoten-Yörünkaş kenti Meslek Yüksek Okulu Kampı: 60.000 kişi
- Hoten-Gazun ilçesi Öğretmen Okulu (Sifen) Kampı: 15.000 kişi
- Hoten-Kaypaçüy Kampı tutuklu sayısı bilgisine ulaşılamamıştır.
- Hoten-Laskuy kent pazarı kampı: Tutuklu sayısı bilgisine ulaşılamamış olmakla birlikte, burası tutuklu sayısı bakımından en kalabalık kamp olarak bilinmektedir.¹³⁰

Yine Hoten'deki tutuklamaların küçük bir kısmıyla ilgili olarak oluşturulan bir listeye göre,

1949 yılında Doğu Türkistan işgal edildiğinde ilk iş olarak İslami eğitimin temel kurumları durumundaki medreseler kapatılarak halka liderlik yapabilecek din adamları ve aydınlar "halk düşmanı" ilan edilip ortadan kaldırılmış, 1966'da başlayan ve 1976'da Mao'nun ölümüne kadar süren Kültür Devrimi sürecinde de toplumu geleneksel değerlerinden ve bağlarından koparmak, dinî inançlarından vaz geçirmek ve Uygurları zorla Çinileştirmek için Türk İslam kültürüne ait her şey gerici ve yobazlık adı altında düşman ilan edilerek yüzlerce aydın ve âlim katledilmiştir.

311 kişinin toplama kamplarına sadece "sakal bıraktıkları, oruç tuttıkları veya pasaport almak için başvuru yaptıkları" için gönderildiği anlaşılmaktadır. Bu kişilerin tamamı 2017 ve 2018 yıllarında toplama kamplarına gönderilmiştir. Liste ayrıca bu kişilerin çocuklar dâhil yüzlerce akrabasına ait bilgileri de içermektedir. Örneğin *WeChat* adlı haberleşme programından bir kişinin altı yıl önce yurt dışındaki bir arkadaşı ile konuşurken indirdiği bir video dahi belgelenmiştir. 137 sayfalık listede, tutuklu bulunan 311 kişiyle irtibatı olan 1.800 kişinin ayrıntılı bilgileri de yer almaktadır.¹³¹

¹²⁸ HRW, "Eradicating Ideological Viruses..."

¹²⁹ Bu rakam, 650.000 civarı olduğu belirtilen bölge nüfusunun neredeyse yarısına tekabül etmektedir ki, haberin yapıldığı tarihin üzerinden yaklaşık iki yıl geçtiği düşünülürken rakamın daha da artmış olma ihtimali söz konusudur. Ayrıntılı bilgi için bk. Doğu Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği, "İşte işgalci Çin zulmü: Sadece bir şehirde 300 bin Uygur Türkü esir edildi", 16.08.2018, <https://www.doguturkistander.org/2018/08/16/iste-igalci-cin-zulmu-sadece-bir-sehirde-300-bin-uygur-turku-esir/>

¹³⁰ Bu kamp, Uygur tutuklulara yönelik baskı, zulüm ve çeşitli işkencelerin tamamının uygulandığı korkunç bir ölüm kampı olarak bilinmektedir. Bölge sakinleri bu kampa hapsedilenlerin bir daha sağ çıkmadıklarını söylemektedir.

¹³¹ "Çin'den Sızan Yeni Belgeler Doğu Türkistan'daki Toplama Kampları ve Keyfi Tutuklamaları Kanıtlıyor", *Kırım Haber Ajansı*, 18.02.2020, <https://qha.com.tr/haberler/cin-den-sizan-yeni-belgeler-dogu-turkistan-daki-toplama-kamplari-ve-keyfi-tutuklamalari-kanitliyor/160799/>

Çin İnsan Hakları Savunucuları Örgütü (CHRD) ile Eşit Haklar İnisiyatifi'nin (ERI) 2018 Ağustos ayında Kaşgar vilayetinde yaptığı bir araştırmaya göre, bölgede 660.000 kişi "güçlü dinî görüşlere" veya "siyasi açıdan yanlış fikirlere" sahip oldukları gerekçesiyle kamplara alınmıştır. Bunun dışında yaklaşık 1,3 milyon kişi de buldukları yerlerde "yeniden eğitim" adı altında gündüz-gece sınıflarına ayrılarak zorunlu eğitime tabi tutulmuştur. Araştırmada mevcut bulgulardan hareketle Doğu Türkistan'ın güneyinde, kırsal bölgelerde yaşayan Uygur nüfusun yaklaşık %30'unun herhangi bir yargı kararı olmaksızın yeniden eğitim zorlamasıyla karşılaştığının anlaşıldığı belirtilmiştir. Çin dışında yaşayan çok sayıda Uygur, özellikle Uygurları hedef alan bu kamplarda tutulan akrabalarının ya kamplardayken ya da serbest bırakıldıktan sonra öldüğünü anlatmıştır.¹³² Raporda ayrıca 2018 Temmuz ayı sonuna kadar Doğu Türkistan'da 2 milyondan fazla insanın tutuklanarak toplama kamplarına kapatıldığı belirtilmiştir.¹³³

28 Aralık 2018 tarihinde *The Epoch Times* isimli haber sitesinde kamplarda kaç kişi bulunabileceği ile ilgili ilginç bir araştırma yayınlanmıştır. Araştırmaya göre Finlandiya'da yaşayan Çinli bir muhalif olan Li Fang, Doğu Türkistan'daki Uygurların %80'den fazlasının bölgenin güneyinde yaşadığı bilgisinden yola çıkarak, Kaşgar şehrinde yaklaşık yarım milyon Müslüman'ın tutulduğunu tahmin ettiği 19 olası hapisane ve 15 olası yeniden eğitim kampı tespit etmiştir. Bu sonuca *Google Earth* uydu görüntüleri üzerinden zorlu ve titiz bir çalışma neticesinde ulaşan Fang, bir yapının toplama kampı ya da benzeri bir gözetim merkezi yahut hapisane olabileceği ile ilgili

bazı kriterler belirlemiştir. Buna göre toplama kamplarının başlıca özellikleri şöyledir:

- Alanın çevresinde duvarlar ve dikenli teller vardır.
- Kampların içinde, yapı grubunu birkaç bağımsız alana ayıran bölme duvarlar, dikenli teller veya demir çitler vardır.
- Alanlarda bekçi kulübesi benzeri tesisler vardır.
- Alan genellikle çok hareketsizdir. Tesis içerisinde ya araç yoktur ya da çok az araç vardır.
- Yukarıdaki özellikler genellikle 2017'den sonra ve aynı anda ortaya çıkmıştır.

Kaşgar'da yaklaşık 20 tesis tespit eden Fang, bunların 15 tanesinin olası toplama kampı olduğu tahmininde bulunmaktadır. Li Fang'ın hapisanelerle ilgili belirlediği kriterler ise şöyledir:

- Belirlenmiş olan alan dışında kalın, düz ve çevreleyen duvarlar vardır.
- Duvarlardan daha yüksekte bulunan gözetleme kuleleri kapalı alanın iki veya dört köşesinde yer almaktadır.
- Genellikle duvarların içinde ve dışında çok belirgin devriye yolları görülmektedir.
- Binalar çok düzgün bir şekilde yapılmıştır ve etrafında yer alan duvarlardan oldukça uzaktadır.
- Hapishanede genellikle araç yoktur.

Bu kriterlerle Fang, sadece 19 hapisaneyi bulmakla kalmayıp, aynı zamanda *Google Earth*'ün veri geçmişi yardımıyla bazı hapisanelerin genişletilme sürecini de tespit etmiştir.¹³⁴

¹³² Mustafa Bağ, "Çin'den toplama kampı savunması: Uygur Türklerine bedava mesleki eğitim veriyoruz", *Euronews*, 17.10.2018, <https://tr.euronews.com/2018/10/17/cin-dogu-turkistan-daki-kamplar-kabul-etti-kamplar-uygur-kokenli-yonetici-savundu>

¹³³ Chinese Human Rights Defenders, "China: Massive Numbers of Uyghurs & Other Ethnic Minorities Forced into Re-education Programs", 03.08.2018, <https://www.nchrd.org/2018/08/china-massive-numbers-of-uyghurs-other-ethnic-minorities-forced-into-re-education-programs/>

¹³⁴ Zeng, "Mapping Human Rights..."

TOPLAMA KAMPLARINDA HAK İHLALLERİ

Dinî ve kültürel yaşam tarzını “aşırılık” olarak nitelendiren Çin hükümeti ve medyası; İslam dinini aşağılayan bir dil kullanmakta, Uygurların “sağlıklı olmayan düşüncelerle enfekte olduklarını” ve toplama kamplarının “bu virüsten kurtulmak için” açılmış karantina merkezleri olduğunu savunmaktadır. Çin’in uyguladığı toplama kampı sistemi, tam anlamıyla insan hakları ihlalinin ve insanlık suçunun bir tanımıdır.¹³⁵ Çinli yetkililer bu yerlerin gönüllü eğitim kampları olduğunu iddia etseler de kamplardan kurtulabilen eski tutuklularla yapılan röportajlar, bölgeye giden gazetecilerin gözlemleri ve bazı Çinli yetkililerin gizli belgeleri basına sızdırmasıyla ortaya çıkan tablo, kamplarla ilgili gerçeklerin bu resmî söylemin tam aksini olduğunu açıkça göstermektedir. Kamplara dair tanıkların ve belgelerin açığa çıkardığı gerçekler, buraların aslında her türlü insan hakkı ihlalinin ve baskının uygulandığı, ideolojik ve davranışsal eğitim verilerek kültürel ve dinî asimilasyon yapılan merkezler olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymaktadır.¹³⁶

“Çin Yazışmaları” adlı belgeler, yüz binlerce kişinin tutulduğu kamplarda uygulanması istenen beyin yıkama yöntemleriyle ilgili talimatları içermektedir. Bu gizli belgeler, Çin polisinin Doğu Türkistan’da yaşayanlar arasında kimlerin söz konusu kamplara konulacağına da yapay zekâ yazılımlarıyla karar verdiğini göstermektedir. Bu belgeler 2017 yılında Doğu Türkistan’ın en üst düzey güvenlik yetkilisi olan ve o dönemde bölgenin ÇKP başkan yardımcılığını yapan Zhu Hailun tarafından imzalanmıştır.

HRW Çin Direktörü Sophie Richardson¹³⁷ bu belgelerin Doğu Türkistan’da çok önemli insan hakkı ihlallerinin işlendiğinin açık delilleri olduğunu belirterek savcılar tarafından kullanılması gerektiğini vurgulamıştır.¹³⁸ Aralarında BBC ve *The Guardian*’ın da bulunduğu 17 basın kuruluşunun iş birliği ile incelenen belgeler, Çin hükümetinin Müslüman Uygurlara yönelik sistematik bir beyin yıkama faaliyeti içinde olduğunun ve bölgede yaşanan insan hakkı ihlallerinin en somut kanıtıdır. Söz konusu belgeler arasında en çarpıcı olanı, toplama kamplarının

¹³⁵ Aldan Forth, “The ominous metaphors of China’s Uighur concentration camps”, *The Conversation*, 19.01.2020, <https://www.theconversation.com/amp/the-ominous-metaphors-of-chinas-uighur-concentration-camps-129665>

¹³⁶ “Secret documents reveal how China mass detention camps work”, *AP News*, 25.11.2019, <https://apnews.com/4ab0b341a4ec4e648423f2ec47ea5c47>

¹³⁷ HRW, “Sophie Richardson, China Director”, <https://www.hrw.org/about/people/sophie-richardson>

¹³⁸ “Çin’in kamplarda tuttuğu Uygur Türkleri için verdiği ‘beyin yıkama’ talimatları sızdırıldı”, *BBC*, 25.11.2019, <https://www.bbc.com/turkce/amp/haberler-dunya-50541665>

yöneticileri için hazırlanmış olan ve Çin yönetiminin “Telegram” adını verdiği bir talimatnamedir. 2017 yılında hazırlanan bu kitapçıktaki talimatlar şu hususlardan oluşmaktadır:

- Kullanılacak endoktrinasyon (beyin yıkama) yöntemleri
- Kampların varlığının kamuoyundan nasıl gizleneceği
- Kamplardan kaçışların nasıl engelleneceği
- Salgın hastalıkların nasıl kontrol altına alınacağı
- Kamplarda tutulanların yakınlarını hangi koşullarda görebileceği, hatta ne zaman tuvalete gidebileceği¹³⁹

Asimilasyon amaçlı kurulan toplama kamplarında, Uygur ve diğer Müslüman azınlığın yaşam tarzlarından dolayı tutuklanıp alıkonulması başlı başına bir insan hakkı ihlaliyken kamplarda yaşananlar bu ihlallerin ne denli derin olduğunu göstermektedir. Aşağıda bu belgelerdeki talimatlar doğrultusunda uygulanan hak ihlalleri başlıklar hâlinde sıralanmıştır.

Uygurlar hiçbir suç isnat edilmeden ve yargılanmadan tutuklanıyor.

İnsanlar, siyasi eğitim kamplarında adil yargılanma hakları ihlal edilerek tutuluyorlar, kendilerine ne bir suç isnat ediliyor ne de yargılanıyorlar. Tutuklulardan biri durumu şu şekilde anlatıyor: “Yetkililere avukat tutup tutamayacağımı sordum. Bana, ‘Hayır, çünkü senin hakkında bir mahkûmiyet kararı veril-

medi. Kendini herhangi bir şey için savunmak zorunda değilsin. Burada bir siyasi eğitim kampındasın. Tek yapman gereken ders çalışmak.’ dediler.”¹⁴⁰

Kamplarda tutulanların akıbeti hakkında ailelere bilgi verilmiyor.

Çin hükümeti dinî ve kültürel faaliyetleri terör suçu olarak kabul edip, gözaltına aldığı birçok kişinin ailesini durumdan çok sonra haberdar ediyor. Hatta tutuklanmalarının üzerinden çok uzun zaman geçmiş olsa da birçok kişi hakkında hiçbir bilgiye ulaşılamıyor, akıbetleri bilinmiyor. Örneğin 2019 yılı Ramazan ayında Hoten’de 137 kişi gözaltına alınmış, ancak aileler durumdan çok sonra haberdar edilmiş, hatta birçokları hâlen yakınlarından bir haber alamamış.¹⁴¹ Aileler benzer bir durumun kendi başlarına da geleceği endişesiyle yakınlarının akıbetini öğrenmek için seslerini yükseltmekten çekiniyor; zira toplama kamplarında aynı aileden ya da akrabalık bağları bulunan yüz binlerce kişi olduğu biliniyor.¹⁴²

Siyasi beyin yıkamaya maruz bırakılıyorlar.

Kamplarda öğretilmeye çalışılan müfredattaki ilk madde, tutukluların düşünce tarzını değiştirmeye yönelik olan ideolojik eğitimle ilgili. HRW raporuna göre, toplama kamplarında tutulanlar günlerce, aylarca ve hatta kaldıkları yıllar boyunca Komünizm propagandasına maruz kalıyor ve bu doktrini kabul etmeye zorlanıyor. Bazı ailelerin neredeyse tüm erkek üyelerinin söz konusu siyasi eğitim kamplarında tutulduğu

¹³⁹ Bethany Allen-Ebrahimian, “Exposed: China’s Operating Manuals for Mass Internment and Arrest by Algorithm”, International Consortium of Investigative Journalist (ICIJ), 24.11.2019, <https://www.icij.org/investigations/china-cables/exposed-chinas-operating-manuals-for-mass-internment-and-arrest-by-algorithm/>; “Data leak reveals how China ‘brainwashes’ Uighurs in prison camps”, BBC, 24.11.2019, <https://www.bbc.com/news/amp/world-asia-china-50511063>

¹⁴⁰ HRW, “Çin: Müslüman...”

¹⁴¹ “İnsan Hakları Hukuku Perspektifinden Doğu Türkistan: ‘Toplama Kampları’” <https://medium.com/@efkarihur/insan-haklari-huku-ku-perspektifinden-dogu-turkistan-toplama-kamplari-69dec957ddb7>

¹⁴² Uluslararası Af Örgütü, “Çin siyasi kamplarında tutulan 1 milyon kişinin aileleri cevap talep ediyor”, 24.09.2018, <https://www.amnesty.org.tr/icerik/cin-siyasi-egitim-kamplarinda-tutulan-1-milyon-kisinin-aileleri-cevap-talep-ediyor>

belirtiliyor.¹⁴³ Tutuklulara din ve kültürlerini inkâr etmeleri, (haşa) Allah yok, sadece ÇKP var demeleri emrediliyor.¹⁴⁴ Kamplarda zorla Mandarin Çincesi öğretiliyor, mahkûmlar ÇKP'yi öven marşlar söylemeye ve Çin'in ideolojik kurallarını ezberlemeye zorlanıyorlar. Bayrak çekme törenlerine, siyasi toplantılara, toplu ihbar ve inkâr toplantılarına katılmaya mecbur bırakılıyorlar. Direnenler veya "öğrenemediğine" kanaat getirilenler cezalandırılıyor. Çin, dinî vecibeler konusunda getirdiği emsali görülmemiş yasak ve baskılarla İslam dinini fiilen kanun dışı ilan etmiş durumda.¹⁴⁵ Oysa Çin Anayasası'nda "Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşları, din ve inanç özgürlüğüne sahiptir." ve "Hiçbir devlet organı, kamu kuruluşu veya birey, vatandaşları herhangi bir dine inanması veya inanmaması için zorlayamaz yahut herhangi bir dine inanan veya inanmayan vatandaşlar arasında ayırım yapamaz." denmektedir.¹⁴⁶

Kamplarda tutuklu bulunanlar fiziki ve psikolojik işkencelere maruz kalıyor.

Aşağıda yer verilen tanıklıklar, kamplardan kurtulmayı başarmış Uygur ve diğer Müslüman azınlık mensubu kişilerle yapılan röportajlardan elde edilen bilgilere dayanmaktadır. Farklı şahitliklerin konu hakkındaki ifadelerinin uyuması, bilgilerin doğruluğunu kanıtlamaktadır. Buna göre belirtilen işkence yöntemlerinden bazıları şunlardır:

- Yaz aylarında sadece iç çamaşırıyla sıcak taş üzerinde; kış aylarında da çıplak ayakla buz üzerinde bekletme
- Dayak
- Elektrik şoku verme

Çin, dinî vecibeler konusunda getirdiği emsali görülmemiş yasak ve baskılarla İslam dinini fiilen kanun dışı ilan etmiş durumda. Oysa Çin Anayasası'nda "Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşları, din ve inanç özgürlüğüne sahiptir." ve "Hiçbir devlet organı, kamu kuruluşu veya birey, vatandaşları herhangi bir dine inanması veya inanmaması için zorlayamaz yahut herhangi bir dine inanan veya inanmayan vatandaşlar arasında ayırım yapamaz." denmektedir.

- Hastalık durumlarında müdahale etmeme
- Uykusuz bırakma
- Uzun süre hücre hapsinde tutma
- Uzun süre kelepçe ile bırakma
- Uzun süre kafasında siyah çuval olduğu hâlde bekletme
- Tuvalet ihtiyaçlarının giderilmesini kısıtlama
- Aşırı kalabalık odalarda tutma
- Aç ve susuz bırakma ya da yeterli yiyecek vermeme
- Su tanklarına daldırma ya da soğukta üzerine soğuk su dökme
- Kadın tutukluların yüzlerinde ve vücutlarında sigara söndürme
- Bileklerinden asılan tutukluları bu hâldeyken copla dövme, elektrik verme, değişik acı verici nesnelere dövme ve eziyet etme

¹⁴³ "Çin'in Doğu Türkistan'da kurduğu kampları anlattı: 15 ay güneşi görmedim, her anı işkenceydi" 06.07.2019, <https://www.indyturk.com/node/48661/d%C3%BCn%C3%A7in%E2%80%99-do%C4%9Fu-t%C3%BCrkistan%E2%80%99da-kurdu%C4%9Fu-kamplar%C4%B1-anlatt%C4%B1-15-ay-g%C3%BCne%C5%9Fi-g%C3%B6rmedim-her-an%C4%B1-Denyer,-%20Former%20inmates%20of%20China's...>

¹⁴⁴ Keir Simmons, "Inside Chinese camps thought to be detaining a million Muslim Uighurs", *NBC News*, 04.10.2019, <https://www.nbcnews.com/news/amp/ncna1062321>

¹⁴⁵ HRW, "Çin: Müslüman..."

¹⁴⁶ Çin Halk Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, "Xinjang'da Dini İnanç Özgürlüğü", 12.06.2016, <http://tr.china-embassy.org/tur/xwdt/t1371486.htm>

Çin, organ ticaretinden yılda 1 milyar dolar gelir sağlıyor. Toplama kamplarında tutulan önemli sayıdaki mahkûmun kalp, akciğer, kornea, karaciğer gibi organlarının alındığına dair güçlü kanıtlar bulunduğu ve bu kanıtların BM İnsan Hakları Komisyonu'na sunulduğu belirtiliyor.

- Soğukta bekletme
- Yoğun ve parlak ışıkla körleştirme
- Uzun süre gergin pozisyonda tutma
- Günlerce hareketsiz bir şekilde kaplan koltuğu denen koltuklarda oturtma
- Elleri kelepçeli ve ayakları prangalı olarak dolaştırılma
- Düzenli olarak verilen içeriği belirtmeyen ilaçlarla güçten düşürme ve itaate zorlama
- Zoraki kürtaj ve doğum kontrol uygulamaları, erkeklerin kısırlaştırılması
- Tecavüze uğrayan birini izlemeye zorlama
- Toplu tecavüz

Tutukluların ceza ve ödül sistemi ile aileleriyle görüşürülüp görüşürülmeyeceklerine karar veriliyor.

Kamplarda alıkonulan kişilerin aileleriyle görüşebilmeleri ancak verilen eğitimi eksiksiz tamamlamaları, dil ve siyasi doktrin sınavlarını geçmeleri ve tüm kurallara koşulsuz şartsız uymaları şartıyla gerçekleşebiliyor.¹⁴⁷

¹⁴⁷ "Data leak reveals how..."; Ellen Ioanes, "Rape, medical experiments, and forced abortions: One woman describes horrors of Xinjiang concentration camps", *Bussiness Insider*, 22.10.2019, <https://www.businessinsider.com/muslim-woman-describes-horrors-of-chinese-concentration-camp-2019-10>

¹⁴⁸ "Data leak reveals how..."

¹⁴⁹ "Secret documents reveal..."

¹⁵⁰ Mustafa Bağ, "Uygurlara 'Çin işkencesi': Doğu Türkistan'da neler oluyor?", *Euronews*, 14.02.2019, <https://tr.euronews.com/2019/01/05/uygurlara-cin-iskencesi-dogu-turkistan-da-neler-oluyor>

¹⁵¹ "İnsan Hakları İzleme Örgütü: Ailelerinden koparılan Uygur çocuklar derhal teslim edilsin", 17.09.2019, <https://tr.euronews.com/2019/09/17/insan-haklar-izleme-orgutu-ailelerinden-koparilan-uygur-cocuklar-derhal-teslim-edilsin>

Kamplarda tutulma süreleri bildirilmiyor.

İnsanların kamplarda ne kadar süreyle tutulacaklarını bilmemeleri de psikolojik bir işkence olarak uygulanıyor. Sızdırılan bazı belgelerde tutukluların ancak din, dil ve kültürel bakımından değişim göstermeleri durumunda serbest bırakılacağı belirtiliyor. Bu serbest bırakma işlemi, dört ÇKP komitesi tarafından kişinin tamamen değiştiğine dair delillerin kabul görüşü onaylanması akabinde gerçekleşebiliyor.¹⁴⁸

Tutuklu Uygurların aile ya da arkadaşlarını rapor etmeleri ya da fişlemeleri isteniyor.¹⁴⁹

Bu şekilde yeni on binlerce masum insan toplama kamplarına alınıyor. Radikal eğilimli gruplarla bağlantısı olduğu iddiasıyla tutuklanan bir iş adamı, "Beni Türkiye'deki Doğu Türkistanlılar hakkında kendilerine casusluk yapmam şartıyla serbest bıraktılar." diyor. Bu uygulamayla Uygurların birbirlerini fişlemeleri isteniyor.¹⁵⁰

Kamplarda tutuklu olanların çocukları alınarak izleri kaybettiriliyor.

Tutuklamalar ailelerin parçalanmasına neden oluyor. Tutuklu akrabalarının çocuklarına bakmak isteyenlere izin verilmiyor, tutukluların çocukları yetimhanelere ve diğer sosyal kurumlara gönderilerek asimile edilmeye çalışılıyor. Çocuklar ailelerinden zorla uzaklaştırılarak izleri kaybettiriliyor.¹⁵¹

Toplama kamplarındaki Uygur Müslümanların organları çalınıyor.

HRW Avustralya şubesi tarafından desteklenen ve uluslararası organ nakli sisteminin kötü kullanımına son verme amaçlı kurulan, ayrıca uluslararası koalisyon tarafından da desteklenen “Çin Mahkemesi” adlı sivil oluşum tarafından hazırlanan rapor bu konuda çarpıcı veriler içeriyor. Raporda, toplama kamplarında tutulan önemli sayıda mahkûmun kalp, akciğer, kornea, karaciğer gibi organlarının alındığına dair güçlü kanıtlar bulunduğu ve bu kanıtların BM İnsan Hakları Komisyonu’na sunulduğu belirtiliyor.¹⁵² Çin Mahkemesi raporuna göre Çin, organ ticaretinden yılda 1 milyar dolar gelir sağlıyor.¹⁵³ *BMC Medical Ethics* dergisinde yayınlanan bir başka raporda da Çinli yetkililer, Müslüman Uygur tutuklularından zorla aldıkları organlar için “organ bağı” olarak kayıt açıyor. Bu şekilde her yıl 90.000’den fazla Uygur’un ve bazı siyasi mahkûmların organları için infaz edildiği iddia ediliyor.

Toplam “yasal” organ nakli sayısının yılda yaklaşık 10.000 olduğu tahmin edilirken, yukarıdaki iddialar dikkate alındığında Çin’deki gerçek rakamın çok daha yüksek olduğu ifade ediliyor. Araştırmacılar -ülkenin en büyük üç hastanesinden elde edilen verileri kullanarak Çin hükümetinin iddia ettiği gibi ülkede organ nakli operasyonlarını yürütmek için sadece 100 hastane olmadığını, karaciğer ve böbrek nakli yapılan toplam 712 hastane olduğunu belirtiyor.

Avrupa Parlamentosu Halk Sağlığı Komitesi ve İnsan Hakları Alt Komitesi, yasa dışı olarak toplanan her bir böbrek ve karaciğerin 150.000 avroya kadar alıcı bulabildiğini bildiriyor.

Avrupa Parlamentosu Halk Sağlığı Komitesi ve İnsan Hakları Alt Komitesi, yasa dışı olarak toplanan her bir böbrek ve karaciğerin 150.000 avroya kadar alıcı bulabildiğini bildiriyor.¹⁵⁴

Kurbanların cesetleri ailelerine verilmediğinden ve genellikle tanıklar, konuşmaları imkânsız olan doktor, polis ve hapishane gardiyanları olduğundan, Çin’deki bu uygulamaları kanıtlamanın bir hayli zor olduğu belirtiliyor.¹⁵⁵ 2013 yılında İngiltere’de bir gazetede çıkan haberde, 1995’te Urumçi’de yaşadıklarını paylaşan Enver Tohti isimli bir cerrah, infazı gerçekleştirilen bir mahkûmun hemen ölmemesi için kasıtlı bir şekilde sağ göğsünden vurulduğunu ve organlarından bazıları alınırken (karaciğer ve iki böbrek) kalbinin hâlâ atmaya devam ettiğini anlatıyor. Bu operasyonu gerçekleştirmek için emir aldığını söyleyen Tohti, “Bu emre karşı koymak imkânsızdı.” diyor.¹⁵⁶ Çin Mahkemesi Başkanı Sir Geoffrey Nice’in konuyla ilgili şu sözleri durumun vahametini açıkça ortaya koyuyor: “Sonuç, çok fazla insanın sebepsiz yere korunç bir şekilde öldüğünü gösteriyor.

¹⁵² China Tribunal, “Short Form of The China Tribunal’s Judgment”, Temmuz 2019, https://chinatribunal.com/wp-content/uploads/2019/07/China-Tribunal-SHORT-FORM-CONCLUSION_Final.pdf; Will Martin, “China is harvesting thousands of human organs from its Uighur Muslim minority, UN human-rights body hears”, *Business Insider*, 25.09.2019, <https://www.businessinsider.com/china-harvesting-organs-of-uighur-muslims-china-tribunal-tells-un-2019-9>; Adam Withnall, “China is killing religious and ethnic minorities and harvesting their organs, UN Human Rights Council told”, *Independent*, 24.09.2019, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-religious-ethnic-minorities-uighur-muslim-harvest-organs-un-human-rights-a9117911.html%3famp>; “China dituduh ambil, jual organ etnik Uighur”, *MyMetro*, 30.09.2019, <https://www.hmetro.com.my/global/2019/09/502096/china-dituduh-ambil-jual-organ-etnik-uighur>

¹⁵³ Zak Doffman, “China Killing Prisoners to Harvest Organs for Transplant: BMC Report Accuses China of ‘Falsifying’ Data”, *Forbes*, 16.11.2019, <https://www.forbes.com/sites/zakdoffman/2019/11/16/china-covers-up-killing-of-prisoners-to-harvest-organs-for-transplant-new-report/#5cd644a62ec7>

¹⁵⁴ CJ Werleman, “More Uyghur Horror: Harvesting Hundreds of Thousands of Organs from Mass Murder”, *Byline Times*, 26.11.2019, <https://bylinetimes.com/2019/11/26/more-uyghur-horror-harvesting-hundreds-of-thousands-of-organs-from-mass-murder/>

¹⁵⁵ Benedict Rogers, “The Nightmare of Human Organ Harvesting in China”, *The Wall Street Journal*, 05.02.2019, <https://www.wsj.com/articles/the-nightmare-of-human-organ-harvesting-in-china-11549411056>

¹⁵⁶ Gabriella Swerling, “British government ‘ignored’ Chinese organ harvesting, Tribunal rules”, *The Telegraph*, 17.06.2019, <https://www.telegraph.co.uk/news/2019/06/17/british-government-ignored-chinese-organ-harvesting-tribunal/>

Birçok kişinin böbrek, karaciğer, kalp ve korneaları hâlâ canlıyken alınmış.”¹⁵⁷

Enver Tohti RFA'ya yaptığı açıklamada, 2012-2014 yılları arasında bu organların Suudi Arabistan'da “Helal organ” adı altında satıldığını da iddia etmiştir.¹⁵⁸ 2014 yılında devlet medyasında çıkan bazı haberlerde, Çin'in idam mahkûmlarından organ alma uygulamasını aşamalı olarak iptal edeceği ve bunun yerine ulusal bir organ bağıışı sistemine geçileceği belirtilmesine rağmen veri ve deliller, hâlihazırda Uygur mahkûmların bu organ ticaretinin konusu olduğunu gösteriyor. Toplama kamplarından sağ kurtulan birkaç kişi, Çin Mahkemesi'ne kan testleri, röntgen ve ultrason gibi fiziksel muayenelere nasıl maruz kaldıklarını anlatmıştır. Bu tanıklıklar söz konusu iddiayı doğrular niteliktedir. Zira uzmanlar, bu muayenelerin mağdurların organlarının sağlıklı ve nakil için

uygun olup olmadığının anlaşılması amacıyla yapıldığını tahmin etmektedir.¹⁵⁹

Kamplarda tutuklu olan Uygur ve diğer Müslüman azınlık mensupları, işçi olarak zorla çalıştırılıyor.

Resmî belgelere, uzmanlarla yapılan görüşmelere ve araştırmacıların bölge ziyaretleri sonucu hazırladıkları raporlara göre, “Çinli idareciler, Müslüman azınlığı işçi olma yönünde zorluyor.”¹⁶⁰ Kamplarda bulunan Uygurların iplik ve tekstil fabrikalarında ve ayrıca pamuk tarlalarında istekleri dışında ücretsiz olarak çalıştırıldığına dair deliller bulunuyor.¹⁶¹ Dünya pamuk üretiminde ilk sırada yer alan Çin, “dünyada üretilen her beş balya pamuktan bir balyasının üretiminden sorumlu tuttuğu” Uygurları zorunlu olarak tarlalarda çalıştırıyor.¹⁶²

Kamplardaki Yaşam Koşulları

Kamplar bütüncül fiziksel ve zihinsel kontrol sistemi ile kontrol edilmektedir. Kaçışları önlemek için koğuşlar, koridorlar ve binaların geneli, birden fazla kilitle kilitlidir ve etrafları da dikenli tellerle çevrilidir. Kampların gözetimi, gözlem kuleleri ve gardiyanlarla yapılmaktadır.

Mahkûmların kaçışını engellemek birincil öncelik olduğu için kamplardaki her alan 7/24 kameralarla izlenmektedir.¹⁶³

Kamplarda bir günün programı ise genellikle şu şekildedir:

- 06.00-07.00: Kahvaltı
- 07.00-11.00: ÇKP sloganları içeren siyasi beyin yıkama dersleri yapılarak “Ben Çinliyim, Çinli olmaktan övünç duyuyorum, yaşasın Komünist Parti” gibi sözleri olan siyasi marşlar söylenir.
- 11.00-12.00: Mahkûmlardan “Hayatımı ÇKP için feda ederim” tarzı

¹⁵⁷ Werleman, “More Uyghur Horror...”

¹⁵⁸ “Çin, Uygur Türkleri'nin organlarını, 'helal' diyerek zengin Suudiler'e satıyor”, *Timeturk*, <https://www.timeturk.com/cin-uygur-turkleri-nin-organlarini-helal-diyerek-zengin-suudiler-e-satiyor/haber-1069619>

¹⁵⁹ Saphora Smith, “China forcefully harvest organs from detainees, tribunal concludes”, *NBC News*, 18.06.2019, <https://www.nbcnews.com/news/world/china-forcefully-harvests-organs-detainees-tribunal-concludes-n1018646>

¹⁶⁰ “Modern-Day Slavery...”

¹⁶¹ “US Reviews Report of Imports From Slave Labor Camps In China”, *Money and Markets*, 19.12.2018, <https://moneyandmarkets.com/us-report-forced-labor-camp-china/>

¹⁶² Çalışma içerisinde bu konuyla ilgili ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Ayrıca bk. Business and Human Rights Resource Center, “China: Ethnic minorities detained in internment camps reportedly subject to forced labour in factories supplying to major apparel brands; Incl. co responses”, <https://www.business-humanrights.org/en/china-ethnic-minorities-detained-in-internment-camps-reportedly-subject-to-forced-labour-in-factories-supplying-to-major-apparel-brands-incl-co-responses>

¹⁶³ “Çin'in kamplarda tuttuğu...”

sloganları tekrar tekrar söylemeleri ve ezberlemeleri istenir.

- 12.00-14.00: Sabah kahvaltısı ile aynı olan öğlen yemeği verilir.
- 14.00-16.00: “Eğer ÇKP olmasaydı yeni Çin olmazdı” gibi vatanseverlik ifadeleri bulunan marşlar söylenir.
- 16.00-18.00: Suçunu itiraf etme oturumu gerçekleştirilir.
- 18.00-20.00: Kahvaltı ve öğlen yemeği ile aynı yemekten oluşan akşam yemeği verilir.
- 20.00-22.00: Kollar yukarıda, yüz duvara doğru çevirili olarak kaba hatlarını düşünme talimatı verilir.
- 22.00-00.00: Tekrar öz değerlendirme yaptırılır.
- 01.00: Ayakta düz bir şekilde bekletilir.
- 06.00 Sağ taraf üzerine uyuma.¹⁶⁴

Bir başka raporda, odaların her sabah arandığı, aramadan sonra Çin Devlet Başkanı Xi Jinping’in üç saatlik siyasal dogmasının anlatıldığı 19. ÇKP Toplantısı kayıtlarının dinletildiği belirtilmektedir. Ardından Jinping’i öven marşlar söylenmekte, öğlen vakti askerî eğitim verilmektedir. Kahvaltıdan sonra ÇKP’ye ve Xi Jinping’e yeme, içme ve maişetlerini sağladığı için 10 dakika süren teşekkür etme programı düzenlenmektedir. Mahkûmlar birçok marş öğrenmek ve söylemek zorundadır. Bu marşları söyleyemezlerse yemek yemelerine, uyumalarına ya da oturmalarına izin verilmemektedir.¹⁶⁵

Kamplarda tutukluların düşünce tarzını değiştirmeye yönelik yoğun ideolojik eğitimler verilmektedir. Çıkabilenlerin verdikleri ifadelerle göre, tutuklulara eski yaşam tarzlarının yanlış olduğunu kabul etmeleri ve “pişmanlık ve itiraf” için baskı uygulanmaktadır.

Kamplarda tutukluların düşünce tarzını değiştirmeye yönelik yoğun ideolojik eğitimler verilmektedir. Çıkabilenlerin verdikleri ifadelerle göre, tutuklulara eski yaşam tarzlarının yanlış olduğunu kabul etmeleri ve “pişmanlık ve itiraf” için baskı uygulanmaktadır. Kampta Çince dil konuşmak kesinlikle yasaktır. İnsanlar günde iki defa sıraya dizilerek rastgele Çince sorular sorulmakta, cevap veremeyenler dövülerek veya aç bırakılarak cezalandırılmaktadır. Tutuklular her hafta Mandarince, ideoloji ve disiplin konularında, ay ve sezon dereceleri gittikçe zorlaşan sınavlara tabi tutulmaktadır. Bu sınavlardan geçebilenler ailelerini ziyaret etme ya da kamplardan çıkarılma şeklinde ödüllendirilmektedir. Sınavları geçemeyenler ise daha uzun süreli ve daha sert muamele görecekları başka kamplara gönderilmektedir.¹⁶⁶

Mahkûmlara verilen yemekler genelde yetersiz ve kötü hazırlanmış olduğundan sık sık zehirlenme vakaları görülmektedir. Ayrıca içki içmeye ve her cuma domuz eti yemeye zorlanan¹⁶⁷ mahkûmların konuşması, gülmesi, ağlaması ve trajikomik olarak işkenceden dolayı bağırması yasaktır.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Ian Birrel, “China’s concentration camps holding up to three million Muslim prisoners subjected to a regime of modern surveillance and old-fashioned torture - as one survivor recounts how you can be executed for laughing”, *Daily Mail*, 24.11.2019, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-7718987/Inside-Chinas-concentration-camps-holding-three-million-Muslim-prisoners.html>

¹⁶⁵ Simon Denyer, “Former inmates of China’s Muslim ‘reeducation’ camps tell of brainwashing, torture”, *The Washington Post*, 17.05.2018, https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/former-inmates-of-chinas-muslim-re-education-camps-tell-of-brainwashing-torture/2018/05/16/32b330e8-5850-11e8-8b92-45fd7aaef3c_story.html?noredirect=on

¹⁶⁶ “Çin’in Doğu Türkistan’da...”

¹⁶⁷ Denyer, “Former inmates of China’s...”

¹⁶⁸ Zamira Rahim, “Prisoners in China’s Xinjiang concentration camps subjected to gang rape and medical experiments, former detainee says”, *Independence*, 22.10.2019, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-xinjiang-uighur-muslim-detention-camps-xi-jinping-persecution-a9165896.html%3famp>

Mahkûmlara verilen yemekler genelde yetersiz ve kötü hazırlandığından sık sık zehirlenme vakaları görülmektedir. Ayrıca içki içmeye ve her cuma domuz eti yemeye zorlanan mahkûmların konuşması, gülmesi, ağlaması ve -trajikomik olarak- işkenceden dolayı bağırması yasaktır.

Mahkûmlar kampların farklı fazlarında günde ortalama 17 saat hiç konuşmadan, hareketsiz bir şekilde duvara bakarak oturtulmaktadır.¹⁶⁹ Hiçbir mahkûmun cep telefonu bulundurmasına asla izin verilmemekte, bunu engellemek için de kampların her köşesinde silahlı polisler nöbet tutmakta, üst düzey güvenlik önlemleri alınmaktadır.¹⁷⁰

Kamplarda tuvaletler dâhil her yer gelişmiş kamera sistemleriyle izlenmektedir. Odalar çok soğuk ve ışık almamaktadır. Ortalama 16 metrekare olan bir odada 20 kişi kalmaktadır.¹⁷¹

Banyo ve tuvalet zamanları katı bir şekilde kontrol edilmektedir. Tuvaletler ihtiyaca göre değil, kamp yönetiminin belirlediği zamana göre kullanılabilir. Banyo yapmaya haftada bir kez

izin verilmekte ve bazen keyfi olarak bu izinler kaldırılmaktadır. Her odada tuvalet olarak kullanılan plastik bir kova bulunmaktadır ve her tutuklunun tuvaleti kullanmak için sadece iki dakikası vardır. Bu kovanın günde sadece bir defa boşaltılmasına izin verilmektedir.¹⁷²

Kamplardan çıkabilmeyi başaran birçok kişinin ifadesine göre, ayda bir defa tutuklulara ne olduğunu bilmedikleri, idraki zayıflatan, halsizleştiren, kadınların regl görmesini durduran ve erkekleri kısırlaştıran ilaçlar verilmektedir.¹⁷³ Ayrıca sağlık problemlerinin tedavi edilmesinden dolayı gerçekleşen ölüm vakaları da rapor edilmektedir.¹⁷⁴

Tutuklular hemen hemen her şey için cezalandırılmaktadır. ÇKP'yi öven ve ezberlenmesi istenen bir marşın okunamaması yahut Çince dil kullanılması ceza için yeterli olmaktadır. Cezalar aç bırakmaktan tırnakların sökülmesine ya da uykusuz bırakmaktan zorlu pozisyonlarda tutulmaya kadar farklı işkence türlerini içermektedir. Ayrıca kadınlara yönelik birçok cinsel işkence ve tecavüz vakası da rapor edilmiştir.¹⁷⁵

HRW'nin raporuna göre; fiziksel ve psikolojik şiddet, kötü koşullar, aşırı kalabalık, belirsizlikler ve türlü endişeler nedeniyle tutukluların bazıları intihar girişiminde bulunmaktadır.¹⁷⁶

¹⁶⁹ "Çin'in Doğu Türkistan'da..." Denyer, "Former inmates of China's..."

¹⁷⁰ Simmons, "Inside Chinese camps thought..."

¹⁷¹ Rahim, "Prisoners in China's Xinjiang..."

¹⁷² Simmons, "Inside Chinese camps thought..."; "Çin'in Doğu Türkistan'da..." Denyer, "Former inmates of China's..."

¹⁷³ Rahim, "Prisoners in China's Xinjiang..."

¹⁷⁴ "Secret documents reveal..."

¹⁷⁵ "Çin'deki Müslümanlar Tutuklu Kaldıkları Korkunç Toplama Kamplarında Tecavüz, Kürtaj, Kısırlaştırma ve Cinsel Organlarına Zorla Acı Pul Biber Sürme" Gibi İşkencelere Maruz Bırakıldı", *Sino Turk News*, 12.10.2019, <http://www.sinoturknews.org/cindeki-musulmanlar-tutuklu-kaldiklari-korkunc-toplama-kamplarinda-tecavuz-kurtaj-kisirlastirma-ve-cinsel-organlarina-zorla-aci-pul-biber-surme-gibi-iskencelere-maruz-birakildi/>

¹⁷⁶ HRW, "Eradicating Ideological Viruses..."

KAMPLARDA İNSANLIK DIŞI MUAMELE, İŞKENCE VE ÖLÜM

Bugüne kadar binlerce ölüm vakasının meydana geldiği kamplarda cesetlere ilişkin iki tür uygulama olmuştur. Birinci uygulamada ya mahkûmların naaŐları ailelerine teslim edilmiş ya da mahkûmlar hayatlarının son günlerinde ailelilerine teslim edilmiŐler ve vefatları ailelerinin yanında gerçekteŐmiştir. İkinci uygulama ise, cesetlerin aileye hiçbir şekilde verilmemesidir.

Cesetlerin verildiği durumlarda aileler herhangi bir Őikâyetle bulunmamaları konusunda tehdit edilmiş ve kahir ekseriyeti acılarını içlerine gömerek gözleri yaşlı, çocuklarını, babalarını, eŐlerini ya da yakın bir akrabalarını cenaze namazını bile kılamadan sessiz sedasız defnetmek zorunda kalmıştır. Üç yıl ya da daha uzun bir süre geçtiği hâlde yakınlarının kendilerinden haber alamadığı on binlerce mahkûmdan bahsedilmektedir. Bu kişilerin kayıp bilgisi aileleri tarafından resmî makamlara verildiği hâlde ne bir cevap alabilmişler ne de kaybolan yakınlarının nerede olduğuna dair bir iz sürme ya da bilgiye ulaşma imkânları olmuştur.

Yapılan araştırmalar sonucu Doğu Türkistan'da 15 milyon civarı insanın DNA bilgilerinin toplandığı ve bu konuda en rahat veri toplama imkânının da doğal olarak toplama kampları olduğu belirtilmektedir. Çin, dünya üzerinde organ kaçakçılığının en

fazla yapıldığı yerdir. Kamplarda bulunan yüz binlerce kişi, organ bekleyen hastaların doğal donörü olarak görülmektedir. On binlerce mahkûmun organlarının bir başkasının ihtiyacı için yasa dışı bir şekilde kullanılmıŐ olması ihtimalinin oldukça yüksek olduğu belirtilmektedir.

Kamplarda gördükleri kötü muamele ve işkenceler nedeniyle ölen ve ailelerine teslim edilmeyip bilinmeyen yerlere gömülen ya da krematoryumlarda yakılan kişilerin sayısının da bir hayli fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bu şekilde değerlendirildiğinde ortaya kocaman bir sis bulutu çıkmakta ve kamplardaki insanların gerçekte ne yaşadıkları, kaçının ne şekilde vefat ettiği, naaŐlarına ne olduğu soruları, yaşanan acıların büyüklüğu karşısında basit detaylara dönüşmektedir. Zira böylesi bir süreçte insanlar ölümü bir kurtuluŐ olarak görebilmektedir.

Zorlu koşullar ve yetersiz beslenme sebebiyle ruhen ve bedenen iyice zayıflayan mahkûmların hastalıklara karşı da vücut ve moral anlamda dirençleri zayıflamaktadır. Ayrıca hastalanan mahkûmların bir sağlık merkezi ya da hastaneye erişimlerinin de son derece kısıtlı olduğu, yine toplama kamplarından çıkmayı başarabilenlerce ifade edilmektedir. Kronik ya da süreğen bir hastalığı olup toplama kamplarına alınanlardan bazıları

Üç yıl ya da daha uzun bir süre geçtiği hâlde yakınlarının kendilerinden haber alamadığı on binlerce mahkûmdan bahsedilmektedir. Bu kişilerin kayıp bilgisi aileleri tarafından resmî makamlara verildiği hâlde ne bir cevap alabilmişler ne de kaybolan yakınlarının nerede olduğuna dair bir iz sürme ya da bilgiye ulaşma imkânları olmuştur.

da ilaçları kendilerine verilmediği için vefat etmektedir. Kalp ve tansiyon gibi kronik rahatsızlığı olan insanlar, zorlu kamp koşullarında en savunmasız olan kesimi oluşturmaktadır.

2019 yılı Kasım ayında Çin'de başlayıp dünyaya yayılan koronavirüs salgını nedeniyle de kamplarda on binlerce kişinin ölmüş olabileceği belirtilmektedir. Bu konuda Çin hükümeti bir açıklama yapmasa da böylesine kalabalık ve dar bir alanda virüsün yayılmamış olma ihtimali düşük görünmektedir. Çin tamamen karartma uyguladığı kamplarla ilgili olarak Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) dahi bilgi vermemektedir.

Bu kamplarda yakınları bulunan insanların, açıkça dile getiremeseler bile en önemli beklentileri, kamplarda hukuksuz bir şekilde tutulan yakınlarının sağlığı ile ilgili acil bilgi alabilmektir. 2019 yılında kendisiyle ilgili ölüm haberleri çıktığında Çin tarafından videolu görüntüsü yayınlanan halk ozanı Abdurrehim Heyit vakasında olduğu gibi, ailelerin bilgi edinme hakkına saygı duyulmamaktadır.

Hangi kampta kaç kişi olduğu; isimleri, suçları, yargılandılarsa mahkeme bilgileri, aldıkları ceza ve hepsinden önemlisi hayatta olup olmadıkları Çin yönetiminin cevaplaması beklenen sorular olarak durmaktadır.

Dünyaya, uluslararası bağımsız gözlemcilere, kısacası herkese ve her kuruma kapalı olan bu toplama kampları, mevcut durumları ile hiçbir toplu cezalandırma yöntemiyle kıyaslanmayacak kadar insan onuruna aykırı ve yüz kızartıcı yerlerdir. Şu an kamplarda tutulan ya da yakınlarının yanında vefat etmiş olan binlerce kişiden bazısına dair edinilen bilgiler, diğer büyük çoğunluğun içinde bulunduğu koşullarla ilgili önemli ipuçları vermektedir:

- RFA'ya ait 27 Haziran 2018 tarihli bir raporda, Yengişehir ve Konaşehir'de bulunan gözaltı merkezlerindeki 26 tutuklunun öldüğü belirtilmiştir. Bir güvenlik memuru tarafından onaylanan bilgiye göre, ölenlerin arasında Ablet adında 37 yaşında bir esnaf ve muhtemelen birçok yaşlı Uygur bulunmaktadır. Güvenlik memurunun açıklaması şöyledir: "Hava koşulları iyi değil ve yaşlıların çoğunda yüksek tansiyon ve kalp hastalığı var. Dolayısıyla tuttukları koşullara uyum sağlayamıyorlar. Ama bu benim görüşüm, zira öldüklerinde yanlarında bulunmadığım için size detaylı bilgi veremeyeceğim."¹⁷⁷
- 29 Ocak 2018'de Doğu Türkistan'ın önde gelen âlim ve kanaat önderlerinden Kur'an-ı Kerim'i Uygurcaya tercüme etmiş olan 82 yaşındaki Muhammed Salih Hajim tutulduğu kampta vefat etmiştir. Vefat sebebi bilinmeyen Hajim, kızı ve diğer akrabaları ile birlikte 2017 yılı sonunda gözaltına alınmıştır.
- Uygur toplumunun önderlerinden olan 86 yaşındaki Abdulahad Mahdum'un Kasım 2017'de Hoten'de bir gözaltı kampında vefat ettiği açıklanmıştır. Doğu Türkistan'ın

¹⁷⁷ UHRP, "21. Yüzyılda Çin'in..."

önderlerinden Mehmet Emin Buğra'nın yeğeni olan Mahdum'un ailesi ve yakınlarıyla birlikte 2016 yılında hapse atıldığı, vefatının ise 2018 Mart'ında açıklandığı belirtilmektedir.¹⁷⁸

- Yerel kaynaklara göre, 2016'da Türkiye'yi ziyaret eden ve bu seyahati sebebiyle dönüşünde gözaltında alınan 17 yaşındaki Yakupcan Naman, bir süre sonra Kaşgar'daki toplama kampında vefat etmiştir. Naaşı polis denetiminde defnedildiği için Yakupcan'ın ölüm sebebi belirlenememiştir.¹⁷⁹
- Mısır'da el-Ezher Üniversitesi'nde eğitim gören, fakat ailelerinin hapse atılması şantajıyla Doğu Türkistan'a dönmek zorunda kalan Abdüsselam Memet ve Yasincan Naman, 2017 yılında toplama kampında, büyük ihtimalle gördükleri ağır işkencelerden dolayı hayatlarını kaybetmiştir. Abdüsselam Memet'in Korla şehrinin en büyük camisinin imamının oğlu, Yasincan Naman'ın ise Korla

Hangi kampta kaç kişi olduğu; isimleri, suçları, yargılandılarsa mahkeme bilgileri, aldıkları ceza ve hepsinden önemlisi hayatta olup olmadıkları Çin yönetiminin cevaplaması beklenen sorular olarak durmaktadır.

Çağ Hapishanesi'nde görevli bir polis kardeşi olduğu belirtilmiştir.¹⁸⁰

- RFA'nın bildirdiğine göre, 2018 Mayıs'ında yaşlı bir Uygur kadın Gulca şehrinde bulunan Yamachang Kampı'nda sağlık sorunlarından dolayı vefat etmiştir.¹⁸¹

Bu vefat haberlerini daha da çoğaltmak mümkündür. Ayrıca hâlihazırda söz konusu kamplarda kadın, erkek, yaşlı, genç, öğrenci ya da çalışan kim olursa olsun herhangi bir mahkemede göstermelik bile olsa yargılanmadan tutulan yüz binlerce masum insanın varlığı, yaşanan ya da yaşanacak trajedinin büyüklüğünü gözler önüne sermektedir.

¹⁷⁸ "Doğu Türkistanlı alim Çin'in toplama kampında hayatını kaybetti", *Kırım Haber Ajansı*, 29.05.2018, <http://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/dogu-turkistanli-alim-cin-in-toplama-kampinda-hayatini-kaybetti/171074/>

¹⁷⁹ Victims of 21st Century Concentration Camps, "Yaqupjan Naman", 03.14.2018, http://uyghurvictims.org/index.php?title=Yaqupjan_Naman

¹⁸⁰ Doğu Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği, "İki Uygur öğrenci Çin hapsinde şehit oldu", 21.12.2017, <https://www.doguturkistander.org/2017/12/21/6498/>

¹⁸¹ UHRP, "21. Yüzyılda Çin'in Uygur..."

TOPLAMA KAMPLARINDA KORONAVİRÜS TEHDİDİ

Çin'in karartmaları nedeniyle ne kampların sayısı ve yeri ne de buralarda tutulan insanların içinde bulunduğu koşullar tam olarak bilinebilmektedir. Benzer şekilde, yaşanan koronavirüs (covid-19) salgınının bu kamplardaki insanları nasıl etkilediği konusu da büyük bir muamma olarak durmaktadır.

Çin'in Wuhan kentinde önce bir hayvan pazarından çıktığı söylenen, daha sonra laboratuvarda üretilerek yayıldığı iddia edilen ve dünyanın tamamını esir alan koronavirüs, tüm dünyada 14 Haziran 2020 itibarıyla 8 milyon kişiye bulaşmış, 435.000 insanın hayatına mal olmuştur. Çin'de resmî makamlarca 83.132 kişinin enfekte olduğu ve bunların 4.634'ünün öldüğü açıklansa da hemen her konuda verdiği bilgiler soru işaretleri taşıyan Pekin yönetiminin ölen insan sayısını sakladığına dair güçlü görüşler bulunmaktadır.

Salgınının Doğu Türkistan'da ne kadar yayıldığıyla ilgili olarak Çinli yetkililer "devlet sırrı" diyerek konuşmayı reddetseler de Çin medyasında yer alan haberlerdeki bilgi kırıntılarına göre, 2020 Şubat ayı başı itibarıyla Doğu

Türkistan'da 24 kişinin enfekte olduğu, 1.254 kişinin de tıbbi gözlem altında tutulduğu anlaşılmaktadır.¹⁸² 10 Şubat'ta bölgedeki hasta sayısı 78 olarak bildirilmiştir (Urumçi: 23, Gulca: 18, Çöçek: 7, Sancı: 4, Korla: 4, Şihenzi: 2, Aksu: 1, Turfan: 3, 4. Askerî Üs: 10, 6. Askerî Üs: 2, 7. Askerî Üs: 1, 12. Askerî Üs: 3).¹⁸³ Sonrasında ise belirlenen 78 koronavirüs vakasından üçünün hayatını kaybettiği açıklanmıştır.¹⁸⁴ Fakat Çinli muhalif gazetecilerin iddialarına göre bölgedeki ölü sayısı 1.000'in üzerindedir.¹⁸⁵

Münih merkezli Dünya Uygur Kongresi Başkanı Dolkun İsa, RFA'ya yaptığı açıklamada, koronavirüsün toplama kamplarına yayılmasının Uygur tutuklular için ciddi etkileri olacağına ve böyle bir durumda milyonlarca insanın hayatının tehlikeye gireceğine dikkat çekmiştir:

"Toplama kamplarındaki koşulların korkunç olduğu gerçeğini biliyoruz. Birçok insan aşırı kalabalık ve hijyenik olmayan koşullar nedeniyle ciddi hastalıklara yakalandı, tutukluların bağışıklık sistemi zayıfladı. Verilen

¹⁸² Hüseyin Koyuncu, "Doğu Türkistan'da koronavirüsün ne kadar yayıldığı sorusuna 'devlet sırrı' cevabı", *Euronews*, 05.02.2020, <https://tr.euronews.com/2020/02/05/dogu-turkistan-koronavirus-sorusuna-devlet-sirri-cevabi-uygur-turkleri-sincan-cin>

¹⁸³ "Doğu Türkistan Gerçeği, Çin Virüsü", *Doğu Türkistan Basın ve Medya Derneği Bülteni*, Mart 2020, s. 4.

¹⁸⁴ Doğu Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği, "Doğu Türkistan'da Çin koronavirüsten daha zararlı", 14.04.2020, <https://www.doguturkistander.org/2020/04/14/dogu-turkistanda-cin-koronavirusten-daha-zararli/>

¹⁸⁵ Aslan Balcı, "Utanç kamplarında salgın endişesi", *Açık Görüş*, 09.05.2020, <https://www.star.com.tr/acik-gorus/utanc-kamplarinda-salgin-endisesi-haber-1538358/>

gıdaların kalitesizliği, tıbbi bakım eksikliği ve işkenceler, tutukluların bağışıklık sisteminin zayıflamasına neden oluyor. Çin, virüsün kamplara yayılmasını önlemek için her şeyi yapmalı. Yoksa sonuçları felaket olur. Bu keyfi tutum on binlerce Uygur'un ölümüne yol açabilir.”¹⁸⁶

Bu süreçte DSÖ, pandemi ve acil durum ilan etmekte gecikmekle suçlanmaktadır. Almanya, DSÖ'nün küresel bir uyarıyı ertelemesinin başlıca sorumlusunun Çin yönetimi olduğunu savunmaktadır. Alman medyasına göre, 21 Ocak'ta Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, DSÖ Başkanı Tedros Adhanom Ghebreyesus ile yaptığı telefon görüşmesinde, ondan koronavirüsün kişiden kişiye bulaştığına dair bilgiyi gizlemesini ve pandemi uyarısını ertelemesini istemiştir. Bu şekilde dünyanın virüsle mücadelede dört ila altı hafta kaybettiği iddia edilmektedir.¹⁸⁷

Öyle görünüyor ki Çin, BM'de her geçen gün artan etkinliğini¹⁸⁸ DSÖ gibi tarafsız olması gereken bir kurumda da işletmiştir.¹⁸⁹ Çin ve BM hâlihazırda, toplama kamplarına kapatılan insanların durumuyla ilgili de bir açıklama yapmamıştır. Daha da rahatsız edici olan ise, virüsün kamplara yayılması durumunda, Çin yönetiminin uyguladığı karartmalardan dolayı, dış dünyadan hiç kimse Çinli sağlık görevlilerinin bu duruma nasıl tepki vereceğini ve hatta ölüm oranlarının ne kadar olduğunu bilmeyecektir.¹⁹⁰

Bütün dünyada virüsün yayılma hızını durdurmak için insanların bir araya gelmesi, toplanması yasaklanırken ve hatta aile bireyleri-

Alman medyasına göre, 21 Ocak'ta Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, DSÖ Başkanı Tedros Adhanom Ghebreyesus ile yaptığı telefon görüşmesinde, ondan koronavirüsün kişiden kişiye bulaştığına dair bilgiyi gizlemesini ve pandemi uyarısını ertelemesini istemiştir. Bu şekilde dünyanın virüsle mücadelede dört ila altı hafta kaybettiği iddia edilmektedir.

nin dahi aynı evde farklı odaları kullanmaları tavsiye edilirken Çin, 3 milyona yakın insanın tutuklu olduğu toplama kamplarını boşaltmayı reddetmektedir. Eğer virüs kamp polisleri ya da görevliler yolu ile tek bir mahkûma bile bulaşırsa (yahut bulaşırsa), hastalık kalabalık ve hijyenik olmayan yaşam alanları sebebiyle kamplarda normale göre onlarca kat daha hızlı yayılacaktır. Kapalı alanda yer yer 10.000'den fazla insanın yaşadığı belirtilen toplama kamplarında her türlü salgın riski zaten oldukça yüksektir; dolayısıyla virüsün kamplara bulaşması durumunda buralardaki ölüm oranlarının da bir hayli yüksek olacağı tahmin edilmektedir.

Virüs sebebiyle vefat edenlerin ekserisinin bağışıklık sistemi zayıf, hasta ve yaşlı kimseler olduğu düşünüldüğünde rutin sağlık hizmeti dahi verilmeyen toplama kamplarında tutulan insanların durumu oldukça endişe vericidir. Zira kötü yaşam koşulları ve sağlıksız yemek-

¹⁸⁶ Koyuncu, "Doğu Türkistan'da koronavirüsün...".

¹⁸⁷ "WHO dementiert Telefongespräch mit Chinas Präsident", Der Spiegel, 10.05.2020, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/corona-ausbruch-who-dementiert-telefongespraech-mit-chinas-praesident-a-37678f1c-6960-453c-a317-8ef9feed8b7c>; Tung Cheng-Chia, Alan H. Yang, "How China Is Remaking the UN In Its Own Image", The Diplomat, 09.04.2020, <https://thediplomat.com/2020/04/how-china-is-remaking-the-un-in-its-own-image/>

¹⁸⁸ Çin, BM'nin 15 özel ajansından dördüne başkanlık etmektedir. BM'de Çinli 1.115 kişi önemli görevlerin başındadır. "Koronavirüs ve Çin rüyası", Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği, *Uluslararası Doğu Türkistan Teşkilatlar Birliği Basın Bülteni*, 08.05.2020, s. 32.

¹⁸⁹ Seema Sirohi, "China's presence at the UN is growing stronger and Covid is another opportunity for Beijing", *The Print*, 08.04.2020, <https://theprint.in/opinion/chinas-presence-at-the-un-is-growing-stronger-and-covid-is-another-opportunity-for-beijing/397456/>

¹⁹⁰ Abdul Malik Mucahid, "Detained Uighur Muslims are Sitting Ducks for the Coronavirus. China must Close the Camps", *USA Today*, 14.02.2020, <https://www.usatoday.com/story/opinion/2020/02/14/coronavirus-uighurs-china-muslim-concentration-camps-column/4739265002/>

ler yüzünden bağışıklık sistemleri bozulan mahkûmlar ciddi risk altındadır. Kamplarda tutulanlar hem kötü muamele ve ağır kamp koşulları hem de ailelerinden ayrı olmaları nedeniyle psikolojik yönden de çöküntü içerisindedirler; dolayısıyla böylesi bir hastalıkla mücadele edebilecek ne fiziki güce ne de moral motivasyona sahiptirler. Hasılı bu durum kamplarda tutuklu bulunan insanlar için büyük tehlike oluşturmaktadır.¹⁹¹ Ve hastalık bir kez yayılmaya başladığında, Doğu Türkistan'da bulunan 167 hastanenin hastaların tedavisi için yeterli olmayacağı da ortadadır.

İnsan hakları gözlemcileri ve kamp mağdurlarına göre, Uygurlar ve Çin'in kitlesel gözaltı kamplarında tutulan diğer zulüm gören gruplar için hastanelere erişim, karantina alanları, yeterli beslenme, hijyenik ürünler ve sağlıklı yaşam için gerekli diğer ihtiyaçlar ciddi şekilde kısıtlanmıştır. Gözaltında tutulan kişiler, neredeyse yanındaki kişiye dokunmadan ayakta durmanın bile imkânsız olduğu, aşırı kalabalık hücrelerde tutulmaktadır. Tanıkların ifadelerinden, bazı kamplarda insanların kalabalık yüzünden değişimli olarak uyuyabildikleri anlaşılmaktadır. Yukarıda sayılan diğer tüm olumsuzluklar da düşünüldüğünde kamplarda enfekte olma ve koronavirüsten ölme riski oldukça yüksektir.¹⁹²

İlginç olan durumlardan biri de koronavirüs tehlikesi belirip Wuhan ve çevre şehirler karantina altına alındıktan sonra bile Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi'ye uçuşların bir süre daha devam etmesidir. Bu durum, artan riske rağmen Çin hükümetinin virüsün Uygur bölgelerine yayılmasını önemsemediği yorumlarına neden olmuştur. Her kampta binlerce

insanın tutulduğu ve gözaltında olanların sayısının her geçen gün arttığı düşünüldüğünde Çinli yetkililerin sadece kamplardakilerin değil bölgede yaşayan diğer insanların sağlığını da fazla önemsemediği anlaşılmaktadır.

Pekin yönetiminin bölgenin en büyük kentlerinden biri olan Urumçi'de karantina ilan etmesinden sonra, Uygur Türkleri arasında koronavirüs salgınının özellikle kamplarda etnik temizlik için bahane olarak kullanılacağı endişesi artmıştır.

Dışarıyla irtibatı olmayan toplama kamplarında salgının ne ölçüde etkili olduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak sızan bilgilere göre, Atuş'taki 6. Toplama Kampı'nda Miradil Nurahmet adında bir öğrencinin karantinaya alındığı, başka bir kampta ise 10'a yakın Uygur Türkü'nün virüs şüphesiyle müşahede altında tutulduğu belirtilmektedir. Doğu Türkistan'daki durumu değerlendiren bazı kaynaklar, birçok kamptan teyide muhtaç benzer haberlerin geldiğini rapor etmektedir. Örneğin 14 yaşındaki Mehliya Çetinkaya, yakınları kamplarda bulunan diğer binlerce kişi gibi 2017'den bu yana iletişim kuramadığı annesinin koronavirüs nedeniyle tehlike altında olabileceğinden endişe ettiği söylemektedir.¹⁹³

Devlet kontrolündeki *Halkın Gazetesi* (*Ren Min Wang*), Doğu Türkistan'da 12 Mart 2020 tarihinden bu yana tüm inşaat alanları, petrol rafinerileri ve tekstil fabrikalarının tam kapasiteye yakın şekilde üretime geçtiğini ve bölgedeki tüm okulların da yeniden eğitim faaliyetlerine başladığını yazmıştır.¹⁹⁴ 28 Mart itibarıyla bölgedeki işletmelerin tamamının %98 kapasiteyle çalıştığı belirtilmektedir.¹⁹⁵ Ancak bölgede yaşayanlar, toplama kampla-

¹⁹¹ Doğu Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği, "Doğu Türkistan ve Korona Virüsü", 03.02.2020, <https://www.doguturkistander.org/2020/02/03/rapor-dogu-turkistan-ve-korona-virusu/>

¹⁹² "Uyghurs and the China Coronavirus", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2020/02/uyghurs-and-the-china-coronavirus/>

¹⁹³ Stephanie Thomas, "Uyghur Muslims Fear Impact of Coronavirus on Populations in Camps in China", *CTV News*, 02.02.2020, <https://calgary.ctvnews.ca/uyghur-muslims-fear-impact-of-coronavirus-on-populations-in-camps-in-china-1.4794528>

¹⁹⁴ Fabrikaların hiç kapatılmadığı yönünde bilgiler de bulunmaktadır.

¹⁹⁵ "Facing Slave Labor Reports, China Claims 98% of Large Industrial Businesses are Back at Work", *Politicopathy*, 02.04.2020, <https://www.politicopathy.com/2020/04/02/facing-slave-labor-reports-china-claims-98-of-large-industrial-businesses-are-back-at-work/>

rında, fabrikalarda ve günlük yaşantı içerisinde ciddi herhangi bir önlem alınmadığını, hastalık yeniden ortaya çıkarsa sağlık ve iletişim imkânları kısıtlı olan bölgede büyük bir felaketin yaşanabileceğini ifade etmektedir. Bir diğer önemli sorun ise, Doğu Türkistan'dan gençlerin Çin genelinde virüs nedeniyle azalan iş gücünü karşılamak üzere, son derece tedbirsiz bir şekilde ülkenin iç bölgelerine gönderilmeleridir. Bu şekilde hem toplama kamplarından hem de siviller arasından yüz binlerce kişinin bir firmadan diğerine devredilerek âdeta köle gibi çalıştırıldığı bilinmektedir.¹⁹⁶

Hong Kong ve bazı Çin medyasında, ülkenin Ciciang, Çonçing, Siçuan, Heilongciang, Guangzhou, Jiang Xi, Şangay, Jie Jang, Şenzen ve Hunen gibi birçok kentindeki fabrikalarda çalıştırılmak üzere, Doğu Türkistan'daki kamplardan tutsakların gönderildiği ve bu insanların üzerlerinde koruyucu elbise olmaksızın çalıştırıldığı haberleri yer almıştır. Ancak daha sonra bu haberleri yapan gazeteciler hakkında da "devlet sırrını ifşa" ettikleri için soruşturma açıldığı bildirilmiştir.¹⁹⁷

Bütün bunların yanı sıra bölgede devam eden karantina sürecinde Uygurların yiyecek ve içecek sıkıntısı çektiği ve sokağa çıkma yasağı sebebiyle birçok ailenin ellerindeki imkânlarla idare etmek zorunda kaldığı haberleri çıkmış, ayrıca Çinli askerlerle Uygurlar arasındaki

konuşmalar sosyal medyada tartışmalara sebep olmuştur.¹⁹⁸

Kamplardaki aile üyelerinin hayatta olup olmadığına dair haber alamayan diasporadaki Uygurlar, Çin'in kamplardaki salgını kasıtlı olarak görmezden gelebileceğinden veya koronavirüsle ilgisi bulunmayan ölümleri açıklamak için koronavirüsü kullanacağından endişe etmektedir. Doğu Türkistan'da yaşayan Müslüman Uygur, Kazak, Kırgız ve Özbek Türklerinin kaldığı kamplarda koronavirüsün yayılmasına mani olmak için tedbir almayaarak insanların ölmesine göz yumulduğu da ortaya atılan iddialardan biridir. Çünkü kamplardaki mahkûmları açıktan idam etmek dünyanın her tarafından tepki alacağından, ilaç denemeleri yapmak veya virüsün yayılımını bilinçli olarak kontrol altına almamak, toplama kamplarında toplu ölümlerin sessiz sedasız gerçekleşmesi anlamına gelebilir.¹⁹⁹

Koronavirüsün bölgedeki yayılımını durdurmak ve ölümleri önlemek için gerekli tedbirleri almak üzere Doğu Türkistan'a acil sağlık heyetlerinin gönderilmesi büyük önem arz etmektedir. Özellikle de kamplarda kalanların ivedilikle detaylı sağlık taramasından geçirilmesi, teşhis ve tedavi için tıbbi ekiplerin görevlendirilmesi elzemdir.²⁰⁰ Bu noktada milyonlarca insanın risk altında bulunduğu toplama kamplarının bir an evvel kapatılması ise en kesin çözümdür.

¹⁹⁶ "Apple, Nike and other major companies implicated in Muslim forced labor in China", 02.03.2020, <https://www.abc.net.au/news/2020-03-02/aspi-uyghur-china-forced-labour-report/12017650>

¹⁹⁷ Balcı, "Utanç kamplarında.."

¹⁹⁸ Doğu Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği, "Doğu Türkistan'da Çin..."

¹⁹⁹ Balcı, "Utanç kamplarında.."

²⁰⁰ Munawwar Abdulla, "Uyghurs and the China Coronavirus", *The Diplomat*, 05.02.2020, <https://thediplomat.com/2020/02/uyghurs-and-the-china-coronavirus/>

GERİDE KALANLAR

Doğu Türkistan ÇKP Sekreteri Chen Quanguo, Kasım 2016'da yaptığı açıklamada, bölgeye yönelik çeşitli kalkınma hamlelerinin bir parçası olarak Doğu Türkistan'da bulunan tüm yetim çocukların 2020 yılına kadar kurumlara yerleştirilmeleri talimatını vermiştir.²⁰¹ Bu talimata göre, mevcut yetimhane ve çocuk bakım merkezlerinde boş kontenjan bırakılmayacak ve yeni kurulacak merkezlerle mevcutların kapasitesi arttırılacaktır. Her bir merkezde en az 100 çocuk bulunması planlanmaktadır.

Çin'in Evlat Edinme Kanunu'nun 4. maddesi, yetimleri, "14 yaşından küçük olup ebeveynini kaybedenler, ebeveyni bulunamayanlar ve ebeveyninin özel engeli nedeniyle bakımları sağlanamayan çocuklar" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Çin Sivil İşler Bakanlığı tarafından kurulan yetimhanelerin yetimlere bakmakla yükümlü olduğunu söyleyen Çocukları Koruma Yasası'nın 43. maddesi, çocukların devlet bakımı için akrabalarından zorla alınmasına yetki vermemektedir. Bu konuyla ilgili başka herhangi bir yasal prosedür de bulunmamaktadır.²⁰² Bu çerçevede aileleri olduğu hâlde yetimhanelere alınan çocukların ailelerinin yasal izinlerinin alındığı yönünde yayınlanan raporların hangi ölçüde gerçeği yansıttığı tartışmaya açıktır.

Zira Uygurların büyük bölümü, çocukların bu merkezlere gönderilmesini istemediklerini söylemektedir.

Kaşgar'ın Feyziwat-Jiashi ilçesinde bulunan bir polis karakolunda, ismini belirtmeyen bir Uygur yetkili, RFA'nın Uygur Servisi'ne yaptığı açıklamada, yerel hükümet yetkililerinin ebeveynleri toplama kamplarına gönderilen çocukların akıbetlerinin devlet tarafından belirlendiğini söylemiştir. Kaşgar'da bulunan Chasa Caddesi mahalle komitesindeki bir görevli de koruyucusu olmayan çocukların yetimhanelere gönderildiğini ve bu çocuklar hakkında hükümet dışında hiç kimsenin karar yetkisinin olmadığını belirtmiştir.

Urumçi'deki tutuklu Uygurların çocuklarının devlet kurumlarında nasıl bakıldığına dair bilgi almak isteyenlere Merkez Yetimhanesi yetkililerinin cevap vermeyi reddettiği bildirilmiştir. Tüm bölge illerinde de benzer bir durum söz konusudur. Doğu Türkistan'ın güneyinde bir yetimhanede çalışan bir Uygur, tesisin aşırı kalabalık ve koşullarının korkunç olduğunu, çocukların burada âdeta çiftlik hayvanları gibi kilitlendiklerini anlatmıştır. Aynı çalışan, halktan çok fazla nakit bağış toplandığını ancak

²⁰¹ Isabel Van Brugen, "Uyghur Children Kidnapped by the State, Put in Xinjiang's State-Run 'Orphanages'", *The Epoch Times*, 01.11.2028, https://www.theepochtimes.com/uyghur-children-kidnapped-by-the-state-put-in-xinjiangs-state-run-orphanages_2705600.html

²⁰² HRW, "China: Children Caught in Xinjiang Crackdown", 16.10.2018, <https://www.hrw.org/news/2018/10/16/china-children-caught-xinjiang-crackdown>

çocuklar için çok az harcama yapıldığını, gelen paranın bir kısmının birkaç odayı dekore etmek, göstermelik olarak giydirilen bazı çocukları televizyona çıkarıp reklam yapmak için kullanıldığını söylemiştir.

Uygur görevli geçmişte yetimhanede çok fazla çocuk olmadığını fakat son zamanlarda çocuk sayısının arttığını, bu artışın sebebinin de ebeveynleri yeniden eğitim kamplarına gönderilen çocukların yetimhaneye yerleştirilmesi olduğunu belirtmiştir. Çocukların yaşlarının 0-12 arasında değiştiğini, yetimhanede çocuklara haftada sadece bir kez et verilerek tasarruf edilmeye çalışıldığını, kalan öğünlerde ise pirinç çorbası verildiğini söylemiştir.

İli Kazak otonom vilayeti ve Tarbagatay gibi kuzey vilayetlerindeki Çinli yetkililerin Uygurları yeniden eğitim kamplarına yerleştirme konusunda daha rahat olduğuna dikkat çeken aynı görevli, ancak yetimhanelerin orada da aşırı kalabalık olduğunu, bundan dolayı çocukların Çin ana karasına taşındığını fakat tam olarak nereye götürüldüklerinin bilinmediğini belirtmiştir. Doğu Türkistan'da güvenlik tedbirleri çok sıkı olduğundan eğitim kamplarından serbest bırakılsalar bile ebeveynlerin çocuklarını yetimhanelerde bulabilmeleri neredeyse imkânsızdır.²⁰³

Çin makamları Uygur ve diğer etnik azınlık grupların (Kazak, Kırgız) çocuklarını aileleri hayatta olsa bile Doğu Türkistan'ın batısında bulunan ve devlet tarafından işletilen yetimhanelere yerleştirmektedir. Pekin hükümetinin bu yetimhaneleri çocukları koruma amacıyla değil, daha çok Doğu Türkistan'daki Müslümanları aile ve kültürlerinden sistematik olarak uzaklaştırma çabalarının bir parçası olarak kullandığına dair ciddi tespitler bulunmaktadır.²⁰⁴

Çin Sivil İşler Bakanlığı tarafından kurulan yetimhanelerin yetimlere bakmakla yükümlü olduğunu söyleyen Çocukları Koruma Yasası'nın 43. maddesi, çocukların devlet bakımı için akrabalarından zorla alınmasına yetki vermemektedir. Bu konuyla ilgili başka herhangi bir yasal prosedür de bulunmamaktadır.

Millî Eğitim Bakanlığı resmî internet sitesinde yer alan verilere göre, Doğu Türkistan'da toplam 7.778 çocuk yetiştirme merkezi vardır. Bu merkezlerin eğitimci dâhil tüm kadrosu toplam 92.200'dür. Ayrıca "Özel Görevli" statüsüyle 59.400 kişi daha istihdam edilmiştir. Çin'in 2018 yılında çıkardığı "İki Yerleştirme" adlı kararname gereği, yaşlılar ve sahipsiz çocuklar devlete bağlı kreş ve huzur evlerine yerleştirilmektedir; dolayısıyla ebeveyni toplama kamplarına götürülen binlerce sahipsiz çocuk, merkezî yönetimin bu kararnamesi uyarınca bu kurumlara alınmaktadır. Bakanlığın açıkladığı görevli sayısına göre oranlama yapıldığında, bu merkezlerde tutulan çocuk sayısının yaklaşık 2 milyon olduğu tahmin edilmektedir.²⁰⁵

HRW Çin Direktörü Sophie Richardson, Çin hükümetinin çocukları yakınlarından zorla ayırmasını, Doğu Türkistan'daki baskıların en acımasız boyutu olarak tanımlamaktadır.²⁰⁶ HRW, çocukların rızası veya herhangi bir yasal gerekçe olmadan devlet kurumlarına alınmaları yanı sıra buralarda temel hak ve kültürel miraslarını inkâr eden uygulamalara maruz kalmalarından

²⁰³ "Children of Detained Uyghurs Face 'Terrible' Conditions in Overcrowded Xinjiang Orphanages", *Radio Free Asia*, 10.18.2018, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/children-10182017144425.html>; Van Brugen, "Uyghur Children Kidnapped..."

²⁰⁴ "China is putting Uighur children in 'orphanages' even if their parents are alive", *Independent*, 21.09.2018, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-uyghurs-human-rights-muslims-orphanages-xinjiang-province-reeducation-a8548341.html>

²⁰⁵ "2 Milyon Uygur Türkü Çocuk, Çinlileştirme Merkezinde Tutuluyor", *Türkistan Press*, 03.04.2019, <http://turkistanpress.com/page/2-milyon-uygur-turku-cocuk-cinlilestirme-merkezinde-tutuluyor/460>

²⁰⁶ HRW, "China: Xinjiang Children Separated from Families", 15.09.2019, <https://www.hrw.org/news/2019/09/15/china-xinjiang-children-separated-families>

Doğu Türkistan'da toplam 7.778 çocuk yetiştirme merkezi vardır. Bu merkezlerin öğretmenler dâhil tüm kadrosu toplam 92.200'dür. Ayrıca "Özel Görevli" statüsüyle 59.400 kişi daha istihdam edilmiştir. (...) Bakanlığın açıkladığı görevli sayısına göre oranlama yapıldığında, bu merkezlerde tutulan çocuk sayısının yaklaşık 2 milyon olduğu tahmin edilmektedir.

da derin endişe duyulduğunu açıklamıştır. Çin medyasında ve hükümet kaynaklı web sitelerinde yer aldığı üzere, Doğu Türkistan'daki yatılı okullarda bulunan çocuklara Çince öğretilmesi, ÇKP propagandası içeren marşlar söyletilip dans ettirilmeleri, çocukların kendi dillerini konuşmalarına müsaade edilmemesi ve çocuk haklarıyla ilgili diğer ihlaller, endişeleri daha da arttırmaktadır.

Çin'de daha önceden Uygurca eğitim imkânı tanınsa da 2016 yılı Aralık ayından bu yana sertleşen parti politikaları ile birlikte yeni bir evreye geçildiği ilan edilmiştir. Buna göre okullar Doğu Türkistan'daki uygulamaların bir uzantısı olacak, bu kurumlarda Çin diline, vatanseverlik ve partiye sadakat konularına ağırlık verilecektir. Programın Uygurlar açısından en dikkat çeken yönü ise, din konusunun çocuklar üzerinde "zehirleyici etkisi olan bir olgu" olarak anlatılıyor olmasıdır. 2017 tarihli bir belgeye göre, Doğu Türkistan'da tüm orta- okul öğrencilerinin %40'ını oluşturan 497.800 öğrenci yatılı okullara yerleştirilmiştir. Doğu Türkistan'da Çince, Uygur Türkçesinin yerini

almış, ilk ve orta dereceli okullarda Çince eğitim zorunlu hâle getirilmiştir.²⁰⁷

2018 Şubat'ında Kaşgar'da yayımlanan bir hükümet bildirisinde, ebeveynlerinden biri gözaltında olan çocukların, evde kendilerine bakacak akrabaları olsa bile yatılı okula gönderilmeleri gerektiği belirtilmektedir. Bildiride, öğretmenlerden öğrencilerin sosyalist değerlerle endoktrine edilmesi, verilen eğitim için minnettarlık duymalarının sağlanması ve dinî aşırılığın ifadesi olan "75 tür davranıştan" kaçınmalarının sağlanması gerektiği belirtilmektedir.²⁰⁸

2018 ve 2019'da Doğu Türkistan'ı ziyaret eden yabancı gazeteciler, bölgede verilen eğitim hakkında rapor hazırlamak için okulları ziyaret etmek istediklerinde kendilerine müsaade edilmemiştir. Fakat dışarıdan yapılan gözlemler sonucu; dikenli teller, çitler ve kameralarla çevrili olan bu okulların çocukların güvenliklerinin sağlanmasından ziyade bir gözaltı merkezini andırdığı belirtilmiştir. Bölgede ebeveynleri toplama kamplarında bulunan çocukların belli noktalarda toplanabilmeleri için çocuk bakım merkezleri ve yatılı okul inşasına da hız verildiği gözlenmiştir. Doğu Türkistan üzerine yayın yapan *Türkistan TV*'ye göre; 20'yi aşkın çocuk kampının yeri tespit edilmiş durumdadır ve bu kampların kurulduğu tarihler, Doğu Türkistan'da yetişkinler için kurulan toplama kamplarının açılmaya başladığı tarihlerle örtüşmektedir. Bir başka kaynakta da Doğu Türkistan'daki ihale ilanlarına göre 2017 yılının başından 2018 ortalarına kadar, hükümetin 5.000 çocuk kapasiteli 45 yetimhane inşa etmek veya mevcutları genişletmek için 30 milyon dolardan fazla bütçe ayırdığı belirtilmektedir.²⁰⁹

Yine 2018 Temmuz ve Ağustos aylarında etnik azınlık grupların yaşadığı Kaşgar, Aksu ve

²⁰⁷ Oğuz Erdiç, "500 bin çocuk Çin'in sadakat kampında", Karar, 29.12.2019, <https://www.karar.com/dunya-haberleri/500-bin-cocuk-cinin-sadakat-kampinda-1429262>; Amy Qin, "In China's Crackdown on Muslims, Children Have Not Been Spared", *The New York Times*, 28.12.2019, <https://www.nytimes.com/2019/12/28/world/asia/china-xinjiang-children-boarding-schools.html>

²⁰⁸ "China is putting Uighur..."

²⁰⁹ "Ağlamadığım bir gün bile yok! Uygur Türkü anne feryat etti...", *Milliyet*, 22.09.2018, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/aglamadigim-bir-gun-bile-yok-uygur-turku-anne-feryat-etti-2747090>

Kızılsu vilayetlerinde “dezavantajlı çocukların korunması” amaçlı en az dokuz merkezin inşası için ihaleler açıldığı belirtilmektedir. Örneğin, bunlardan biri olan Moyu ilçesindeki yeni yetimhane dört kat üzerine toplam 22.776 metrekare olarak inşa edilmiştir. Bu sayılara anaokulları ve toplama kampında bulunan kişilerin çocuklarının devam ettiği diğer okullar dâhil değildir. Okullarda başka etnik grupların çocukları da bulunduğundan tutuklu Uygurların çocuklarının sayısını tespit etmek mümkün görünmemektedir.²¹⁰ Anlaşılacağı üzere tespit edilebilen “çocuk kampları”, var olan bütünün sadece küçük bir kısmını oluşturmaktadır.

Uydu görüntülerinden faydalanılarak belirlenen kamplardan bir kısmının Hoten kırsalına kurulduğu, bu kamplarda bulunan çocukların çoğunun da kreş ve anaokulu yaşlarında olduğu tahmin edilmektedir.²¹¹ Bazı kaynaklarda ise ebeveynlerinden alınan küçük çocukların tutulduğu 50’nin üzerinde toplama kampından bahsedilmektedir.²¹² Sürgündeki Uygurların verdiği bilgilere göre, bu çocukların “istenen çizgiye” getirilebilmeleri için yeni kurumların inşa edilmesi hakkında birçok yönerge ve belge bulunmaktadır.

Bu belgeler, yetişkinler için kurulan toplama kampları ile eş zamanlı olarak, çocuklar için de yatılı kamp sisteminin uygulamaya konulduğunu göstermektedir. Yalnızca 2017 yılına ait verilerde, Doğu Türkistan’da anaokuluna başlayan çocukların sayısının önceki yıla göre yarım milyondan fazla arttığı görülmektedir. Bu sayının %90’ını Uygur Türkleri gibi Müslüman azınlığa dâhil çocuklar oluşturmaktadır. Aynı resmî veriler, yalnızca Doğu Türkistan’daki yatılı anaokulu inşaatları için devletin 1,2 milyar

Çin’de daha önceden Uygurca eğitim imkânı tanınsa da 2016 yılı Aralık ayından bu yana sertleşen parti politikaları ile birlikte yeni bir evreye geçildiği ilan edilmiştir. Buna göre okullar Doğu Türkistan’daki uygulamaların bir uzantısı olacak, bu kurumlarda Çin diline, vatanseverlik ve partiye sadakat konularına ağırlık verilecektir. Programın Uygurlar açısından en dikkat çeken yönü ise, din konusunun çocuklar üzerinde “zehirleyici etkisi olan bir olgu” olarak anlatılıyor olmasıdır.

dolar harcadığını göstermektedir. Bu okullardan biri olan “Yecheng Şehri Numara 4” isimli devasa boyuttaki yatılı okula, yalnızca 2019 yılı Nisan ayında, çevre köylerden 2.000’e yakın çocuğun getirildiği bildirilmektedir.²¹³ Diasporadaki Uygurlar, özellikle ailelerinden alınan ve devlet yetimhanelerinde ve anaokullarında tutulan Uygur çocuklarının sayısı dikkate alındığında, toplama kamplarında tutulan kişilerin sayısının çok daha yüksek olabileceğinden endişe etmektedir.²¹⁴

Çin’in 1992 yılında onayladığı BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, aileyi çocukların büyümesi ve refahı için doğal ortam olarak kabul etmektedir. Sözleşmeye göre devletler, çocuğun yüksek yararının gözetilmesi için ebeveyninden ayrılmasını sağlamakla yükümlüdür. Alternatif bakım düzenlemeleri gerektiğinde bile çocuğun

²¹⁰ “China is putting Uighur...”

²¹¹ “Doğu Türkistan’da 20’yi aşkın çocuk kampı tespit edildi”, Kıırım Haber Ajansı, 23.04.2020, <https://qha.com.tr/haberler/dogu-turkistan-da-20-yi-askin-cocuk-toplama-kampi-tespit-edildi/192225/>

²¹² Balcı, “Utanç kamplarında...”

²¹³ John Sudworth, “Çin Müslüman Uygur Türklerinin Çocuklarını Ailelerinin Yanından Ayrıyor”, BBC, 05.07.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48880857>

²¹⁴ Munawwar Abdulla, “Coronavirus: China’s Xinjiang Camps are a neglected high-risk area and should be closed”, *Hong Kong Free Press*, 08.02.2020, <https://www.hongkongfp.com/2020/02/08/coronavirus-chinas-xinjiang-camps-neglected-high-risk-area-closed/>

Diasporadaki Uygurlar, özellikle ailelerinden alınan ve devlet yetimhanelerinde ve anaokullarında tutulan Uygur çocuklarının sayısı dikkate alındığında, toplama kamplarında tutulan kişilerin sayısının çok daha yüksek olabileceğinden endişe etmektedir.

öncelikle yakın aile fertlerinin gözetiminde bir bakımına verilmesi tavsiye edilmektedir. Bir çocuğu ailesinin bakımından mahrum bırakmak en son seçenektir ve böyle bir süreç mümkün olduğunca geçici olmalıdır. Yetkililer, kendi görüşlerini oluşturabilen bir çocuğun, bu görüşleri etkileyen tüm konuları özgürce ifade etme hakkına sahip olmasını sağlamalıdır. Çocuğun ifade ettiği görüşlere, yaşına ve olgunluğuna göre gereken önem verilmelidir. Alternatif bakımla ilgili tüm kararlar prensip olarak çocuğun temel asli menfaatlerini gözetmeli, çocuk alışageldiği ikamet yerine olabildiğince yakın tutulmalı, çocuğun ailesi ile teması ve potansiyel yeniden entegrasyonunun kolaylaştırılması için gerekli tedbirler alınmalı ve çocuğun eğitime, kültürel ve sosyal yaşamına devamı sağlanmalıdır.

Ebeveynleri farklı ülkelerde ikamet eden çocukların kişisel ilişkileri sürdürme ve her iki ebeveynle doğrudan temas kurma hakları vardır. Sözleşme ayrıca çocukları; etnik, dinî veya dil olarak kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerinin gereklerini uygulama ve kendi dillerini kullanma hakkından mahrum bırakılmaya karşı da korur. HRW Direktörü Richardson, “Diğer devletler, Çin makamlarının Sincan’daki baskı politikalarının bir parçası olarak ailelere uyguladığı gayriin-

sani yöntemlere karşı çıkmalıdır. Çin’e, aile birleşmesinin temel bir insan hakkı olduğu açıkça belirtilmelidir.” diyerek bu konudaki serzenişini ifade etmektedir.

Türkiye’de yaşayan Hotenli Abdülaziz, Temmuz 2017’den bu yana eşi ve dört çocuğundan haber alamıyor. Kısa bir süre önce çocuklarının en büyüğünün Doğu Türkistan’da bulunan kayınvalidesi ile birlikte yaşadığını öğrenen Abdülaziz, eşi ve diğer üç çocuğunun nerede olduğunu ise hâlâ bilmiyor. Ailesinden haber almak için her yolu denemesine rağmen Doğu Türkistan’da bulunan iki erkek kardeşine de bir türlü ulaşamadığını söylüyor. Abdülaziz’in hayatta tek bir dileği var, o da sevdiklerini bir kez daha görebilmek!²¹⁵

Doğu Türkistan’dan ayrılmak zorunda kalarak Türkiye’ye yerleşen Abdurrahman Tohti, eşi ve çocuklarının birkaç yıl önce Doğu Türkistan’a ziyaret amaçlı döndüklerinde ortadan kaybolduklarını anlatıyor. Eşinin ve anne babasının tutuklandığını öğrenen Tohti, çocuklarının akıbeti hakkında ise hiçbir şey öğrenememiş. Sadece Çin sosyal medyasındaki bir videoda dört yaşındaki oğlunu gördüğünü, videoda oğlunun Çince konuştuğunu söylüyor. Tohti, çocuğunu sağ gördüğüne sevinse de içinde bulunduğu çaresizlikten dolayı yıkıldığını ifade ediyor.²¹⁶

Görüldüğü üzere keyfi uygulamalar sadece toplama kamplarında tutulanlar için değil, aynı zamanda onların en yakınları olan eş ve çocukları için de geçerlidir. Aile bütünlüğü-

²¹⁵ “Uygur’un kayıp çocukları ve hikayeleri”, CNN, 21.09.2018, <https://www.cnnturk.com/dunya/cinin-yetim-cocuklari>

²¹⁶ “Yarım milyon Uygur çocuk asimilasyon kamplarına dolduruldu”, *Dünya Bülteni*, 30.12.2019, <https://www.dunyabulteni.net/asya/yarim-milyon-uygur-cocuk-asimilasyon-kamplarina-dolduruldu-h456565.html>

nün ve çocukların psikolojik gelişimlerinin asla dikkate alınmadığı uygulamaların tek amacının ise asimilasyon olduğu anlaşılmaktadır.

Meripet her sabah kâbusla uyanıyor; çünkü Çin hükümeti, çocuklarından dördünü yetimhaneye almış. Meripet ve eşi, Türkiye'deki hasta babasına bakmak için ülkeden ayrıldıklarında çocuklarını büyükanneleleriyle birlikte evde bırakmış. Ancak Çinli yetkililer, yurt dışına seyahat gibi "yıkıcı suçları" olan binlerce Uygur'u toplama kamplarına almaya başladıktan sonra onların ziyareti de sürgüne dönüşmüş. Daha sonra kayınvalidesi de tutuklanmış. Meripet bir arkadaşından üç ila sekiz yaşlarındaki çocuklarının yetimhaneye yerleştirildiğini öğrenmiş. 29 yaşındaki acılı anne, çocuklarından ayrı geçen bir buçuk yılın ardından, onların tutulduğuna inandığı dikenli tellerle çevrili parlak boyalı bir binanın fotoğrafına bakarak ağlıyor ve "Onları günün birinde tekrar gördüğümde beni tanıyacaklar mı? Ben onları tanıyabilecek miyim?" diye soruyor.²¹⁷

Doğu Türkistan'da kurulan toplama kampları, sayısız çocuğu anne babasız bırakmıştır. Örneğin Türkiye'de yaşayan 14 Uygur aile ve Kazakistan Almatı'da yaşayan bir Kazak'la görüşen gazeteciler, ailelerin geride bıraktıkları toplam 56 çocuk olduğunu, çocuklardan 14'ünün yetimhanelerde ve yatılı okullarda

Meripet bir arkadaşından üç ila sekiz yaşlarındaki çocuklarının yetimhaneye yerleştirildiğini öğrenmiş. 29 yaşındaki acılı anne, çocuklarından ayrı geçen bir buçuk yılın ardından, onların tutulduğuna inandığı dikenli tellerle çevrili parlak boyalı bir binanın fotoğrafına bakarak ağlıyor ve "Onları günün birinde tekrar gördüğümde beni tanıyacaklar mı? Ben onları tanıyabilecek miyim?" diye soruyor.

tutulduğunu, diğerlerinin akıbetiyle ilgili bilgi alamadıklarını aktarmıştır. Ailelerin geride kalan çocuklarına bakma ihtimali olan yetişkin akrabalarının çoğu da toplama kamplarına alınmıştır. Bölgede toplama kampına alınanların ve Doğu Türkistan dışındakilerin çocuklarının yeni açılan yetimhanelere yerleştirildiğine dair sayısız kanıt bulunmaktadır. Bu kurumlar aynı zamanda, çocukların aile ve kültürlerinden nasıl sistematik bir şekilde kopartıldıklarının da en somut delilleridir. Çin hükümeti, azınlık çocuklarına Mandarin dili öğretilen ve ana dillerinde konuştuklarında cezalandırıldıkları onlarca yatılı okul inşa etmektedir.²¹⁸ Antropolog Darren Byler, Uygurların bugün yaşadıkları durumla ilgili olarak, "Uygurlar, hafızası silinmekte olan bir etnik grup. Karşı karşıya olduğumuz şey, tüm neslin yok edildiği yerleşimci sömürgecilik sürecini hatırlatıyor." demektedir.²¹⁹

²¹⁷ "Ağlamadığım bir gün bile..."

²¹⁸ "China is putting Uighur..."

²¹⁹ "Doğu Türkistan: Stanford..."

“PARTİ İLE KARDEŞ AİLE”: AİLENİN DAĞILIŞI, MAHREMİYETİN İHLALİ

Çin yönetimi, Uygurlara yönelik yürüttüğü asimilasyon programı çerçevesinde toplama kamplarının açıldığı 2017 yılı Mart ayından itibaren “Aile Olmak” (*Becoming Family Campaign*)²²⁰ adıyla bir proje başlatmıştır. Buna göre, erkek bireyleri toplama kamplarına gönderilen ailelerin yanına Çin’in farklı bölgelerinden bir ÇKP üyesi (çoğunlukla erkek) ailenin rızası aranmadan zorla yerleştirilmektedir. Çin rejimi, mahremiyetin ayaklar altına alındığı etik olmayan bu uygulamanın amacını; “Uygurların yaşam koşullarını iyileştirmek, Han-Uygur halkları arasında iletişimi arttırmak” şeklinde açıklamaktadır! Ancak birçok Uygur’un belirttiği gibi, bu uygulama ile kültürlerin birbirini tanimasından daha çok, Uygurların aile bağlarını dejenerasyona uğratmak ve tüm aileler üzerinde kontrolü sağlamak amaçlanmaktadır.

Çin’in Uygur ailelere yönelik bir diğer takip şekli de evlere yapılan ve “zorunlu misafirlik” denilebilecek düzensiz ziyaretlerdir. Çin yönetimi ayrıca evlere QR kodları yükleyerek o

hanede yaşayan insanların kişisel bilgilerine de erişim sağlamaktadır. Evlere girenlerin mobil cihazlarla tarandığı “akıllı kapı” uygulamasıyla hane halkı, gelen misafirler ve evde yapılanlar izlenebilmektedir. Çinli yetkililer bu uygulamanın nüfus kontrolüne ve hizmet sunumuna yardımcı olduğunu iddia etmektedir!²²¹ Ancak birçok Uygur’un da söylediği gibi, bu uygulama, evin içinin gözetlenmesinden başka bir amaç taşımamaktadır.

Çin’in Aile Olmak projesinin ilk adımlarını yıllar öncesinden attığı anlaşılmaktadır. 2014 yılında, arkasında Uygurların olduğu iddia edilen bir dizi saldırı olayı ve Suriye’de savaşan²²² bazı Uygurların bulunduğu bilgisinden sonra, Devlet Başkanı Xi Jinping’in ifadesiyle Teröre Karşı Sert Darbe Kampanyası başlatılmıştır.²²³ Bu kapsamda Doğu Türkistan’a 2014-2017 yılları arasında 200.000 kişi gönderilmiş, devlet işletmelerinden ve kamu kurumlarından kadrolar köylere kadar yerleştirilmiştir. Yerel halkın evlerine girilmek suretiyle de insanlar düzenli

²²⁰ Kaynaklarda proje ile ilgili çok farklı adlandırmalar yapılmaktadır: “ikiz akraba”, “aile olmak”, “eşleş ve aile ol”, “kardeş aile”, “akraba aile” vb.

²²¹ Daha önce uygulamanın yapıldığı bölgede bulunan bir kişinin HRW’ye yaptığı açıklamaya göre, bölgede 2017 ilkbaharından itibaren evlere QR kodu ile girilmektedir. Görevliler, her gün ya da iki günde bir, akşamları gelerek QR kodunu tarayıp evde kaç kişinin yaşadığını, misafir gelmişse ziyaret sebebini öğrenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Tom Embury-Denis, “China installing QR codes on Uyghur Muslim homes as part of mass security crackdown”, *Independent*, 11.09.2018, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-uyghur-muslims-xinjiang-province-qr-codes-security-crackdown-hrw-a8532156.html>

²²² Ryan Beitler, “China’s Islamophobia: Uighur Muslims, Authoritarianism and Worldwide Fear”, *Paste Magazine*, 03.04.2017, <https://www.pastemagazine.com/politics/china/chinas-islamophobia-uyghur-muslims-authoritarianis/>

²²³ Graham-Harrison, Garside, “Allow no escapes...”

olarak takip edilmeye başlanmış, siyasi propagandalarla süresiz olarak genişletilen kampanya, 16 Ekim 2016'da Aile Olmak programına çevrilerek, başta kırsal bölgeler olmak üzere Aralık 2017'den itibaren genişletilmiştir.²²⁴ Yetkililer, "fanghuiju" (访惠聚, "İnsanları Ziyaret Edin, İnsanlara Fayda Sağlayın ve İnsanların Kalplerini Bir Araya Getirin) olarak bilinen bu girişimin genel olarak sosyal istikrarı korumak için tasarlandığını iddia etmektedir.²²⁵ Ancak ne var ki, Çinli yetkililerin "insancıl" olarak lanse ettiği programda, ailelerin bu tür ziyaretleri reddetme hakkı bulunmamaktadır!

Hükümet, programı "gönüllü" olarak tanımlasa da Uygur Müslümanlar herhangi bir devlet girişimini reddetmenin potansiyel bir aşırılık taraftarlığı ya da radikalizm olarak algılanacağını bilmektedir. Uygur düşünlerine, cenaze törenlerine ve bir zamanlar samimi ve özel kabul edilen diğer etkinliklere ait sosyal medya görüntülerine bakıldığında bu "yeni akrabalar" görülebilmektedir!²²⁶

ÇKP üyeleri Uygur ailelerin yanında kaldıkları süre boyunca hane halkının kaydı olup olmadığı, ailenin göçmen olup olmadığı, siyasi görüşleri, dinî inanışları ve hangi dili konuştukları gibi hususlarda bilgi toplamak veya mevcut bilgileri güncellemekle görevlidir. Bu kişiler kirlilikten alkolizme, dinî inançların uygulanma boyutuna kadar değişen herhangi bir "sorun veya olağan dışı durumu" gözlemleyip raporlamaktadır.²²⁷ Görevliler ayrıca, "Xi Jinping idealini" tanıtmak ve ÇKP'nin Doğu Türkistan'a yönelik politikalarındaki "özen ve özverisini" açıklamak da dâhil olmak üzere siyasi propaganda çalışmalarını yapmakta; insanları pan-İslamcılık, pan-Türkizm ve pan-Kazaklık gibi hükümetin sakıncalı bul-

Çin rejimi, mahremiyetin ayaklar altına alındığı etik olmayan Aile Olmak uygulamasının amacını; "Uygurların yaşam koşullarını iyileştirmek, Han-Uygur halkları arasında iletişimi arttırmak" şeklinde açıklamaktadır! Ancak birçok Uygur'un belirttiği gibi, bu uygulama ile kültürlerin birbirini tanınmasından daha çok, Uygurların aile bağlarını dejenerasyona uğratmak ve tüm aileler üzerinde kontrolü sağlamak amaçlanmaktadır.

duğu ideoloji ve kimliklerin tehlikelerine karşı dikkatli olmaları konusunda da "samimiyetle" uyarılmaktadırlar!²²⁸

Uygur aileler ve Han çoğunluk arasında "etnik bir birlik duygusu" oluşturmakla görevlendirilen bu kadrolar; Çin millî marşını ve ÇKP'yi öven marşları söylettirmek, ailelerin haftalık ulusal bayrak çekme töreni ve Çin yeni yılı şenlikleri, grup oyunları, dans ve spor gibi etkinliklere katılmalarını sağlamaktan da sorumludur.

Aile Olmak projesinin uygulanma süresinin bölgelere göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. 2019 yılı Mart ayındaki bir habere göre; Wensu ilçesinde her görevlinin ayda en az sekiz gün boyunca köylülerin evinde kalması gerektiği belirtilirken, İli Kazak ilçesinde, 1 Nisan tarihli resmî bir belgede, görevlilerin iki ayda beş gün, Kaşgar'da iki ayda yedi gün boyunca Uygur ailelerle birlikte kalması gerektiği belirtilmektedir.²²⁹ Buna benzer

²²⁴ HRW, "Eradicating Ideological Viruses..."

²²⁵ "2018年, "民族团结一家亲"和民族团结联谊活动这样开展", 15.02.2018, http://www.xjztb.gov.cn/2018-02/15/c_1122421367.htm

²²⁶ Withnall, "China sends state..."

²²⁷ "【住户心得】多措并举践行"两个全覆盖"住户工作", 20.04.2018, <https://mp.weixin.qq.com/s/YDEolkmX8MEApU2DQ0ziNg>

²²⁸ HRW, "China: Visiting Officials Occupy Homes in Muslim Region", 13.05.2018, <https://www.hrw.org/news/2018/05/13/china-visiting-officials-occupy-homes-muslim-region>

²²⁹ "Çin'de kamu görevlileri Uygur ailelerin evlerinde kaldı", *Anadolu Ajansı*, 03.01.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-de-kamu-gorevli-uygur-ailelerin-evlerinde-kaldi/1355151>

bir diğer uygulama da devlet görevlilerinin Uygurların evlerine sürekli olarak yerleştirilmesidir ki, bu durum son derece ciddi bir sıkıntı kaynağıdır.

Görevlilerden fotoğraflarla birlikte evlerin raporlarını sunmak da dâhil olmak üzere faaliyetlerini titizlikle belgelemeleri istenmektedir. Bu fotoğraf ve videolarda yemek yapan, yatak yapan ya da uyuyan aile üyeleri gibi ev hayatının en mahrem yönleri gösterilmekte ve hatta bu görüntüler sosyal medyada paylaşılmaktadır. Bu video veya fotoğrafların yayınlanması konusunda, ziyaret edilen ailelerin rızasının alınmadığı anlaşılmaktadır.²³⁰

Uygur kültürü araştırmacısı Darren Byler, Asya Birliği'nin ABD-Çin İlişkileri Merkezi tarafından yayımlanan araştırmasına dayanarak şu bilgileri paylaşmıştır: Uygur ev sahibinin komşusunu "essalamu aleyküm" şeklinde selamlaması, evde Kur'an-ı Kerim bulunması, Cuma günü dua edilmesi veya Ramazan ayında oruç tutulması ciddi bir sıkıntıdır. Yine evin kızının elbisesinin boyunun biraz uzun olması yahut evdeki genç delikanlının sakalının düzensiz olması da evdeki muhbir için yeterli kanıtlardır. Tüm bunların ihbar edilmesi ve evdeki "suçlu" kişilerin Çin'in dinî aşırılığa karşı açıldığını savunduğu yeniden eğitim merkezlerine yerleştirilmeleri için yeterli olmaktadır.²³¹

ÇKP resmî yayın organı olan *Halk Gazetesi*'ne²³² göre 2018 Eylül ayı sonuna kadar 1.120.000 ÇKP üyesi Çinlinin, 1.690.000'den fazla hane sakiniyle eşleştiği ve her iki ayda bir hafta, birlikte vakit geçirdikleri belirtilmektedir.²³³ Kendilerini kaldıkları ailelerin "akrabaları" olarak tanımlayan görevlilere, gerektiğinde kendilerini korumaları için özel yetkiler de verilmiştir.

HRW, bu ziyaretlerin sadece temel insan haklarını ihlal etmekle kalmayıp aynı zamanda bölgedeki kini büyüten ve şiddetlendiren zorunlu asimilasyon uygulamalarının en vahim örneği olduğunu belirterek Uygur ailelerin bu ziyaretçileri reddetme seçeneğinin bulunmadığını vurgulamaktadır. Örgütün Çin araştırmacısı Maya Wang, durumun ciddiyetine şu sözlerle dikkat çekmektedir:

"Sincan genelinde Müslüman aileler kelimenin tam anlamıyla artık kendi evlerinde devletin gözetiminde yemek yiyorlar, uyuyorlar. Ancak Çin'in Müslümanlara karşı yürüttüğü bu istilacı asimilasyon uygulamaları sadece temel hakları ihlal etmekle kalmayacaktır, aynı zamanda bölgedeki kızgınlığı da arttırıp derinleştirecektir. Çinli yetkililer, Sert Darbe (*Strike Hard*) kampanyasını ve ilgili tüm suistimalleri derhâl sonlandırmalıdır."²³⁴

Uygulamanın çarpıklığı konusunda çok sayıdaki örnekten biri, Doğu Türkistan'ın Korla vilayetinde bir Uygur aileye "akraba" olan 46 yaşındaki Çinli ile ilgili anlatılanlardır. Sürgündeki Uygurların anlatımına göre, bu kişi ilk başlarda uyumlu davranmış olsa da bir süre sonra aile bireylerine şiddet uygulamaya başlamış ve ailenin kendisine hizmet etmekle yükümlü olduğunu söyleyerek, kendisine iyi davranılmadığı takdirde yetkililere şikâyette bulunmakla tehdit etmiştir. Üstelik aynı kişi bununla da yetinmeyip Uygur ailenin 16 yaşındaki kızı ile evlenmek istemiştir. Yaşananlar sonrasında aile bölge polis merkezine giderek durumu bildirmiş ancak Çin polisi aileye evdeki Çinli memurla iyi geçinmesi gerektiğini,

²³⁰ "开展“国家通用语言”讲座和文体活动 做好“两个全覆盖”工作”, 19.03.2018, <https://mp.weixin.qq.com/s/fnlZkrpxvBKUmER5dIGKyQ>

²³¹ Chiara Giordano, "One million Chinese people 'move into Muslim homes to report on Islamic or unpatriotic beliefs'", *Independent*, 23.11.2018, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-uighur-muslim-people-move-homes-xinjiang-china-religion-a8648561.html>

²³² "新疆百万干部职工与各族群众结对认亲", 07.11.2018, <http://gongyi.people.com.cn/n1/2018/1107/c151132-30386143.html>

²³³ Giordano, "One million Chinese..."

²³⁴ HRW, "China: Visiting Officials..."

ne olursa olsun onu “incitmeme” çalışmalarını, bunun kendi faydalarına olacağını söyleyerek aileyi geri çevirmiştir.²³⁵

Doğu Türkistanlılar, Çin yönetiminin Uygur kızları Çinli erkeklerle evlenmeye zorladığını, kendilerine dayatılan evliliği kabul etmeyen kızların aile üyelerinin de toplama kamplarına gönderildiğini anlatmaktadır.²³⁶ Bu ve benzeri pek çok olayın yaşandığı Doğu Türkistan’da, evlere gönderilen ÇKP üyeleri arasında psikolojik rahatsızlığı olan ya da daha önce suçla karışmış kişiler olduğu da ifade edilmektedir.²³⁷

The Independent’a konuşan Dünya Uygur Kongresi’nin sözcüsü Peter Irwin,²³⁸ söz konusu programın Çin’in Müslümanlara yönelik “sapkınca bir ileri adım” projesi olduğunu, programın özel yaşamla kamusal yaşam arasındaki çizginin tamamen yok edilmesini simgelediğini söyleyerek, “Çinli erkeklerin ya da Çinli polis memurlarının Uygurların evlerinde kalması aslında yeni bir şey değil. Mesele onları olabilirdiğince göz hapsinde tutmakla ilgili. Bu, insanların kendilerini ifade etmelerini engelleyerek kimliklerini ortadan kaldırmaya yönelik bir programdır.” demektedir. Yetkililerin ziyaretleri sırasında Uygur ailelerle aynı yatakta uyumalarının Çin’in resmî politikalarından biri olup olmadığını bilmediğini belirten Irwin, “Dünyanın başka bir ülkesinde veya herhangi bir yerinde, böyle bir şeyin delice olduğunu düşünürüz. Fakat Çin’de bu, son iki veya üç yılda yapılanlar gibi, elbette normal bir şey olarak görünüyor... Aile üyeleriyle aynı yataklarda uyuyan görevli-

ler uygulaması, daha önce görmediğimiz kadar ileri düzeyde sapkınca bir adım.” demektedir.²³⁹

Çin’in asimilasyon uygulamalarına dünyada yeteri kadar tepki gösterilmediğine işaret eden Doğu Türkistan Millî Meclisi Başkanı Seyit Tümtürk, bölgede yaşananlara şu sözlerle tepki göstermektedir:

“Bugün erkekler kamplarda ve cezaevlerinde. Onların kızlarının, eşlerinin ve ailelerinin bulunduğu mahremlere ise ‘kardeş aile’ projesi adı altında Çinli işçiler ve memurlar yerleştirilerek bir ahlaksızlık ve zulüm yaşıyor. Bu, tarihte görülmemiş bir asimilasyon. Hiçbir kültürel, tarihi ve inanç bağımız olmayan Çinlilerle eşlerinizin, sizin hanelerinizde, evlerinizde zorunlu olarak kalmasını düşünebiliyor musunuz? Bu sadece ÇKP’ye has bir uygulamadır.”²⁴⁰

HRW, Çin hükümetinin gizlilik ve aile mahremiyeti haklarını ve uluslararası insan hakları hukuku kapsamında korunan etnik azınlıkların kültürel haklarını ihlal eden bu ziyaret programının derhâl sona erdirilmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁴¹

Hasılı, Çin’in 2014 yılından itibaren başlattığı ve 2017 yılında iyice sistematik hâle getirdiği Aile Olmak projesi açık bir şekilde insan hakları ihlalidir ve âdeta Doğu Türkistan’da 1.200’ü aşkın toplama kampında yaşanan baskı ve asimilasyon uygulamalarının hanelere yayılmış hâlidir. Bu proje diğer hak ihlalleri gibi yüz kızartıcıdır ve derhâl son bulması gerekmektedir.

²³⁵ “Doğu Türkistan’da ‘Kardeş Aile’ rezaleti: Evin 16 yaşındaki kızına taciz”, *Gökbayrak*, 09.08.2018, <http://www.gokbayrak.com/haberler/dogu-turkistan%E2%80%99da-%E2%80%9Ckardes-aile%E2%80%9D-rezaleti-evin-16-yasindaki-kizina-taciz-2224>

²³⁶ Mustafa Bağ, “RFA: Doğu Türkistanlı kadınlar, Çinli erkek görevlilerle yatağını paylaşmaya zorlanıyor”, *Euronews*, 19.11.2019, <https://tr.euronews.com/2019/11/19/dogu-turkistanli-kadınlar-cinli-erkek-gorevlilerle-yatagini-paylasmaya-zorlaniyor>

²³⁷ Doğu Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği, “Çin’in Doğu Türkistan politikalarına tepkiler”, 10.12.2018, <https://www.doguturkistan-der.org/2018/12/10/cinin-dogu-turkistan-politikalarina-tepkiler/>

²³⁸ Peter Irwin, “The world needs to pressure China over the plight of the Uighurs”, *The Guardian*, 05.07.2019, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/jul/05/china-plight-ughurs-xinjiang-beijing-muslim>

²³⁹ “Pekin yönetiminden ‘sapkın’ uygulama! Müslüman Uygur kadınlar, Çinli devlet görevlileriyle aynı yatakta yatmaya zorlanıyor”, *Time Türk*, 07.11.2019, [https://www.timeturk.com/pekin-yonetiminden-sapkin-uygulama-musliman-uygur-kadınlar-cinli-devlet-gorevlileri-ayni-yataқта-yatmaya-zorlaniyor/haber-1278566](https://www.timeturk.com/pekin-yonetiminden-sapkin-uygulama-musliman-uygur-kadınlar-cinli-devlet-gorevlileri-ayni-yataкта-yatmaya-zorlaniyor/haber-1278566)

²⁴⁰ Mustafa Bağ, “Doğu Türkistan Millî Meclis Başkanı: Erkeklerimiz kamplarda, Çinliler mahremimize giriyor”, *Euronews*, 21.08.2019, <https://tr.euronews.com/2019/08/21/dogu-turkistan-mill-i-meclisi-baskan-erkeklerimiz-kamplarda-cinliler-mahremimize-giriyor>

²⁴¹ “2018年,“民族团结一家亲”和民族团结联谊活动这样开展”

TOPLAMA KAMPLARINDA İŞÇİLİK: YENİ NESİL KÖLELİK

Resmî belgelere, uzmanlarla yapılan röportajlara ve araştırmacıların bölge ziyaretleri sonucu sundukları raporlara göre Çin, Müslüman azınlığı işçi olmaları yönünde zorlamaktadır.²⁴² Toplama kamplarında tutulan Uygurların ipelik ve tekstil fabrikalarında ve ayrıca pamuk tarlalarında istekleri dışında ücretsiz olarak çalıştırıldıklarına dair deliller vardır.²⁴³ Dünya pamuk üretiminde önde gelen ülkelerden biri olan Çin, dünyada üretilen her beş balya pamuktan bir balyasının üretimini gerçekleştirmektedir, Uygur halk da zorunlu olarak bu pamuk tarlalarında çalıştırılmaktadır.²⁴⁴

Uygurların angaryaya tabii tutulması yeni bir uygulama değildir. Kültür Devrimi'nin başlangıcından itibaren 10 sene boyunca, Çin'in geri kalanında olduğu gibi, Doğu Türkistan'da da tüm seviyelerdeki eğitim kurumları kapatılmıştır. Bilhassa üniversiteler çalışamaz hâle gelmiş, entelektüeller "arınmaları" için çalışma kamplarına gönderilmiştir. Bazı devlet okullarının faaliyete geçmesi 1976'yı bulurken bazı üniversiteler ancak 1978'de tekrar açılmıştır.²⁴⁵ Doğu Türkistan, Çin genelinde Çin hükümetinin "zorunlu çalıştırma" politikasının

uygulandığı tek bölgedir. Doğu Türkistanlılar arasında *haşar* olarak adlandırılan sistemde; çiftçilikle geçimini sağlayan aileler, aile fertlerinden bir kişiyi yılın belirli zamanlarında iki ya da üç hafta süreyle tarım, altyapı çalışmaları ya da diğer kamu alanlarında çalışmak üzere Çin'in kilometrelerce mesafedeki iç bölgelerine göndermeye zorunlu tutulmaktadır. Bu insanlara çalışmalarının karşılığı olarak herhangi bir ücret ödenmemekte, kalacak yer ve yol masraflarını da yine kendileri karşılamak zorunda bırakılmaktadırlar. Çalışacak birey göndermeyen aileler para cezasına çarptırılmakta, ailede çalışmaya gücü yeten bir erkeğin bulunmaması durumunda çocuk ve yaşlı kadınlar bu şartlarda çalışmaya mecbur tutulmaktadır.

Haşardan farklı bir uygulama olarak yine, 14-25 yaş arası genç kızlar ve erkekler, zor kullanılarak Çin'in iç ve doğu bölgelerine çalışmaya gönderilmektedir. 2002'de başlatılan "İşçi İhraç Programı" kapsamında kırsal kesimde yaşayan her aileden en az bir kişi gelişmiş şehirlerdeki fabrikalarda çalışmaya gönderilmekte, rıza göstermeyen aileler ağır para cezasına çarp-

²⁴² "Modern-Day Slavery..."

²⁴³ "US Reviews Report of..."

²⁴⁴ Business and Human Rights Resource Center, "China: Ethnic minorities..."

²⁴⁵ Tuna, s. 80.

Doğu Türkistan, Çin genelinde Çin hükümetinin “zorunlu çalışma” politikasının uygulandığı tek bölgedir.

tırılmaktadır. Çin, 2005 senesinden itibaren de Doğu Türkistan’ın köylerinden genç kızları Çin’in farklı bölgelerindeki fabrikalara işçi olarak götürme uygulaması başlatmıştır. Sadece 2006 senesinde, Yopurga nahiyesinden yaklaşık 2.500 genç kızın Çin’in Shandong eyaletine götürüldüğü kaydedilmiştir.²⁴⁶ Çin hükümeti, programın amacını Han Çinlilerle Uygurlar arasındaki diyalogu arttırmak olarak açıklamaktadır.²⁴⁷

Toplama kamplarının yoğun olarak açılmaya başlandığı 2017 Nisan’ından itibaren de Çin baskılarına direnenler ve asimilasyona rağmen “hizaya gelmeyenler” için zorla çalışma hususu gündeme gelmiştir.²⁴⁸ *New York Times*’ta yer alan bir habere göre, Müslüman azınlığa mensup kişiler “tembel, umarsız, uyuşuk, özensiz, dağınık ve bireysel” olarak tanımlanmakta ve bu özelliklerinin tam tersine döndürülmesi için çaba harcanması gerektiği belirtilmektedir! “Çin’in Müslüman azınlıkları işçi ordusuna dönüştürme çabası” başlığıyla kaleme alınan haberde, ÇKP’nin Uygur, Kazak ve diğer Müslümanların fabrika ve büyük iş yerlerinde işçi ordusuna dönüştürülmesi yönündeki emirlerine ve bu konudaki çalışmalara yer verilmektedir.²⁴⁹

Çin yönetimi, Doğu Türkistan’daki geniş kamp ağının katılımcılarına mesleki eğitim sağlandığını ve tutukluların radikal İslam’ın olumsuz etkilerine karşı, yine kendi iyilikleri için, üretim tezgâhlarına yönlendirilerek korunmaya çalışıldığını iddia etse de ortaya çıkan gerçekler bambaşka bir duruma işaret etmektedir. ASPI tarafından 2020 başlarında yayımlanan bir

rapora göre, zorla çalıştırmanın şiddetle desteklendiği, tutsak işçilerin tecrit edilmiş yurtlarda yaşadığı, Çinceyi öğrenmeleri ve ideolojik eğitim almaları gerektiği belirtilmektedir.²⁵⁰

Fiziki ve psikolojik türlü baskılara maruz kalan her meslek ve sosyal gruptan insan, aylarca, bazen yıllarca çalışma kampına alınarak “iş eğitimine” ve asimilasyon programlarına tabi tutulmaktadır. Bu kişiler daha sonra terzilik, ayakkabı tamirciliği ve sokak temizliği gibi işlerde ya da diğer farklı alanlarda istihdam edilmektedir.²⁵¹ Çin’in Uygur nüfusu kontrol ve asimilasyon hedefleri, kamplarda zorunlu çalışma sistemini de beraberinde getirmiştir.

Bir grup ABD’li milletvekili 11 Mart 2020’de Doğu Türkistan’da zorla çalıştırılan mahkûmların ürettiği malların ABD’ye ulaşmasını önlemek için bir yasa tasarısı önermiştir. Öneriye göre ABD’ye ithalat yapan firmaların getirdikleri malın Uygur Müslümanlar tarafından zorla çalıştırılma sonucu üretilmediğine dair sertifika alınması gerekecektir. Tasarı ayrıca zorla çalıştırılan insanların emeklerini sömüren Çinli firmalarla çalışan ABD menşeli firmaların Doğu Türkistan ile olan ilişkilerini ifşa etmesini de zorunlu kılmaktadır.²⁵²

Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi’nin (CSIS) 2018 raporuna göre, dünya

²⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/tepsili_xewer/xitaygha-yotkesh-20070116.html

²⁴⁷ Tuna, s. 139.

²⁴⁸ CJ Werleman, “Indescribably Hideous-China’s Harvesting of Uyghur Muslim Organs”, *Byline Times*, 16.07.2019, <https://bylinetimes.com/2019/07/16/indescribably-hideous-chinas-harvesting-of-uyghur-muslim-organs/>

²⁴⁹ “Çin, Doğu Türkistanlıları Köle İşçi Ordusuna Dönüştürüyor”, *Kırım Haber Ajansı*, 01.01.2020, <https://qha.com.tr/haberler/cin-dogu-turkistanlilari-kole-iscil-ordusuna-donusturuyor/138866/>

²⁵⁰ Lily Kuo, “China transferred detained Uighurs to factories used by global brands-report”, *The Guardian*, 01.03.2020, <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/01/china-transferred-detained-uighurs-to-factories-used-by-global-brands-report>

²⁵¹ “Çin, Doğu Türkistanlıları...”

²⁵² “US Lawmakers Seek to Tighten Ban on Forced-Labor Goods From China’s Xinjiang”, *The Epoch Times*, 11.03.2020, https://www.theepochtimes.com/us-lawmakers-seek-to-tighten-ban-on-forced-labor-goods-from-chinas-xinjiang_3267951.html

ASPI raporunda on binlerce Uygur'un 83 küresel marka için Çin'deki fabrikalarda zorla çalıştırıldığı belirtilmektedir.

Bunlar arasında spor giyim firmaları *Adidas* ve *Nike*, ABD toptancısı *Costco*, moda-giyim firmaları *Calvin Klein*, *Esprit*, *H&M*, *Patagonia* ve *Tommy Hilfiger* ile *Coca-Cola Company* ve *Campbell Soup Company* gibi kapitalist sistemin önde gelen şirketleri bulunmaktadır.

pamuk üretiminin %22'sini karşılayan Çin, bu üretimin %84'ünü Doğu Türkistan'dan sağlamaktadır.²⁵³ Doğu Türkistan'da üretilen tekstil ürünlerinin büyük kısmı ülke içinde ve Orta Asya pazarlarında yer bulunurken, bir kısmı da ABD ve Avrupa'ya gönderilmektedir.²⁵⁴

ASPI raporunda ise, on binlerce Uygur'un 83 küresel marka için Çin'deki fabrikalarda zorla çalıştırıldığı belirtilmektedir.²⁵⁵ Bunlar arasında spor giyim firmaları *Adidas* ve *Nike*, ABD toptancısı *Costco*, moda-giyim firmaları *Calvin Klein*, *Esprit*, *H&M*, *Patagonia* ve *Tommy Hilfiger* ile *Coca-Cola Company* ve *Campbell Soup Company* gibi kapitalist sistemin önde gelen isimleri bulunmaktadır.²⁵⁶ Yine aynı rapora göre, 2017-2019 yılları arasında Doğu Türkistan'dan Çin'deki fabrikalara 80.000'den fazla Uygur gönderilmiştir.²⁵⁷

Bölgede toplama kamplarının fabrikalara bağlanmasından sonra tutukluların sayısının her geçen gün daha da arttığı belirtilmektedir. Zira

Çin, toplama kamplarını inşa etmek ve işletmek için gerekli mali kaynağı sağlamak amacıyla yeni formüller aramaya başlamış ve sorunun çözümü, 2018 Mart ayında, Çin Ulusal Tekstil ve Konfeksiyon Konseyi Başkanı Sun Ruizhe'den gelmiştir. Onun önerdiği plana göre, Sincan'ın tekstil ve hazır giyim sektöründeki iş gücünün toplama kamplarında bulunanlar, onların akrabaları ve fakir halkın çalışmasıyla 2018'de 100.000'in üzerine çıkartılması öngörülmüştür.²⁵⁸ Sürecin sonunda Çin yönetimi hedefin planlanandan önce gerçekleştiğini duyurmuştur. Öyle ki çalışmak için gönderilen kişilerin sayısının 500.000'i bulmuş olabileceği belirtilmektedir.²⁵⁹ Bir başka plan ise, 2023 sonuna kadar tekstil ve hazır giyim endüstrilerinde Doğu Türkistan'dan 1 milyon kişinin çalıştırılmasını öngörmektedir!²⁶⁰

2018 Ekim'inde Sincan'ın üst düzey yetkililerinden Shohrat Zakir, hükümetin resmî olarak "telkin ve eğitim" süreçlerini tamamlayan mahkûmlara "iş atamaları" hazırlamakla meşgul olduğunu söylemiştir. Yerel güvenlik ve yargı yetkilileri, eski tutukluların serbest bırakılmasından sonra bile gözetim altında olduklarını, mahkûmların bir yıl boyunca buldukları yeri terk etmemeleri gerektiğini açıklamıştır.²⁶¹

Fabrikalara gönderilen mahkûmların yıllarca buralarda kalması da söz konusudur. İsmi vermek istemeyen bir Uygur, arkadaşının 2018 Mart'ında bir toplama kampına gönderildiğini ve sonbaharda resmen serbest bırakıldığını, ancak daha sonra kendisine bir giyim fabrikasında üç yıl daha çalışmak zorunda olduğu ve sıkı çalışması durumunda sürenin kısabileceğinin söylendiğini anlatmıştır.

²⁵³ Ana Nicolaci da Costa, "Xinjiang cotton sparks concern over 'forced labour' claims", *BBC*, 13.11.2019, <https://www.bbc.com/news/business-50312010>

²⁵⁴ Chris Buckley, Austin Ramzy, "China's Detention Camps for Muslim Turn to Forced Labor", *The New York Times*, 16.12.2018, <https://www.nytimes.com/2018/12/16/world/asia/xinjiang-china-forced-labor-camps-uyghurs.html?referringSource=articleShare>

²⁵⁵ "US Lawmakers Seek..."

²⁵⁶ "US Lawmakers Seek..."

²⁵⁷ Ben Fox, "US report finds widespread forced Uighur labor in China", *AP News*, 12.03.2020, <https://apnews.com/09a6f942039917fb9376e3909351399c>

²⁵⁸ Buckley, Ramzy, "China's Detention Camps..."

²⁵⁹ "Komünist' Çin'in, Vahşi Kapitalizmi: Doğu Türkistanlılara Köle İşçi Muamelesi", *Kırım Haber Ajansı*, 13.05.2020, <https://qha.com.tr/haberler/komunist-cin-in-vahsi-kapitalizmi-dogu-turkistanlilara-kole-isci-muamelesi/200791/>

²⁶⁰ "Çin, Doğu Türkistanlıları..."

²⁶¹ Kuo, "If you enter a camp..."

Çin hükümeti, mahkûmların zorla çalıştırılmalarıyla ilgili uluslararası eleştirileri iç işleriyle ilgili bir mesele olduğu gerekçesiyle reddederek toplama kamplarını “mesleki eğitim merkezleri” olarak nitelemeye devam etmektedir. Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Geng Shuang, bu yöndeki iddiaları reddederek, “Sincan’daki tüm etnik grupların meşru çalışma hakları ve çıkarları yasalara göre korunuyor ve iddia edildiği gibi zorunlu çalışma diye bir şey yok.”²⁶² açıklamasında bulunmuştur. Duruma dair CSIS’ten yapılan açıklamada, “Sincan’daki zorla çalıştırma sistemi, dinî azınlıklara ve insanlığa karşı işlenmiş suçlar düzeyine yükselebilecek kadar geniş bir baskı ve istismar sisteminin bir parçasıdır.” denmiştir.²⁶³

Uydu görüntüleri ve basına sızan resmî belgeler, mahkûmların emirlere uymak dışında herhangi bir seçeneklerinin bulunmadığını ve kampların içinde veya yakınında inşa edilen fabrikalarda zorunlu olarak çalıştıklarını göstermektedir. 2017’de Doğu Türkistanlı Kazaklar tarafından kurulan Atajurt Kazak İnsan Hakları Derneği²⁶⁴ araştırmacısı Mehmet Volkan Kaşıkçı, “Gözaltına alınan insanlar, bu fabrikalar için ücretsiz ya da düşük ücretli zorunlu işçiler anlamına geliyor.” demiştir. Bu durumdakilerden biri olan Sofiya Talybaiqzy, bir halı fabrikasında çalıştırılmak üzere kampa gönderilirken, 37 yaşındaki Abil Amantai aylık 95 dolar maaşla bir tekstil fabrikasında çalışmak üzere kampa alınmıştır. Benzer şekilde 25 yaşındaki Nural Razila da kamp yakınına açılmış bir tekstil fabrikasında düşük ücretle çalıştırılmıştır. Kaşıkçı, bu şekilde emekleri sömürülen en az 3.000’e yakın kişiyle görüştiklerini belirtmekte²⁶⁵ ve şu tespiti yapmaktadır:

“Zorla çalıştırıldıkları fabrikalara gönderilenler tutuldukları kamptan ‘mezun olduktan’ sonra, yine kendi iradeleri dışında güvenlik görevlisi, eğitmen gibi işlere yerleştirilmekte. Bunların birçoğu yine ailesiyle yaşayamıyor, yine kamp disiplini. Doğu Türkistan Çin için bir denek, bir laboratuvar. Çin kendi vatandaşlarını tamamen kontrol altına alabilmenin peşinde.”²⁶⁶

Sadece Ağustos 2018’de programın dinamosu olarak görülen Kaşgar’dan, “mesleki eğitim merkezleri”nden geçen 100.000 mahkûmun fabrikalarda çalışmaya gönderilmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Kaşgar çevresindeki kırsal alanlardaki kamplarda bir baskı fabrikası, bir erişte fabrikası ve en az iki giyim ve tekstil fabrikası bulunmaktadır. Aksu’daki bir kampta ise başka bir giyim ve yatak üreticisi fabrika bulunmaktadır. *Resmî Sincan Daily* gazetesinde çıkan bir yazıda, “Eğitim onları ‘göçebelere’ yetenekli mucizelere dönüştürecek, topluma faydalı modern insanlar hâline getirecektir.” denmektedir.²⁶⁷

Görüldüğü üzere insanlar nerede çalışacaklarını tercih edememektedir. Program, eğer bölgenin tüm toplama kamplarında uygulanırsa yüz binlerce tutuklunun fabrikalarda çalışmaya zorlanabileceği anlaşılmaktadır.²⁶⁸ Georgetown Üniversitesi’nde tarih profesörü olan James Millward’a göre, Doğu Türkistan’ın güneyinde insanların zorunlu çalıştırılmasıyla -muhtemelen- kamp inşa etmek, güvenlik personeli almak ve yerel nüfusun büyük bir yüzdesini “eğitmek” için harcanan milyarlarca yuanın bir kısmı telafi edilmeye çalışılacaktır.²⁶⁹

²⁶² Fox, “US report finds widespread...”

²⁶³ Catherine Putz, “Cotton and Corporate Responsibility: Fighting Forced Labor in Xinjiang and Uzbekistan”, *The Diplomat*, 14.11.2019, <https://thediplomat.com/2019/11/cotton-and-corporate-responsibility-fighting-forced-labor-in-xinjiang-and-uzbekistan/>

²⁶⁴ Atajurt Kazak İnsan Hakları Derneği, Doğu Türkistan’a dönmek istemeyen öğrencilere yardım etmek ve insanları olup bitenler hakkında bilgilendirmek amacıyla kurulmuştur. Dernek bu çalışmalarını kapsamında mağdurlardan hem yazılı hem de görüntülü tanıklıklar almaya başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Selçuk, “Doğu Türkistan Otoriter...”

²⁶⁵ Buckley, Ramzy, “China’s Detention Camps...”

²⁶⁶ Selçuk, “Doğu Türkistan Otoriter...”

²⁶⁷ Buckley, Ramzy, “China’s Detention Camps...”

²⁶⁸ “China transferred detained...”

²⁶⁹ Asim Kashgarian, Rikar Hussein, “China’s Plan in Xinjiang Seen as Key Factor in Uighur Crackdown”, *VOA News*, 22.12.2019, <https://www.voanews.com/extremism-watch/chinas-plan-xinjiang-seen-key-factor-uighur-crackdown>

ULUSLARARASI TEPKİLER

Çin Halk Cumhuriyeti Ceza Yasası'nın 103. maddesi "açık bir biçimde ayrılıkçılığı kışkırttığı, ülkeyi bölmeye çalıştığı" düşünülen her türlü faaliyetin cezalandırılmasını öngörmektedir.²⁷⁰ Bu bağlamda Çin, insan hakları kuruluşlarının Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan'a girişlerini yasaklamıştır. Bundan dolayı bağımsız gazeteciler, aktivistler, STK'lar ve bağımsız heyetlerin kamplara girmesi ve araştırma yapması mümkün değildir. Çin'in dünya kamuoyunu oyalama amaçlı göstermelik programlar organize ederek önceden hazırlanmış merkezlere bazı grupları götürdüğü bilinmektedir, fakat bu ziyaretlerin inandırıcılığı bulunmamaktadır.

1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti 9,5 milyon kilometrekareyi geçen yüz ölçümü ve 1,4 milyarı aşkın nüfusu ile devasa bir ülkedir. Çin yönetimi resmî olarak tanıdığı 56 ayrı etnik grubu ÇKP'nin ilkelerini ve yönetim sistemini sarsmadan bir arada tutabilmeyi hedeflemektedir. Bunun için de güçlü bir ordu ve ekonomi ile etnik ve dinî gruplar arasındaki farklılıkları "Çinlilik potasında eritecek" ve birlik duygusunu besleyecek bir kültür oluşturulması gerektiği anlayışını benimsemiştir. Çin bu çerçevede ordu ve ekonomisini yıldan yıla güçlendirmiş olsa da birlik ve kültürlere saygı ve özgürlükler denildiğinde kimi zaman katı, kimi zaman çok daha katı, ama hep katı bir politika izlemiştir. Çin'in

5.000 yıllık tarihî arka planında toplulukları kendi içinde eritip yok eden bir geleneği vardır. Hâl böyle olunca Çin dendiğinde, akla tüm etik değerlerin kaybolması, mutsuz halklar ve âdetâ her şeyi ezen ve yok eden koca bir kaya kütlesi gelmektedir.

Çin çok uzun süreler inkâr ettiği toplama kamplarının varlığını, önce "gönüllü eğitim merkezleri" daha sonra "yeniden eğitim merkezleri" gibi isimlerle 2018 yılı Kasım'ında kabul etmek zorunda kalmıştır. Oysa kamplar 2017 Nisan'ından itibaren faal hâldedir ve yüz binlerce insan evlerinden, işlerinden ya da sokaklardan alınarak hiçbir suçları olmadan ve yargılanmadan bu kamplara kapatılmıştır. Dünyayı uyguladığı karartmalarla bir buçuk sene kandıran Çin, kamplardan çıkmayı başarabilenlerin ve onların akrabalarının ifadeleri, yoğun inşaat ihalelileri, işçi, polis ve güvenlik görevlisi alım ilanları ve uydu görüntüleriyle tespit edilen kamplardan sonra bu insanlık dışı uygulamasını kabul etmek zorunda kalmıştır.

BM Güvenlik Konseyi'nde veto sahibi bir üye olması, başta İslam ülkeleri olmak üzere gelişmekte olan ülkelere verdiği krediler ve ekonomik sarmalamaları, Çin'e karşı siyasi adımlar atılmasını önleyen en önemli faktörlerdir. Çin yönetimi; Doğu Türkistan, Tibet, İç Moğolistan,

²⁷⁰ Tuna, s. 127.

Hong Kong ve başkaca bölgelerde işlediği hak ihlallerini örtme konusunda, New York ve Cenevre koridorlarında yaptığı fazla mesailerle BM ve diğer çatı örgütleri manipüle etmekte zorlanmamaktadır. Uluslararası konumunu, bu hukuksuzluklarını kapatmak için ustaca kullanan ve bugün BM'nin 15 önemli ajansından dördüne başkanlık eden Çin, ayrıca 1.115 görevli ile BM'de metrekare başına en çok istihdam sağlayan ülke konumundadır!²⁷¹

Çin hükümeti kimisinde 10.000, kimisinde 50.000 masum insanı zorla tuttuğu toplama kamplarının bağımsız gözlemcilere açılması ile ilgili uzun süredir hem STK'lardan ve basın kurumlarından hem de devletler ve BM, Avrupa Birliği (AB) gibi çatı kurumlardan gelen taleplerle ilgili olarak ya oyalama taktiklerine başvurmakta ya da daha önceden bir mizansen çerçevesinde hazırladığı merkez ve kurumlara programlar düzenleyerek "ne kadar başarılı bir mesleki eğitim programı gerçekleştirdiğini" bütün dünyaya anlatmaktadır! Çinli yetkililer, bu program ya da "soruşturmaların" tamamında, açılan toplama kampları, hapisane ya da benzeri gözetim merkezlerinde şiddet, taciz ve istismar olaylarının meydana geldiğini daima ve kesinlikle reddetmektedir. Bu kampları "küçük suçlara karışan suçlular" için mesleki eğitim ve istihdama yönelik eğitim merkezleri olarak nitelendiren Çin, bu yapıların BM, STK'lar, insan hakları örgütleri ve medya tarafından bağımsız olarak gözlemlenmesine asla izin vermemektedir.²⁷²

Doğu Türkistan'daki toplama kamplarına erişim için Çin makamlarından izin alamayan HRW gözlemcilerinin 2018 yılı Eylül ayında hazırladıkları raporda, görüşme yapabildikleri 58

Çin, insan hakları kuruluşlarının Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan'a girişlerini yasaklamıştır. Bundan dolayı bağımsız gazeteciler, aktivistler, STK'lar ve bağımsız heyetlerin kamplara girmesi ve araştırma yapması mümkün değildir.

kişinin tamamı Doğu Türkistan ve Çin dışında ulaşılan kişilerdir.²⁷³ HRW 13 Ağustos 2018'de ÇKP Sincan Sekreteri Chen Quanguo'ya raporla ilgili sorular içeren bir mektup göndermiş, ancak herhangi bir yanıt alamamıştır. Sonrasında Çin, 2019 başında iki yabancı muhabirin turist olarak bölgeye gizlice girip görüntüler çekmesi üzerine, tüm yabancı gazetecilerin bölgeye girişini yasaklamıştır.²⁷⁴ 2020 Mart'ında da üç ABD'li gazetecinin Çin ana kararı ve Hong Kong'daki çalışma izinlerini iptal ederek 10 gün içerisinde basın kartlarının iadesini istemiştir.²⁷⁵

Toplama kampları sadece gözlemcilere değil bağımsız anlamda hukuku temsil eden herkese kapalıdır. Daha önce toplama kamplarında bulunmuş olan Said Erkin o süreçte yaşadıklarını şu sözlerle anlatmaktadır: "Onlara bir avukat tutabilecek miyim diye sordum. Bana dediler ki, 'Hayır, mahkûm olmadığınız için bir avukata ihtiyacınız yok. Kendinizi hiçbir şey karşı savunmanıza gerek yok, politik bir eğitim kampındasınız. Tek yapmanız gereken sadece ders çalışmak!'"

Dolayısıyla kamplarla ilgili çalışma yapan kişilerin en önemli bilgi kaynağı, içeriden çıkan insanlar ve onların tanıklıklarıdır. Bu kişilerden biri olan Rustan isimli eski bir tutuklu, kampta yaşa-

²⁷¹ Sirohi, "China's presence at..."

²⁷² HRW, "Eradicating Ideological Viruses..."

²⁷³ Görüşülen kişiler Kanada, Finlandiya, Fransa, Almanya, Kazakistan, Kırgızistan, Norveç, Türkiye ve ABD'de yaşamaktadır. Röportajlar çoğunlukla Kazakça, Mandarin Çincesi, İngilizce, Almanca, Kırgızca ve Uygurca gibi birçok durumda bir tercüman aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden 43'ü yüz yüze, 15'i telefonla yapılmıştır.

²⁷⁴ Alexandra Ma, "China is reportedly sending men to sleep in the same beds as Uighur Muslim women while their husbands are in prison camps", *Business Insider*, 04.11.2019, <https://www.businessinsider.com/china-uighur-monitor-home-shared-bed-report-2019-11>

²⁷⁵ "Çin, ABD'li gazetecilerin ülkedeki çalışma izinlerini iptal ediyor", *Euronews*, 17.03.2020, <https://tr.euronews.com/2020/03/17/cin-abd-li-gazetecilerin-ulkedeki-calisma-izinlerini-iptal-ediyor>

BM Güvenlik Konseyi'nde veto sahibi bir üye olması, başta İslam ülkeleri olmak üzere gelişmekte olan ülkelere verdiği krediler ve ekonomik sarmalamaları, Çin'e karşı siyasi adımlar atılmasını önleyen en önemli faktörlerdir. Çin yönetimi; Doğu Türkistan, Tibet, İç Moğolistan, Hong Kong ve başkaca bölgelerde işlediği hak ihlallerini örtme konusunda, New York ve Cenevre koridorlarında yaptığı fazla mesailerle BM ve diğer çatı örgütleri de manipüle etmekte zorlanmamaktadır.

dıklarını şöyle anlatmaktadır: “Akrabalarımızla görüşmemize izin verilmedi. Ancak haftada bir kez beş dakika arama yapmamıza izin verildi. Görüşmeler sırasında polis sürekli yanımızda olduğu için durumumuz hakkında olumsuz bir şey söylememiz mümkün değildi, aksi takdirde hattımız kesilirdi.”²⁷⁶

HRW'nin 2018 Eylül'ünde yayımladığı *İdeolojik Virüsleri Ortadan Kaldırmak: Çin'in Sincan Müslümanlarına Karşı Baskı Kampanyası (Eradicating Ideological Viruses: China's Campaign of Repression Against Xinjiang's Muslims)* başlıklı raporunun giriş kısmında şu ifadeler yer verilmektedir:

“Araştırmacılar Sincan'da güvenli bir şekilde çalışma yapamıyor. Birkaç yabancı akademisyen, gazeteci ve diplomatın bölgeye erişimi olsa da bu tür ziyaretler Çin hükümeti tarafından sıkı bir şekilde izleniyor. Bilgi toplamak, görüşülen kişileri ve aile üyelerini ciddi risk altına sokacaktır.

“Çin hükümeti genellikle uluslararası insan hakları örgütlerine karşı düşmanca davranıyor ve uzun zamandır yerli sivil toplum gruplarının, özellikle de insan haklarıyla ilgili olanların faaliyetleri sınırlı. Xi Jinping başkanlığı döneminde, insan hakları ihlallerinin izlenmesine yönelik olarak hükümet baskısı büyük ölçüde artmıştır.”²⁷⁷

Cenevre'de 25 Şubat-22 Mart 2019 tarihleri arasında yapılan BM İnsan Hakları Konseyi'nin 40. Oturumu'nda AB İnsancıl Yardım ve Kriz Yönetimi Avrupa Komisyonu Üyesi Christos Stylianides'in bildirisi şu cümlelerle tamamlanmıştır: “Son olarak; AB, bütün devletlere, BM tarafından görevlendirilmiş olanlara koşulsuz ve engelsiz erişim hakkı verilmesi çağrısını yinelemektedir. Bu bağlamda Çin'i BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri de dâhil olmak üzere bağımsız gözlemciler için Sincan'a erişim izni vermeye çağırıyoruz.”²⁷⁸

Avrupa Parlamentosu (AP) da Çin'e Uygur, Kazak ve Tibetlilere yönelik keyfi tutuklamalarına son verme ve tüm toplama kamplarını kapatma çağrısında bulunmuştur. 21 Nisan 2019 tarihinde Strazburg'da bir araya gelen AP Genel Kurulu, Pekin yönetimini, haklarında hiçbir suçlama, yargılama veya mahkûmiyet kararı bulunmadan Uygur, Kazak ve Tibetlilere yönelik uygulanan keyfi tutuklamalara son vermeye çağırarak kararını, 18'e karşı 505 oyla kabul etmiştir. Kararda Uygur, Kazak ve Tibetlilerin yanı sıra Hristiyan ve diğer birçok dinî ve etnik azınlığa uygulanan baskıdan endişe duyulduğu belirtilmiştir. Bu insanların durumunun hızla kötüye gittiği ve temel insan haklarının dahi kısıtlandığı vurgulanan kararda, Doğu Türkistan'daki toplama kamplarının Çin'in diğer bölgelerine yayılacağına dair gelen bilgilerin de endişe verici olduğu ifade edilmiş-

²⁷⁶ HRW, “Eradicating Ideological Viruses...”

²⁷⁷ HRW, “Eradicating Ideological Viruses...”

²⁷⁸ European Union External Action, “HRC 40 - High-level Segment - EU Statement”, 26.02.2019, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/58798/hrc-40-high-level-segment-eu-statement_en

tir. Avrupalı parlamenterler bu bağlamda Çin'i tüm toplama kamplarını ve gözaltı merkezlerini derhâl kapatmaya ve gözaltına alınan kişileri de koşulsuz olarak serbest bırakmaya çağırmıştır.²⁷⁹

Batı ülkelerinden Çin'in Doğu Türkistan'da işlediği yoğun hak ihlallerine karşı önemli bir adım daha gelmiştir. Çoğunluğu Batılı 22 ülke, Çin yönetimine ortak bir mektup göndererek Doğu Türkistan'daki toplama kamplarında zorla tutulan Uygurların derhâl serbest bırakılması için çağrı yapmıştır. BM İnsan Hakları Komisyonu'na hitaben yazılan ve 22 ülke büyükelçisi tarafından imzalanan 8 Temmuz 2019 tarihli mektup, uluslararası aktörler açısından Doğu Türkistan ile ilgili ortak ve net bir tutum sergilemektedir.²⁸⁰ Toplama kampları konusunda bir ilk olan bu mektubun imzacısı olan devletler şunlardır: Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Estonya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İzlanda, Japonya, Kanada, Kuzey İrlanda, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Norveç ve Yeni Zelanda.²⁸¹

Mektupta devasa toplama kamplarındaki yasa dışı gözaltı uygulamalarından ve diğer azınlıkların (Kazak, Kırgız) yanı sıra özellikle Uygurları hedef alan yaygın izleme, gözetleme ve kısıtlamalardan derin endişe duyulduğu belirtilmektedir. 22 ülkenin ortak mektubunda şu ifadeler yer almaktadır:

“Çin'i yasalara uymaya, uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeye, Sincan ve Çin genelinde din ve inanç özgürlükleri de dâhil olmak üzere insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstermeye çağırıyoruz. Çin'i, Sincan'da Uygur Türkleri ve diğer Müslüman topluluklara mensup

azınlıkları keyfî gözaltı uygulamalarından, serbest dolaşım haklarını ellerinden almaktan uzak durmaya davet ediyoruz.”

Çin'e de gönderilen mektupta ayrıca, Pekin yönetiminden BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Michelle Bachelet'in de aralarında bulunacağı uluslararası bağımsız uzmanlar heyetine Doğu Türkistan'a “tam erişim” için izni vermesi talep edilmiştir.²⁸²

Mektubun BM İnsan Hakları Komisyonu'na sunulmasının ardından Çin, insani ve hukuki anlamda gerekeni yapmak yerine, hızlı bir karşı organizasyona girişerek aralarında İslam ülkelerinin de bulunduğu, çoğu ekonomik anlamda baskıladığı 37 ülkenin imzasının yer aldığı bir mektup hazırlatmıştır.²⁸³

Çin'i Uygur politikası çerçevesinde destekleyen ülke sayısı 2019 Kasım'ında 54'e yükselmiştir. Belaruslu BM temsilcisi tarafından okunan mektupta, Çin'in Doğu Türkistan politikaları şu ifadelerle desteklenmiştir:²⁸⁴

“Çin'in insan merkezli kalkınma felsefesine bağlı kalarak, kalkınma esaslarıyla insan haklarını geliştirmesi ve insan hakları alanındaki olağanüstü başarılarını övüyoruz. Çin'in uluslararası insan hakları davasına olan katkılarını takdir ediyoruz. Terörizm, ayrımcılık ve dinî aşırılığın Sincan'daki tüm etnik grupların sağlıklı yaşam ve gelişme haklarına büyük zararı bulunmakta.

Terörizm ve aşırılıkçılığın ciddi zorlukları ile karşı karşıya bulu-

²⁷⁹ Mustafa Bağ, “Avrupa Parlamentosu'dan Çin'e, 'Uygur toplama kamplarını derhal kapat' çağırısı”, *Euronews*, 21.04.2019, <https://tr.euronews.com/2019/04/21/avrupa-parlamentosu-dan-cin-e-uygur-toplama-kamplarini-derhal-kapat-cagrisi>

²⁸⁰ Mektubun orijinali için bk. https://www.hrw.org/sites/default/files/supporting_resources/190708_joint_statement_xinjiang.pdf

²⁸¹ Westcott, Roth, “UN members issue...”

²⁸² Mustafa Bağ, “22 ülkeden Çin'e Doğu Türkistan tepkisi; kitlese gözaltıları derhal durdur, Uygurları serbest bırak”, *Euronews*, 10.07.2019, <https://tr.euronews.com/2019/07/10/22-ulkeden-cine-dogu-turkistan-tepkisi-kitlese-koztaltilar-derhal-durdur-uygurular-serbest>

²⁸³ “37 countries rally...”; Putz, “Which Countries are ...”

²⁸⁴ Mektubun orijinali metni için bk. <http://statements.unmeetings.org/media2/23328878/belarus-joint-statement-cerd-chair-oct-29.pdf>

nan Çin, önlemler alarak mesleki eğitim merkezleri açmak suretiyle bir dizi terörle mücadele ve radikalliği yok etme misyonu üstlendi. Alınan önlemler çerçevesinde şimdi Sincan'daki tüm etnik grupların temel insan hakları korunmakta ve daha güvenli bir yaşam sürmektedirler. Nitekim son üç yıldır tek bir terör saldırısı gerçekleşmedi. Artık insanlarda daha güçlü bir güvenlik ve mutluluk duygusu hâkim.

Çin'in insan hakları ve terörle mücadele sürecinde çabalarına saygı duyuyoruz. Çin'in açıklık ve şeffaflık konusundaki taahhüdünü takdir ediyoruz. Çin, çeşitli diplomatları, uluslararası örgüt yetkililerini insan hakları çerçevesindeki ilerlemesine, terörle mücadele ve aşırılığın bitirme çabalarına tanıklık etmek üzere Sincan'a davet etti..."

Bu mektupla birlikte Çin'e destek veren ülkeler şunlardır: Angola, Antigua ve Barbuda, Bangladeş, Belarus, Bolivya, Burkina Faso, Burundi, Kamboçya, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Komor Adaları, Kongo, Küba, Kuzey Kore, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Cibuti, Mısır, Ekvator Ginesi, Eritre, Gabon, Gine, Gine Bissau, Irak, İran, Laos, Moritanya, Mozambik, Myanmar, Nepal, Nikaragua, Nijer, Nijerya, Umman, Pakistan, Filistin, Filipinler, Rusya, Sırbistan, Sierra Leone, Solomon Adaları, Güney Sudan, Sri Lanka, Sudan, Surinam, Suriye, Togo, Uganda, Birleşik Arap Emirlikleri, Tanzanya, Venezuela, Zambiya, Zimbabve.

Bu gelişmelerden bir süre sonra, 30 Temmuz 2019 tarihinde, Tayland'ın başkenti Bangkok'ta

yapılan 52. Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) Dışişleri Bakanları Toplantısı'na katılan Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi ile bir araya gelmiş ve görüşmeden sonra şu açıklamayı yapmıştır:

"Uygur Türkleri meselesi cumhurbaşkanımızın ziyaretinde (2 Temmuz) de gündeme gelmişti. Bizim beklentimiz esasen tek Çin çatısı altında Uygur kardeşlerimizin huzur ve barış içinde yaşamasıdır. Cumhurbaşkanımızın ziyareti sırasında Çin Devlet Başkanı Türkiye'den o bölgeye (Doğu Türkistan) bir heyet göndermemizi teklif etmişti. Daha sonra 24 Temmuz'da (2019) Çin Halk Cumhuriyeti Büyükelçisi Bakanlığımıza gelerek bu daveti resmî bir şekilde iletiler. Bugün de bunu konuştuk. Bu davete zaten Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan, prensip olarak müspet cevap vermişti. O bölgeye (Doğu Türkistan) Çin'in daveti üzerine değişik kurumlardan müteşekkil yaklaşık 10 kişilik bir heyet göndereceğiz ve oradaki durumu yerinde göreceğiz. Dolayısıyla tüm bu konuları bugün Çin Dışişleri Bakanı'yla değerlendirmeye fırsatı bulduk."²⁸⁵

Bu görüşmenin üzerinden neredeyse bir yıl geçmesine rağmen Türkiye hâlâ bölgeye bir heyet gönderememiştir.

Bu arada Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'ndan 9 Şubat 2019 tarihinde Doğu Türkistan'daki ağır insan hakları ihlalleri ve halk ozanı Abdurrehim Heyit'in vefatı hakkındaki iddialar üzerine²⁸⁶ şu açıklama yapılmıştır:

²⁸⁵ "Doğu Türkistan'a gözlem heyeti gönderiyoruz", *Doğu Türkistan Bülteni*, 31.07.2019, <http://www.doguturkistanbulteni.net/dogu-turkistana-gozlem-heyeti-gonderiyoruz/>

²⁸⁶ Bu açıklamadan sonra Çin, Abdurrehim Heyit'in vefatı haberlerinin doğru olmadığıyla ilgili videolu bir bilgilendirme yaparak Heyit'in hayatta olduğunu bildirmek zorunda kalmıştır.

“Sincan Uygur Özerk Bölgesi’ndeki Uygur Türklerinin ve diğer Müslüman toplulukların temel insan haklarını ihlal eden uygulamalar, özellikle son iki yıl içerisinde ağırlaşmış ve uluslararası toplumun gündemine taşınmıştır.

Özellikle Ekim 2017’de ‘Tüm Dinlerin ve İnançların Çinlileştirilmesi’ siyasetinin resmen ilan edilmesi, Uygur Türklerinin ve bölgedeki diğer Müslüman toplulukların etnik, dinî ve kültürel kimliklerinin tasfiye edilmesi hedefi doğrultusunda atılmış yeni bir adım olmuştur.

Keyfî tutuklamalara maruz kalan 1 milyondan fazla Uygur Türkü’nün toplama kamplarında ve hapisanelerde işkence ve siyasi beyin yıkamaya maruz bırakıldıkları artık bir sır değildir. Kamplarda alıkonmayan Uygurlar da büyük baskı altında bulunmaktadır.

Yurt dışında yaşayan Uygur asıllı soydaş ve vatandaşlarımız, bu bölgedeki akrabalarından haber alamamaktadır. Binlerce çocuk ebeveyninden uzaklaştırılmış, yetim kalmıştır.

21. yüzyılda toplama kamplarının yeniden ortaya çıkması ve Çin makamlarının Uygur Türklerine yönelik sistematik asimilasyon politikası, insanlık adına büyük bir utanç kaynağıdır.

Sincan bölgesinde yaşanan trajediyle ilgili görüşlerimizi Çin makamlarına her düzeyde dile getirdik.

Böyle bir ortamda, bir bestesi yüzünden sekiz yıl hapse mahkûm edi-

AP, Çin’e Uygur, Kazak ve Tibetlilere yönelik keyfî tutuklamalarına son verme ve tüm toplama kamplarını kapatma çağrısında bulunmuştur. 21 Nisan 2019 tarihinde Strazburg’da bir araya gelen AP Genel Kurulu, Pekin yönetimini, haklarında hiçbir suçlama, yargılama veya mahkûmiyet kararı bulunmadan Uygur, Kazak ve Tibetlilere yönelik uygulanan keyfî tutuklamalara son vermeye çağırarak kararı, 18’e karşı 505 oyla kabul etmiştir.

len değerli halk ozanı Abdurrehim Heyit’in hapisanedeki ikinci yılında vefat ettiği haberini derin teessürle öğrendik. Bu elim hadise, Türk kamuoyunun Sincan bölgesindeki ağır insan hakları ihlalleri konusundaki tepkisini daha da kuvvetlendirmiştir. Bu haklı tepkinin Çin makamlarınca dikkate alınmasını bekliyoruz.

Abdurrehim Heyit’i ve Türk ve Müslüman kimliğine sahip çıkmak uğruna hayatını kaybeden tüm soydaşlarımızı rahmetle anıyoruz.

Bu vesileyle, Çin makamlarını Uygur Türklerinin temel insan haklarına saygı göstermeye ve toplama kamplarını kapatmaya davet ediyoruz.

Uluslararası toplumu ve BM Genel Sekreterini de Sincan bölgesindeki insanlık trajedisinin sona erdirilmesi için etkin adımlar atmaya çağırıyoruz.”²⁸⁷

²⁸⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “SC-06, 9 Şubat 2019, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy’un Uygur Türklerine Yönelik Ağır İnsan Hakları İhlalleri ve Halk Ozanı Abdurrehim Heyit’in Vefatı Hakkındaki Soruya Cevabı”, <http://www.mfa.gov.tr/sc-06-uygur-turklerine-yonelik-agir-insan-haklari-ihlalleri-ve-abdurrehim-heyit-in-vefati-hk.tr.mfa>

Çoğunluğunu Batılı 22 ülke, Çin yönetimine ortak bir mektup göndererek Doğu Türkistan'daki toplama kamplarında zorla tutulan Uygurların derhâl serbest bırakılması için çağrı yapmıştır.

AB heyeti, daha önceki müracaatı üzerine, 2019'un Ocak ayında, üç günlük bir programla bölgedeki hak ihlallerine ilişkin bilgiler toplamaya çalışmıştır. Bu, Pekin'in kampların varlığını kabul etmesi akabinde, AB gibi çok uluslu bir organ tarafından Sincan'a yapılan ilk ziyaretir. Sonrasında bölgeye Çin hükümeti rehberliğinde, Rusya ve 11 Asya ülkesinden diplomatın katıldığı bir program daha gerçekleştirilmiştir. Program kapsamında, küçük bir grup yabancı muhabir için üç kamp ziyareti de yapılmıştır.²⁸⁸

Pekin hükümeti ayrıca, BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Michelle Bachelet'in kamplarla ilgili durumu gözlemlemek için Sincan'a erişim talebine de ülkenin iç işlerine karışılmaması koşuluyla izin verilebileceğini belirtmiş, bunun üzerine biri AB yetkilisi üç kişiden oluşan bir ekip 11-13 Ocak 2019 tarihleri arasında Sincan'ın başkenti Urumçi ve Kaşgar şehirlerini ziyaret etmiştir. Program sırasında ekibe camiler, bir İslami eğitim enstitüsü ve "eğitim merkezlerinden" biri de dâhil olmak üzere "kapsamlı denetimli erişim" izni verilmiştir.

Bir AB yetkilisi programla ilgili şu açıklamada bulunmuştur:

"Ziyaret edilen yerler Çin'in bölge ile ilgili resmî politikasını desteklemek için yetkililer tarafından dikkatli bir şekilde seçilse de ziyaret, diğer kaynakları tamamlayan yararlı bilgiler sağladı. Bu kaynakların birçoğu, Sincan'daki büyük ve sistematik

insan hakkı ihlallerine ilişkin zorlayıcı ve karşılıklı olarak tutarlı kanıtlar sunuyor."²⁸⁹

Bu gezi ile ilgili değerlendirmede bulunan bir kaynak, Sincan'daki geçmiş terör saldırılarının bir sergisi de dâhil olmak üzere heyete aşağı yukarı önceki ziyarete katılan diplomatlarla aynı yerlerin gösterildiğini söylemiştir.

Program katılan kişiler, Çinli makamların iyi bir izlenim vermek için geziye dikkatlice hazırlanmış olduklarını; merkezlerin yeni boyanmış, gözetleme kameralarının da kaldırılmış olduğunu, ayrıca konuştukları kişilerin cevaplarının önceden hazırlanmış olduğu izlenimine kapıldıklarını belirtmişlerdir.²⁹⁰

Doğu Türkistan'la ilgili Almanya Federal Hükümeti İnsan Hakları ve Dışişleri Bakanlığı İnsani Yardım Komisyonu Komiseri Bärbel Kofler, 26 Kasım 2019 tarihinde aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:

"Raporlara göre Sincan'daki kamplarda tutulan 1 milyonun üzerindeki Uygur'un durumu korkunç. Çin hükümetine bir kez daha çağırımız, bağımsız uluslararası gözlemcilerin Sincan'a erişimlerine müsaade etmesidir. Yasa dışı bir şekilde gözaltına alınan ve kamplara konan kişiler derhâl serbest bırakılmalıdır. Şahsım ve federal hükümet adına Çin ile yapmış olduğumuz görüşmelerde insan hakları ile ilgili durumun iyileştirilmesi çağrısında bulunduk. Çin'e uluslararası insan hakları yükümlülüklerini hatırlattık. Çin şimdi Sincan'daki insan hakları ile ilgili durumu gecikmeksizin iyileştirmek için sahici adımlar atmalı."²⁹¹

²⁸⁸ Ben Blanchard, "China says pace of Xinjiang 'education' will slow, but defends camps", *Reuters*, 06.01.2019, <https://www.reuters.com/article/us-china-xinjiang-insight/china-says-pace-of-xinjiang-education-will-slow-but-defends-camps-idUSKCN1P007W>

²⁸⁹ "EU team gets rare access to..."

²⁹⁰ "EU team gets rare access to..."

²⁹¹ German Federal Foreign Office, "Human Rights Commissioner Kofler on the reports on the situation in Xinjiang", *Press Release*, 26.11.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/kofler-xinjiang/2282326>

Kofler yaptığı açıklamada, “Ne yazık ki, Sincan’a seyahat etme isteğim reddedildi. Oradaki durum hakkında ilk elden bir izlenim edinmek isterdim. Sincan’ı ziyaret etmek için izin istemeye devam edeceğim.”²⁹² diyerek talebini yinelemiştir.

ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı John J. Sullivan, New York’ta BM Genel Kurulu’nda BM’nin Çin’in bölgedeki politikalarını değerlendirmede başarısız olduğunu söyleyerek 2019 Haziran’ında, BM Terörle Mücadele Genel Sekreteri Vladimir Voronkov’un resmî bir ziyaretle Sincan’a gidişini ve ziyareti kurmaca olarak nitelemiştir:

“Pekin’in alaycı teklifi ve BM’nin ahlaki otoritesinin sarsılması, BM liderliğinin erozyonu ve açık bir vicdani ses olarak bakmamız gereken bir organın itibarına ve güvenilirliğine darbedir. Bu tekrar olmamalı!

“BM’yi kendi değerlerini desteklemeye ve kendisine verdiğimiz birçok sorumluluğu yerine getirmeye çağırıyoruz. BM, BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri için Sincan’a derhâl, engelsiz ve denetlenmeyen bir erişim arayışında olmalı! BM’yi dinî özgürlüklerin ve inancın bastırılması da dâhil olmak üzere Çin’in insan hakları ihlallerini araştırmaya ve yakından izlemeye çağırıyoruz. Pekin, eylemlerinin insancıl bir şekilde yapıldığı konusunda ısrar ediyor. Saklanacak bir şey olmasaydı diplomatların ve bağımsız araştırmacıların Sincan boyunca ve Tibet içinde özgürce seyahat

etmelerine izin verilirdi. Kendimize sormalıyız: ÇKP neden korkuyor? Neyi saklamaya çalışıyor?”

Sullivan, BM Genel Sekreteri Antonio Guterres’in Çin’in Sincan’daki Uygurları kitlesel tutuklamasına karşı açıkça bir tavır ortaya koymadığı için insan haklarıyla ilgili faaliyet gösteren uluslararası grupların eleştirilerine maruz kaldığını söylemiştir. Guterres’e yazdığı ve beş insan hakları örgütü²⁹³ tarafından imzalanan 17 Eylül 2019 tarihli mektupta Sullivan, Guterres’in Çin hükümeti için “özel diplomasi yapmayı” tercih ettiğini söylemiş, ayrıca Çinli yetkilileri de bölgeye hızlı ve engelsiz erişim için izin vermeye davet etmiştir.²⁹⁴

BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Michelle Bachelet, 26 Şubat 2020 tarihinde Cenevre’deki BM İnsan Hakları Konseyi’ne hitaben yaptığı konuşmasında, sıkı kontrol altındaki Müslüman çoğunluğun yaşadığı Çin’in Sincan bölgesine yapılacak ziyaret için kamplara “serbest erişim” izni verilmesi gerektiğini söylemiştir. Bachelet, “Uygur azınlığın durumları da dâhil olmak üzere Çin’in insan hakları ile ilgili uygulamalarını derinlemesine analiz etmeye çalışacağız. Önerilen bu ziyarete hazırlık amacıyla önceden bir ekip göndermek için sınırsız erişim talep etmeye devam edeceğiz.” demiştir. Bachelet, ilk olarak Aralık 2018’de Sincan’a ziyaret için izin istemiştir.²⁹⁵ Louise Arbor, 2005’in Eylül ayında Çin’i ziyaret eden son BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri olmuştur.²⁹⁶

Dünya Uygur Kongresi de toplama kamplarında keyfi olarak tutulan 3 milyon Uygur’a ve diğer

²⁹² Peter Stuble, “China refuses top human rights official Access to Uighur Muslim ‘re-education’ camps”, *Independent*, 05.12.2018, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-uighur-muslim-camps-xinjiang-human-rights-internment-barbel-kofler-germany-a8667886.html>

²⁹³ Mektup HRW, Uluslararası Af Örgütü, Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (FIDH), Uluslararası Hukukçular Komisyonu (ICJ) ve Dünya Uygur Kongresi (WUC) tarafından imzalanmıştır.

²⁹⁴ US Calls on UN to Demand Unfettered Access to Investigate Reports of Rights Abuses”, *Radio Free Asia*, 24.09.2019, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/access-09242019171454.html>

²⁹⁵ “UN demands ‘unfettered access’ for China Uighur region visit”, 27.02.2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/02/demands-unfettered-access-china-uighur-region-visit-200227111444719.html>

²⁹⁶ Stephanie Nebehay, “U.N. rights boss expected in China, including restive Xinjiang region, this year: envoy”, *Reuters*, 26.02.2020, <https://www.reuters.com/article/us-china-xinjiang-rights/un-rights-boss-expected-in-china-including-restive-xinjiang-region-this-year-envoy-idUSKCN20K1ZE>

Türk kökenli gruplara uluslararası topluluğun serbest erişimi için BM'den Çin'e baskı yapmasını talep etmektedir.

Öte yandan ÇKP Bölge Valisi Shohrat Zakir, 6 Ocak 2019'da yaptığı bir açıklamada, "Gerçek durumu öğrenmek için BM uzmanlarından herhangi birinin Sincan'ı ziyaret etmesini memnuniyetle karşılayacağız ve yorumlarının gerçeklere dayanacağını umuyoruz." demiş olsa da BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Michelle Bachelet'in bölgeyi ziyaret talebine hâlen olumlu bir yanıt verilmemiştir.

Dünya Uygur Kongresi Başkanı Dolkun İsa, olası ziyaret raporlarıyla ilgili değerlendirmeye bulunurken şu noktalara dikkat çekmektedir:

"Çin'in başarısını göstermeyi sevdiğini biliyoruz, bu yüzden gözlemcileri Doğu Türkistan'a davet etmek neden bu kadar uzun sürdü? Bu 'mesleki eğitim merkezleri' 2017'den beri mevcutsa neden şimdi duyuyoruz? Bunun bir Çin oyunu olduğu çok açık. Uluslararası toplum dikkat etmeli."

Geçmişte Çin'i ziyaret eden raportörler, ziyaret talebinin kabul edilmesi için yaklaşık 10 yıl süren bekleyişten ve erişim konusunda yaşanan ciddi kısıtlamalardan şikâyetçi olmuştur. BM İşkence Özel Raportörü Manfred Nowak bu konudaki gözlem ve değerlendirmelerini şu şekilde aktarmaktadır:

"Görüşmelerde mağdur aile üyeleri, bir dizi sözde avukat ve insan hakları savunucuları ile güvenlik personeli tarafından korkutuldu. Aileler polis gözetimi altına alındı, görüşmemeleri söylendi ya da görüşmeler fiziksel olarak engellendi.

Ayrıca tutuklularla görüşürken de 'aşikâr bir korku ve otosansür düzeyi' gözlemlendi."

Nowak bölgeye olası bir ziyaret öncesinde aşağıdaki kriterlerin karşılanması için çağrıda bulunmuştur:

- Gözlemcilere, "mesleki eğitim merkezleri" olarak adlandırılanlar da dâhil olmak üzere, cezaevlerine ve diğer gözaltı tesislerine tam erişim izni verilmelidir.
- Gözlemcilerin mağdurlar, aile üyeleri ve onların yasal temsilcileri için yapılabilecek misillemelere karşı garantili özel erişimlerine izin verilmelidir.
- Gözlemcilere, önerilere uyulmasını sağlamak için takip erişimi verilmelidir.

Nowak'ın dikkat çektiği en önemli noktalardan biri de şudur:

"Yaygın olarak bulunan kanıtlara dayanarak, Çin'in Uygurlara son iki yıldaki yaklaşımı insanlığa karşı işlenen suçlardandır. Bu nedenle uluslararası topluma Çin'in bunu milyonlarca insanın kitlesel keyfi gözaltı uygulamalarını normalleştirmeye devam etmek için bir fırsat olarak kullanmasına müsaade etmelerini tavsiye ediyoruz."²⁹⁷

BM'den sonra dünyanın en büyük çatı örgütü olan ve 1,8 milyarlık İslam dünyasını temsil eden 57 üyeli İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ise Doğu Türkistan'la ilgili olarak genellikle pasif bir tutum izlemiştir. Doğu Türkistan'a düzenlenen ziyaretler sonrası yapılan açıklamalar ise suya sabuna dokunmayan, iyi niyet

²⁹⁷ World Uyghur Congress, "Press Release: China Must Allow Unfettered Access To All Political Indoctrination Camps In East Turkistan", 07.01.2019, <https://www.uyghurcongress.org/en/china-must-allow-unfettered-access-to-all-political-indoctrination-camps-in-east-turkistan/>

temennilerinin ötesine pek geçemeyen değerlendirmeler olmuştur. Bu etkisizlik durumu, İİT'nin gerçekten İslam dünyasını temsil edip etmediğiyle ilgili tartışmaları bir kez daha gündeme getirmektedir.

İİT'nin Çin'in Doğu Türkistan'daki uygulamalarıyla ilgili en önemli girişimi, 2009 yılında dönemin İİT Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu tarafından gerçekleştirilmiştir. İhsanoğlu'nun Çin hükümeti ile yoğun temaslarda bulunduğu bu süreçte, yüzlerce Müslüman'ın hayatını kaybettiği 5 Temmuz Urumçi olayları henüz yaşanmıştır. İİT, 25 Temmuz 2009'da Şam'daki toplantısında, Müslüman Uygurların meşru haklarının garanti altına alınması için Çin hükümeti ile sürekli temas çağrısında bulunmuştur.²⁹⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu yaklaşık bir yıl sonra, 16 Haziran 2010 tarihinde, Çin hükümetinin daveti ile bölgeye Urumçi ve Kaşgar'ı da kapsayan bir haftalık bir ziyaret gerçekleştirmiştir.²⁹⁹

2019 Mart'ında Birleşik Arap Emirlikleri'nin başkenti Abu Dabi'de gerçekleştirilen 46. İİT Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda, Müslüman toplulukların ve azınlıkların haklarının ve kimliklerin korunmasının bu ülkelerin başlıca sorumluluğu olduğu ifade edilmiştir. Ancak aynı toplantıda ilginç bir şekilde, Çin'in Müslüman vatandaşlarına "özen gösterme" çabalarına da övgüde bulunulmuştur!³⁰⁰

HRW Kanada Ofisi Direktörü Feride Deif, İİT'nin bu son toplantısının Pekin için şaşırıcı bir zafer, milyonlarca Doğu Türkistanlı Müslüman içinse büyük bir hayal kırıklığı olduğunu söylemiştir. Deif, bölgede yaşananları Nazi Almanya'sı ve Sovyet Gulag sistemi tarafından işlenen zulümlere benzeterek,

BM'den sonra dünyanın en büyük çatı örgütü olan ve 1,8 milyarlık İslam dünyasını temsil eden 57 üyeli İİT, Doğu Türkistan'la ilgili olarak genellikle pasif bir tutum izlemiştir. Doğu Türkistan'a düzenlenen ziyaretler sonrası yapılan açıklamalar ise suya sabuna dokunmayan, iyi niyet temennilerinin ötesine pek geçemeyen değerlendirmeler olmuştur.

Sincan'daki Türki Müslümanların dinî özgürlüklerinin Çin tarafından ihlal edildiğini, 1 milyon Müslüman'ın siyasi eğitim kamplarında gözaltında olduğunu, İİT'nin bu tavrının Pekin'e Müslümanları ezmeye devam edebileceği ile ilgili cesaret verdiğini belirtmiştir.³⁰¹

Öte yandan ABD Senatosu, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki Uygur Türklerine yönelik baskı politikalarından dolayı Çinli yetkililere yaptırım uygulanmasını öngören yasa tasarısını 14 Mayıs 2020 tarihinde onaylamıştır. Cumhuriyetçi Senatör Marco Rubio'nun girişimleriyle senatoya sunulan yasa tasarısı oy birliğiyle kabul edilmiştir. Tasarıda, Donald Trump yönetimine, Uygur Türklerine ve diğer Müslüman azınlıklara uygulanan baskı ve şiddetten sorumlu olan bazı Çinli yetkililere yaptırım uygulanması çağrısında bulunmaktadır. Tasarıda ayrıca, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın bölgedeki insan hakları ihlalleri için bir rapor hazırlaması da talep edilmektedir. Söz konusu tasarının ilk versiyonu olan "Uygur İnsan Hakları Politikası Yasası-2019" 11 Eylül 2019 tarihinde ABD Senatosu'nda oy

²⁹⁸ Unpresented Nations and Peoples Organization (UNPO), "East Turkestan: Organization of the Islamic Conference to meet Uyghurs", 17.08.2009, <https://unpo.org/article/9937>

²⁹⁹ The Uyghur American Association, "OIC head to visit..."

³⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. <https://www.oic-oci.org/docdown/?docID=4447&refID=1250>

³⁰¹ Helal Aljamra, "The Organization of Islamic Cooperation Gives its "Blessing" to China for Violating the Rights of its Muslims", *Inside Arabia*, 13.05.2019, <https://insidearabia.com/organization-islamic-cooperation-china-violating-rights-muslims/>

birliğiyle kabul edilmiş, sonrasında 3 Aralık 2019 tarihinde, tasarının daha güçlü ve değiştirilmiş bir versiyonu olan “Uygur Müdahalesi ve Küresel İnsani Birleşik Müdahale Yasası (Uygur Yasası)” ABD Temsilciler Meclisi tarafından 1’e karşı 407 oyla kabul edilmiştir.³⁰² Temsilciler Meclisi bazı değişiklikler yaparak tasarımı Aralık 2019’da tekrar senatoya göndermiştir.³⁰³ Tasarı son hâliyle ABD Senatosu tarafından kabul edilirse ABD hükümetinin 180 gün içinde Müslüman azınlık gruplara karşı işkence, keyfî gözaltı, aşağılayıcı muamele ve diğer insan hakkı ihlallerinden sorumlu Çinli yetkilileri belirlemesi gerekecektir.³⁰⁴

Bölüm boyunca detaylı bir biçimde aktarıldığı üzere Çin, kendi Ceza Yasası’nın 103. maddesinde ifade edildiği üzere, bölgenin uluslararası

toplumdan izolasyonunu anayasa maddesiyle garanti altına almıştır. Bölgeye bağımsız ziyaret talepleri de “iç işlerine karışmamak” kaydıyla kabul edilmekte; ancak Türkiye’nin bir yıla yakın süredir beklediği gibi oyalama taktikleriyle bu yöndeki talepler sürekli ertelenmekte; kabul edilen ziyaret talepleri ise önceden hazırlanmış mizansenlerle geçirilmektedir. Çin bugüne kadar kamplarda kaç kişi olduğunu, bu kişilerin tutuklanma sebeplerini ve daha ne kadar tutulacaklarını bildirmeyerek, açıkça hak ihlali yapmaya devam etmektedir. Bu hak ihlalleri sadece toplama kamplarında özgürlükleri kısıtlananlara değil, her türlü fıkruzaruret içerisinde bulunan ailelere, akrabalara kısacası hapisaneye çevrilen tüm Doğu Türkistan’a yönelik gerçekleştirilmektedir.

³⁰² “ABD Temsilciler Meclisi, Uygur yasa tasarısını kabul etti; Çin, “İçişlerimize karışmayın” dedi”, 04.12.2019, <https://tr.euronews.com/2019/12/04/abd-temsilciler-meclisi-uygur-yasa-tasarisin-kabul-etti-cin-icislerimize-karismayin>

³⁰³ “ABD Senatosu Uygur Türkleri için sunulan yasa tasarısını onayladı”, NTV, 15.05.2020, https://www.ntv.com.tr/dunya/abd-senatosu-uygur-turkleri-icin-sunulan-yasa-tasarisini-onayladi,SikCS5cbYUCKwOqZ_rt0-Q

³⁰⁴ UNPO, “East Turkistan: US...”

ADIM ADIM SOYKIRIM - DOĞU TÜRKİSTAN'DA SOYKIRIM İDDİALARI

Savaşlar, baskıcı rejimler, ötekini yok sayma eğilimi, yoğun bir şekilde insan hakkı ihlallerini ortaya çıkarmıştır. İnsanlığın içinde yaşadığı bugünkü uluslararası düzen, müreffeh bir yaşam yerine, geçmişe kıyasla çok daha fazla toplu katliamların, sürgünlerin, toplama kampları ya da tecrit uygulamalarının, akıl-mantık sınırlarını aşan insan hakkı ihlallerinin, tahammül edilemez insanlık suçlarının işlendiği bir dünya meydana getirmiştir.

İnsan hakları, terim anlamı olarak insanın sadece insan olması nedeniyle sahip olduğu haklar demektir. Günümüzde, bir bütün hâlinde toplumsal yaşamı düzenleyen siyasal rejimlerin ve hukuki düzenlerin meşruluk kaynağı olarak algılanan insan hakları, temelde insanlığın tarihsel süreç içerisinde meydana getirdiği kültürel değerlerin bir birikimini yansıtmaktadır.³⁰⁵ İnsanlığın insan haklarının korunması için verdiği mücadelenin tarihi çok eskilere dayanmakla birlikte, terim olarak “insan hakları” ifadesinin kullanılması oldukça yenidir; bu kullanım 2. Dünya Savaşı’ndan sonra yaygınlık kazanmıştır.³⁰⁶

1948 yılında BM Genel Kurulu, “Evrensel İnsan Hakları Bildirisi”ni kabul etmiştir. Ayrıca, 1950

yılında Avrupa Konseyi de “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”ni onaylamıştır. 10 Aralık 1948 tarihli BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin bazı maddelerinde şöyle denmektedir:

- Madde 1- Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.
- Madde 3- Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.
- Madde 4- Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz; kölelik ve köle ticareti her türlü şekliyle yasaktır.
- Madde 5- Hiç kimseye işkence yapılamaz; zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez.
- Madde 6- Herkes, her nerede olursa olsun, hukuksal kişiliğinin tanınması hakkına sahiptir.
- Madde 7- Kanun önünde herkes eşittir ve ayırım gözetilmeksizin kanunun korumasından eşit olarak yararlanma hakkı vardır.

³⁰⁵ A. Vahap Coşkun, “İnsan Hakları ve Kültürel Rölativizm”, KKTC İnsan Hakları Derneği, <http://trnchumanrights.org/kulturel-rolativizm/>

³⁰⁶ “İnsan Hakları”, *The United Nations Today*, <http://www.unicankara.org.tr/today/4.html>

Devletlerin insan hakları konusundaki asıl sorunu söylem, yasa ya da teori sorunu değil, uygulama ve anlayış sorunudur. Her ne kadar devletler sebepler üzerine “mantıklı” gerekçeler sunmaya çalışsa da bugün dünya genelinde gerçekleştirilen ihlaller, kimi zaman soykırıma varan bir şiddete ulaşmakta, yüz binler, bazen milyonlar en hunhar biçimde cezalandırılmaktadır.

- Madde 8- Herkesin anayasa veya kanunla tanınmış temel haklarını çiğneyen eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı vardır.
- Madde 9- Hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz, alıkonulamaz veya sürgün edilemez.
- Madde 11/1- Bir suç işlemekten sanık herkes, savunması için gerekli olan bütün güvencelerin tanındığı açık bir yargılama sonucu kanunen suçlu olduğu tespit edilmedikçe masum sayılır.
- Madde 18- Herkesin düşünce, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır. Bu hak, din veya kanaat değiştirmek özgürlüğünü, dinini veya kanaatini tek başına yahut topluca, açık olarak veya özel şekilde öğretim, uygulama, ibadet ve dinî törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir.
- Madde 19- Herkesin düşünce ve düşüncelerini ifade özgürlüğüne hakkı vardır.³⁰⁷

İnsan hakları karşısında takınılan tavır, bir devlet düzeninin anlaşılmasında ya da bir rejimin değerlendirilmesinde belirleyici rol oynamaktadır. İnsan haklarına gösterilen saygı, rejimlerin meşruluğunun temel ölçütlerinden biridir. İnsan haklarına saygı göstermeyen bir rejim, insanın değerini, dolayısıyla kişinin insan olma özelliğini hiçe saymış demektir. Bunun toplumun genel çıkarları ya da bir başka şey için yapılması, o rejime ahlaki meşruluk sağlamaz.³⁰⁸ İnsan olmaktan kaynaklanan haklar, yeryüzünün hangi bölgesinde yaşarsa yaşasın herkes için aynı olmalıdır.

Devletlerin insan hakları konusundaki asıl sorunu söylem, yasa ya da teori sorunu değil, uygulama ve anlayış sorunudur. Her ne kadar devletler sebepler üzerine “mantıklı” gerekçeler sunmaya çalışsa da bugün dünya genelinde gerçekleştirilen ihlaller, kimi zaman soykırıma varan bir şiddete ulaşmakta, yüz binler, bazen milyonlar en hunhar biçimde cezalandırılmaktadır. Bu cezalardan *soykırım*; ırka, dine, siyasi görüşe veya etnik kökene bağlı özelliklere dayanan bir grubun bilerek ve isteyerek düzenli bir biçimde ortadan kaldırılmasıdır ki, bu tüm hak ihlallerinin bir arada gerçekleştirildiği insanlık dışı bir hadisedir. Soykırım, uluslararası kriterler bakımından teknik olarak değerlendirilen ve uluslararası insancıl hukuk kuralları içinde en ağır ihlallerin başında gelen önemli ve nitelikli bir suçtur.³⁰⁹

Soykırım, 9 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen ve 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe giren “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi”nin 2. maddesinde, Roma Statüsü’nün 6. maddesinde, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü’nün 4. maddesinde ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü’nün 2. maddesinde aynı şekilde tanımlanmıştır.

³⁰⁷ UN, “Universal Declaration of Human Rights”, <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>

³⁰⁸ Gökçen Alpkaya ve arkadaşları, *İnsan Hakları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 14.

³⁰⁹ Arzu Beşiri, “Soykırım ve Soykırıma İlişkin Uluslararası Mekanizmalar”, *TBB Dergisi*, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-108-1310>

Tanımlardaki tek fark, birinde “sözleşme” denirken, diğerlerinde “statü” teriminin kullanılmasıdır.

Soykırım Sözleşmesi’nin 2. maddesine göre *soykırım*; millî, etnik, ırki veya dinî bir grubu, sırf bu niteliği nedeniyle kısmen veya tamamen yok etmek kastıyla aşağıda sayılan fiillerin işlenmesidir:

- Grup üyelerini öldürmek
- Grup üyelerine ciddi biçimde bedensel veya zihinsel zarar vermek
- Grubun fiziksel varlığını tamamen veya kısmen ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasıtlı olarak değiştirmek
- Grup içinde doğumları bilinçli olarak önlemeye yönelik tedbirler dayatmak
- Gruba ait çocukları bir başka gruba zorla nakletmek³¹⁰

Görüldüğü üzere soykırım suçunun karakteristik özelliği, failin özel kastıdır. Maddelerde sayılan bu maddi unsura ait hareketlerin gerçekleştirilmiş olması, suçun oluşumu bakımından yeterli değildir. Bu fiiller ayrıca, “millî, etnik, ırki veya dinî bir topluluğu” özel olarak hedef alarak, bunları kısmen de olsa yok etme amacıyla yönelik olarak işlenmelidir. Mağdurların taşıdığı grup kimliğine ait özellikler, failin bu eylemleri gerçekleştirmesine neden olmaktadır. Yapılan eylem bir grubun yok edilmesi amacıyla yönelik bir planın parçası ise veya böyle bir kasıt taşıyorsa o eylem soykırım niteliğindedir; aksi takdirde soykırım değildir.³¹¹

Madde 3’te cezalandırılması gereken eylemler şu şekilde sıralanmaktadır:

- Soykırımda bulunmak
- Soykırımda bulunulması için iş birliği yapmak
- Soykırımda bulunulmasını doğrudan ve aleni surette kışkırtmak
- Soykırımda bulunmaya teşebbüs etmek
- Soykırıma iştirak etmek³¹²

Uluslararası Ceza Mahkemesi’ni kuran Roma Statüsü’nün 6. maddesi, 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’nin 2. maddesinde tanımlanan soykırım suçunu yargılama yetkisini Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne vermiştir. Bu tanımlama uluslararası örf ve âdet hukukunun bir parçası olarak kabul edilmiştir, bu nedenle Soykırım Sözleşmesi’ni onaylamış olsun veya olmasın, bütün devletler için bağlayıcıdır.³¹³

Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü’nün 7. maddesinin birinci fıkrasında belirtilen “İnsanlığa Karşı Suçlar”, herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak işlenen aşağıdaki eylemleri kapsamaktadır:

- Öldürme
- Toplu yok etme
- Köleleştirme
- Nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli
- Uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek hapsedme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme
- İşkence
- Irza geçme, cinsel kölelik, fuhşa zorlama, zorla hamile bırakma, zorla

³¹⁰ UN Genocide Prevention and the Responsibility To Protect, “Genocide” <https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide.shtml>

³¹¹ Beşiri, “Soykırım ve Soykırıma...”

³¹² UN Genocide Prevention and the Responsibility To Protect, “Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide”, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf

³¹³ “Soykırım nedir?”, *surgun.org*, 26.05.2018, <http://www.surgun.org/yazilar/9-soykirim-nedir>

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde, hiç kimsenin keyfi olarak tutuklanamayacağı ve sürülemeyeceği belirtilse de dünyada milyonlarca kişi bir ülke vatandaşlığının kendilerine sağlayabileceği güvenlik ve korumadan yoksundur.

kısırlaştırma veya benzer ağırlıkla diğer cinsel şiddet şekilleri

- Herhangi bir tanımlanabilir grup veya topluluğa karşı, herhangi bir eylemle veya mahkemenin yetki alanındaki herhangi bir suçla bağlantılı olarak siyasi, ırki, ulusal, etnik, kültürel, dinî, cinsel veya evrensel olarak uluslararası hukukta kabul edilemez diğer nedenlere dayalı zulüm
- Zoraki kayıplar
- Irk ayrımcılığı (*apartheid*)
- Kasıtlı olarak ciddi ızdıraplara ya da bedensel, zihinsel veya fiziksel sağlıkta ciddi hasara neden olan benzer nitelikteki diğer insanlık dışı eylemler³¹⁴

Soykırımın aksine, insanlığa karşı işlenen suçların belirli bir grubu hedeflemesi gerekmez. Bunun yerine, saldırının kurbanı, bağlılığına veya kimliğine bakılmaksızın herhangi bir sivil nüfus olabilir. Bir başka önemli ayırım, insanlığa karşı işlenen suçlar söz konusu olduğunda, genel olarak mevzubahis eylemde belirli bir niyetin olduğunu kanıtlamaya gerek olmamasıdır. Ek ayrımcılık niyeti gerektiren zulüm eylemi hariç, listelenen eylemlerden herhangi birini gerçekleştirmek için basit bir niyetin olması yeterlidir. Fail, sivil nüfusa yönelik saldırı ve eyleminin bu saldırının bir parçası olduğu bilgisiyle hareket etmiş olmalıdır.³¹⁵

İnsan özgürlüğü hayatta olmazsa olmazların arasında, belki de en başında gelmektedir. Ancak tarih boyunca insanların yaşam özgürlükleri ipotek altına alınmış ve pek çok kimse akla hayale gelmedik zor şartlarla karşı karşıya bırakılmıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde, hiç kimsenin keyfi olarak tutuklanamayacağı ve sürülemeyeceği belirtilse de dünyada milyonlarca kişi bir ülke vatandaşlığının kendilerine sağlayabileceği güvenlik ve korumadan yoksundur. 21. yüzyılın ilk çeyreğini tamamlamaya yaklaştığımız şu dönemde bile milyonlarca insan dinî ve siyasi tercihlerinden dolayı kendi ülkesinde ya da göç ettiği yerlerde özgürlüğünden mahrum bırakılmakta ve değersizleştirilmektedir. Doğu Türkistan da Çin tarafından topraklarına katıldığı 1949 yılından itibaren defalarca benzeri ihlallerin yaşandığı bir yer olmuştur, olmaya da devam etmektedir.

Yukarıda kavramsal açıdan ele alınan ve ilkelere belirtilen *insan hakları ihlalleri, soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçlar*, seçilmiş bir halka uygulanması açısından bütünüyle Doğu Türkistan halkı için geçerlidir; yani zikredilen tüm suçlar Doğu Türkistan'da Çin yönetimi tarafından işlenmektedir. Elinizdeki bu çalışma, olabildiğince özet bir şekilde bu üç konu bağlamında hazırlanmış ve anlatılanlar hak ve adalet anlayışından mahrum bir gücün nasıl insanlık tarihinin en kara sayfalarını yazabileceğinin bir delili olmuştur. Çin tarafından işlenen hak ihlalleri, soykırım suçu ve insanlığa karşı işlenen suçlar, aynı zamanda kimi menfaat ve hesaplarla bu zulme sessiz kalan tüm insanlık ailesine aittir! Çalışmada zikredilmeyen ya da sadece başlıklar vererek geçtiğimiz daha onlarca konu bulunmaktadır. Hülasa, Doğu Türkistan bugün dünya üzerinde bir insan olarak yaşamının en zor olduğu coğrafyadır. Orada bu zulüm ve sıkıntılarla yüz yüze bulunan insanlar açısından bir o

³¹⁴ "Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Tüzüğü", http://www.ceidzleme.org/ekutuphaneresim/dosya/459_1.pdf

³¹⁵ UN Genocide Prevention and the Responsibility To Protect, "Crimes Against Humanity", <https://www.un.org/en/genocideprevention/crimes-against-humanity.shtml>

kadar yıkıcı ve yaralayıcı olan şeylerden biri de 8 milyara yakın insanlık ailesinin Doğu Türkistan'daki kardeşlerine sırtını dönmüş olmasıdır. Unutulmamalıdır ki, bugün dünya üzerinde yaşanan gelişmelerden hiçbir ülke ya da topluluk bağımsız değildir ve bugün Doğu Türkistan'ın yaşadıkları yarım bir başka ülkenin gerçekleri olabilir!

Doğu Türkistan'daki hak ihlallerinin 21. yüzyıldaki kilometre taşlarına bakıldığında beş kırılma noktası göze çarpmaktadır:

- 11 Eylül 2001: ABD'deki İkiz Kulelere yapılan saldırı³¹⁶
- 5 Temmuz 2009: Urumçi olayları³¹⁷
- Mayıs 2014: Teröre Karşı Sert Darbe Kampanyası³¹⁸
- 1 Ocak 2016: Terörle Mücadele Yasası³¹⁹
- 29 Mart 2017: Sincan'daki Aşırılığı Yok Etme Yönetmelikleri'nin yürürlüğe girmesi³²⁰

Bu olaylar sonrasında, Nisan 2017'den itibaren Doğu Türkistan genelinde iyice sistematik hâle getirilen dünyanın en yaygın ve kalabalık toplama kampları açılmaya başlanmıştır. Her ne kadar birbiriyle ilintili olsa da bu tarihler aynı zamanda yeni safhaların başlatıldığı dönemleri de işaret etmektedir.

Kavramsal açıdan ele alınan ve ilkeleri belirtilen insan hakları ihlalleri, soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçlar, seçilmiş bir halka uygulanması açısından bütünüyle Doğu Türkistan halkı için geçerlidir; yani zikredilen tüm suçlar Doğu Türkistan'da Çin yönetimi tarafından işlenmektedir.

Çin, tutuklamaları “suçu önceden önleme prensibi” çerçevesinde gerçekleştirdiğini iddia ederek masumiyet karinesini hiçe saymaktadır. Yapılan incelemeler, toplama kamplarına alınan Uygur, Kazak, Kırgız ve diğer Müslüman etnik grup mensuplarının tamamına yakınının aslında hiçbir suçu olmadığını göstermektedir. Uygulanan yol ve yöntemlere bakıldığında, Çin yönetiminin hâlihazırda yaş ve cinsiyet ayırımı yapmaksızın bütün Uygurları ve Müslüman azınlıkları “suçlu” kabul ettiği, din ve geleneklerine bağlı olanları ise “terörist” olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Yayımlanan “75 aşırılık belirtisi” âdeta tüm Uygur ve diğer Müslüman azınlıkların hapisane ve toplama kamplarından geçeceğini teyit etmektedir!

³¹⁶ Çin, 11 Eylül 2001 sonrasında Doğu Türkistan'a müdahale etmek için ABD'nin “Teröre Karşı Küresel Savaş” kampanyasının en güçlü savunucularından olmuş ve ABD'nin Afganistan ve Irak'a girmesini onaylayarak, Doğu Türkistan'da Uygur halkı karşı yürüttüğü baskı politikalarını iyice arttırıp istemediği yapıları terör kapsamına sokmak için önemli bir fırsat yakalamıştır. Bu dönemde Doğu Türkistan'daki baskılar birkaç misli arttırılmıştır.

³¹⁷ 5 Temmuz 2009 tarihinde Çin'in Guangdong eyaletinde bir oyuncak fabrikasında çıkan kavgada Uygur işçilerin öldürülmesini protesto eden ve olayla ilgili bağımsız bir soruşturma açılmasını isteyen binlerce Uygur Urumçi'de sokaklara dökülmüştür. Çin'in 130.000 askerle müdahale ettiği gösterilerde 1.000 civarı Uygur katledilmiştir.

³¹⁸ Suriye'de savaşan Uygurlar ve Uygurlar tarafından Çin'de düzenlenen birkaç saldırı akabinde, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping “aşırı dincilik zehri” ile ilgili uyarıda bulunup radikal İslamcılığın ortadan kaldırılması için bu baskı siyasetinin uygulanması gerektiğini savunarak keyfi tutuklamalara zemin hazırlamıştır. Hazırlanan raporlarda, Doğu Türkistan'da yapılan tutuklamaların Uygur halkının yararı için olduğu iddia edilerek, 75 aşırıcılık belirtisi yayınlanmış ve insanlardan bu belirtilerden birini sergileyen kişileri ihbar etmeleri istenmiştir. Bunun akabinde Mayıs 2014'te Teröre Karşı Sert Darbe Kampanyası başlatılmıştır.

³¹⁹ 2016 yılında kabul edilen “Ulusal Terörle Mücadele Yasası”, ilgili hükümet birimlerine sadece silahlı operasyonlarını değil, eğitim ve propaganda çalışmalarını konusunda da faaliyetlerini arttırma direktifi vermiştir. Böylelikle Doğu Türkistan'daki her olay terörle irtibatlandırılarak cezalandırılabilir, olaylara müdahale sırasında polisler serbestçe ateş edebilir, gece baskınlarıyla tutuklama yapabilir, mahkeme kararı olmadan hapsedebilir hâle gelmiştir. Bu süreçte Doğu Türkistanlılar açık hedef yapılırken Müslüman halka topyekün terörist muamelesi uygulanmaya başlanmıştır.

³²⁰ Bu düzenlemelerin üçüncü maddesinde, “aşırılık” ilk defa resmî şekilde tanımlanmıştır. Buna göre aşırılık; “dinî aşırılıktan etkilenerek normal çalışmayı ve yaşamı reddetmek; aşırılığın etkisi altında normal olmayan görüş, dinî düşünce ve ifadelerle sahip olmak; helal kavramının genelleştirilmesi; düzensiz sakal bırakma ve isim seçimi; aşırılığın ifade eden diğer söz ve hareketler” gibi muğlak 14 maddede sıralanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Yıldırım, “Çin'deki Toplama Kampları...”

2016 yılı Ağustos ayında, Chen Quanguo'nun bölgeye atanmasıyla birlikte, yeni kurulan 7.500 civarı polis karakolu için Temmuz 2017'ye kadar 90.866 polis alımı yapılmış;³²¹ 2017 yılında, "Sincan'daki Aşırılığı Yok Etme Yönetmelikleri"nin yürürlüğe konulmasıyla da yeni tarz "aşırılığı yok etme" uygulamaları Çin yasalarında dayanak bulmuştur.

Doğu Türkistan'da hak ihlalleri siyasi, ekonomik, dinî ve kültürel haklar ve bunlarla ilgili olan her şeyi içine alacak şekilde genişletilmiştir. Oysa İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ilk maddesinde "Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar." denmektedir. Bugün Uygur halkı hemen hiçbir hak hususunda özgür değildir. Bir çadıra, pasaporta ya da birden fazla bıçağa sahip olmak, uzun sakal bırakmak ya da başörtüsü takmak, oruç tutmak yahut alkol ve sigara kullanmaktan kaçınmak, kişiye "aşırılıkçı" ve "terörist" damgası vurmak için yetip de artmaktadır. İnsanlar çocuklarına istedikleri ismi dahi verememekte, izin almadan akraba ya da arkadaşlarını akşam yemeğine veya sabah kahvaltısına çağırılmamakta, bir yakınları vefat ettiğinde yahut evlilik merasimlerinde örf ve âdetlerine uygun tören yapamamaktadır. İnsanlara hep bir şeyler emredilmektedir. Angarya olarak çalışmak için yüzlerce kilometre öteye hem de ulaşım ücretini de kendileri ödeyerek gitmek, tek kuruş maaş almadan haftalarca çalışmak ve yemeklerin ve kaldıkları yerin ücretini de karşılamak zorunda bırakılmaktadırlar. Bu listeyi daha da uzatmak mümkündür.

Üçüncü maddede ise "Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır." denmektedir. Bugün Doğu Türkistan'da en ucuz şey insan hayatıdır ve hiç kimse hayatından emin değildir! İnsanlar sokak sokak, cadde cadde yüksek teknoloji ürünü gözetleme sistemleri ve bunların uygulayıcısı 1.400'ün üzerinde güvenlik şirke-

ti marifetinde takip edilmektedir; kameralar bazen evinizin salonunda bazen sokağınızın başındadır. İnsanlar genişçe tanımlanmış terör yasası ve asker ve polise verilen olağanüstü yetkilerle her nerede bulunurlarsa bulunsunlar "terör zanlısı" olarak alınıp aile bireylerine bile bilgi verilmeden aylarca, bazen yıllarca tutulabilmektedir. Bu uygulamaya karşı ne tutuklunun ne de ailesinin Çin sınırları içerisinde hukuki çerçevede yapabileceği bir şey vardır! Zaten olsa bile sonuçları itibarıyla buna cesaret etmek pek de akıl kârı değildir! Hiçbir suçu bulunmayan insanlar, kendileriyle ilgili bir zan oluştu diye mahkeme edilmeksizin, savunma hakları gasp edilerek, masumiyet karinesi hiçe sayılarak gözetim merkezlerine ya da toplama kamplarına gönderilebilmektedir.

Beyannamenin dördüncü maddesinde "Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz; kölelik ve köle ticareti her türlü şekliyle yasaktır." denmektedir. Bugün toplama kamplarına konularak "zorunlu eğitim" verilen, sonra da Çin'in iç bölgelerinde ya da toplama kampları yakınlarına kurulan fabrikalarda 80.000 ila 500.000 arası Uygur, Kazak, Kırgız zorunlu işçi olarak ücretsiz ya da minimum ücretle en ilkel koşullarda çalıştırılmaktadır. Doğu Türkistan'da bu durum o kadar yaygındır ki, Çin'den ithalat yapan bazı ülkeler, şirketlerden ticari ürünleri için "zorunlu işçilerin ürettiği mallar olmadığına dair" sertifika istemeye başlamıştır. Çin'in 2023 hedefi ise zorunlu işçi sayısını 1 milyona çıkartmaktır!

Beşinci maddede, "Hiç kimseye işkence yapılamaz; zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez." denmektedir. Doğu Türkistan'da toplama kamplarından çıkmayı başarmış kişilerin şahitliklerinden öğrendiğimiz kadarıyla kamplarda yapılan işkencelerden bazıları şu şekildedir: Yaz aylarında sadece iç çamaşırıyla sıcak taş üzerinde, kış aylarında çıplak ayak buz üzerinde

³²¹ "A Summer Vacation in..."

bekletme, dövme, elektrik şoku verme, hastalık durumlarında müdahale etmeme, uykusuz bırakma, uzun süre hücre hapsinde tutma, uzun süre kelepçe ile bırakma, uzun süre kafasında siyah çuval olduğu hâlde bekletme, tuvalet ihtiyaçlarının giderilmesinin kısıtlanması, aşırı kalabalık odalarda tutma, aç ve susuz bırakma ya da sürekli yetersiz yiyecek verme, su tanklarına daldırma ya da soğukta mahkûmun üzerine soğuk su dökme, kadın tutukluların yüzlerinde ve vücutlarında sigara söndürme, bileklerinden asılan tutukluları bu hâldeyken copla dövme, acı verici değişik nesnelere dövme ve eziyet etme, yoğun ve parlak ışıkla körleştirme, uzun süre gergin pozisyonda tutma, günlerce hareketsiz bir şekilde kaplan koltuğu denen koltuklarda oturtma, elleri kelepçeli ve ayakları prangalı olarak dolaştırma, içerikleri belirtilmeyen ilaçlar vererek tutukluları bitkin ve itaatkâr hâle getirme, zorla kürtaj yapma, kısırlaştırma, tecavüze uğrayan birini izlemeye zorlama, toplu tecavüz.³²²

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 8, 9 ve 11. maddelerinde geçen kişinin yasal ve anayasal haklarının kullanımı, keyfe keder tutuklanamayacağı ve kendini savunma ve masumiyet karinesi gibi koşullar da Doğu Türkistan'daki Müslümanlara uygulanmamaktadır.

Beyannamenin 18 ve 19. maddelerinde zikredilen düşünce, din ve vicdan hürriyeti de Doğu Türkistan'da ipotek altındadır. Çin rejimi, dinî inancı Uygurları tamamen asimile etme önündeki en büyük engel olarak gördüğü için Doğu Türkistan'da Uygurlara yönelik dinî baskılar gün geçtikçe artmaktadır. Baskılar 1966-1976 yılları arasında yaşanan Kültür Devrimi'nden sonra en üst seviyeye ulaşmıştır.³²³ Bu dönemde

Bugün Doğu Türkistan'da en ucuz şey insan hayatıdır ve hiç kimse hayatından emin değildir! İnsanlar sokak sokak, cadde cadde yüksek teknoloji ürünü gözetleme sistemleri ve bunların uygulayıcısı 1.400'ün üzerinde güvenlik şirketi marifetinde takip edilmektedir; kameralar bazen evinizin salonunda bazen sokağınızın başındadır.

camii ve mescitlerin birçoğu yıkılmış veya eğlence mekânlarına dönüştürülmüştür. Kaynaklara göre 2016-2019 yılları arasında 10.000 ila 15.000 civarında camii, türbe ve diğer dinî yapı yıkılmıştır.³²⁴

İslami kıyafetler ile sakal ve bıyık dinî aşırılık olarak kabul edilerek yasaklanmıştır.³²⁵ Doğu Türkistan'da 18 yaşından küçükler camiye girememektedir. Yetişkinler için de camide kalabalık gruplar hâlinde ibadet etme, vaaz verme, uzun dua okuma ve bazı ayetlerin okunması konusunda kısıtlamalar bulunmaktadır. Memurların, işçilerin, ÇKP üyelerinin, öğrenci ve emeklilerin ibadet yerlerine gitmeleri ve ibadet etmeleri yasaktır; ibadet ettiği tespit edilenler işten atılmakta, gözetim altına alınmakta veya para cezasına çarptırılmaktadır. Benzer şekilde kadınların ibadet etmesi, özel şahıslar tarafından dinî okul veya kurs açılması, öğrencilerin dinî kurs ve okullarda okumaları yasaktır; bütün bu kişilerin dinî bir eğitim aldıkları veya ibadet ettikleri tespit edildiğinde cezalandırılacakları ve öğrencinin okul müdürü, sınıf sorumlusu ile

³²² "Çin'in Doğu Türkistan'da kurduğu kampları anlattı: 15 ay güneşi görmedim, her anı işkenceydi", 06.07.2019, <https://www.indyurk.com/node/48661/d%C3%BCnya/%C3%A7in%E2%80%99-do%C4%9Fu-t%C3%BCrkistan%E2%80%99da-kurdu%C4%9Fu-kamplar%C4%B1-anlatt%C4%B1-15-ay-g%C3%BCne%C5%9Fi-g%C3%B6rmedim-her-an%C4%B1>; <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/cecc-01072020190715.htm>; Ioanes, "Rape, medical experiments..."

³²³ HRW, "Eradicating Ideological Viruses..."

³²⁴ "Çin Heytgâh Camii'nin Motiflerini Söktü", *Türkistan Press*, 28.05.2020, <http://turkistanpress.com/page/cin-heytg%C4%B1h-camii-nin-motiflerini-soktu/1776>

³²⁵ "China Uighurs: Xinjiang..."

Çin, neredeyse bütün Uygur ailelerin erkeklerini toplama kamplarına alarak nüfus artışını kasıtlı olarak engellemekte, kamplarda kadın-erkek herkesi kısırlaştırmak suretiyle sonraki doğumları da ipotek altına almaktadır. İnsanlar ayrıca hem genel olarak gördükleri hem de özellikle cinsel organlara yönelik işkencelerden dolayı da üreme fonksiyonlarını yitirmektedir.

anne ve babası hakkında soruşturma açılacağı benzer yönetmeliklerde ifade edilmektedir. Çin yönetimi bugün Uygurların Ramazan ayında oruç tutmasını ağır suç saymakta, alkol kullanmamayı dinî aşırılık olarak görmektedir. Söz edilen tüm ibadet ve eylemler yasaklar içerisine girdiği için bunlardan birini yapanlar da sorgusuz sualsiz toplama kampları ile cezalandırılmaktadır.

Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 2. maddesine göre soykırım; millî, etnik, ırki veya dinî bir grubu, sırf bu niteliği nedeniyle kısmen veya tamamen yok etmek kasıtlı olarak yukarıda maddeler hâlinde sayılan fiillerin işlenmesidir.

Burada zikredilen; grup üyelerinin öldürülmesi, bedensel veya zihinsel zarar verilmesi maddeleriyle ilgili olarak tamamen karartma altındaki toplama kamplarında yaşananlara dair tanıkların anlattıkları dışında somut bir belge bulunmamaktadır. Konuşabilenlerin %70 kadarı da Kazakistan'a sığınan Kazak kökenli Müslümanlardır ve toplama kamplarındaki Kazak nüfusun Uygurlara oranla oldukça az olduğu malumdur. Uygurlar ise akrabalarının zarar görmesi endişesiyle genellikle sessiz kalmayı tercih etmektedir. Ancak özellikle son

dönemde Uygur Müslümanların, akrabalarının fotoğraflarıyla birlikte sosyal medya üzerinden yaptıkları "kayıp" paylaşımlarında artış gözlemlenmektedir ki, bu paylaşımlar hem delil hem de dünyanın konuyla ilgili olarak bilgilendirilmesi vazifesi görmektedir. Atajurt İnsan Hakları Derneği ve HRW benzeri hak örgütlerinin çabalarıyla bu kişiler tanıklıklarını paylaşabilmişlerdir. *shahit.biz* adlı internet sitesinde 9.000'e yakın mağdurun kayıp ilanına ve kişisel bilgilerine yer verilmektedir.³²⁶

Sözleşmenin "Grup içinde doğumları bilinçli olarak önlemeye yönelik tedbirler dayatmak" maddesiyle ilgili de kanıtlanmış ciddi deliller bulunmaktadır. Çin, neredeyse bütün Uygur ailelerin erkeklerini toplama kamplarına alarak nüfus artışını kasıtlı olarak engellemekte, kamplarda kadın-erkek herkesi kısırlaştırmak suretiyle sonraki doğumları da ipotek altına almaktadır. İnsanlar ayrıca hem genel olarak gördükleri hem de özellikle cinsel organlara yönelik işkencelerden dolayı da üreme fonksiyonlarını yitirmektedir.

Kısırlaştırma ve zorunlu kürtaj politikalarının tarihi Doğu Türkistan'da oldukça eskidir. Anneler "kota dışı çocuklarını" zorunlu olarak aldırırken kendilerine sorulmaksızın kısırlaştırma işlemi de yapılmaktadır ve bu açık bir soykırım uygulamasıdır! Bu insanlar nesillerini devam ettirememekte ve aile hayatını sürdürmemektedir.

Çin'in 2014 yılından itibaren başlattığı ve 2017 yılında iyice sistematik hâle getirdiği Aile Olmak projesi de insanlık dışı bir yöntem olarak toplama kamplarında yaşanan her türlü baskı ve asimilasyon uygulamasının tüm Uygur ve Müslüman kökenli hanelere yayılmış hâlidir. 1 milyondan fazla Çinli memurun yatılı olarak ailelerin yanında kalması, aile mahremiyetini ayaklar altına almakta, hane halkına yönelik taciz ve tecavüz vakaları yaşanmaktadır. Ancak

³²⁶ Xinjiang Victim Data Base, <https://www.shahit.biz/eng/>

bu fiili işleyen şahısların çoğunlukla devlet görevlisi olmasından dolayı aileler bu kişilere karşı yasal bir süreç başlatamamaktadır. Bu konuda şikâyet oluşturmaya çalışan ailelere ise, evlerinin zorunlu misafirlerinin “gönüllerini hoş etmeleri tavsiyesi” yapılmaktadır. Zira bu kişiler hazırladıkları raporlarla ev halkının diğer üyelerini de kolayca toplama kamplarına gönderebilmektedir. Ayrıca evin kızının uzun etek giymesi ya da evde “selamun aleyküm” şeklinde selam verilmesi de aşırılık alameti olarak görülmektedir!

Ruanda için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin verdiği 1998 tarihli “Akayesu Kararı”, tecavüzün korunan bir grubun üyelerine ciddi bedensel ve ruhsal hasar verecek bir metot olarak uygulanmasının soykırım suçunu oluşturduğuna hükmederek bir dönüm noktası olmuştur. Buna ek olarak kararda, tecavüzün bir gruptaki doğumları engelleme aracı olarak da kullanılabilmesi belirtilmiştir. Örneğin, etnik kökenin babanın kimliğine göre belirlendiği toplumlarda bir kurbanı onu hamile bırakmak üzere tecavüz etmek, kurbanın kendi grubuna dâhil bir çocuk doğurmasını engelleyebilmektedir.³²⁷

Buraya kadar sıralananlara ilaveten uzun yıllardır Çinlilerle zorla evlendirilen Uygur kızları, Doğu Türkistan dışına çalışmak için gönderilenler, 1 Ocak 2016 Terörle Mücadele Yasası sonrası bölgeden göç ettiği rapor edilen 2.805.000 kişi ile bölgedeki nüfus artışı ciddi bir şekilde engellenmektedir. Uygurların boşalttığı köy, kasaba ve şehirlere ise Han Çinli yerleşimciler çok geniş imkânlar ve iş garantileriyle getirilerek yerleştirilmektedir.

Soykırım Sözleşmesi'nin son maddesi olan “Gruba ait çocukları bir başka gruba zorla nakletmek” uygulaması Doğu Türkistan'da yoğun olarak görülmektedir. Bölgede bir çocuğun ebeveyninden herhangi biri toplama kampı-

Çinlilerle zorla evlendirilen Uygur kızları, Doğu Türkistan dışına çalışmak için gönderilenler, 1 Ocak 2016 Terörle Mücadele Yasası sonrası bölgeden göç ettiği rapor edilen 2.805.000 kişi ile bölgedeki nüfus artışı ciddi bir şekilde engellenmektedir. Uygurların boşalttığı köy, kasaba ve şehirlere ise Han Çinli yerleşimciler çok geniş imkânlar ve iş garantileriyle getirilerek yerleştirilmektedir.

na gönderilmişse, BM Çocuk Hakları ve Çin Yetimhane Kanunu'na mugayir olarak, çocuklar diğer ebeveyn ya da akrabalarının gözetimine bırakılmayarak yetimhanelere, çocuk bakım merkezlerine ve yatılı okullara alınmaktadır. Çocuğun toplama kampında olan ebeveyninden herhangi biri kamptan çıksa dahi çocuğun nerede, hangi yetimhane ya da merkezde bulunduğunu öğrenmesi ancak tesadüflere kalmıştır. Bu konuda çocuğun yakınlarının yapabileceği hemen hiçbir şey yoktur.

Doğu Türkistan'daki çocuk yetiştirme merkezlerinin toplam sayısının 7.778; merkezlerdeki güvenlik görevlisi ve öğretmenlerin sayısının ise toplam 92.200 olduğu belirtilmektedir. Merkezlerde ayrıca “Özel Görevli” statüsünde 59.400 kişi bulunmaktadır. Görevli sayıları dikkate alındığında söz konusu merkezlerde yaklaşık 2 milyon çocuğun tutulduğu tahmin edilmektedir!

2017 verilerine göre Doğu Türkistan'da tüm ortaokul öğrencilerinin %40'ının yani 497.800'ünün zorunlu dilin Çince olduğu yatılı okullara yerleştirildiği belirtilmektedir. Her ne kadar Çin inkâr etse de bu bilgi “çocuk kamplarının” varlığını

³²⁷ “Soykırım nedir?”

doğrulmaktadır. Bu merkezlerin yapısal olarak toplama kamplarından farkı bulunmamaktadır. Kesinlikle ziyaretçi kabul edilmeyen merkezler; dikenli teller, çitler ve gözetleme kameraları ile çocukların güvenliklerinin sağlanmasından ziyade bir gözaltı merkezini andırmaktadır.

Hasılı, hem anaokullarında bulunan hem de ilk ve ortaöğretim çağındaki çocukların tamamının

yatılı olmaları, velililerinin isteği hilafına belli alanlarda toplanmaları, aile ve yakınlarının kültürel etki alanlarınının uzak tutulmaları bir soykırım suçu oluşturmaktadır. Ayrıca bu çocukların tamamının iğne ve ilaçlarla kısırlaştırılmış olma ihtimali de vardır ki, bu durum, mevcut soykırım suçunu daha da ağır hâle getirmektedir.

Uygur Kimlik ve Kültürüne Yapılan Saldırıları: Kültürel Soykırım

“Kültürel soykırım” bir toplumla bütünleşmiş ya da toplum tarafından uzun yıllardır yaşatılabilen gelenek, görenek, din ve inanışlarından mütevellit değer ve pratiklerin, hâkim güç ya da güçler tarafından zarara uğratılması, değiştirilmesi ya da toptan yok edilmesi için askerî gücün de kullanıldığı bir soykırım türüdür. Temelde amaç, hâkim güce ait kültürün soykırım yapılan coğrafya ve etnik-dinî gruba benimsetilmesi ya da dayatılmasıdır.

Kültürel soykırım kapsamına giren eylemler arasında diğer etnik dillerin yok edilmeye çalışılması, diğer etnik gruplara ait tarihî kalıntıların ve mezarlıkların tahrip edilmesi, psikolojik olarak aşağılık kompleksi aşılama, tarihi saptırma gibi faaliyetler sayılabilir. Kültürel soykırımda amaç, bir milletin millî duygularını yıkmak, halkını aşağılık kompleksine sokmak; tarihî, kültürel ve sosyal iç dinamiklerini bozmak ve bu doğrultuda kendi etnik grubuna katılmasını sağlamaktır. Tarihin birçok döneminde kültürel soykırım uygulamaları ile karşılaşmıştır. Tarih sahnesinden silinen birçok etnik grubun bu tür uygulamalara maruz kaldığı bilinmektedir.

Soykırım kavramının oluşturulmasında katkıları bulunan Hukukçu Rafael Lemkin'e göre soykırım; sadece bir milletin ya da etnisitenin temsilcilerinin yok edilmesi değil, aynı zamanda onun kültürel ve millî değerlerinin de ortadan kaldırılmasıdır. Fakat kültürel soykırım kavramına 1948 yılında BM tarafından kabul edilen soykırım konvansiyonunda yer verilmemiştir. Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 2. maddesinde zikredilen beş yasak eylemden biri olmadıkça ve soykırım maksadıyla bu fiiller işlenmedikçe, bu uygulamalar statüde kullanılan soykırım tanımına girmemektedir. Mevcut hâliyle uluslararası hukuk soykırımı fiziksel veya biyolojik imha ile sınırlamaktadır.³²⁸ Kültürel soykırım olarak nitelendirilen eylemler arasında sayılan çocukların zorla ailelerinden uzaklaştırılması ise bir soykırım türü olarak belirlenmiştir.

Kültürel soykırım olarak nitelendirilen eylemler genellikle kitlesel şiddetin yanında ya da ona öncü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kültürel kimliğin yok edilmesi için gerçekleştirilen şiddetsiz eylemler genellikle soykırım niteliğindeki bir toplu katliamın kasti olarak işlendiğini kanıtlama vazifesi

³²⁸ Leora Bilsky, Rachel Klagsbrun, “The Return of Cultural Genocide?”, European Journal of International Law, 23.09.2018, <https://academic.oup.com/ejil/article/29/2/373/5057075>

görmektedir. O da toplumdakilerin evlenme, çocuk sahibi olma, özgürce eğitim alma gibi hakları üzerindeki onlarca yıl süren kısıtlamalar sonrası gerçekleşmektedir. Acımasız bir kampanyanın parçası olarak işlenen vahşetler gibi görülebilen bu durum, toplumun kimliğini ortadan kaldırmanın uzun süren aşamaları bağlamında ele alındığında, soykırım olarak görülmeye başlar.³²⁹

Doğu Türkistan'da kültürel soykırım süreci yeni değildir. 1958'de hayata geçirilmeye çalışılan İleriye Doğru Büyük Atılım ve 1966 ile Mao'nun ölüm yılı olan 1976 tarihleri arasında devam eden Kültür Devrimi, Çin ve Doğu Türkistan için oldukça yıkıcı olmuştur. Büyük Atılım projesinde 26.000 komüne yerleştirilen yaklaşık 500 milyon köylüden en az 30 milyonu ölürken, Kültür Devrimi'nde yine "halk düşmanları" olduğu öne sürülen muhalif unsurlar toplama kamplarına gönderilmiştir.³³⁰

Kültür Devrimi, Doğu Türkistan'da da üniversitelerde, eğitimde, basında, sanatta, edebiyatta ve diğer kültürel alanlarda Komünist rejimi eleştiren muhaliflere yönelik büyük bir ideolojik temizlik hareketine dönüşmüştür. Uygurların geleneksel başlıkları olan doppanın kullanımı dahi yasaklanmış, önde gelen Müslüman liderler, âlimler, din adamları saldırıya uğramış ve sakallarını kesmeye zorlanmıştır. Camiler, ibadethaneler, türbe ve ziyaretgâhlar, mezarlar ve benzeri tarihi değeri bulunan yapıların çoğu kapatılmış, bir kısmı tahrip edilmiş veya yıkılmış, geri kalanı da depo, ahır vb. amaçlar için kullanılmıştır. Kültür Devrimi'nin başlangıcından itibaren 10 sene boyunca, Çin'in geri kalanında olduğu gibi, Doğu Türkistan'da da tüm seviyelerdeki eğitim kurumları kapalı tutulmuştur.

Kültürel soykırım olarak nitelendirilen eylemler genellikle kitlesel şiddetin yanında ya da ona öncü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kültürel kimliğin yok edilmesi için gerçekleştirilen şiddetsiz eylemler genellikle soykırım niteliğindeki bir toplu katliamın kasti olarak işlendiğini kanıtlama vazifesi görmektedir.

Bilhassa üniversiteler çalışamaz hâle gelmiş, entelektüeller "arınmaları" için çalışma kamplarına gönderilmiştir.³³¹

Bugün de Doğu Türkistan'da âdeta bir *dejavu* yaşanmakta, tıpkı Büyük Atılım ve Kültür Devrimi süreçlerinde yaşananlar ve belki de daha fazlası, Çin tarafından bölgenin Müslüman halklarına tekrar yaşatılmaktadır. Çin yönetiminin uygulamaları tüm bölgeyi kapsarken, kültürel soykırımın yeni merkez üsleri, 3 milyon insanın tutulduğu toplama kampları olmuştur. Kamplarda bulunan insanlardan kendi dillerini unutmaları, Çin dilini öğrenmeleri ve konuşmaları istenirken, Uygurca konuşan kişiler ağır cezalara çarptırılmaktadır. Çin dil ve kültürünün zorla kabul ettirilmesinin hem Çinlileştirme hem de Uygur kültürünü ve İslam inancını reddetmeye zorlama gibi amaçları da bulunmaktadır.³³²

Tutuklular eski yaşam tarzlarının yanlış olduğunu kabul etmeleri için zorlanmakta, "pişmanlık ve itiraf" için türlü baskılar uygulanmaktadır. Bu kamplarda aylarca ve yıllarca her gün beyin yıkama seansları

³²⁹ "Çin, Doğu Türkistan'da Şimdilik Kültür Soykırımı Yolunu Tuttu, Ya Sonra", *Türktoyu*, 2019, <https://www.turktoyu.com/cin-dogu-turkistan-da-simdilik-kultur-soykirimi-yolunu-tuttu-ya-sonra>

³³⁰ Tuna, *Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık*.

³³¹ Tuna, *Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık*.

³³² Yıldırım, "Çin'deki Toplama Kampları..."

gerçekleştirilirken, bu süre boyunca kendi kimlik ve kültürlerine ait unsurlardan uzak kalan mahkûmlar ruhsal ve fiziksel anlamda güçlerini kaybetmekte ve bu yoğun saldırılara boyun eğmek zorunda kalmaktadırlar. BM Irkçılık Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi Başkan Yardımcısı Gay McDougall, 13 Ağustos 2018 tarihli Cenevre oturumunda, Sincan'ı "hakların olmadığı bölge" (*no rights zone*) olarak nitelendirip, burada yaşananlarla ilgili endişelerini dile getirmiştir.³³³

McDougall konuyla ilgili şunları söylemiştir:

"Sincan Uygur azınlık mensuplarının yanı sıra Müslüman olarak tanımlanan diğer etnik gruplar, toplama kamplarına gizlilik içinde konuldular ve bu insanlar etno-dinî kimliklerinden başka hiçbir şey gerekçe gösterilmeksizin devlet düşmanı olarak muamele gördüler. Etnik Uygurların ve diğer Türk Müslüman azınlıkların kitlesel olarak alıkonulduğuna ilişkin raporlara göre, aşırılık karşıtı merkezlerde 1 milyondan fazla insanın tutulduğu ve 2 milyon kişinin de siyasi ve kültürel beyin yıkama programları için sözde 'yeniden eğitim kamplarına' konmak istendiği tahmin ediliyor. Gözaltında tutulanların tümü, haklarında dava açılmamış, çoğunlukla daha önce bir suçla itham edilmiş, bir mahkemede yargılanmamış kişilerdir ve tutukluluklarının yasallığına itiraz etme fırsatı dahi bulamamışlardır."³³⁴

Uluslararası toplumun da çok iyi tarif ettiği üzere toplama kamplarındaki beyin yıkama

seansları oldukça yoğundur. Kamplarda geçen sıradan bir güne bakıldığında, kültürel soykırımın boyutu daha da net anlaşılmaktadır.³³⁵

Doğu Türkistan'da kültürel anlamda gerçekleştirilen soykırım uygulamaları tüm çalışma boyunca anlatıldığı için burada vaka vaka tekrar ele alınmayacak, ihlaller sadece başlıklar hâlinde verilecektir.

- Uygur ve Müslüman kimliğinin yok edilmesine dair beyin yıkama faaliyetleri
- "Tüm etnik guruplar tek bir ailedir" propagandası ile "beş görüş" adı verilen Çin devletini, Çin ulusunu, Çin kültürünü, ÇKP'yi ve Çince sosyalizmi tanımak adı altında alenen Çinleştirme faaliyetlerinin yürütülmesi
- Çocukların anaokulu, ilk ve orta öğretimde zorunlu yatılı olarak alıkonulup beyinlerinin yıkanması
- Aile Olmak projesiyle Uygur aile yapısı ve mahremiyetine yapılan saldırılar ve evlere yerleştirilen ÇKP üyesi memurlar marifetiyle mevcut din ve kültürden uzaklaştırma ve beyin yıkama faaliyetleri
- "Bulaşıcı bir hastalık" olarak görülen dinî değerlerin tamamına yönelik saldırılar
- Doppa adı verilen şapka dâhil Uygur kültürünü temsil eden tüm kılık kıyafetin yasaklanması
- Doğu Türkistan'ın ve İslam kültürünün sembollerinin yasaklanması
- Kur'an-ı Kerim'in değiştirilmesi hareketleri

³³³ James Leibold, "Despite China's denials, its treatment of the Uyghurs should be called what it is: cultural genocide", *The Conversation*, 24.07.2019, <https://theconversation.com/despite-chinas-denials-its-treatment-of-the-uyghurs-should-be-called-what-it-is-cultural-genocide-120654>

³³⁴ UN Human Rights Office of the High Commissioner, "Committee on the Elimination of Racial Discrimination reviews the report of China", <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23452&LangID=E>

³³⁵ Kamplardaki yaşam koşullarının anlatıldığı bölümde mahkûmların bir günlük programı ayrıntısıyla verilmiştir. Ayrıca bk. Birrel, "China's concentration camps..."

- Cami, medrese ve İslam kültür ögesi eserlerin yıkılması; ahır, diskotek ve bar olarak amaç dışı kullanımları dâhil olmak üzere yapılan saldırılar
- Bir Kuşak Bir Yol projesi güzergâhında bulunan Müslümanlara ait köy ve kasabaların tüm kültürel ve tarihî dokularıyla birlikte yerle bir edilmesi ve bu yerlerin ahalisinin farklı bölgelere sürgün edilmesi
- 18 yaşından küçüklerin, memur, işçi, ÇKP üyeleri, öğrenci ve emeklilerin ibadet yerlerine girmesi ve ibadet etmesinin yasaklanması, bu yerlere gittiği ve ibadet ettiği tespit edilenlerin cezalandırılması
- Ramazan ayında oruç tutmanın yasaklanması ve insanların oruç tutmadıklarından emin olmak için okul ve iş yerlerinde bir şeyler yiyip içmeye zorlanması
- Hac ve umreye gidişlerin sınırlandırılması ve yasaklanması
- Müslümanlara ait mezarlıkların yok edilmesi ya da taşınması
- Müslüman ahaliye domuz eti yedirme ve alkol kullandırma
- Çocukların sünnet ettirilmesinin yasaklanması
- Uygur esnafa dükkânlarında zorla alkol satışı yaptırma
- Evlilik ve cenaze törenlerinin örfe uygun yapılmasının yasaklanması
- Müslüman memurlara ölümleri sonrasında naaşlarının yakılması için belge imzalatılması ve ahalinin cenazelerinin yakılması
- Türk kızlarının zorunlu olarak Çinli erkeklerle evlendirilmesi
- Toplumun lider ve aydınlarının, akademisyenlerin toplama kamplarına kapatılmak suretiyle topluma yön verecek isimlerden toplumun mahrum bırakılması
- Dinî ve millî bayramların yasaklanması
- Ürünlerin “helal” olarak etiketlenmesinin yasaklanması ve helal etin Müslümanların yemesi haram olan domuz etiyle birlikte satılması
- Çin Anayasası’nda Uygurlara verilmiş anadilde eğitim hakkının yasaklanması ve Çincenin tüm okullarda zorunlu dil hâline getirilmesi
- Uygur alfabesinin sürekli olarak değiştirilerek okuryazar oranının düşürülmesi
- Uygurca dinî ve millî eserlerin ve Kur’an-ı Kerimlerin toplanarak yakılması, bu eserleri okumanın ve bulundurmanın yasaklanması, buna mugayir davrananların hapis cezasına çarptırılması
- Uygur ve diğer Müslüman azınlığa ait medya organlarının kapatılması, yurt dışından yayın yapan medya organlarına erişimin yasaklanması
- Uygurca eserlerin bulunduğu kütüphanelerin kapatılması
- Millî ve dinî kimliği çağrıştıracak isim ve sembol kullanmanın yasaklanması
- Üniversitelerde fırsat eşitsizliği uygulaması ve ayrıca yurt dışında eğitim gören Uygur gençlerin zorunlu olarak toplama kamplarına alınması
- Toplama kampına alınan Müslümanların tek tip hapisane kıyafetleri içerisinde, saçları kazınmış ve elleri kelepçeli olarak tren garlarında, otobüs terminalerinde teşhir edilerek alenen tahkir edilmesi ve aşağılanması

ŞAHİTLİKLER

*Ne çok acı var!
Hatırlamak mı yoksa
unutmak mı en doğrusu?*

Çin'in kamp ziyaretlerinden birine katılmıştı gazeteci ve her şeye ikna olmak üzereydi. Zaten her şey apaçık gün gibi ortadaydı. Ne kadar da ulvi bir iş yapıyordu Çin! Hiçbir ülkenin tarihte yapamadığı şeylerdi bunlar!

Köyünden başka bir yer görmemiş 15 yaşındaki Fatıma'yı da 88 yaşındaki Abdülkadir dedeyi de her türlü aşırılık ve terör düşüncesinden kurtarmak için gönüllü olmuştu...

Evet büyük devletti Çin!

Hepsi, yüz binlercesi, milyonlarcası mesleki eğitim merkezine alınmıştı, üstelik burada parasız yatılı olarak okuyacaklardı!

Üç öğün yemeği ayağına gelecekti Fatma'nın ve bugün olduğu gibi şarkılar türkülerle, dans ve eğlence ile gençliğinin en güzel günlerini yaşayacaktı burada şüphesiz...

Bugünleri unutması asla mümkün olmayacaktı...

İşte her şey gözlerinin önünde olup bitiyor; şarkılar söyleniyor danslar ediliyor ve hayatında hiç görmediği figürler ustaca sergileniyordu!

Keşke hiç bitmesin, hep böyle bir hayat sürsündü...

Gazeteci öyle müsterih, öyle de pişmandı!

Pişmandı çünkü Çin dışarıda, dünyanın geri kalanında, envai çeşit iftiralarla yıpratılmaya çalışılmış, yıllar yılı hakkında en ağır cümleler kurulmuştu! Bunun pişmanlığı az bir şey değildi!

Gazeteci mutlu bir günün sonunda buraya birlikte geldiği grupla kamptan ayrılmak üzereydi ki, kampı çevreleyen binalardan birinin duvarının bir köşesinde, mahkûmlardan biri tarafından yazıldığı besbelli olan bir yazıya ilişti gözleri. Önlenez bir duygu ile bu yazıyı okumak istedi: "Kalbim, lütfen dayanmaya devam et!"

Yaşanmış bir toplama kampı ziyaretini biraz da hayal gücünü kullanarak hikâye etmek istedik. Anlatmaya çalıştığımız, dünyanın bu basit oyuna kandığı değil elbet. Gerçekten biraz akli olan ve azıcık da vicdanı bulunan, oksijen kullanarak solunum yapan her dünyalı, o kamplarda tuhaf şeyler olduğunu kabul edecektir!

Sadece internetteki kaynaklardan yapılacak hızlı bir araştırmayla dahi birçok bilgiye ulaşmak mümkün. Devlet, medya, STK'lar, BM, AB, İİT ve diğer çatı kurumlar da muhakkak ki işlenen bu zulümlerden haberdar. Hak, hukuk ve adalet sağlayıcı kurumlar gerekli olduğunda çalıştırılmıyorsa tüm insanlık olarak iflas etmişiz demektir.

Bu bölümde Çin'deki toplama kampları gerçeğinin biraz daha net görülmesini sağlayacak şahitliklere yer verilmiştir:

"20 mahkûm küçük bir odada yaşıyorduk. Bileklerimizde kelepçe, başlarımız kazınmış. Her hareketimiz kamerayla izleniyordu. Odanın köşesinde tuvalet olarak kullandığımız bir

kova vardı. Günlük rutinimiz sabah 06.00'da başlıyordu. Çince öğreniyor, ÇKP marşları ezberliyor ve kabahatlerimizi itiraf ediyorduk. Aramızda çok genç olanlar da vardı, yaşlılar da. Yemekler çok az ve hep aynıydı: çorba ve bir dilim ekme.

Burada işkence için bolca malzeme vardı: tırnaklarımıza çaktıkları çiviler, tırnaklarımızı çekmek için kerpetenler... Bir de elektrik verdikleri karanlık bir oda vardı... Biz oraya kara oda diyorduk.

Hiçbirimiz mahkeme edilmemiştik ama cezamız sabitti. Sürekli hap veriyor, iğne vuruyorlardı. Bunun hastalıkların önlenmesi için olduğunu söylüyorlardı ama biz içten içe ellerinde bir kobay olduğumuzu biliyorduk. Belli ki, tıbbi deneylerini üzerimizde yapıyorlardı. Şuurumuzu yitiriyorduk. İyice unutkan olmuştuk. Bazı erkekler aldıkları ilaçların tesiriyle iktidarsız hâle gelmişti. Kadınlarsa rutin olarak tecavüze uğruyorlardı.”³³⁶

“Bir gün polis bize, eğitimimizin başarılı olup olmadığını kontrol edeceklerini söyledi ve 200 mahkûmu bir araya topladılar. Kadınlardan birine günahlarını itiraf etmesini söylediler. Kadın önümüzde durdu ve kötü birisi olduğunu, fakat şimdi Çince öğrendiği için daha iyi bir insan hâline geldiğini söyledi. Konuşmasını tamamladığında polisler soyunmasını istediler ve herkesin gözü önünde birbiri ardınca ona tecavüz ettiler. Tecavüz ederken de bizim nasıl tepki verdiğimizi kont-

rol ediyorlardı. Başını çeviren veya gözlerini kapatan, öfkeli ya da şok olmuş görünenlerin tamamını aldılar ve onları bir daha görmedik. Berbattı. Çaresizlik hissini, ona yardım edemeyişimi asla unutmayacağım, Bu olaydan sonra geceleri uyumak benim için çok zordu.”³³⁷

Sayragul Sauytbay

“Derslere geç girmek de dâhil olmak üzere, kamp kurallarına uymamak 12 saat boyunca kelepçe takılmak suretiyle cezalandırılıyor. Tutuklular genelde Uygur ya da Kazak. Bu kişiler ya dindar oldukları ya yurt dışında bulunan birisi ile bağlantı kurdukları ya da Çin dışındaki bir ülkeyi ziyaret ettikleri için kampa alınmıştı.

“Sorgulama sırasında ağır işkence gördüm. Ufacık hücrelerde çok sayıda insanla bir arada tutuldum. İnsanları intihara sürükleyen Komünist Parti rejiminin acımasız uygulamalarına maruz kaldım. Metal bir sandalyeye zincirlenerek üç gün boyunca uyutulmadım. Hareket ettikçe demirler vücuduma batıyordu. Çince marş ezberlemek ve söylemenin yanı sıra komünist doktrin okumak zorunda bırakıldım.”³³⁸

Kayrat Samarkand

Ayrıca beyin yıkama seanslarına tabii tutulduğunu söyleyen Kayrat Samarkand, bütün bu işkenceler sebebiyle üç ay sonra dayanamayıp kendini öldürmek için başını duvarlara vura vura bayıldığını ve bilincini kaybettiğini anlatmıştır. Röportaj yapılan kişiler, kampların sisteminin fiziksel ve psikolojik işkence uygulamak üzere kurulduğunu belirtmişlerdir. Sevdikleri insan-

³³⁶ Alıntılar “yeniden eğitim kamplarından” kaçmayı başaran bir öğretmen olan Sayragul Sauytbay’ın ifadesinden derlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Birrell, “Inside China’s concentration camps...”

³³⁷ David Stovrau, “A Million People are Jailed at China’s Gulags. I Managed to Escape. Here’s What Really Goes on Inside”, *Haretz*, 17.10.2019, <https://www.haaretz.com/world-news/.premium.MAGAZINE-a-million-people-are-jailed-at-china-s-gulags-i-escaped-here-s-what-goes-on-inside-1.7994216>

³³⁸ Adeel Malik, “Muslims inmates in China detention camp, forced to eat pork, drink alcohol and physical tortured as some commit suicide”, Muslim Council of Hong Kong, 19.05.2018, <https://muslimcouncil.org.hk/muslim-inmates-in-china-detention-camp-forced-to-eat-pork-drink-alcohol-and-physically-tortured-as-some-commit-suicide/>

ları, eşyaları ya da hoşlandıkları şeyleri en ağır şekilde eleştiren tutuklular ödüllendirilmekte, bunu yapmayı reddedenler hücre cezası, dayak ve aç bırakılma ile cezalandırılmaktadır.

“Kamplara alınanların birçoğu bilim adamı, sanatçı ve entelektüellerden oluşuyor. Bu eğitimli kişileri yeniden eğitmeye gerek var mı? Bütün gün güneşin altında aç, susuz ve ayakta bekletiyor, köpekleri üzerimize salıyor, gün boyu her şeyimizi ÇKP'ye borçlu olduğumuzu tekrarlatıyorlardı. Ne olduğu belli olmayan yemekleri alkolle birlikte almamızı şart koşuyorlardı.”³³⁹

Habibullah Aziz

“İslam'a kesinlikle inanmamam gerektiği söylendi. Boyun eğmek zorunda kaldım. Bir de Allah'a inanmadığımı ve dini reddettiğimi belirten bir belge imzaladım. Eğer bunu yapmasaydım şartlar çok daha ağır hâle gelecekti. Tüm Müslümanları, dini inkâr ettiklerini beyan eden bir belge imzalamaya mecbur ediyorlar.”³⁴⁰

Gülziya Mogdunkyzy

“2015 yılında Güney Hoten'de kamplarda kaldım. Güneş doğmadan bir saat önce uyanıp, sıraya geçip sabah sporu olarak koşmaya başlamak için sadece bir dakikamız vardı. Yeterince hızlı koşamayanların cezalandırılması için özel bir oda bulunur ve bu kişiler odada tekmeler ve kemerle dövülürdü. Ben 2015 yılının sonlarında bir ay boyunca burada tutuldum. Sonra bir şekilde Türkiye'ye kaçmayı başardım ama şu anda 74 yaşındaki babam ve sekiz kardeşim toplama kamplarında.”³⁴¹

Ablet Dursun Tohti

2014 yılında bir cenazede Kur'an'dan bir ayet okuduğu gerekçesiyle tutuklanan Abdusselam Muhammed de toplama kamplarına kapatılan Uygurlardan biri. Eğitilmesi gerektiğini söyleyen Çinli yetkililer onu da Hoten'deki bir toplama kampına kapatmış. Muhammed şimdi Türkiye'de.

2015 yılında toplama kampına atılan bir diğer Uygur ise telefonunda nikaplı bir kadının fotoğrafı bulunduğu için alınmış. Su faturasını zamanında ödememe ve hacca gitme gibi gerekçelerle toplama kamplarına gönderilen birçok Uygur olduğundan bahsediliyor.³⁴²

“22 Mayıs 2017 tarihinde Urumçi'de bir oteldeyken üç polis gelip beni tutukladı. Bunlar devleti koruma birimi olarak adlandırılan görevlilerdi ve beni dört saat boyunca sorguladılar. Burada korkunç işkenceler gördüm. Sonra başka bir yere götürüp aynı gün öğleden sonra saat 15.00'ten gece 23.00'e kadar tekrar sorguladılar. Bana ‘Türkiye'ye gittin mi, namaz kılıyor musun?’ şeklinde sorular sordular. Daha sonra da beni toplama kampına götürdüler. Teröre destek verdiğim için tutuklandığımı söylediler. Urumçi'de bulunan kampta beni çıplak soyup sarı bir tulum giydirdiler, sonra erkeklerin olduğu bir hapishaneye götürdüler. Bana bazı tahliller yaptılar. Bu tahlillerin yapılması geç saatlere kadar sürdü. Sonra beni küçük bir koğuşa götürdüler. Burada ayaklarına beş kiloluk zincirler vurulmuş 20 kadın vardı; bana da aynı yapıldı. Ben ağlamaya başladım, oradaki nöbetçi kadın bana ağlamamamı söyledi, ‘Yoksa seni daha kötü bir yere koyarlar.’ dedi.

³³⁹ Gerry Shih, “Chinese mass-indoctrination camps evoke Cultural Revolution”, AP News, 18.05.2018, <https://apnews.com/0db368402a-214799921a05743b7acff7/Chinese-mass-indoctrination-camps-evoke-Cultural-Revolution>

³⁴⁰ Balci, “Utanç kamplarında...”

³⁴¹ Sudworth, “China's hidden...”

³⁴² Doğu Türkistan Haber ve Araştırma Merkezi, “Çin'in Doğu Türkistan'daki toplama kampları,” 11.05.2020, <https://www.doguturkistan.org/2020/05/11/cinin-dogu-turkistandaki-toplama-kamplari/>

“Perişan hâlde bulunan genç kızlar gördüm, tırnaklarına iğne batırılmış kadınlar gördüm. Üç ay boyunca çeşitli koşullarda kaldım. 20 kişi bir koşu aynı tuvaleti kullanıyorduk. Tuvalette de kamera vardı. Bir ay boyunca su vermediler; abdest almamızı, namaz kılmamızı istemiyorlardı. Bitlendik, saçımızı tarayacak tarak vermediler. Bir ay sonra saçlarımızı kazıdılar. Koğuşun kapısındaki küçük delikten günde iki hap veriyorlardı. Doktor gelip iğne yapıp kan alıyordu. Askerler gelip bizi çırılçıplak soyuyordu. Otur deyince oturuyor, kalk deyince kalkıyorduk. Doğru dürüst yemek vermiyorlardı, sadece mısır unundan yapılmış az bir çorba ve ekmek. Verdikleri ilacın yan etkisiyle insanlar unutkan oluyordu. Ben şimdi her şeyi çok çabuk unutuyorum.

“Orada kaldığım süre içerisinde birçok şey gördüm. Yeni doğum yapan bir kadın getirdiler, çocuğunu elinden almışlardı. Bayılan kadınları alıp bilmediğimiz yerlere götürüyorlardı. Uygurca konuşmak yasaktı, konuşanı fark ederlerse karanlık bir koşu koyuyorlardı. Lağımın aktığı ve fareler olan koşullar vardı. Bu tip yerlere atılan kadınlar gördüm. Bu yüzden aklımı kaybeden çok kişi vardı. Kamp hayatı korkunçtu.

“Yemekten 10 dakika önce Komünist marşını söylüyorduk. Marşı söylemeye yene yemek yoktu. Cuma günleri 20 dakika televizyon izlettiriyorlardı. Orada da sadece Xi Jinping’in konuşmaları olurdu. Cumartesi ve pazar günleri bize pişmanlıklarımıza dair yazı yazdırıyorlardı. Üç ay sonra beni sorgu için

götürdüler. Başıma çuval geçirip demir bir sandalyeye oturtular. 24 saat boyunca öyle oturdum. Bir kampın içinde bir de kampın dışında sorgulama yeri vardı. Tacize uğramak, cinsel istismara uğramak sıradan bir şeydi. Çin polisi istediğini yapmaktaydı serbestti.”³⁴³

Gülbahar Jelilova

Aibota Serik’in babası Kudaybergen Serik, Sincan’ın Tarbagatay şehrinde imammış. 2018 Şubat’ında polis onu gözaltına almış ve Aibota o zamandan beri babasından haber alamamış. Küçük bir fotoğrafını tutarak gözyaşları içinde, “Babamın neden hapsedildiğini bilmiyorum. Çin yasalarını ihlal etmedi, mahkemede yargılanmadı.” diyor.³⁴⁴

Mısır’da yaşayan Mihriğül Tursun ise 2015 yılında ailesiyle özlem gidermek için Doğu Türkistan’a gitmiş ve gider gitmez gözaltına alınmış. Yanında bulunan üçüzlerini de alıp götürmüşler. Tursun üç ay sonra serbest bırakıldığında, üçüzlerinden birinin öldüğünü öğrenmiş, diğer ikisi de sağlık sorunları yaşıyormuş. Tursun, çocuklarını ameliyat ettirmiş. Serbest bırakıldıktan yaklaşık iki yıl sonra ikinci kez tutuklanmış. Birkaç ay sonra da üçüncü kez alıkonulmuş ve güvenlik kameralarının önünde tuvaleti kullanmak, sırayla uyumak ve ÇKP’yi öven marşlar söylemek zorunda kalan 60 kadar kadınla sıkışık bir hücrede üç ay daha geçirmiş.³⁴⁵

Mihriğül Tursun, kendisinin ve diğer mahkûmların onları bayıltan haplar ve bazı kadınlarda kanamaya neden olan beyaz bir sıvı da dâhil olmak üzere bilmedikleri ilaçlar almaya zorlandıklarını anlatıyor. Tutulduğu hücrede üç ay içinde dokuz kadının öldüğüne tanıklık eden Tursun, tutukluların açlıktan öldüğünü, dövüldüğünü, vücutlarına elektrik verildiğini söylüyor ve ekliyor:

“Attıkları dayak yüzünden ellerim karnardı, her elektrik verişlerinde tüm

³⁴³ Doğu Türkistan Haber ve Araştırma Merkezi, “Doğu Türkistan’daki Çin zulmü vicdanları kanatacak cinsten”, 11.05.2020, <https://www.doguturkistan.org/2020/05/11/dogu-turkistandaki-cin-zulmu-vicdanlari-kanatacak-cinsten/>

³⁴⁴ Abdujalil Abdurasulov, “Uighur crackdown: ‘I spent seven days of hell in Chinese camps’”, BBC, 12.02.2019, <https://www.bbc.com/news/world-asia-47157111>

³⁴⁵ “Interview: ‘I Did Not Believe I Would Leave Prison in China Alive’”, Radio Free Asia, 11.01.2018, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/detentions-11012018100304.html>

bedenim şiddetle sallanır, acıyı damarlarımda hissederdim. Bu dayanılmaz işkence yerine beni öldürmeleri için onlara yalvarırdım.³⁴⁶

“Bir gün, el ve ayakların sabitlenip kilitlendiği kaplan koltuğu adı verilen bir sandalyeye yerleştirildim. Kafama kask benzeri bir şey takıp elektrik verdiklerinde tüm vücudum şiddetli bir şekilde sarsıldı. Sonra ağzımdan beyaz bir köpük geldi ve bilincimi kaybetmeye başladım. Gerisini hatırlamıyorum. Bayılmadan önce duyduğum son söz Uygur olmamın bir suç olduğuydu.”³⁴⁷

Mihrigül Tursun

“Orada yedi gün cehennem hayatı yaşadım. Ellerim kelepçeli, bacaklarım bağlıydı. Beni bir çukura attılar. Ellerimi kaldırıp yukarı bakmamı istediler ve o anda su döktüler. Çılgın attım. Sonra ne olduğunu hatırlamıyorum. Çukurda ne kadar kaldığımı bilmiyorum ama kış ve çok soğuktü. Hain olduğumu, çifte vatandaşlığım olduğunu, borcum olduğunu ve toprak sahibi olduğumu söylediler. Bunların hiçbiri doğru değildi. 3.000 kelime Mandarince öğrenirsen gidebilirsin dediler. Ama bunun için insanları neden kelepçeliyorlar? Kazakları Müslüman oldukları için gözaltına alıyorlar. Tüm etnik kökenleri silmek istiyorlar.”³⁴⁸

Orynbek Koksybek

Dört yıl kamplarda tutulan ve şu anda Türkiye’de yaşayan 30 yaşındaki bir Uygur olan Ruqiye Perhat, gardiyanlar tarafından birkaç kez tecavüze uğrayıp iki kez hamile kalmış ve her iki gebeliği de kürtajla sonlandırılmış. Perhat, 35

yaşın altındaki tüm kadın ve erkeklerin tecavüz veya cinsel tacize uğradığını söylüyor.

32 yaşındaki Zharkynbek Otan, Çin kamplarında sekiz ay tutulmuş. Kampta her yerin kameralarla izlendiğini ve dikenli tellerle çevrili devasa bir yapı olduğunu anlatıyor:

“Kampta kıyafetlerimizi aldılar ve bir kamp üniforması verdiler. Sonra grip ve AIDS’e karşı olduğunu söyledikleri bir aşı yaptılar. Bunun doğru olup olmadığını bilmiyorum, ama aşı yerim birkaç gün acıdı. O zamandan beri iktidarsızlık ve unutkanlık yaşıyorum.

“Soğuktü. Her zaman soğuktü. Bu yüzden sağlık sorunlarım var. Kamptaki ikinci gecemde uyuyabilmek için koğuştaki ışıkları kapattım. Kurallara aykırıymış. Böylece gecenin bir yarısı koğuşa doluştular. Onlara ışıkları kapattığımı itiraf ettim. Beni coplarla dövdüler. Burada her şey için cezalandırılabilirsiniz; yavaş yemek, tuvalette uzun kalmak bile dayak için yeterli sebep.”³⁴⁹

“Neler olduğunu bilmiyordum. Ne yanlış yapmıştım? Hangi suçu işlemiştim? Neden oradayım? Kampta bunu sorduğumda bana, *WhatsApp* kullanmaktan suçlusun, dediler. Bunun yasaya aykırı olduğunu iddia ettiler. Yabancı bir uygulamayı neden Çin’de kullanıyorsunuz dediler. Onlara Kazakistan’da yaşadığımı söyledim. Telefonu oradan almıştım! Açıklamaya çalıştım ama bunun sadece bir bahane olduğu çok belliydi. Eğer *WhatsApp* olmasaydı başka bir sebep bulurlardı. Oradaki herkesin bir hikâyesi var. Bazıları benimkine

³⁴⁶ Narsaj Zatat, “Stop Uighur internment camps or take the Olympics away from China”, *The New Arab*, 08.01.2020, <https://english.alaraby.co.uk/english/indepth/2020/1/8/stop-uighur-internment-camps-or-take-olympics-from-china>

³⁴⁷ Danilova, “Woman Describes Torture...”

³⁴⁸ Abdurasulov, “Uighur crackdown: ‘I...’

³⁴⁹ Ben Mauk, “Untold Stories from China’s Gulag State”, 01.10.2019, <https://believermag.com/weather-reports-voices-from-xinjiang/>

benziyordu; bazıları da namaz kılmaktan, Kur'an okumaktan suçlanmıştı bazıları ise başörtüsü taktığı için oradaydı.”

Zharkynbek Otan

“Kamptaki yetkililerin katı tavrı hapishaneden çok daha kötüydü. Bize hayvanmışız gibi davranıyorlardı. Sorgularken dövüyor, saatlerce ayakta tutuyorlardı; kötü lakaplarla çağırıp sürekli bağırıyorlardı. Bir gün sınıfa giderken tökezleyip düştüm. Bunun cezası vücuduma elektrik verilmesi oldu. Sabahları bir bardak kaynatılmış su ile buğulanmış ekmeğe, kaynatılmış Çin lahanası, akşamları da yine aynı oluyordu. Et yoktu, belki ayda bir pilav veriyorlardı. Tüm yıl boyunca aynı durum söz konusuydu. Bize asla ne zaman serbest bırakılacağımız söylenmedi. Her gün aynıydı. Kamptaki bazı insanlar ben girdiğimde bir yıldır oradaydı. Bazılarının daha sonra 5 ila 25 yıl arasında cezaya çarptırıldıklarını duydum. Eğitildiğimizi iddia ediyorlardı ama bence tek amaçları dini yok etmek, milliyeti yok etmek, geleneği yok etmektir.”³⁵⁰

Rahima Senbai

Toplama kamplarında aylarca kalmış olan Rüstem de yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

“Kimse yerinden kıpırdamıyor; çünkü sizi video kameralarla sürekli izliyorlar. Bir süre sonra hoparlörden gelen ses size birkaç dakika dinlenebileceğinizi söylüyor. Yerinizden kıpırdadığımızda o ses sizi azarlıyor... Tuvalette bile izleniyorduk. Siyasi

eğitim kampında sürekli olarak stres altındaydık.”

Eski mahkûmlarından Nur'un tutulduğu kampta yaşadıklarına dair anlattıkları ise şöyle: “Onların uygulamalarına direndim... Beni tek başıma bir tecrit hücreğine koydular. Oldukça dar bir alanda ellerim kelepçeli, aç susuz, 24 saat boyunca uyumadan ayakta beklemek zorunda kaldım.”³⁵¹

Nabijan, kız kardeşi Zohre Ela, ebeveyni ve akrabaları ile bir yıldan uzun süredir hiç iletişim kurmadığını, onların hangi kamplarda tutulduklarını ya da hayatta olup olmadıklarını dahi bilmediğini söylüyor. Yakınlarıyla ilgili haber almak isteyen Nabijan, bugüne kadar onların akıbetlerine dair hiçbir şey öğrenememiş.³⁵²

Gözaltındaki her yaşta Uygur'un ölüm haberleri gelmeye devam ediyor. Mısır'daki eğitimlerini ailelerinin hapse atılacağı şantajı sebebiyle yarıda bırakıp geri dönen Uygur öğrenciler Abdüsselam Mamat ve Yasincan Naman'ın, 2017 yılında gözaltındayken öldüğü bildirilmiş. 2016 yılında Türkiye'ye yaptığı bir ziyaretten dolayı gözaltına alınan 17 yaşındaki Yakupcan Naman'ın ise Kaşgar'da bulunan bir kampta “bilinmeyen nedenlerle” öldüğü söylenmiş ve babası oğlunu polis denetimi altında gömmeye zorlanmış. Mayıs 2018'de yine yaşlı bir Uygur kadının Gulja şehrinde bulunan Yamaçhang kampında öldüğü belirtilmiş.³⁵³

Toplama kampları ve diğer gözetim merkezlerinde bulunan “kayıplar”la ilgili 8.965 kişiye ait benzer bilgilere <https://shahit.biz/eng/adli> internet sitesinden ulaşılabilir. Umudumuz ve duamız, soykırım da dâhil olmak üzere her türlü insanlık suçunun merkezleri olan toplama kamplarının bir an evvel kapatılması ve çok geç kalmış olsa da tüm devlet ve çatı kurumların, STK ve vicdan sahiplerinin bu onurlu mücadeleyi el birliği ile kazanmasıdır.

³⁵⁰ Mauk, “Untold Stories...”

³⁵¹ HRW, “Çin: Müslüman...”

³⁵² UHRP, “21. Yüzyılda Çin'in Uygur...”

³⁵³ UHRP, “21. Yüzyılda Çin'in Uygur...”

DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ DİĞER HAK İHLALLERİ

Toplama kampları, yaşanan hak ihlallerinin en güncel biçimi olsa da Doğu Türkistan'daki Müslümanların yaşadığı hak ihlalleri birçok şekilde kendini göstermektedir. Aşağıda, farklı zamanlarda farklı şahitlerin verdiği ifadelere dayalı olarak bir araya getirilmiş temel hak ihlalleri sıralanmaktadır.

- Çin rejimi, dinî inancı, Uygurları tamamen asimile etme yolundaki en büyük engel olarak gördüğü için, Doğu Türkistan'da Uygurlara yönelik dinî baskılar gün gittikçe artmaktadır. Baskılar 1966-1976 yılları arasında yaşanan Kültür Devrimi'nden sonra en üst noktaya ulaşmıştır.³⁵⁴ Camiler ve mescitlerin birçoğu yıkılmış veya eğlence mekânlarına dönüştürülmüştür. Mevcutlara ise Çin bayrağı ve Xi Jinping'in fotoğrafları asılmıştır.
- İslami kıyafetler, sakal ve bıyık, dinî aşırılık olarak kabul edilerek yasaklanmıştır.³⁵⁵ Doğu Türkistan'da 18 yaşından küçükler camiye girememektedir. Yetişkinler için de camide kalabalık gruplar hâlinde ibadet etme, vaaz verme, uzun dua okuma ve bazı ayetlerin okunması konusunda kısıtlamalar bulunmaktadır. Memurların, işçilerin, ÇKP üyelerinin, öğrenci ve emeklilerin ibadet yerlerine gitmeleri ve ibadet etmeleri yasaklanmıştır; ibadet et-

tiği tespit edilenler işten atılmış, gözetim altına alınmış veya para cezasına çarptırılmıştır. Benzer şekilde kadınların ibadet etmesi, özel şahıslar tarafından dinî okul veya kurs açılması, öğrencilerin dinî kurs veya okullarda okumaları yasaklanmış; sayılan bu gruplardakilerin dinî eğitim aldıkları veya ibadet ettikleri tespit edildiğinde cezalandırılacakları ve öğrencilerin okul müdürü, sınıf sorumlusu ile anne ve babası hakkında soruşturma açılacağı, benzer yönetmeliklerde ifade edilmiştir. Çin yönetimi bugün Uygurların Ramazan ayında oruç tutmasını ağır suç saymakta, alkol kullanmamayı dinî aşırılık olarak görmektedir. Sözü edilen tüm ibadet ve eylemler 2017 Nisan'ından itibaren ilan edilen 75 aşırılık içerisine girdiği için de sorgusuz sualsiz toplama kampına gönderilme ile cezalandırılmaktadır.

- Çin yönetimi bir taraftan Uygur gençlerini ve özellikle bekâr Uygur kızlarını istihdam sağlamak gerekçesi ile Doğu Türkistan'dan Çin'in iç kesimlerine ucuz iş gücü olarak götürmeye devam ederken diğer taraftan da her gün hızlı trenlerle Çinli yerleşimcileri Doğu Türkistan'a taşımak suretiyle bölgenin demografik yapısını değiştirmektedir.

³⁵⁴ HRW, "Eradicating Ideological Viruses..."

³⁵⁵ "China Uighurs: Xinjiang ban on long beards and veils", BBC, 01.04.2017, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-39460538>

Her sene ortalama 250.000 civarı Han Çinli, Doğu Türkistan'a taşınmaktadır. Bölgeye gelen Çinli nüfus ekseriyetle sivil halk, asker-polis ve Çinli mahkûmlardan oluşmaktadır. Doğu Türkistan'a gelen Çinli yerleşimcilere ücretsiz konut, tarla ve iş ile maddi destek sağlamakta, en verimli araziler ve kıymetli yerler Han Çinli yerleşimcilere verilmektedir. Doğu Türkistan'ın asıl sahipleri ise ağır vergi yükü altında ezilmekte; tarlaları, işleri ellerinden alınmaktadır. Komünist Çin yönetimi Doğu Türkistan'ı işgalinden bu yana Uygur çiftçileri her sene iki-üç ay boyunca çeşitli projelerde ücretsiz çalışmaya zorlamaktadır. Uygurlar, zengin yer altı ve üstü kaynaklarına sahip oldukları ana yurtlarında ikinci sınıf vatandaş muamelesini bile aratacak derecede zulüm görmektedir. Çin hükümeti bir yandan Bir Kuşak Bir Yol projesi ile dünyayı etkilemek isterken diğer yandan da Uygur ekonomisini çökertmektedir.

- Çin yönetimi ikiyüzlü olmakla itham ettiği Uygur memurlara ve Uygurlar arasında büyük saygı kazanmış veya kendi mesleklerinde itibarı olan Uygurlara karşı tasfiye politikası yürütmektedir.
- Uygur memurlar öldükten sonra cesetlerinin yakılması için sözleşme imzalamaya zorlanmaktadır.
- Çin Anayasası'nda Uygurlara verilen ana dilde eğitim hakkını kaldıran Çin yönetimi, ayrıca tarih, edebiyat ve dinî alanlardaki Uygurca kitapları da toplayıp imha ederek, Uygur yazma eserlerini ve kültürünü yok etmeye çalışmaktadır. Yasaklanan kitapları okuyan ya da bulduran kişiler 5 seneden 20 seneye kadar hapis cezasına çarptırılmaktadır. Bu şekilde Uygur dili kullanım dışı bırakılmaktadır. Çin, Doğu Türkistan'ı işgal ettiği 1949'dan bugüne Uygurların kullandığı alfabeyi üç defa değiştirerek Uygurlar arasındaki okuma yazma oranını iyice düşürmüştür.
- Çin resmî medya organlarında 2017 yılında dört ay süren bir çalışma sonucu 17,5

milyon insanın sağlık kontrolünden geçirilerek kan tahlillerinin yapıldığı açıklanmıştır. Oysa pek çok insan bu testlere zorla tabi tutulmuştur. Ayrıca tutuklu iken ya da gözaltında kaybolan ve akıbetlerinden haber alınamayan çok sayıda Uygur'un organlarının çalınmış olma ihtimali de oldukça yüksektir.

- Çin, 2017 yılından itibaren Doğu Türkistan'da satılan çeşitli gıda ürünleri üzerinde bulunan "Helal" simgesinin kullanımını yasaklamış, marketlerin şarküteri bölümünde ve kasaplarda helal olan et ürünleriyle domuz etini yan yana satma zorunluluğu getirmiştir.
- Uygurların İslami geleneğe uygun şekilde evlenmesi ve cenaze töreni yapması yasaklanmıştır. Uygur kızları Çinlilerle evlenmeye zorlanarak millî ve dinî kimlik asimile edilmeye çalışılmaktadır.
- Çin hükümeti 2016 yılından itibaren yeni doğan Uygur çocuklarına Muhammed, Arafat, İslam, Türkcizat gibi dinî ve millî kimliği çağrıştıran 29 ismin verilmesini yasaklamıştır.
- Komünist Çin rejimi yönetimi, Uygurların tarihî eserlerini yok ederek kültürel bir kıyım gerçekleştirmektedir.
- Yurt dışındaki Uygurların Doğu Türkistan'daki aileleriyle iletişimi kesilmiştir.
- Doğu Türkistan'da açılan toplama kamplarından sonra şehir, kasaba ve köylerde kapılarına kilit vurulan iş yeri ve hane sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Tutuklananların bakıma muhtaç olan aileleri, madden ve manen zor günler geçirmektedir.
- Çin yönetimi yurt dışında eğitim gören çok sayıda Uygur öğrencinin ailesini rehin alıp baskı yaparak öğrencileri Doğu Türkistan'a dönmeye mecbur etmektedir. Bu baskılara karşı koyamayıp dönen Uygur öğrenciler hava alanına iner inmez "terörist" suçlamasıyla tutuklanmakta ve birçoğundan bir daha haber alınamamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

- Çin, Doğu Türkistan'daki uygulamalarından açıkça anlaşıldığı üzere, Han milletinin üstünlüğüne dayanan ırkçı bir devlettir. Doğu Türkistan'da Uygur, Kazak, Kırgız olmak bugün âdeta “suç telakki edilmekte” ve insanlar peşinen “düşman ve terörist” olarak yaftalanmaktadır. Aynı şekilde Tibet, İç Moğolistan ve Hong Kong'da da durum farklı değildir. Çin bu tutumundan derhâl vaz geçmelidir.
- “Terör” kavramını Uygurları ve bölgedeki diğer Müslümanları Çin ulusuna karşı varoluşsal bir tehdit olarak göstermek için kullanan Çin, Uygur halkı da insanlığın temel haklarına sahip olmayan istisna bir halk olarak görmektedir. ÇKP, terörist kelimesini genellikle Müslümanlarla ilişkilendirmektedir. Bu durum Çin liderlerinin ve Çin halkının, terörü sınır bölgesindeki kendilerinden farklı insanlarla ilişkili bir tehdit olarak algılamalarına neden olmaktadır. Uygur toplumunu bu şekilde etiketlemek, Pekin yönetimine BM gibi uluslararası kurumlarda insanlık karşıtı suçlarla ilgili bir kılıf sağlamak için kullanılmaktadır.
- Çin, utancın ve vandalizmin tezahürü olan insanlık dışı toplama kamplarını kayıtsız şartsız derhâl kapatmalıdır!
- Doğu Türkistan'ın tamamında kurulan toplama kampları, 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana etnik-dinî bir topluluğun bu kadar kısa sürede ve bu kadar geniş bir şekilde hapsedildiği ceza merkezleridir. Tahminlere göre bugün Doğu Türkistan'daki her evden en az bir kişi toplama kampına alınmıştır.
- Sayılarının 1.200'ü aşkın olduğu belirtilen toplama kamplarında, 3 milyon civarı masum insan herhangi bir mahkeme süreci yaşamadan ve suç isnat edilmeden tutulmaktadır.
- Doğu Türkistan'da Müslümanlara yönelik tutuklamaları, “suçu önceden önleme prensibi”(!) çerçevesinde gerçekleştirdiğini savunan Çin yönetimi, bu uygulamayla masumiyet karinesini hiçe saymaktadır. Yapılan incelemeler, toplama kampına alınan Uygurların tamamına yakınının aslında hiçbir suçu olmadığını ortaya koymaktadır.
- Uygulanan metotlara bakıldığında, Çin yönetiminin hâlihazırda yaş ve cinsiyet ayırımı yapmaksızın bütün Uygurları “suçlu” kabul ettiği, din ve geleneklerine bağlı Uygurları ise “terörist” olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Yayımlanan “75 aşırılık belirtisi” tüm Uygurların hapisane ve toplama

kamplarından geçeceğini âdeta teyit etmektedir!

- 1 Ocak 2016 tarihinde kabul edilen Ulusal Terörle Mücadele Yasası ile olağanüstü yetkilerle donatılan Çin polisi, sadece silahlı operasyonlarını değil, eğitim ve propaganda çalışmalarını konusundaki faaliyetlerini de arttırma direktifi almıştır. Böylelikle her olay terörle irtibatlandırılarak cezalandırılabilir, olaylara müdahale sırasında polisler serbestçe ateş edebilir, gece baskınlarıyla tutuklama yapabilir, mahkeme kararı olmadan hapsedebilir hâle gelmiştir. Bu yasa bir an önce kaldırılmalıdır. Bölgedeki olağanüstü şartlar derhâl sona erdirilmelidir!
- Toplama kampları açık bir şekilde insanlık suçudur. Çin, uluslararası hukuka aykırı olarak Doğu Türkistan, Tibet, İç Moğolistan ve Hong Kong'da gerçekleştirdiği tüm hak ihlallerinin hesabını uluslararası mahkemelerde soykırım suçu da dâhil olmak üzere vermeli, bunun için de Gambiya-Myanmar örneklerinde olduğu gibi, uluslararası toplum acil inisiyatif almalıdır. Uygur vatandaşların, kimliklerinin gizli tutulması ve güvenlik şartlarının sağlanmasından sonra, Uluslararası İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuruları da kabul edilmelidir. Hak ve hukuka, insan haklarına kıymet veren bütün ülkeler konunun takipçisi olmalıdır.
- Bu kamplarda gördükleri zulümler nedeniyle bugüne kadar vefat etmiş, sakat kalmış ve zarara uğramış her kişinin aile ve yakınlarından; hayatta olanların ise kendilerinden, işlenen kabahatlerden ötürü özür dilenmeli ve tazminat ödenmelidir.
- Çin'in 2014 yılından itibaren başlattığı ve 2017 yılında iyice sistematik

hâle getirdiği Aile Olmak projesi, açık bir şekilde insan hakları ihlalidir ve âdeta toplama kamplarında yaşanan her türlü baskı ve asimilasyon sürecinin tüm Uygur ve Müslüman kökenli hanelere yayılmış hâlidir. 1 milyondan fazla Çinli memurun yatılı olarak ailelerin yanında kalmasıyla mahremiyet ayaklar altına alınmakta, ayrıca aileler hakkında geniş çaplı fişleme yapılarak "75 aşırılık belirtisi"nden birini sergileyenler toplama kamplarına konulmaktadır. Aile Olmak projesi de diğer hak ihlalleri gibi yüz kızartıcıdır ve bu uygulama derhâl sonlandırılmalıdır.

- Çin Halk Cumhuriyeti Ceza Yasası'nın 103. maddesi gereği "açık bir biçimde ayrılıkçılığı kışkırttıkları ve ülkeyi bölmeye çalıştıkları" gerekçesiyle insan hakları STK'larının Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan'a girişleri yasaklanmıştır. Bundan dolayı bağımsız gazeteciler, aktivistler ve STK görevlileri ile bağımsız heyetlerin kamplara girmesi ve araştırma yapması mümkün değildir. Buna karşın Çin'in dünya kamuoyunu oyalama amaçlı göstermelik, tiyatroyvari programlar organize ederek önceden hazırlanmış merkezlere bazı grupları götürdüğü bilinmektedir. Fakat bu ziyaretlerin bir inandırıcılığı bulunmamaktadır. Zira her şey açıkça mizansendir ve bu ziyaretlerde gösterilenler gerçeği yansıtmamaktadır.
- Çin yönetimi genellikle uluslararası insan hakları örgütlerine karşı düşmanca davranmaktadır ve Xi Jinping dönemi, Çin'de insan hakları ihlallerinin izlenmesine yönelik olarak hükümet baskısının en fazla yaşandığı dönemdir.
- Doğu Türkistan'da toplam 7.778 çocuk yetiştirme merkezi vardır. Bu mer-

kezlerdeki güvenlik görevlisi ve eğitimcilerin sayısı ise 92.200'dür. Ayrıca "Özel Görevli" statüsüyle 59.400 kişi daha istihdam edilmiştir. Görevli sayısı dikkate alındığında, yaklaşık 2 milyon çocuğun bu merkezlerde tutulduğu tahmin edilmektedir!

- Doğu Türkistan'da beyin yıkama ve asimilasyon uygulamaları dışında kalabilen tek bir kişi bile bulunmamaktadır. Toplama kamplarındaki, onların aileleri ve yatılı okullarla kreşlere alınan çocukların tamamı bu sürecin içindedir. Kısacası Uygurların yarınları yok edilmektedir.
- 2017 verilerine göre Doğu Türkistan'da tüm ortaokul öğrencilerinin %40'ının yani 497.800'ünün zorunlu dilin Çince olduğu yatılı okullara yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu bilgi aynı zamanda "çocuk kamplarının" varlığını da doğrulamaktadır. Çin, toplama kamplarının bir uzantısı olan zorunlu yatılı okul uygulamasını derhâl durdurmalı, okullarda ana dilde eğitim serbest bırakılmalıdır.
- 2017'den bu yana 12 ila 65 yaş arası bütün Müslümanlar, yüzlerinden ve vücutlarından çeşitli açılardan çekilen fotoğrafların yanı sıra kan testleri, parmak izleri, retina taramaları, saç örnekleri ve ses kayıtları da dâhil olmak üzere kapsamlı biyometrik görüntüleme ve DNA testlerinden geçirilmektedir!
- Doğu Türkistan'da kurulan ve Uygur, Kazak, Kırgız ve diğer azınlık gruplarının evlerinin içine kadar takip edilmesini sağlayan yüksek teknoloji ürünü takip ve gözetleme sistemleri derhâl kaldırılmalı; sokak sokak, cadde cadde, ev ev bu uygulamaları yapan 1.400'ü aşkın güvenlik şirketi bölgeden çekilmelidir.

- Çin neredeyse bütün Uygur ailelerin erkeklerini toplama kamplarına alarak nüfus artışını kasıtlı olarak engellemekte, kamplardaki insanları kısırlaştırmak suretiyle sonraki doğumları da ipotek altına almaktadır. Bu açık bir SOYKIRIM uygulamasıdır! Bunlara ilaveten uzun yıllardır Çinlilerle zorla evlendirilen Uygur kızları, Doğu Türkistan dışına çalışmak için gönderilenler, 2016'da çıkarılan Terörle Mücadele Yasası sonrası bölgeden göç eden 2.805.000 kişi, bölgedeki radikal demografik değişikliklerin habercisidir. Her yıl Çin'den gelen ortalama 250.000 kişi ise, devletin kendilerine sağladığı büyük desteklerle, boşaltılmış olan Uygur kasaba ve şehirlerine yerleştirilmektedir. Uygursuz bir Doğu Türkistan isteyen Çin, bunu maalesef başarmak üzeredir.
- Doğu Türkistan'da yok edilen sadece insanlar değildir, aynı zamanda şehirler ve tarihî-kültürel doku da özellikle Bir Kuşak Bir Yol projesi çerçevesinde yoğun şekilde katledilmekte, kültürel bir soykırım gerçekleştirilmektedir.
- Çin kendini her türlü hukukun üzerinde görmektedir. BM ve uluslararası çatı yapılar içerisinde oldukça etkin olan Çin, BM Güvenlik Konseyi üyeliğinin kendisine verdiği veto yetkisini çoğu zaman pazarlık konusu ve elbette sopa olarak kullanmaktadır.
- BM, Doğu Türkistan'da üç yılı aşkın süredir devam eden ve açık olarak insanlığa karşı işlenen suçlar kapsamındaki uygulamalar karşısında, bariz bir şekilde, etkisiz ve pasif görünmektedir. BM, Çin'in insan haklarını ayaklar altına alan toplama kampları vahşetini derhâl durduracak sahici adımlar atmalıdır.
- Çin, uluslararası toplum tarafından toplama kamplarında yaptığı akıl

ve mantık dışı zulümler nedeniyle “21. yüzyılın zalimi” unvanı ile anılmalı, toplama kampları utancından kurtuluncaya kadar tüm ülkeler Çin ile siyasi, ticari ve askerî bağlarını koparmalıdır.

- İslam dünyası ve bu coğrafyada bulunan medya kuruluşları, Doğu Türkistan toplama kamplarına gereken ilgiyi göstermenin çok uzağında. Bu durum Çin’in uluslararası lobi faaliyetlerinin İslam dünyasındaki medya kuruluşlarına kadar uzandığını göstermektedir. Açıkça belirtmek gerekir ki, Batılı hükümetler ve Batı medyası Doğu Türkistan toplama kamplarına daha fazla ilgili göstermektedir.
- Doğu Türkistan konusunda İslam dünyasının çatı kuruluşu olan İİT âdetta yok hükmündedir! İİT 2000 yılından sonra bölgede gerçekleşen hemen hiçbir olayda inisiyatif almadığı gibi, ön alıcı çalışmaları da bulunmamaktadır. 2019 Mart ayında Abu Dabi’de gerçekleştirilen 46. İİT Dışişleri Bakanları Toplantısı’nda -toplama kampı zulümleri devam etmesine rağmen- Çin’in Doğu Türkistan’daki Müslüman topluluğa “özen gösterme çabası” içerisinde olduğunu ifade etmek ve toplama kampları gerçeğine sessiz kalmak, birbirinden ağır eylem ya da eylemsizliklerdir. İİT ya kuruluş misyonunu deruhte etmeli ya da kendini feshetmelidir. Zira İİT’nin mevcut tutumu Çin’i daha da cesaretlendirmektedir.
- Bir Kuşak Bir Yol projesi İslam dünyasının sessizliğinin önemli sebeplerinden biridir. Toprakları, limanları, rafineri ve fabrikaları adım adım Çin’e satılan ve bu şekilde ipotek altına alınan İslam dünyası, bugün meseleye iktisadi fayda çerçevesinden baksa da

yakın zamanda daha da belirginleşecek Çin işgali gözden kaçırılmaktadır.

- Türkiye de bu konuda tehdit altında olan ülkelerden biridir. 2018 yılı Haziran ayı itibarıyla 1.000’den fazla Çin şirketinin kurulduğu belirtilen Türkiye’de, Çinliler diğer yabancılar gibi 250.000 dolarlık konut alımları karşılığında vatandaşlık alabilmekte hatta bazı iddialarda belirtildiği üzere, daha az bedelle alınan evler vatandaşlık için gerekli olan miktara çekilerek yolsuzluk yapılmaktadır. Çin’in ayrıca yerli firmalar üzerinden alımlar yaptığı da bilinmektedir.
- İslam dünyası 57 ülke ve 2 milyara varan nüfusu ile Çin karşısında siyasi, ekonomik ve askerî anlamda önemli bir güçtür. Dünya yer altı kaynaklarının %60’tan fazlasına sahip olan İslam coğrafyası, bu gücünü Çin’e karşı kullanmalı, Doğu Türkistan’daki Uygur, Kazak ve Kırgız Müslümanların derhâl toplama kamplarından çıkarılması için gerekli adımları en üst makamlardan atmalıdır. Unutulmamalıdır ki 1,5 milyara yakın nüfusu ile ekonomik anlamdaki kayıpları tolere etme konusunda oldukça kırılğan bir yapıya sahip olan Çin’in en büyük ticari ortağı İslam dünyasıdır!
- Toplama kamplarına öncelikle aydınlar ve toplumun önderleri sayılan kişiler alınmıştır. Onların hedeflenmesi asimilasyon sürecini hızlandırmanın ve aynı zamanda Uygur kimliğini yok etmenin en etkili yolu olarak görülmektedir.
- Çin, dinî vecibelere getirdiği emsali görülmemiş yasak ve baskılarla İslam dinini fiilen “kanun dışı” ilan etmiş durumdadır. Oysa Çin Anayasası’nda “Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşları, din ve inanç özgürlüğüne sahiptir.” ve “Hiç bir devlet organı, kamu kuruluşu

veya birey, vatandaşları herhangi bir dine inanması veya inanmaması için zorlayamaz veya herhangi bir dine inanan veya inanmayan vatandaşlar arasında ayırım yapamaz.” denmektedir. Çin’de inanç ve ibadetlere, giyim kuşama, örf ve âdetlere yönelik yasaklar bir an evvel kaldırılmalı, camiler ve tüm ibadethaneler olması gerektiği gibi özgürce kullanılabilmelidir.

- Yasa dışı organ satışının devlet eliyle yapıldığı Çin’de, yıllık nakil sayısının 100.000’i bulduğu tahmin edilmektedir. Çin’in organ ticaretinden yılda 1 milyar dolar gelir sağladığı ve bu ticarete konu olan organların da büyük oranda toplama kamplarında katledilen mahkûmlardan alındığı belirtilmektedir.
- Hiçbir bilgiye erişimin mümkün olmadığı kamplardaki koronavirüs sürecinin etnik temizlik için bahane olarak kullanılacağı endişesi giderek artmaktadır. Çin DSÖ’yü ve bağımsız sağlık kurumlarını derhâl kamplara davet etmelidir.
- Kamplarda bulunan insanlar istekleri hilafına fabrikalara gönderilmekte, bir firmadan diğerine devredilerek ücretsiz ya da minimum ücretle âdeta köle gibi çalıştırılmaktadır. Hâlihazırda 500.000 kişinin bu durumda olduğu bildirilirken Çin hükümetinin 2023 sonunda bu sayıyı 1 milyona çıkarmayı hedeflediği belirtilmektedir!
- Uygur, Kazak ve Kırgız Müslümanlara köle muamelesi yapan Çin, hukuksuz uygulamalarına son verinceye kadar tüm dünyadaki vicdan sahipleri Çin mallarını BOYKOT etmelidir.
- Her meslek grubundan yetkin ne kadar Uygur varsa toplama kamplarına dolduran Çin yönetimi, böylece bir anlamda Uygurların hayat damarlarını kesmeyi planlamaktadır. Çin’deki

ekonomik baskılar, gerekçesiz vergiler ve el koymalar, zorunlu işçi olarak çalıştırmalar son bulmalı, devlet dairelerinde ve iş bulma hususunda Uygurlara Çinlilerle eşit rekabet imkânı oluşturulmalı, bölgeye ait zenginlikler halkın refahı için kullanılmalıdır. Uygurlardan müsadere edilen toprak ve mülkler derhâl iade edilmelidir.

- Çin, dünya çapında sadece ekonomik hamleleriyle değil aynı zamanda lobi faaliyetleriyle de dikkat çekmektedir. Çin’in kirli lobi faaliyetlerine karşı dikkatli ve tedbirli olunmalıdır.
- Çin’in insanlık dışı hukuksuz uygulamaları tüm dünyada yüksek sesle duyurulmalı, vicdan sahibi STK’lar, hak örgütleri ve sivil vatandaşlar toplama kampları zulmünün duyurulmasında inisiyatif almalı, bu ağır yük sadece Doğu Türkistanlı vakıf ve derneklerin omuzlarına bırakılmamalıdır.
- Doğu Türkistan’da yaşayan Uygurların yurt dışına seyahat yasağı ve yurt dışındaki Doğu Türkistanlıların memleketlerine dönüş ve akraba ziyareti engeli kaldırılmalıdır.
- Yurt dışında akrabası olanlara yönelik denetim ve gözetimlere son verilmeli; para gönderme ve haberleşme engeli kaldırılarak en temel haklardan olan iletişim ve haber alma özgürlüğü sağlanmalıdır.
- Dil, kültür ve eğitimin önündeki engeller kaldırılmalı; Uygurlar ana dilde eğitim yapabilmeli; tarihî eserler, kitap ve kütüphaneler korunmalı; okullar ve üniversiteler erişilebilir olmalıdır.
- Seyahat özgürlüğü, örflere uygun evlilik, cenaze merasimi, helal gıdaya erişim ve benzeri haklara getirilen yasaklar derhâl kaldırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdulla, Munawwar. "Coronavirus: China's Xinjiang Camps are a neglected high-risk area and should be closed", *Hong Kong Free Press*, 08.02.2020, <https://www.hongkongfp.com/2020/02/08/coronavirus-chinas-xinjiang-camps-neglected-high-risk-area-closed/>
- _____. "Uyghurs and the China Coronavirus", *The Diplomat*, 05.02.2020, <https://thediplomat.com/2020/02/uyghurs-and-the-china-coronavirus/>
- Abdurasulov, Abdujalil. "Uighur crackdown: 'I spent seven days of hell in Chinese camps", *BBC*, 12.02.2019, <https://www.bbc.com/news/world-asia-47157111>
- Akbar, Arifa. "Mao's Great Leap Forward 'killed 45 million in four years'", *Independent*, 17.09.2010, <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/news/maos-great-leap-forward-killed-45-million-in-four-years-2081630.html>
- Akeel, Maha. "China must allow access to its 'training centers' for Uighur Muslims", *Arab News*, 06.11.2018, <https://www.arabnews.com/node/1400216#.W-INokDfAdI.twitter>
- Alecci, Scilla. "Watch: China Cables Exposes Chilling Details of Mass Detention in Xinjiang", *International Consortium of Investigative Journalist (ICIJ)*, 24.11.2019, <https://www.icij.org/investigations/china-cables/watch-china-cables-exposes-chilling-details-of-mass-detention-in-xinjiang>
- Aljamra, Helal. "The Organization of Islamic Cooperation Gives its "Blessing" to China for Violating the Rights of its Muslims", *Inside Arabia*, 13.05.2019, <https://insidearabia.com/organization-islamic-cooperation-china-violating-rights-muslims/>
- Alpkaya, Gökçen ve arkadaşları, *İnsan Hakları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 14.
- Aytekin, Emre. "Çin ABD teknolojisi ile gözetliyor", *Anadolu Ajansı*, 28.11.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-abd-teknolojisi-ile-gozetliyor/1658092>
- Bağ, Mustafa. "22 ülkeden Çin'e Doğu Türkistan tepkisi; kitlesel gözaltıları derhal durdur, Uygurları serbest bırak", *Euronews*, 10.07.2019, <https://tr.euronews.com/2019/07/10/22-ulkeden-cine-dogu-turkistan-tepkisi-kitlesel-gozaltilar-derhal-durdur-uygurlar-serbest>
- _____. "Avrupa Parlamentosu'dan Çin'e, 'Uygur toplama kamplarını derhal kapat' çağrısı", *Euronews*, 21.04.2019, <https://tr.euronews.com/2019/04/21/avrupa-parlamentosu-dan-cin-e-uygur-toplama-kamplarini-derhal-kapat-cagrisi>
- _____. "Çin'den toplama kampı savunması: Uygur Türklerine bedava mesleki eğitim veriyoruz", *Euronews*, 17.10.2018, <https://tr.euronews.com/2018/10/17/cin-dogu-turkistan-daki-kamplar-kabul-etti-kamplar-uygur-kokenli-yonetici-savundu>
- _____. "Doğu Türkistan Milli Meclis Başkanı: Erkeklerimiz kamplarda, Çinliler mahremimize giriyor", *Euronews*, 21.08.2019, <https://tr.euronews.com/2019/08/21/dogu-turkistan-milli-meclisi-baskan-erkeklerimiz-kamplarda-cinliler-mahremimize-giriyor>
- _____. "RFA: Doğu Türkistanlı kadınlar, Çinli erkek görevlilerle yatağını paylaşmaya zorlanıyor", *Euronews*, 19.11.2019, <https://tr.euronews.com/2019/11/19/dogu-turkistanli-kadinlar-cinli-erkek-gorevlilerle-yatagini-paylasmaya-zorlaniyor>
- _____. "Uygurlara 'Çin işkencesi': Doğu Türkistan'da neler oluyor?", *Euronews*, 14.02.2019, <https://tr.euronews.com/2019/01/05/uygurlara-cin-iskencesi-dogu-turkistan-da-neler-oluyor>

- Balcı, Aslan. "Utanc kamplarında salgın endişesi", *Açık Görüş*, 09.05.2020, <https://www.star.com.tr/acik-gorus/utanc-kamp-larinda-salgin-endisesi-haber-1538358/>
- Beitler, Ryan. "China's Islamophobia: Uighur Muslims, Authoritarianism and Worldwide Fear", *Paste Magazine*, 03.04.2017, <https://www.pastemagazine.com/politics/china/chinas-islamophobia-uighur-muslims-authoritarianis/>
- Beşiri, Arzu. "Soykırım ve Soykırımı İlişkin Uluslararası Mekanizmalar", *TBB Dergisi*, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-108-1310>
- Bethany Allen-Ebrahimian, "Exposed: China's Operating Manuals for Mass Internment and Arrest by Algorithm", International Consortium of Investigative Journalist (ICIJ), 24.11.2019, <https://www.icij.org/investigations/china-cables/exposed-chinas-operating-manuals-for-mass-internment-and-arrest-by-algorithm/>
- Bilsky, Leora., Klagsbrun, Rachel. "The Return of Cultural Genocide?", *European Journal of International Law*, 23.09.2018, <https://academic.oup.com/ejil/article/29/2/373/5057075>
- Blanchard, Ben. "China defends Xinjiang camps as it takes reporters on tour", *The Irish Times*, 07.01.2019, <https://www.irishtimes.com/news/world/asia-pacific/china-defends-xinjiang-camps-as-it-takes-reporters-on-tour-1.3750070>
- _____. "China says pace of Xinjiang 'education' will slow, but defends camps", *Reuters*, 06.01.2019, <https://www.reuters.com/article/us-china-xinjiang-insight/china-says-pace-of-xinjiang-education-will-slow-but-defends-camps-idUSKCN1P007W>
- Buckley, Chris. "China is detaining Muslims in vast numbers. The Goal: 'Transformation'", *New York Times*, 08.09.2018, <https://www.nytimes.com/2018/09/08/world/asia/china-uighur-muslim-detention-camp.html>
- Buckley, Chris., Ramzy, Austin. "China's Detention Camps for Muslim Turn to Forced Labor", *The New York Times*, 16.12.2018, <https://www.nytimes.com/2018/12/16/world/asia/xinjiang-china-forced-labor-camps-uighurs.html?referringSource=articleShare>
- Chan, Tara Francis. "How a Chines Region That Accounts for Just 1,5% of the Population Became One of the Most Intrusive Police States in The World", *Business Insider*, 02.08.2018, <https://www.businessinsider.com.au/xianjiang-province-china-police-state-surveillance-2018-7>
- Cheng-Chia, Tung., H. Yang, Alan. "How China Is Remaking the UN In Its Own Image", *The Diplomat*, 09.04.2020, <https://thediplomat.com/2020/04/how-china-is-remaking-the-un-in-its-own-image/>
- Clarke, Michael. "Xinjiang's 'transformationthrough education' camps", Lowy Institute, 25.05.2018, <https://www.loyyinstitute.org/the-interpreter/xinjiangs-transformation-through-education-camps>
- Coşkun, A. Vahap. "İnsan Hakları ve Kültürel Rölativizm", KKTC İnsan Hakları Derneği, <http://trnchumanrights.org/kulturel-rolativizm/>
- Danilova, Maria. "Woman Describes Torture, Beatings in Chinese Detention Camp", *AP News*, 27 Kasım 2018, <https://apnews.com/61cdf7f5dfc34575aa643523b3c6b3fe>
- Denyer, Simon. "Former inmates of China's Muslim 'reeducation' camps tell of brainwashing, torture", *The Washington Post*, 17.05.2018, https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/former-inmates-of-chinas-muslim-re-education-camps-tell-of-brainwashing-torture/2018/05/16/32b330e8-5850-11e8-8b92-45fdd7aaef3c_story.html?noredirect-on
- Doffman, Zak. "China Killing Prisoners to Harvest Organs for Transplant: BMC Report Accuses China of 'Falsifying' Data", *Forbes*, 16.11.2019, <https://www.forbes.com/sites/zakdoffman/2019/11/16/china-covers-up-killing-of-prisoners-to-harvest-organs-for-transplant-new-report/#5cd644a62ec7>
- Doman, Mark., Hutcheon, Stephen., Welch, Dylan., Taylor, Kyle. "China's frontier of fear", 13.10.2018. ABC News, <https://www.abc.net.au/news/2018-11-01/satellite-images-expose-chinas-network-of-re-education-camps/10432924?nw=0>
- Embury-Denis, Tom. "China installing QR codes on Uyghur Muslim homes as part of mass security crackdown", *Independent*, 11.09.2018, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-uyghur-muslims-xinjiang-province-qr-codes-security-crackdown-hrw-a8532156.html>
- Erdinç, Oğuz. "500 bin çocuk Çin'in sadakat kampında", *Karar*, 29.12.2019, <https://www.karar.com/dunya-haberleri/500-bin-cocuk-cinin-sadakat-kampinda-1429262>
- Erkan, Onur. "Nazi Kamplarından Çin Toplama Kamplarına", *Uygur Haber*, 24.03.2019, <https://www.uygurhaber.com/dogu-turkistanda-neler-oluyor>
- Feiyang, Sun. "Breaking down the BBC's visit to Hotan, Xinjiang", 08.07.2019, <https://medium.com/@sunfeiyang/breaking-down-the-bbcs-visit-to-hotan-xinjiang-e284934a7aab>

- Forth, Aldan. "The ominous metaphors of China's Uighur concentration camps", *The Conversation*, 19.01.2020, <https://www.theconversation.com/amp/the-ominous-metaphors-of-chinas-uighur-concentration-camps-129665>
- Fox, Ben. "US report finds widespread forced Uighur labor in China", *AP News*, 12.03.2020, <https://apnews.com/09a6f942039917fb9376e3909351399c>
- Giordano, Chiara. "One million Chinese people 'move into Muslim homes to report on Islamic or unpatriotic beliefs'", *Independent*, 23.11.2018, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-uighur-muslim-people-move-homes-xinjiang-china-religion-a8648561.html>
- Goodman, Amy. "Uyghurs & Other Muslim Minorities Forced into Labor Programs to Work in Chinese Factories", *Democracy Now*, 09.01.2020, https://www.democracynow.org/2020/1/9/china_uyghurs_muslim_minorities_workers
- Graham-Harrison, Emma., Garside, Juliette. "Allow no escapes: Leak exposes reality of China's vast prison camp network", *The Guardian*, 24.11.2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/nov/24/china-cables-leak-no-escapes-reality-china-uighur-prison-camp>
- Greer, Tanner. "48 Ways to Get Sent to a Chinese Concentration Camp", *Foreign Policy*, 13.09.2018, <https://foreignpolicy.com/2018/09/13/48-ways-to-get-sent-to-a-chinese-concentration-camp/>
- He, Cathy. "Chinese Regime Tracks Roughly 2.5 Million in Xinjiang Through Facial Recognition", *The Epoch Times*, 18.02.2019 https://www.theepochtimes.com/chinese-regime-tracking-roughly-2-5m-through-facial-recognition-in-xinjiang_2805488.html
- Ian Birrel, "China's concentration camps holding up to three million Muslim prisoners subjected to a regime of modern surveillance and old-fashioned torture - as one survivor recounts how you can be executed for laughing", *Daily Mail*, 24.11.2019, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-7718987/Inside-Chinas-concentration-camps-holding-three-million-Muslim-prisoners.html>
- Ioanes, Ellen. "Rape, medical experiments, and forced abortions: One woman describes horrors of Xinjiang concentration camps", *Business Insider*, 22.10.2019, <https://www.businessinsider.com/muslim-woman-describes-horrors-of-chinese-concentration-camp-2019-10>
- Irwin, Peter. "The world needs to pressure China over the plight of the Uighurs", *The Guardian*, 05.07.2019, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/jul/05/china-plight-uighurs-xinjiang-beijing-muslim>
- Kashgarian, Asim., Hussein, Rikar. "China's Plan in Xinjiang Seen as Key Factor in Uighur Crackdown", *VOA News*, 22.12.2019, <https://www.voanews.com/extremism-watch/chinas-plan-xinjiang-seen-key-factor-uighur-crackdown>
- Koyuncu, Hüseyin. "Doğu Türkistan'da koronavirüsün ne kadar yayıldığı sorusuna 'devlet sırrı' cevabı", *Euronews*, 05.02.2020, <https://tr.euronews.com/2020/02/05/dogu-turkistan-koronavirus-sorusuna-devlet-sirri-cevabi-uygur-turkleri-sincan-cin>
- Kuo, Lily. "'If you enter a camp, you never come out': Inside China's war on Islam", *The Guardian*, 11.01.2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/jan/11/if-you-enter-a-camp-you-never-come-out-inside-chinas-war-on-islam>
- _____. "China transferred detained Uighurs to factories used by global brands-report", *The Guardian*, 01.03.2020, <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/01/china-transferred-detained-uighurs-to-factories-used-by-global-brands-report>
- Leibold, James. "Despite China's denials, its treatment of the Uyghurs should be called what it is: cultural genocide", *The Conversation*, 24.07.2019, <https://theconversation.com/despite-chinas-denials-its-treatment-of-the-uyghurs-should-be-called-what-it-is-cultural-genocide-120654>
- Lui, Marcell. "Xinjiang: A summary of China's concentration camps", *Le Journal International*, 16.12.2018, <http://www.lejournalinternational.info/en/english-xinjiang-a-summary-of-chinas-concentration-camps/>
- Ma, Alexandra. "Chilling undercover footage taken inside China's most oppressive region shows it's virtually impossible to escape the paranoid police state", *Business Insider*, 30.06.2019, <https://www.businessinsider.com/china-xinjiang-undercover-report-police-paranoia-muslim-crackdown-2019-6?r=US&IR=T>
- _____. "China is reportedly sending men to sleep in the same beds as Uighur Muslim women while their husbands are in prison camps", *Business Insider*, 04.11.2019, <https://www.businessinsider.com/china-uighur-monitor-home-shared-bed-report-2019-11>
- _____. "Maps Show 500 suspected 're-education' camps and prisons where China is locking up and torturing its Muslim minority", *Business Insider*, 25.11.2019, <https://www.businessinsider.com/china-uighur-prison-camp-suspected-locations-maps-2019-11>

- _____. "This map shows a trillion-dollar reason why China is oppressing more than a million Muslims", *Business Insider*, 23.02.2019, <https://www.businessinsider.com/map-explains-china-crackdown-on-ughur-muslims-in-xinjiang-2019-2>
- Malik, Adeel. "Muslims inmates in China detention camp, forced to eat pork, drink alcohol and physical tortured as some commit suicide", Muslim Council of Hong Kong, 19.05.2018, <https://muslimcouncil.org.hk/muslim-inmates-in-china-detention-camp-forced-to-eat-pork-drink-alcohol-and-physically-tortured-as-some-commit-suicide/>
- Martin, Will. "China is harvesting thousands of human organs from its Uighur Muslim minority, UN human-rights body hears", *Business Insider*, 25.09.2019, <https://www.businessinsider.com/china-harvesting-organs-of-ughur-muslims-china-tribunal-tells-un-2019-9>
- Miles, Tom. "Saudi Arabia and Russia among 37 states backing China's Xinjiang policy", *Reuters*, 12.07.2019, <https://www.reuters.com/article/us-china-xinjiang-rights/saudi-arabia-and-russia-among-37-states-backing-chinas-xinjiang-policy-idUSKCN1U721X>
- Mucahid, Abdul Malik. "Detained Uighur Muslims are Sitting Ducks for the Coronavirus. China must Close the Camps", *USA Today*, 14.02.2020, <https://www.usatoday.com/story/opinion/2020/02/14/coronavirus-ughurs-china-muslim-concentration-camps-column/4739265002/>
- Müslim, İmân 78; Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, İmân 17.
- Nantulya, Paul. "Implications for Africa from China's One Belt One Road Strategy", Africa Center, 22.03.2018, <https://africacenter.org/spotlight/implications-for-africa-china-one-belt-one-road-strategy/>
- Nebehay, Stephanie. "U.N. rights boss expected in China, including restive Xinjiang region, this year: envoy", *Reuters*, 26.02.2020, <https://www.reuters.com/article/us-china-xinjiang-rights/un-rights-boss-expected-in-china-including-restive-xinjiang-region-this-year-envoy-idUSKCN20K1ZE>
- Nicolaci da Costa, Ana. "Xinjiang cotton sparks concern over 'forced labour' claims", *BBC*, 13.11.2019, <https://www.bbc.com/news/business-50312010>
- Ortaylı, İlber. "Kamplar...İşkence korkunç", *Hürriyet*, 04.11.2018, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/kamplar-iskence-korkunc-41007791>
- Özcan, Gül Berna. "E-Otokrasi ve Çin'in Toplama Kampları", *Birikim Dergisi*, 18.05.2019, <https://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/9514/e-otokrasi-ve-cin-in-toplama-kamplari#.Xhe3PCRRXDs>
- Putz, Catherine. "Cotton and Corporate Responsibility: Fighting Forced Labor in Xinjiang and Uzbekistan", *The Diplomat*, 14.11.2019, <https://thediplomat.com/2019/11/cotton-and-corporate-responsibility-fighting-forced-labor-in-xinjiang-and-uzbekistan/>
- _____. "Which Countries are for or against China's Xinjiang Policies?", *The Diplomat*, 15.07.2019, <https://thediplomat.com/2019/07/which-countries-are-for-or-against-chinas-xinjiang-policies/>
- Qin, Amy. "In China's Crackdown on Muslims, Children Have Not Been Spared", *The New York Times*, 28.12.2019, <https://www.nytimes.com/2019/12/28/world/asia/china-xinjiang-children-boarding-schools.html>
- Rahim, Zamira. "Prisoners in China's Xinjiang concentration camps subjected to gang rape and medical experiments, former detainee says", *Independence*, 22.10.2019, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-xinjiang-ughur-muslim-detention-camps-xi-jinping-persecution-a9165896.html%3famp>
- Ramzy, Austin., Buckley, Chris. "Absolutely No Mercy: Leaked Files Expose How China Organized Mass Detentions of Muslims", *New York Times*, 16. 11.2019, <https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/16/world/asia/china-xinjiang-documents.html>
- Rogers, Benedict. "The Nightmare of Human Organ Harvesting in China", *The Wall Street Journal*, 05.02.2019, <https://www.wsj.com/articles/the-nightmare-of-human-organ-harvesting-in-china-11549411056>
- Ryan, Fergus., Cave, Danielle., Ruser, Nathan. "Mapping Xinjiang's 're-education' camps", Australian Strategic Policy Institute (ASPI), <https://www.aspi.org.au/report/mapping-xinjiangs-re-education-camps>
- Sade, Gizem. "Çin Uygur aydınları cezaevinde tutuyor: Rozi'nin hikayesi", *Euronews*, 27.08.2019, <https://tr.euronews.com/2019/08/27/video-cin-uygur-aydinlari-cezaevinde-tutuyor-rozi-nin-hikayesi-dogu-turkistan>
- _____. "Çin'in Uygur diasporasını eritme taktiği; elçilik pasaportları yenilemiyor", *Euronews*, 21.01.2020, <https://tr.euronews.com/2020/01/26/cin-in-uygur-diasporasini-eritme-taktigi-elcilik-pasaportlar-yenilemiyor>

- Salomatin, Konstantin., Burtin, Shura. "Beyond Orwell's Worst Nightmares: How China Uses Artificial Intelligence to Commit Genocide", *Byline Times*, 18.11.2019; <https://bylinetimes.com/2019/11/18/beyond-orwells-worst-nightmares-how-china-uses-artificial-intelligence-to-commit-genocide/>
- Samuel, Sigal. "Internet Sleuths are Hunting for China's Secret Internment Camps or Muslims", *The Atlantic*, 15.09.2018, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/09/china-internment-camps-muslim-uyghurs-satellite/569878/>
- Selçuk, Ekin Kadir. "'Doğu Türkistan Otoriter Rejimler İçin Bir Laboratuvar': Mehmet Volkan Kaşıkçı'yla Söyleşi", *Birikim Dergisi*, 26.12.2019, <https://www.birikimdergisi.com/guncel/9859/dogu-turkistan-otoriter-rejimler-icin-bir-laboratuvar-mehmet-volkan-kasikci-yla-soylesi>
- Shih, Gerry. "Chinese mass indoctrination camps evoke Cultural Revolution", *AP News*, 18.05.2018, <https://apnews.com/0db368402a214799921a05743b7acff7/Chinese-mass-indoctrination-camps-evoke-Cultural-Revolution>
- _____. "Permanent cure?: Inside the re-education camps China is using to brainwash Muslims", *Business Insider*, 17.05.2018, <https://www.businessinsider.com/what-is-life-like-in-xinjiang-reeducation-camps-china-2018-5>
- Simmons, Keir. "Inside Chinese camps thought to be detaining a million Muslim Uighurs", *NBC News*, 04.10.2019, <https://www.nbcnews.com/news/amp/ncna1062321>
- Sirohi, Seema. "China's presence at the UN is growing stronger and Covid is another opportunity for Beijing", *The Print*, 08.04.2020, <https://theprint.in/opinion/chinas-presence-at-the-un-is-growing-stronger-and-covid-is-another-opportunity-for-beijing/397456/>
- Smith, Saphora. "China forcefully harvest organs from detainees, tribunal concludes", *NBC News*, 18.06.2019, <https://www.nbcnews.com/news/world/china-forcefully-harvests-organs-detainees-tribunal-concludes-n1018646>
- Stewart, Phil. "China putting minority Muslims in 'concentration camps', U.S. says", *Reuters*, 04.05.2019, <https://www.reuters.com/article/us-usa-china-concentrationcamps/china-putting-minority-muslims-in-concentration-camps-us-says-idUSKCN1S925K>
- Stovrau, David. "A Million People are Jailed at China's Gulags. I Managed to Escape. Here's What Really Goes on Inside", *Haaretz*, 17.10.2019, <https://www.haaretz.com/world-news/.premium.MAGAZINE-a-million-people-are-jailed-at-china-s-gulags-i-escaped-here-s-what-goes-on-inside-1.7994216>
- Stubbley, Peter. "China refuses top human rights official Access to Uighur Muslim 're-education' camps", *Independent*, 05.12.2018, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-uyghur-muslim-camps-xinjiang-human-rights-internment-barbel-kofler-germany-a8667886.html>
- Sudworth, John. "China's hidden camps", *BBC*, https://www.bbc.co.uk/news/resources/idt-sh/China_hidden_camps
- _____. "Çin Müslüman Uygur Türklerinin Çocuklarını Ailelerinin Yanından Ayırıyor", *BBC*, 05.07.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48880857>
- _____. "Searching for truth in China's Uighur 're-education' camps", *BBC*, 21.06.2019, <https://www.bbc.com/news/blogs-china-blog-48700786>
- Swerling, Gabriella. "British government 'ignored' Chinese organ harvesting, Tribunal rules", *The Telegraph*, 17.06.2019, <https://www.telegraph.co.uk/news/2019/06/17/british-government-ignored-chinese-organ-harvesting-tribunal/>
- Thomas, Stephanie. "Uyghur Muslims Fear Impact of Coronavirus on Populations in Camps in China", *CTV News*, 02.02.2020, <https://calgary.ctvnews.ca/uyghur-muslims-fear-impact-of-coronavirus-on-populations-in-camps-in-china-1.4794528>
- Tidman, Zoe. "Muslims detained in China camps for thinking 'unhealthy thoughts', leaked documents reveal", *Independent*, 17.11.2019, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/muslim-uyghurs-china-detention-leaked-documents-new-york-times-unhealthy-thoughts-a9206216.html>
- Trédaniel, Marie., Lee, Pak K. "Explaining the Chinese Framing of the 'Terrorist' Violence in Xinjiang: Insights from Securitization Theory", *Universty of Kent*, 13.12.2016, <https://doi.org/10.1080/00905992.2017.1351427>
- Tuna, Amine. *Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık*, İstanbul: İHH Kitap, Kasım 2012, s. 43, <https://www.ihh.org.tr/public/publish/0/30/dogu-turkistanda-asimilasyon-ve-ayrimcilik.pdf>
- Van Brugen, Isabel. "Uyghur Children Kidnapped by the State, Put in Xinjiang's State-Run 'Orphanages'", *The Epoch Times*, 01.11.2028, https://www.theepochtimes.com/uyghur-children-kidnapped-by-the-state-put-in-xinjiangs-state-run-orphanages_2705600.html

- _____. "Uyghur Diaspora Receive 'Proof of Life' Calls From the 'Disappeared' in Xinjiang", *The Epoch Times*, 07.03.2019, https://www.theepochtimes.com/uyghur-diaspora-receive-proof-of-life-calls-from-the-disappeared-in-xinjiang_2828189.html
- Wang, Yanan., Kang, Dake. "China treats Uighur kids as 'orphans' after parents seized", *AP News*, 21.09.2018, <https://apnews.com/903a97b7c62a47b98553b6f422827dd7/China-treats-Uighur-kids-as-'orphans'-after-parents-seized>.
- Werleman, CJ. "'Indescribably Hideous'-China's Harvesting of Uyghur Muslim Organs", *Byline Times*, 16.07.2019, <https://bylinetimes.com/2019/07/16/indescribably-hideous-chinas-harvesting-of-uyghur-muslim-organs/>
- _____. "More Uyghur Horror: Harvesting Hundreds of Thousands of Organs from Mass Murder", *Byline Times*, 26.11.2019, <https://bylinetimes.com/2019/11/26/more-uyghur-horror-harvesting-hundreds-of-thousands-of-organs-from-mass-murder/>
- Westcott, Ben., Roth, Richard. "UN members issue dueling statements over China's treatment of Uyghurs in Xinjiang", *CNN*, 30.10.2019, <https://edition.cnn.com/2019/10/29/asia/china-xinjiang-united-nations-intl-hnk/index.html>
- Winter, Bitter. "In Xinjiang, Even Buying Sugar Can Send You to an Internment Camp", *The Epoch Times*, 08.08.2019, https://www.theepochtimes.com/in-xinjiang-even-buying-sugar-can-send-you-to-an-internment-camp_2993684.html
- Withnall, Adam. "China is killing religious and ethnic minorities and harvesting their organs, UN Human Rights Council told", *Independent*, 24.09.2019, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-religious-ethnic-minorities-uyghur-muslim-harvest-organs-un-human-rights-a9117911.html%3famp>
- _____. "China sends state spies to live in Uighur Muslim homes and attend private family weddings and funerals", *Independent*, 30.11.2018, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-uyghurs-muslim-xinjiang-weddings-minority-communist-party-a8661006.html>
- Yıldırım, Emre. "Çin'deki Toplama Kampları ve İslam Dünyası ile İlişkiler", *İNSAMER*, 19.11.2018, https://insamer.com/tr/cin-deki-toplama-kamplari-ve-islam-dunyasi-ile-iliskiler_1800.html
- Zeng, Jennifer. "Mapping Human Rights Horror: Calculating the Detentions in Xinjiang", *The Epoch Times*, 28.12.2018, https://www.theepochtimes.com/mapping-a-human-rights-horror-calculating-the-detentions-in-xinjiang_2750362.html
- Zenz, Adrian. "New Evidence for China's Political Re-Education Campaign in Xinjiang", *The Jamestown Foundation*, 15.05.2018, <https://jamestown.org/program/evidence-for-chinas-political-re-education-campaign-in-xinjiang/>
- Zenz, Adrian., Leibold, James. "Chen Quanguo: The Strongman Behind Beijing's Securitization Strategy in Tibet and Xinjiang", *The Jamestown Foundation*, 21.09.2017, <https://jamestown.org/program/chen-quanguo-the-strongman-behind-beijings-securitization-strategy-in-tibet-and-xinjiang/>
- Zhang, Shawn. "Detention Camp Construction is Booming Xinjiang", 19.06.2018, <https://medium.com/@shawnwzhang/detention-camp-construction-is-booming-in-xinjiang-a2525044c6b1>
- Zhang, Shawn., AQ&A, "What Satellite Images can Show Us About 'Re-education' Camps in Xinjiang", *China File*, 23.08.2018, <http://www.chinafile.com/reporting-opinion/features/what-satellite-images-can-show-us-about-re-education-camps-xinjiang>
- Autonomous Region Party Political and Legal Affairs Commission. "Autonomous Region State Organ Telegram", <https://assets.documentcloud.org/documents/6558510/China-Cables-Telegram-English.pdf>
- Business and Human Rights Resource Center. "China: Ethnic minorities detained in internment camps reportedly subject to forced labour in factories supplying to major apparel brands; Incl. co responses", <https://www.business-humanrights.org/en/china-ethnic-minorities-detained-in-internment-camps-reportedly-subject-to-forced-labour-in-factories-supplying-to-major-apparel-brands-incl-co-responses>
- China Statistical Yearbooks Database. <http://tongji.oversea.cnki.net/oversea/engnavi/navidefault.aspx>
- China Tribunal. "Short Form of The China Tribunal's Judgment", Temmuz 2019, https://chinatribunal.com/wp-content/uploads/2019/07/China-Tribunal-SHORT-FORM-CONCLUSION_Final.pdf
- Chinese Human Rights Defenders. "China: Massive Numbers of Uyghurs & Other Ethnic Minorities Forced into Re-education Programs", 03.08.2018, <https://www.nchr.org/2018/08/china-massive-numbers-of-uyghurs-other-ethnic-minorities-forced-into-re-education-programs/>
- Council on Foreign Relations. "China's Repression of Uighurs", 25.11.2019, <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-repression-uyghurs-xinjiang>
- Çin Halk Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği. "Xinjang'da Dini İnanç Özgürlüğü", 12.06.2016, <http://tr.china-embassy.org/tur/xwtd/t1371486.htm>

- Doğu Türkistan Haber ve Araştırma Merkezi. "Çin'in Doğu Türkistan'daki toplama kampları," 11.05.2020, <https://www.doguturkistan.org/2020/05/11/cinin-dogu-turkistandaki-toplama-kamplari/>
- _____. "Doğu Türkistan'daki Çin zulmü vicdanları kanatacak cinsten", 11.05.2020, <https://www.doguturkistan.org/2020/05/11/dogu-turkistandaki-cin-zulmu-vicdanlari-kanatacak-cinsten/>
- _____. "Oğuzhan: Çin coronavirüsü Doğu Türkistan'da fırsata dönüştürebilir", 24.02.2020, <https://www.doguturkistan.org/2020/02/24/oguzhan-cin-coronavirusu-dogu-turkistanda-firsata-donusturebilir/>
- Doğu Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği. "Çin'in Doğu Türkistan politikalarına tepkiler", 10.12.2018, <https://www.doguturkistander.org/2018/12/10/cinin-dogu-turkistan-politikalarina-tepkiler/>
- _____. "Doğu Türkistan ve Korona Virüsü", 03.02.2020, <https://www.doguturkistander.org/2020/02/03/rapor-dogu-turkistan-ve-korona-virusu/>
- _____. "Doğu Türkistan'da Çin koronavirüsten daha zararlı", 14.04.2020, <https://www.doguturkistander.org/2020/04/14/dogu-turkistanda-cin-koronavirusten-daha-zararli/>
- _____. "İki Uygur öğrenci Çin hapsinde şehit oldu", 21.12.2017, <https://www.doguturkistander.org/2017/12/21/6498/>
- _____. "İşte işgalci Çin zulmü: Sadece bir şehirde 300 bin Uygur Türkü esir edildi", 16.08.2018, <https://www.doguturkistander.org/2018/08/16/iste-iskalci-cin-zulmu-sadece-bir-sehirde-300-bin-uygur-turku-esir/>
- East Turkistan National Awakening Movement. "Coordinates", <https://nationalawakening.org/coordinates/>
- European Union External Action. "HRC 40 - High-level Segment - EU Statement", 26.02.2019, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/58798/hrc-40-high-level-segment-eu-statement_en
- German Federal Foreign Office. "Human Rights Commissioner Kofler on the reports on the situation in Xinjiang", *Press Release*, 26.11.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/kofler-xinjiang/2282326>
- HRW. "Eradicating Ideological Viruses: China's Campaign of Repression Against Xinjiang's Muslims", 09.09.2018, <https://www.hrw.org/report/2018/09/09/eradicating-ideological-viruses/chinas-campaign-repression-against-xinjiangs>
- _____. "China: Children Caught in Xinjiang Crackdown", 16.10.2018, <https://www.hrw.org/news/2018/10/16/china-children-caught-xinjiang-crackdown>
- _____. "China: Free Xinjiang 'Political Education' Detainees", 10.09.2017, <https://www.hrw.org/news/2017/09/10/china-free-xinjiang-political-education-detainees>
- _____. "China: Visiting Officials Occupy Homes in Muslim Region", 13.05.2018, <https://www.hrw.org/news/2018/05/13/china-visiting-officials-occupy-homes-muslim-region>
- _____. "China: Xinjiang Children Separated from Families", 15.09.2019, <https://www.hrw.org/news/2019/09/15/china-xinjiang-children-separated-families>
- _____. "Çin: Müslüman Bölgesinde Ağır Baskı", 09.09.2018, <https://www.hrw.org/tr/news/2018/09/09/322264>
- _____. "Sophie Richardson, China Director", <https://www.hrw.org/about/people/sophie-richardson>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. "SC-06, 9 Şubat 2019, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Uygur Türklerine Yönelik Ağır İnsan Hakları İhlalleri ve Halk Ozanı Abdurrehim Heyit'in Vefatı Hakkındaki Soruya Cevabı", http://www.mfa.gov.tr/sc_06_uygur-turklerine-yonelik-agir-insan-haklari-ihlalleri-ve-abdurrehim-heyit-in-vefati-hk.tr.mfa
- The International Uyghur Human Rights and Democracy Foundation (IUHRDF). "Xinjiang Uyghur Autonomous Region Regulation on De-extremification", 31.03.2017, <http://www.iuhrdf.org/content/xinjiang-uyghur-autonomous-region-regulation-de-extremification>
- The Uyghur American Association. "OIC head to visit Muslim Uighur regions in China", 06.14.2010, <https://uyghuramerican.org/article/oic-head-visit-muslim-uighur-regions-china.html>
- Türkiye Diyanet Vakfı. *İslam Ansiklopedisi*, "Çin", <https://islamansiklopedisi.org.tr/cin-ulke>
- Uluslararası Af Örgütü, "Çin siyasi kamplarında tutulan 1 milyon kişinin aileleri cevap talep ediyor", 24.09.2018, <https://www.amnesty.org.tr/icerik/cin-siyasi-egitim-kamplarinda-tutulan-1-milyon-kisinin-aileleri-cevap-talep-ediyor>
- _____. "Hiçbir yer güvenli değil: Uygurlar Çin'in yürüttüğü korkutma politikalarını anlatıyor", <https://www.amnesty.org.tr/icerik/hi%C3%A7bir-yer-guvenli-degil>

UN Genocide Prevention and the Responsibility To Protect. "Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide", https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf

____. "Crimes Against Humanity", <https://www.un.org/en/genocideprevention/crimes-against-humanity.shtml>

____. "Genocide" <https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide.shtml>

UN Human Rights Office of the High Commissioner, "Committee on the Elimination of Racial Discrimination reviews the report of China", <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23452&LangID=E>

UN, "Universal Declaration of Human Rights". <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>

Unrepresented Nations and Peoples Organization (UNPO). "East Turkestan: Organization of the Islamic Conference to meet Uyghurs", 17.08.2009, <https://unpo.org/article/9937>

____. "East Turkistan: US Senate approves Uyghur HR Bill", 15.05.2020, <https://unpo.org/article/21893>

Uyghur Human Rights Project (UHRP). "The Mass Internment of Uyghurs: "We want to be respected as humans. Is it too much to ask?", https://docs.uhrp.org/pdf/MassDetention_of_Uyghurs.pdf s. 7

____. "21. Yüzyılda Çin'in Uygur Siyaseti ve İnsanlık Suçu: Dönüştürme Ceza Kampları", 28.09.2018, https://www.uyisi.org/ug/wp-content/uploads/2018/09/UAAP_Report_2018_28_09.pdf

____. "The Persecution of the Intellectuals in the Uyghur Region Continues", Haziran 2019, https://docs.uhrp.org/pdf/UHRP_UPDATE-ThePersecution_ofTheIntellectuals-in-the-Uyghur-Region.pdf

Victims of 21st Century Concentration Camps. "Yaqupjan Naman", 03.14.2018, http://uyghurvictims.org/index.php?title=Yaqupjan_Naman

World Uyghur Congress. "Press Release: China Must Allow Unfettered Access To All Political Indoctrination Camps In East Turkistan", 07.01.2019, <https://www.uyghurcongress.org/en/china-must-allow-unfettered-access-to-all-political-indoctrination-camps-in-east-turkistan/>

Xinjiang Victim Data Base. <https://www.shahit.biz/eng/>

"2 Milyon Uygur Türkü Çocuk, Çinileştirme Merkezinde Tutuluyor", *Türkistan Press*, 03.04.2019, <http://turkistanpress.com/page/2-milyon-uygur-turku-cocuk-cinilestirme-merkezinde-tutuluyor/460>

"37 countries rally around China at top UN human rights body", *AP News*, 12.07.2019, <https://apnews.com/a2584de07c014e4786a21bcf9f446a40>.

"A Summer Vacation in China's Muslim Gulag", *Foreign Policy*, 28.02.2018, <https://foreignpolicy.com/2018/02/28/a-summer-vacation-in-chinas-muslim-gulag/>

"ABD Senatosu Uygur Türkleri için sunulan yasa tasarısını onayladı", *NTV*, 15.05.2020, https://www.ntv.com.tr/dunya/abd-senatosu-uygur-turkleri-icin-sunulan-yasa-tasarisini-onayladi,SikCS5cbYUCKwOqZ_rt0-Q

"Ağlamadığım bir gün bile yok! Uygur Türkü anne feryat etti...", *Milliyet*, 22.09.2018, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/aglamadigim-bir-gun-bile-yok-uygur-turku-anne-feryat-etti-2747090>

"Alim Muhammed Salih Çin hapisanesinde şehit edildi", *Yeni Şafak*, 30.01.2018, <https://www.yenisafak.com/dunya/alim-muhammed-salih-cin-hapishanesinde-sehit-edildi-3047738>

"Apartheid with Chinese characteristics China has turned Xinjiang into a police state like no other", *The Economist*, 31.05.2018, <https://www.economist.com/briefing/2018/05/31/china-has-turned-xinjiang-into-a-police-state-like-no-other>

"Apple, Nike and other major companies implicated in Muslim forced labor in China", 02.03.2020, <https://www.abc.net.au/news/2020-03-02/aspi-uyghur-china-forced-labour-report/12017650>

"Arrests skyrocketed in China's Muslim far west in 2017", *France 24*, 25.07.2018, <https://www.france24.com/en/20180725-arrests-skyrocketed-chinas-muslim-far-west-2017>

"BBC, Uygur Türkü Müslümanların tutulduğu toplama kamplarına girdi", 18.06.2019, <https://www.youtube.com/watch?v=4kXBH21-dxM>

"Burası Doğu Türkistan: Koca bir köyde tek kişi bile yok", *Haber Nida*, 07.03.2019, <http://habernida.com/burasi-dogu-turkistan-koca-bir-koyde-tek-kisi-bile-yok/>

- “Children of Detained Uyghurs Face ‘Terrible’ Conditions in Overcrowded Xinjiang Orphanages”, *Radio Free Asia*, 10.18.2018, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/children-10182017144425.html>
- “China denies detained Uighur academic was sentenced to death”, *France24*, 27.12.2019, <https://www.france24.com/en/20191227-china-denies-detained-uyghur-academic-was-sentenced-to-death>
- “China detaining Uyghurs nearly 500 camps and prisons researches”, *South China Morning Post*, 13.11.2019, <https://www.scmp.com/news/china/politics/article/3037492/china-detaining-uyghurs-nearly-500-camps-and-prisons-researchers>
- “China dituduh ambil, jual organ etnik Uighur”, *MyMetro*, 30.09.2019, <https://www.hmetro.com.my/global/2019/09/502096/china-dituduh-ambil-jual-organ-etnik-uighur>
- “China is putting Uighur children in ‘orphanages’ even if their parents are alive”, *Independent*, 21.09.2018, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-uyghurs-human-rights-muslims-orphanages-xinjiang-province-reeducati-on-a8548341.html>
- “China Steps Up ‘Strike Hard’ Campaign in Xinjiang”, *Radio Free Asia*, 01.09.2019, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/strike-hard-01092014172927.html>
- “China Uighurs: Xinjiang ban on long beards and veils”, *BBC*, 01.04.2017, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-39460538>
- “Chinese Uighurs in Saudi face impossible choice”, *Bangkok Post*, 26.01.2020, <https://www.bangkokpost.com/world/1843999/chinese-uyghurs-in-saudi-face-impossible-choice>
- “Çin Heytgâh Camii’nin Motiflerini Söktü”, *Türkistan Press*, 28.05.2020, <http://turkistanpress.com/page/cin-heytg%EF%BF%BD-h-camii-39-nin-motiflerini-soktu/1776>
- “Çin toplama kampları: ‘Eğitim kampı’ olarak tanıtılan ‘cezaevleri’”, *Timetürk*, 29.06.2019, <https://www.timeturk.com/cin-in-toplama-kamplari-egitim-kampi-olarak-tanitilan-cezaevleri/haber-1102011>
- “Çin, ABD’li gazetecilerin ülkedeki çalışma izinlerini iptal ediyor”, *Euronews*, 17.03.2020, <https://tr.euronews.com/2020/03/17/cin-abd-li-gazetecilerin-ulkedeki-calisma-izinlerini-iptal-ediyor>
- “Çin, Doğu Türkistan’da Şimdilik Kültür Soykırımı Yolunu Tuttu, Ya Sonra”, *Türktoyu*, 2019, <https://www.turktoyu.com/cin-dogu-turkistan-da-simdilik-kultur-soykirimi-yolunu-tuttu-ya-sonra>
- “Çin, Doğu Türkistanlıları Köle İşçi Ordusuna Dönüştürüyor”, *Kırım Haber Ajansı*, 01.01.2020, <https://qha.com.tr/haberler/cin-dogu-turkistanlilari-kole-isci-ordusuna-donusturuyor/138866/>
- “Çin, Uygur Türkleri’nin organlarını, ‘helal’ diyerek zengin Suudiler’e satıyor”, *Timetürk*, <https://www.timeturk.com/cin-uygur-turkleri-nin-organlarini-helal-diyerek-zengin-suudiler-e-satiyor/haber-1069619>
- “Çin’de kamu görevlileri Uygur ailelerin evlerinde kaldı”, *Anadolu Ajansı*, 03.01.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-de-kamu-gorevli-uygur-ailelerin-evlerinde-kaldi/1355151>
- “Çin’de Uygur Türklerinin tutulduğu kamp ve hapisane sayısı yaklaşık 500”, *Euronews*, 13.13.2019, <https://tr.euronews.com/2019/11/13/cin-de-uygur-turklerinin-tutuldugu-kamp-ve-hapishane-sayisi-yaklasik-500>
- “Çin’deki Müslümanlar Tutuklu Kaldıkları Korkunç Toplama Kamplarında ‘Tecavüz, Kürtaj, Kısırlaştırma ve Cinsel Organlarına Zorla Acı Pul Biber Sürme’ Gibi İşkencelere Maruz Bırakıldı”, *Sino Turk News*, 12.10.2019, <http://www.sinoturknews.org/cindeki-muslimanlar-tutuklu-kaldiklari-korkunc-toplama-kamplarinda-tecavuz-kurtaj-kisirlastirma-ve-cinsel-organlarına-zorla-aci-pul-biber-surme-gibi-iskencelere-maruz-birakildi/>
- “Çin’den Sızan Yeni Belgeler Doğu Türkistan’daki Toplama Kampları ve Keyfi Tutuklamaları Kanıtlıyor”, *Kırım Haber Ajansı*, 18.02.2020, <https://qha.com.tr/haberler/cin-den-sizan-yeni-belgeler-dogu-turkistan-daki-toplama-kamplarini-ve-keyfi-tutuklamalari-kanitliyor/160799/>
- “Çin’in Doğu Türkistan Zulmü”, 01.05.2020, <https://www.bylge.com/post/ck3zo5sohturt0790ce4vx8ob>
- “Çin’in Doğu Türkistan’da kurduğu kampları anlattı: 15 ay güneşi görmedim, her anı işkenceydi” 06.07.2019, <https://www.indyurk.com/node/48661/d%C3%BCnya/%C3%A7in%E2%80%99-do%C4%9Fu-t%C3%BCrkistan%E2%80%99da-kurdu%C4%9Fu-kamplar%C4%B1-anlatt%C4%B1-15-ay-g%C3%BCne%C5%9Fi-g%C3%B6rmedim-her-an%C4%B1>
- “Çin’in Doğu Türkistan’daki toplama kampları ve bölgedeki dağılımları”, *Mepa News*, 20.12.2019, <https://www.mepanews.com/service/amp/cin-in-dogu-turkistandaki-toplama-kamplari-ve-bolgedeki-dagilimlari-29713h.htm>
- “Çin’in kamplarda tuttuğu Uygur Türkleri için verdiği ‘beyin yıkama’ talimatları sızdırıldı”, *BBC*, 25.11.2019, <https://www.bbc.com/turkce/amp/haberler-dunya-50541665>

- “Çin'in toplama kampları: 'Eğitim kampı' olarak tanıtılan 'cezaevleri'”, *Timeturk*, 19.06.2019, <https://m.timeturk.com/cin-in-toplama-kamplari-egitim-kampi-olarak-tanitilan-cezaevleri/haber-1102011>
- “Data leak reveals how China 'brainwashes' Uighurs in prison camps”, *BBC*, 24.11.2019, <https://www.bbc.com/news/amp/world-asia-china-50511063>
- “Doğu Türkistan Gerçeği, Çin Virüsü”, *Doğu Türkistan Basın ve Medya Derneği Bülteni*, Mart 2020, s. 4.
- “Doğu Türkistan: Stanford Hapishane Deneyinden Çok Daha Aşırı Bir Proje”, *Uygur Haber*, 09.06.2020, <https://www.uygurhaber.com/dogu-turkistan-stanford-hapishane-deneyi>
- “Doğu Türkistan'a gözlem heyeti gönderiyoruz”, *Doğu Türkistan Bülteni*, 31.07.2019, <http://www.doguturkistanbulteni.net/dogu-turkistana-gozlem-heyeti-gonderiyoruz/>
- “Doğu Türkistan'da 'Kardeş Aile' rezaleti: Evin 16 yaşındaki kızına taciz”, *Gökbayrak*, 09.08.2018, <http://www.gokbayrak.com/haberler/dogu-turkistan%E2%80%99da-%E2%80%9Ckardes-aile%E2%80%9D-rezaleti-evin-16-yasindaki-kizina-taciz-2224>
- “Doğu Türkistan'da 20'yi aşkın çocuk kampı tespit edildi”, *Kırım Haber Ajansı*, 23.04.2020, <https://qha.com.tr/haberler/dogu-turkistan-da-20-yi-askin-cocuk-toplama-kampi-tespit-edildi/192225/>
- “Doğu Türkistan'da şehirler bomboş”, *Türkistan Press*, 13.04.2019, <http://turkistanpress.com/page/dogu-turkistan-39-da-sehirler-bom-bos/479>
- “Doğu Türkistan'da Toplama Kampı Sistemi'nin uygulanmasının amacı”, *Sinoturk News*, 27.10.2018, <http://www.sinoturknews.org/cinin-dogu-turkistanda-toplama-kamp-sistemi-uygulamasinin-amaci/>
- “Doğu Türkistanlı alim Çin'in toplama kampında hayatını kaybetti”, *Kırım Haber Ajansı*, 29.05.2018, <http://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/dogu-turkistanli-alim-cin-in-toplama-kampinda-hayatini-kaybetti/171074/>
- “Doğu Türkistanlı öğrenci Türk kardeşlerinden dua istedi bizi bırakmayın”, *Yeni Şafak*, 21.12.2019, <https://www.yenisafak.com/gundem/dogu-turkistanli-ogrenci-turk-kardeslerinden-dua-istedi-bizi-birakmayin-3518981>
- “EU team gets rare access to China's restive Xinjiang region under tight supervision”, *The Straits Times*, 28.01.2019, <https://www.straitstimes.com/world/europe/eu-team-gets-rare-access-to-chinas-restive-xinjiang-region-under-tight-supervision>
- “Exiled Uighurs Fear Spread of Coronavirus in China Camps”, *Aljazeera*, 13.02.2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/02/exiled-uyghurs-fear-spread-coronavirus-china-camps-200213081556968.html>
- “Expert Estimates China has More Than 1,000 Internment Camps for Xinjiang Uyghurs”, *Radio Free Asia*, 11.12.2019, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/zenz-11122019161147.html>
- “Facing Slave Labor Reports, China Claims 98% of Large Industrial Businesses are Back at Work”, *Politicopathy*, 02.04.2020, <https://www.politicopathy.com/2020/04/02/facing-slave-labor-reports-china-claims-98-of-large-industrial-businesses-are-back-at-work/>
- “İnsan Hakları”, *The United Nations Today*, <http://www.unicankara.org.tr/today/4.html>
- “İnsan Hakları Hukuku Perspektifinden Doğu Türkistan: 'Toplama Kampları'”, <https://medium.com/@efkarihur/insan-haklari-hukuku-perspektifinden-dogu-turkistan-toplama-kamplari-69dec957ddb7>
- “Interview: 'I Did Not Believe I Would Leave Prison in China Alive'”, *Radio Free Asia*, 11.01.2018, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/detentions-11012018100304.html>
- “Kanadalı gazetecinin dilinden Çin'in toplama kampları”, *Kırım Haber Ajansı*, 07.09.2019, <https://qha.com.tr/haberler/kanadalı-gazetecinin-dilinden-cin-in-toplama-kamplari/79123/>
- “'Komünist' Çin'in, Vahşi Kapitalizmi: Doğu Türkistanlılara Köle İşçi Muamelesi”, *Kırım Haber Ajansı*, 13.05.2020, <https://qha.com.tr/haberler/komunist-cin-in-vahsi-kapitalizmi-dogu-turkistanlilara-kole-isci-muamelesi/200791/>
- “Koronavirüs ve Çin rüyası”, *Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği, Uluslararası Doğu Türkistan Teşkilatlar Birliği, Basın Bülteni*, 08.05.2020, s. 32.
- “'Modern-Day Slavery': China is Forcing Muslims into Forced Labor, Prison & Indoctrination Camps”, *Democracy Now*, 09.01.2020, https://www.democracynow.org/2020/1/9/inside_chinas_push_to_turn_muslim
- “Ninety-Year-Old Uyghur Imam Confirmed Detained in Xinjiang But Condition Unknown”, *Radio Free Asia*, 01.22.2020, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/imam-01222020130927.html>
- “Pekin yönetiminden 'sapkın' uygulama! Müslüman Uygur kadınlar, Çinli devlet görevlileriyle aynı yatakta yatmaya zorlanıyor”, *Time Türk*, 07.11.2019, <https://www.timeturk.com/pekin-yonetiminden-sapkin-uygulama-musulman-uygur-kadinlar-cinli-devlet-gorevlileriyle-ayni-yatakta-yatmaya-zorlaniyor/haber-1278566>

“Secret documents reveal how China mass detention camps work”, *AP News*, 25.11.2019, <https://apnews.com/4ab0b341a4e-c4e648423f2ec47ea5c47>

“Son 2 Yılda Tutuklanan Doğu Türkistanlı Aydınlar ve Sanatçılar”, *Uyghur Haber*, 09.02.2019, <https://www.uyghurhaber.com/son-2-yildir-tutuklanan-dogu-turkistanli-aydinlar>

“Soykırım nedir?”, *surgun.org*, 26.05.2018, <http://www.surgun.org/yazilar/9-soykirim-nedir>

“Uighur activists say China running hundreds more camps”, *Aljazeera*, 28.11.2019, <https://www.aljazeera.com/news/2019/11/uighur-activists-china-running-hundreds-camps-19112204426528.html>

“UN demands ‘unfettered access’ for China Uighur region visit”, 27.02.2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/02/demands-unfettered-access-china-uighur-region-visit-20022711444719.html>

“Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Tüzüğü”, http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/459_1.pdf

“US Calls on UN to Demand Unfettered Access to Xinjiang to Investigate Reports of Rights Abuses”, *Radio Free Asia*, 24.09.2019, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/access-09242019171454.html>

“US Lawmakers Seek to Tighten Ban on Forced-Labor Goods From China’s Xinjiang”, *The Epoch Times*, 11.03.2020, https://www.theepochtimes.com/us-lawmakers-seek-to-tighten-ban-on-forced-labor-goods-from-chinas-xinjiang_3267951.html

“US Reviews Report of Imports From Slave Labor Camps In China”, *Money and Markets*, 19.12.2018, <https://moneyandmarkets.com/us-report-forced-labor-camp-china/>

“Uyghurs and the China Coronavirus”, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2020/02/uyghurs-and-the-china-coronavirus/>

“Uygur fikir adamı İlham Tohti, Nobel Barış Ödülü’ne aday gösterildi”, 11.01.2018 <https://www.uyghurcongress.org/tr/uygur-fikir-adami-ilham-tohti-nobel-baris-odulune-aday-gosterildi/>

“Uygurlar suç listesinden kendilerine suç seçmek zorunda bırakılıyor”, *DW*, 10.06.2020, <https://www.dw.com/tr/uygurlar-su%C3%A7-listesinden-su%C3%A7-se%C3%A7mek-zorunda-b%C4%B1rak%C4%B1%C4%B1yor/av-53756400>

“Uygur’un kayıp çocukları ve hikayeleri”, *CNN*, 21.09.2018, <https://www.cnnturk.com/dunya/cinin-yetim-cocuklari>

“WHO dementiert Telefongespräch mit Chinas Präsident”, *Der Spiegel*, 10.05.2020, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/corona-ausbruch-who-dementiert-telefongespraech-mit-chinas-praesident-a-37678f1c-6960-453c-a317-8ef9feed8b7c>

“Xinjiang Authorities Arrest Prominent Uyghurs in Public to Instill Fear”, *Radio Free Asia*, 14.11.2019, <https://www.rfa.org/english/news/uyghur/public-11142019152712.html>

“Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi 2018 Hükümet Hizmet Raporu”, 30.01.2019, <http://uyghur.people.com.cn/156325/15752980.html>

“Yarım milyon Uygur çocuk asimilasyon kamplarına dolduruldu”, *Dünya Bülteni*, 30.12.2019, <https://www.dunyabulteni.net/asya/yarim-milyon-uygur-cocuk-asimilasyon-kamplarına-dolduruldu-h456565.html>

“Yürekler yanıyor! Çin Uygur çocukları annelerinden ayırıyor”, *Milli Gazete*, 16.05.2020, <https://www.milligazete.com.tr/haber/4370887/yurekler-yaniyor-cin-uygur-cocuklari-annelerinden-ayiriyor>

“新疆部分地区学习识别75种宗教极端活动 遇到可报警”, 24.12.2014, http://www.cssn.cn/zjx/zjx_zjsj/201412/t20141224_1454905.shtml?COLLCC=3800964462&

“2018年,“民族团结一家亲”和民族团结联谊活动这样开展”, 15.02.2018, http://www.xjztb.gov.cn/2018-02/15/c_1122421367.htm

“【住户心得】多措并举践行“两个全覆盖”住户工作”, 20.04.2018, <https://mp.weixin.qq.com/s/YDEolkmX8MEApU2DQ0ziNg>

“开展“国家通用语言”讲座和文体活动 做好“两个全覆盖”工作”, 19.03.2018, <https://mp.weixin.qq.com/s/fnlZkrpxvBKUeR5dlGKyQ>

“新疆百万干部职工与各族群众结对认亲”, 07.11.2018, <http://gongyi.people.com.cn/n1/2018/1107/c151132-30386143.html>

“ウイグル絶望収容所の収監者数は89万人以上”, 13.03.2018, https://www.newsweekjapan.jp/stories/world/2018/03/89-3_1.php

نويابىر كۈنى ئۇيغۇر ئېلىدىكى لاگېرلار ھەققىدە بىر مەخسۇس تەكشۈرۈش دوكلاتى ئېلان-29 “ئوپۇزلۇق ئاخبارات ئورگانلىرىدىن رويتېرس ئاگېنتلىقى قىلدى.” 03.12.2018, <https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/kishilik-hoquq/uyghurda-lager-12032018164520.html>

HRW mektup, https://www.hrw.org/sites/default/files/supporting_resources/190708_joint_statement_xinjiang.pdf

OIC/CFM-46/2019/MM/Res/Final, <https://www.oic-oci.org/docdown/?docID=4447&refID=1250>

<https://en.wikipedia.org/wiki/Xinjiang#Politics>

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Ei_Cinping

https://www.rfa.org/uyghur/qisqa_xewer/misirda-uyghur-mesilisi-08302019235620.html

https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/tepsili_xewer/xitaygha-yotkesh-20070116.html

EK: 75 AŞIRILIK BELİRTİSİ

Aşağıda “Dinî Aşırılık İçeren Faaliyetler Hakkında Temel Bilgiler (75 Aşırılık Belirtisi)” verilmektedir.

Dinî aşırılık bir din değildir, mücadele etmek istediğimiz şeydir. Sincan’daki dinî aşırılık genellikle etnik bölünmeler ve şiddet içeren terörizmle iç içe geçmektedir. Dinî öğretileri çarpıtmanın altındaki nihai amaç, etnik bölünmeler yaratmak ve şiddet içeren terörist faaliyetler yürütmektir.

Halktan herhangi biri, aşağıdaki özellikleri gösteren şüpheli insanlar görürse lütfen polise bildirsin. Sosyal istikrar için herkesin katkısı gereklidir!

Dinî aşırılığın fikrî hedefleri

1. Sincan’ı bölmeyi, “Doğu Türkistan İslam Devleti” kurmayı ve İslami yönetim kurulmasını savunmak.
2. Mevcut politikalara ve düzenlemelere direnmek ve saldırmak. Tüm sosyal yaşamı düzenleyecek merci olarak Kur’an’ın emirlerini savunmak ve İslami öğretilere uymayan şeyleri körü körüne dışlamak ve bunlara saldırmak.
3. “Putperestleri” savunanları dışlamak, azınlık partisi kadrolarını tecrit etmek ve diğer uluslara karşı olmak veya başkalarını kendi dinine inanmaya zorlamak.
4. Şiddet içeren terörist eylemleri savunmak, “cihat” etmek ve insanları cihada teşvik etmek.

Dinî aşırılık, anormal faaliyetler ve bunların belirtileri

İlk aşamadaki dinî aşırılık faaliyetleri genellikle geleneksel karşıtı faaliyetler, anormal faaliyetler ve mevcut yasa ve siyasi sisteme karşı çıkmamanın belirtileri olarak kendini gösterir. Amaç, aşırılıkçı fikirleri teşvik ederek bu fikirlere saygı duyulmasını sağlamaktır.

5. Dindarlara devlet desteği verildiği gerekçeyle vatansever dindarları beğenmemek ve onlara hakaret etmek; normal dinî faaliyetlere katılmak için camiye gitmemek.
6. Normal dinî faaliyetlerde bulunan dindar insanlarla İslami bilgiler hakkında tartışmak ve aşırı fikirleri teşvik etmek.
7. Sincan tarihini çarpıtarak Budizm’i ve Sincan tarihinde yer etmiş diğer dinleri kabul etmemek, diğer etnik ve dinî grupları ve kültürleri dışlamak.
8. “Putperestlik” ve “dinsizlik” gerekçesiyle temel düzeydeki personele ve parti (ÇKP) üyesi kadrolara hakaret etmek, bu kişileri dışlamak, onlarla “el sıkışmayı, selamlaşmayı, ilişki kurmayı, hasta olanları ziyaret etmeyi ve ölümünden sonra cenaze törenlerine katılmayı” kabul etmemek.
9. Uzun sakallı olan ve paçaları kısa pantolon giyen genç ve orta yaşlı erkeklerle çarşaf ve peçeli kadınlar dinî aşırılık gösteren kişilerdir. Bunlar onların genel özellikleridir.

10. İçki ve sigara içen kişilerin bu alışkanlıklarını aniden bırakması ve bu tür alışkanlıkları olan arkadaş, akraba ve hatta ebeveyniyle iletişimi kesmesi.
11. Hükümet tarafından tutulan suçluların yakınlarına gizlice yardım etmek.
12. Öldürülen veya ölüme mahkûm edilen kişinin eşiyle normal olamayan evlilikleri teşvik etmek.
13. “Helal” olan şeyleri kasıtlı olarak genişletmek, helal olmadığı gerekçesiyle sigara ve alkolü yasaklamak ve aynı gerekçeyle benzeri malların satışını boykot etmek.
14. Dine uymadıkları gerekçesiyle modern, geleneksel ve ulusal kıyafetlere; müzik, dans ve şiire karşı olmak.
15. Futbol, basketbol, voleybol gibi sportif faaliyetlere, okuma ve şarkı yarışmaları gibi kültürel aktivitelere karşı olmak.
16. Dinî sebeplerle devlet yönetimini, devlet sübvansiyonlarını reddetmek; devlet tarafından verilen kimlik kartlarına, evlilik belgelerine ve diğer belgelere zarar vermek. Bu belgeleri almayı ve kullanmayı reddetmek ya da belgeleri atmak ve yakmak suretiyle zarar vermek.
17. Dinî nedenlerle kadınların dışarıya çıkmasını engellemek ve dinî kıyafetler giymeleri için baskı yapmak.
18. Çocukların Çince öğrenmelerini engellerek “iki dilli” eğitimi karalamak; ders kitaplarına, ünlülerin resimlerine ve benzerlerine zarar vermek.
19. Din eğitimi gerekçesiyle okulu bırakmak.
20. Restoran ve diğer yiyecek ve içecek satıcılarının Ramazan ayında dükkânlarını kapatmaları ve servis personelinin dinî kıyafetler giymesi.
21. Normal olmayan bir şekilde ev, arazi, mal ve diğer yaşam ve üretim araçlarının satılması, şüpheli bir şekilde ailece ikamet edilen yerin terk edilmesi ya da buna teşebbüs edilmesi; aniden sebepsiz yere nüfus kaydının sildirilmesi.
22. Evde fazla miktarda yiyecek saklanması veya tek seferde fazla miktarda yiyecek satın alınması ve buna benzer anormal faaliyetlerde bulunulması.
23. Ev ve avlularında gizli geçit, oda ve tüneller bulunması; karmaşık yapıda odaların olması ve evin yerleşim yerinden uzaktenha bir bölgede bulunması.
24. Dış dünya ile normal temastan uzak bir şekilde şüpheli faaliyetler içerisinde olan aynı yaşlarda birçok kişinin bir araya gelmesi ve birden fazla yatak ve bazaya sahip olunması.
25. Geçerli bir sebebi olmadan il, ilçe, kasaba ve köylere giderek dinî faaliyetlere katılma.
26. Aniden sosyal yaşamdan uzaklaşılması, gizemli ve anormal davranışlar sergileyen insanlarla bağlantı kurulması, genellikle yasa dışı dinî aşırılıklarda bulunan kim-seler olması.
27. Komşular arası iletişimde anormal davranılması, eve daima yabancı simaların ve çocukların gizlice gelip gitmesi.
28. Dinî motivasyonu güçlü ailelerin çocuklarının aniden kaybolması.
29. Üzerinde ay yıldız bulunan tişört giyilmesi, yüzük ve kolye takılması, cüzdan, aksesuar ve telefon kılıfı kullanılması, motosiklet ve araçlara ay yıldızlı sticker yapıştırılması ve Doğu Türkistan logolu aksesuar kullanılması.
30. Kültürel tanıtım ve aşırı fikirlerin yayılması amaçlı Türkçe, Urduca, Arapça vb. dillerin öğretilmesi.
31. Camilerin dışındaki halka açık yerlerde (açık veya kapalı) cemaati ibadet için toplama, namaz kılma ve imamlık yapma.
32. Konut sakinlerinin kimliklerinin meslekleriyle uyumsuz olması; yasa dışı propaganda malzemelerinin basılması, kopyalaması, ciltlenmesi, kaydedilmesi ve buna benzer başkaca propaganda malzemelerinin bulunması.

33. Geçerli bir sebep olmadan halter, barbell, boks eldivenleri, kulplar ve kollar ile benzeri diğer ekipmanların yanı sıra harita, pusula, teleskop, halat, çadır ve diğer eşyaların satın alınması ve bunların saklanması.
34. İş amaçlı olmadan çok miktarda havai fişek, kükürt, fosfor, eter, potasyum permanganat, nitrat gibi patlayıcı ve zehirleyici üretilebilecek kimyasal maddenin; pala, hançer, mızrak, Tatar yayı, ok, mutfak eşyaları ve diğer ürün veya cihazların satın alınması.
35. Gereksiz olarak çok sayıda böcek ilacı, çelik boru, tapa vb. üretim malzemelerinin yanı sıra kibrit, benzin, zamanlayıcı ve uzaktan kumanda cihazı satın alınması.

Genel olarak yasa dışı olduğundan şüphelenilen aşırı dinî faaliyetler

Aşırı dinî faaliyetler; devlet yönetimi, kamu güvenliği ve dinî yönetim alanlarındaki yasaları ve düzenlemeleri ihlal ettiğinden, sosyal yönetime ve normal sosyal düzene zarar verdiğinden engellenmelidir.

36. Düğünlerde alkol kullanmama, sigara içme, dans etmeme ve şarkı söylememe. Cenaze törenlerinde erkeklerin beyaz kemer yerine siyah kemer, kadınların ise beyaz başörtüsü yerine siyah başörtüsü takmaları. Cenaze defni sırasında Kur'an okumak yerine İslam inancını pekiştirecek tebliğler yapılması.
37. Müslümanları "İslam'ın şartlarına" uymadıkları, gayrimüslimleri ise "müşrik" oldukları gerekçesiyle eleştirip bölgede aşırı dinî bir atmosfer yaratarak ulusal birliğin yok edilmeye çalışılması.
38. Telekomünikasyon, ses platformları veya sosyal sohbet gruplarını (QQ, WeChat, sesli sohbet odaları vb.) kullanarak yasa dışı Kur'an öğretimi, vaaz ve tebliğ faaliyetleri yürütme.
39. Cep telefonları üzerinden mesajlaşma ve WeChat gibi sosyal medya alanlarından yasa dışı dinî propaganda materyallerini okuma ve yasa dışı propaganda materyallerini tavsiye etme.

40. Yanında veya evinde yasa dışı siyasi dinî kitaplar ve medya ürünleri bulundurma; bilgisayar veya mobil depolama ortamlarında yasa dışı siyasi, dinî e-kitaplar, sesli ve görüntülü dosyalar bulundurma.
41. Uydu alıcıları ve internet üzerinden, radyo ve benzeri diğer cihazlar aracılığıyla yurt dışından yayın yapan dinî radyo ve TV programlarını yasa dışı olarak takip etme ve bunu yaygınlaştırma.
42. "Suudi Arabistan'dan gelen bir mektubun" dağıtılması gibi, dinî inançların güçlendirilmesi amacıyla yasa dışı propaganda materyallerinin kopyalanması ve dağıtılması.
43. Hükümetin eğitim propagandasını, TV yayınlarını (film ve TV programları) reddetmek, Sincan bölgesine yardım çalışmalarına ve Batı-Doğu Gaz İletim hatlarına karşı olmak ve hane kayıt sistemine erişimi engellemek.
44. İnancı olmayan insanları ibadet etmeye veya oruç tutmaya zorlamak.
45. Reşit olmayanları ve öğrencileri ibadet etmeye zorlamak, Kur'an öğretmek ve oruç tutturmak.
46. Çocukları veya diğer kişileri yasa dışı Kur'an öğrenme etkinliklerine katılmaya teşvik etmek veya zorlamak.
47. Dinî eğitim amacıyla çocukları zorla okuldan ayırarak zorunlu devlet eğitimini kabul etmemek.
48. Onay olmadan cami gibi dinî faaliyet alanları dışında ve halka açık yerlerde insanları toplayarak dinî faaliyetlerde bulunmak, halka açık yerlerin düzenini bozmak, devletin caydırıcı kurallarına kulak asmamak ve devlet görevlilerinin yasalara göre görevlerini yerine getirmelerine karşı çıkmak.
49. Feodal dinî ayrıcalıklar ve sömürü sisteminin yaşatılması için, "din adamı" mirasını uygulayarak vaazlar vermek ve dinî vergileri (zekât) zorla toplamak için imam göndermek.

50. Hükümetin organizasyonu dışındaki hac seferlerini teşvik etmek, organize etmek veya bu seferlere katılmak.
51. Vatansever dinî kuruluşların izni olmaksızın atanan ve dinî öğretim belgesi olmayan kişilerin dinî faaliyetleri yönetmesi, başkanlık etmesi ve dinî törenler düzenlemesi.
52. İzin olmadan, diğer bölgelerden din öğretimi görevlileri davet ederek dinî faaliyetler gerçekleştirmek.
53. İzinsiz olarak yasa dışı dinî kuruluşlardan veya yurt dışında bulunan dinî kuruluşlardan yahut bireylerden dinî işlerde kullanma amaçlı bağış kabul etmek.
54. İzinsiz olarak yasa dışı dinî kuruluşların, yurt dışında bulunan dinî kuruluşların ve bireylerin çeşitli eğitim programlarına ve toplantılarına katılmak; bu kişi ve kurumlarla dinî faaliyetler gerçekleştirmek.
55. İzinsiz olarak ve kayıt yaptırmadan dinî mekânlar inşa etmek, bu yerleri yeniden yapılandırmak, genişletmek ve başkaca mekânları dinî faaliyetler için tahsis etmek.
56. İzinsiz olarak dinî faaliyet alanları dışındaki açık alanlarda büyük ölçekli dinî heykeller inşa etmek.
57. Kendini vaiz ilan ederek izinsiz olarak rahipleri kutlamak ve yurt dışındaki dinî kuruluşların kutlamasını kabul etmek.
58. Farklı din ve mezhepler veya aynı mezhepler arasında bulunan ihtilafları kasıtlı olarak körükleyerek çelişki ve karışıklıklar oluşturmak. (Bu kişiler ilgili devlet yasalarını ihlal ettiklerinden ve muhtemel tehlikelere yol açacaklarından bu kişileri tespit ederek engellemek gerekir.)
59. Evlilik belgesi almaksızın “dinî nikâh” ile evlenmek, kanuna uygun olarak boşanma işlemlerini tamamlamadan “talak” ile boşanmak; dinin müsaade ettiği gerekçesiyle birden fazla evlilik yapmak ve aile planlaması politikalarına müdahil olmak.
60. Modayı takip eden insanları halka açık yerlerde kovalamak, aşağılamak veya korkutmak.
61. İçki içenleri dinî sebeplerle dövmek, yaralamak, tütün ve alkol satan dükkânlara, eğlence mekânlarına ve tesislere zarar vermek.
62. “Üç yaşlı” kişinin mezarlarına zarar vermek.
63. Kamu tesislerine, billboardlara zarar vermek, camideki ulusal bayrağı çalmak ve zarar vermek, “cihat” bayrağı ve belgelerini asmak veya yapıştırmak.
64. Uygur şapkası kullanmak, kadınların yüzlerini örtmesi ve diğer hassas dinî konular üzerinden kışkırtma yaparak yasa dışı miting ve gösteriler düzenlemek, dilekçeler vermek ve benzeri faaliyetlerde bulunmak.
65. “Dinî mahkeme” oluşturarak ihtilaflara karşı başkalarına zorla ekonomik veya fiili cezalar uygulayarak yargıya zarar vermek.
66. Aşırı dinî içerikli kitaplar, optik diskler, multimedya kartları ve “hicap” gibi kıyafetler hazırlamak, satmak, satın almak, taşımak ve dağıtmak.
67. Teknik bakımda olan veya satışa sunulan cep telefonu, bilgisayar gibi elektronik ürünlere aşırılığı teşvik eden metin, resim, ses veya video dosyaları yüklemek.
68. Yurt dışındaki dinî aşırılık yanlısı web sitelerinde oturum açmak, bu siteleri ziyaret etmek, dinî aşırılığı teşvik eden kitap veya görsel-işitsel dosyalara göz atmak ve bu dosyaları indirmek, dağıtmak.
69. Sosyal medyada, platformlarda ve konuşma gruplarında, kişisel bloklarda, Weibo’da, web sitelerinde ve *drivelarda* dinî aşırılık içeren fikir ve metinleri, resim, ses ve video malzemelerini yüklemek veya paylaşmak.
70. Cep telefonunda, WeChat gibi sosyal medya platformlarında ve harici belleklerde, MP3, MP4, multimedya kart, sabit disk vb. yöntemleri kullanarak dinî aşırılık

içeren fikirleri tanıtan metin, resim, ses ve video materyalleri bulundurmak ve bunları yaymak.

71. Yasa dışı Kur'an öğretim faaliyetleri organize etmek veya bu programlara katılmak, "hicret" ve "cihat" gibi konularla ilgili görsel işitsel materyallerin izlenmesini organize etmek veya kamusal alanda aşırı dinî fikirler hakkında propaganda yapmak.
72. İnternet üzerinden zehirleme ve patlayıcı hazırlama tekniklerini öğrenerek "cihat" ve "hicret" gibi şiddet içeren terörist faaliyetler planlamak, organize etmek ya da

internet ve cep telefonu uygulamalarını kullanarak terör ve şiddet içeren web sitesi, ses veya video bağlantılarını yaymak.

73. *WeChat* ve diğer sosyal medya araçlarını kullanarak zehir ve patlayıcı yapmayı öğrenmek.
74. "Cihat" ve "hicret" gibi şiddet içeren terörist faaliyetleri organize etmek ve planlamak.
75. "Hicret" için dinî aşırı grupları organize etmek ve bunlara katılarak şiddetli terör eylemleri planlamak ve uygulamak.